TITUS LIVIUS

ROMA TARİHİ

ŞEHRİN KURULUŞUNDAN İTİBAREN

(AB URBE CONDITA)

KİTAP: VIII-IX-X

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

TITUS LIVIUS

ROMA TARİHİ

ŞEHRİN KURULUŞUNDAN İTİBAREN

(AB URBE CONDITA)

KİTAP: VIII-IX-X

Çeviren
Dr. Sabahat Şenbark

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
Antik Kaynaklar Dizisi: 9
TITUS LIVIUS, "ROMA TARİHİ"
Kitap: VIII - IX - X

Yayınlayan ve Yöneten
Nezih BAŞGELEN

Düzenleme
Muzaffer AYSU

Baskı
Kanaat Matbaası, İstanbul

ISBN: 975-6899-44-1
ISBN: 975-7538-71-X (Tk.)

Hayriye Cad. Çorlu Apt. 3/4, Galatasaray, 80060, İstanbul
Tel.: 0 212 293 03 78 - 245 68 38 Fax: 0 212 245 68 77

İÇİNDEKİLER

exegi monumentum aere perennius

(Tunçtan daha dayanıklı bir anıt diktim.)

Horatius;
Odes III, 30.

ÖNSÖZ

Klâsik metinlerin dilimize çevirisinin gereksinimi artık tartışılmaz bir gerçektir. O devir tarih, sosyal yaşam, kültür ve medeniyetini zamanımız dünyasında gözler önüne sermesi yanında, bu konular üzerinde araştırma yapan kişiler için de en emin kaynak teşkil etmesi bu çevirilerin önem ve gerekliliğini kanıtlamaktadır.

Sekizinci Kitabın (Liber Octavus) konusu şöyle gelişmektedir:

Latinler ve Campanialılar isyan ederler. Sulh istiyorlarsa Romalıların konsüllerden birini Latinlerden seçmesini önerirler. Bu şartlar elçiler vasıtasıyla senatoya bildirildikten sonra, onların praetoru Annius Capitol'den düşer ve böylece şuurunu kaybeder. Konsül Titus Manlius, başarılı olmasına karşın, kendi emirlerini hiçe sayarak Latinlere karşı savaşan oğlunun boynunu vurdurur. Romalılara karşı yapılan bir muharebede, sonradan Manlius'la birlikte konsül olan Publius Decius ordu uğruna kendini feda eder. Atını mahmuzlayarak dört nala düşmanın arasına girer ve öldürülür. Onun ölümü Romalılar'a zaferi geri getirmiş olur. Latinler boyun eğerek Roma egemenliğini kabul ederler. Titus Manlius Roma'ya döndüğünde, gençlerden hiçbirisi tarafından karşılanmaz. Bir Vesta rahibesi olan Minucia, iffetsizliğinden ötürü mahkûm edilir. Ausonialılar mağlup edilir, şehirleri zapedilerek ellerinden alınır. Buraya Cales ve Fregellae'dan kolonistler gönderilerek yerleştirilir. Çok sayıda evli ve çocuklu kadının bir zehir hazırlama ve bunu içirme işinden sorumlu olduğu anlaşılır. Bu kadınların çoğu derhal hazırladıkları bu ilaçtan içerler ve hepsi ölüp gider. bu olaydan sonra zehir hazırlama ve zehir içirme hakkında ilk defa bir kanun kabul edilerek yürürlüğe girer. Harbe girişen Privernates kavmi mağlup edilir ve kendilerine Roma vatandaşlık hakkı verilir. Neapolitani kavmi harbde ve bir kuşatmada yenik düşerek teslim olurlar ve Roma hâkimiyetine boyun eğerler. Onları kuşatan Quintus Publilius, yetki ve selâhiyet süresi uzatılan ilk kişi olur ve kendisine proconsul

(prokonsül) olarak bir zafer merasimi bahşedilir. Plebler borç yüzünden hapis olma durumundan kendilerini kurtarırlar. Bu olaya, bir alacaklı olan Lucius Papirius'un insani olmayan duyguların etkisi altında kalarak kendisine borçlu bulunan Gaius Publilius'un namusuna göz dikmesi ve emeline ulaşma yolları araması neden olur. Diktatör Papirius Cursor kehânetleri yenilemek için ordusunun yanından Roma'ya dönünce, atlıların başı Quintus Fabius, bir başarı kazanma fırsatıyla harekete geçer. Diktatörün emirlerine karşı gelerek Samnitlerle muharebe eder ve bir zafer kazanır. Bu nedenle diktatörün atlıların başını cezalandıracağı açıkca meydandadır. Fakat Fabius Roma'ya kaçar ve kendisinin ileri sürdüğü nedenin çok zayıf olmasına karşın, halkın ricaları ve yalvarışları sonunda affedilir.

Sekizinci kitap aynı zamanda Samnitlere karşı kazanılan zaferlerden de söz eder.

Dokuzuncu Kitabın (Liber Nonus) konusu şöyle gelişmektedir:

Konsül Titus Veturius ve Spurius Postumius Caudina Geçitleri'nde dar bir yerdeki mevkiye orduyu sevkederler. Hiçbir kaçma ümidi olmadığından Samnitlerle bir muahede yaparlar. Hepsinin boyunduruğa vurulması şartıyla altı yüz (600) Roma atlısı rehin olarak verildikten sonra orduyu kurtarırlar ve yola çıkarlar. İki pleb tribunusuyla birlikte Samnitlere teslim edilenler ve muahedeye kefil olanların hepsi konsül Spurius Postumius'un teklif ve ihtarı üzerine onlar tarafından reddedilirler. Konsül Spurius Postumius hataları yüzünden son derece onur kırıcı bir muahede yapılmasına neden olanların teslimiyle, devletin güven ve itimadının yeniden kazanılması gerektiğini senatoya tavsiye eder. Çok zaman geçmeden Samnitler Papirius Cursor tarafından bozguna uğratılır ve boyunduruk altına gönderilirler. Rehin olarak verilen altı yüz Roma atlısı tekrar geri alınarak kurtarılırlar. Böylece daha önceki onur kırıcı olayın utancı silinmiş olur. Oufentina ve Falerna adında iki kavim Roma devletine ilâve edilir. Suessa ve Pontia'da koloniler kurulur. Censor Appius Claudius bir su yolu kemeri inşa ederek tamamlar. Appia Yolu ile bir kölenin oğullarını senatoya kabul eder. Bu nedenle değersiz şahısların senatoya girmesine müsaade edilmesiyle

senatonun kudsiyetinin bozulduğu kaidesi aşikâr olduğundan, ertesi yılın konsülleri daha önceleri son censorların yaptığı gibi, senatoyu büyük dikkat ve ihtimam göstererek muhafaza ederler. Dokuzuncu Kitap aynı zamanda Apualialılar, Etrüskler, Umbrialılar, Marsuslar, Paelignuslar, Aequuslar ve muahedeleri aynı şartlarla yenilenen Samnitlere karşı yapılan başarılı harbleri kapsar. Azatlı bir kölenin oğlu ve devlet kâtibi Gnaeus Flavius esnaf grubu tarafından aedilis curulis seçilir. Esnaf grubu Halk Meclisini[1] ve hâkim Campus mağrur kuvvetiyle hâkim olan Martius'u karışıklığa düşürdüklerinden, censor Quintus Fabius tarafından, Urbana olarak isimlendirdiğini, dört (4) kabileye ayrılırlar. Bu olay Fabius'a Büyük adını kazandırır. Bu kitabda yazar bu yıllarda yaşayan İskender'den de söz eder. Livius o zamanlardaki Roma devletinin kuvvetine kıymet ve takdir biçtikten sonra, İskenderin İtalya üzerinden geçmiş olsaydı, kendisinin Doğu'da boyun eğdirerek itaati altına aldığı kavimler gibi, Roma Devleti üzerine bir zafer kazanamayacağı neticesini çıkarır.

Yayına sunulmak üzere hazırlanan Onuncu Kitabın konusu şöyle gelişmektedir:

Sora, Alba ve Carseoli de koloniler kurulur. Marsi kavmi teslim alınır. Daha önceleri sayıları dört (4) olan augur adı verilen kâhinleri sayısı dokuza (9) çıkarılır. Konsül Murena[2] tarafından veto hakkında bir kanun üçüncü kez halkın huzuruna getirilir. Aniensis ve Terentina kavimleri Roma Cumhuriyetine katılır. Samnitlere karşı harb ilân edilir ve onlara karşı birçok kereler zafer kazanılır. Etrüskler, Umbrialılar, Samnitler ve Gallialılara karşı Publius Decius ve Quintus Fabius'un kumandasında Roma ordusu muharebe ederken büyük ve acı veren tehlikeli bir durumda kalır. Bunun üzerine Publius Decius babasının izinden giderek Roma ordusu uğruna kendini feda eder ve ölümüyle muharebede Roma halkına zafer kazandırmış olur. Papirius Cursor, daha büyük bir

---

1- Comitia centuriata.

2- Livius'a göre M. Valerius, caput ix. 3.

cesaretle döğüşebileceklerini bir yeminle perçinledikten sonra, harb meydanında yer alan Samnit ordusunu bozguna uğratır. Nüfus sayımı yapılır ve Lustrum yapılarak nüfus sayımı tamamlanmış olur. Sayımı yapılan 272320 vatandaş vardır.

Bu alanda yetişmem için bana büyük emeği geçen kıymetli hocamız Sayın Prof. Faruk Z. Perek'e en derin teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca her zaman yardım, öneri ve teşviklerini gördüğüm Sayın Prof. Dr. Oktay Akşit'e, Sayın Prof. Dr. Afif Erzen'e ve Sayın Prof. Dr. Y. Kenan Yonarsoy'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Dr. Sabahat ŞENBARK

Mayıs 1987, İstanbul

KİTAP VIII

CAUDIUM

The larger red line indicates the Samnite position according to Nissen.
The smaller " " " " " " Kromayer & Veith.
The broken blue line indicates the march of the Romans according to Nissen.
The continuous " " " " " " " " " to Kromayer & Veith.

MAP I.
English Miles.
0 2 4 6

MAP II.
Showing in greater detail the Samnite lines according to KROMAYER & VEITH.
English Miles
0 ½ 1 2

Contours are drawn at a vertical interval of 40 metres

Stanford, London.

LIBER VIII

CAPUT 1

Şimdi Gaius Plautius (ikinci kez) ve Lucius Aemilius Mamercus konsül idiler. Bu sırada Privernates kavminin isyan etmiş olduğunu bildiren ve onlar tarafından bir felakete uğratıldıklarından dolayı şikayette bulunan haberciler Setia ve Norba'dan Roma'ya gelmişlerdi. Bu elçiler aynı zamanda Antiates kavmi tarafından kumanda edilen bir Volsk ordusunun, Satricum'da ordugâh kurduğunu da haber vermişlerdi. Heriki harb de kur'a usulüyle Plautius'a nasip oldu ve bu harblerin kumandasına o tayin edildi. Plautius ilkin Privernum'a ilerledi ve derhal muharebeye girişti. Büyük olmayan bir çarpışmada düşmanı yendikten sonra, Privernum'u ele geçirdi ve kuvvetli bir garnizon yerleştirildikten sonra, orada ikâmet edenler için, şehri yeniden düzelterek eski durumuna getirmeye çalıştı. Fakat onlar topraklarının üçte ikisinden (2/3) mahrum edildi. Buradan galip gelen ordusunu Antiates kavmine karşı koymak üzere Satricum'a sevketti. Ümitsizce mücadele verilen buradaki muharebe, heriki tarafta ağır kayıp ve felaketle, heriki ordunun da zaferden önce boyun eğmesini sağlayan bir muharebeyle sona erdi. Romalılar, böyle ümitsiz bir mücadeleden zerre kadar cesaretsizliğe kapılmadan, ertesi günü muharebe etmek üzere hazırlıklarını tamamladılar. Fakat Volsklar muharebede büyük kayıplar verdiklerini öğrendikten sonra, ikinci kez aynı tehlikeye atılmak için, hiçbir şekilde istekli olmamaya

niyet ettiler. Bu nedenle Volsklar korku ve dehşet içinde, Antium'da mağlub edilen insanlar gibi yaralılarını ve yüklerinin bir kısmını terkederek, geceleri yürüyüşe geçerek oradan uzaklaştılar. Yalnız ölen düşman askerleri arasında değil, fakat aynı zamanda düşman ordugahında da büyük miktarda silâh bulundu. Konsül bu silahları Lua Mater[1]'e verdiğini ilan ederek[2], düşman ülkesini sahile kadar yakıp-yıkıp yağma etmek üzere ilerledi.

Öteki konsül Aemilius, Sabellus[3] topraklarına girerek ilerlediğini Samnit ordugahına ya da lejyonlarına hiçbir yerde rastlamadı. Onların tarlalarını kılınç ve ateşle tahrip edip harabeye çevirerek ilerlerken, sulh için kendisine ricada bulunan elçiler yanına yaklaştı. Onların bu istekleri konsül Aemilius tarafından tekrar senatoya getirildi. Onlar senatonun huzuruna kabul edilme şansını elde ettiler. Kibirli, azametli tavırlarını terkederek, Romalılara kendilerine sulh bahşetmelerini ve Sidicini kavmine karşı harb etme hakkını tanımaları için yalvararak ricada bulundular. bu isteklerinin çok daha makul ve doğruluğu kabul edilebilir cinsten olduğunu söylediler. Çünkü kendileri Campanialılar gibi Romalılara muhalif değil, devletlerinin işleri iyi gittiği ve refah içinde bulunduğu zamanlarda Roma halkının dostu olmuşlardı. Bundan başka, Romalılar için daima düşman ve hiçbir zaman dost olmayan bir kavim olan Sidicini'nin silahlarını çekmesine de karşıydılar. Bu kavimlere karşı kendileri ne Samnitler gibi sulh anında dostluk, ne de Campanialılar gibi harb anında yardım elde etmeğe çalışmadılar. Ne Roma halkının himayesi, ne de Roma halkının idaresi altında bulunmalılar.

CAPUT 2

Praetor Titus Aemilius Samnitlerin isteklerini senato huzuruna getirdi ve senatonun ileri gelenleri onlarla yapılan antlaşmanın yenilenmesi için oy verdiler. Sonra praetor elçilere, Roma halkının dostluğun kesilmesinde dolayı kabahatli olmadığını ve Samnitlerin kendi hataları yüzünden yapılması belirlenmiş bir harbin

yorgunluğunu üzerlerinde taşımalarından, mukaveleyi yenilemek için mani bir durumları olmadığı cevabını verdi. Sidicini kavmine gelince, Romalıların, sulh ve harbe hükmeden Samnit halkının hür kararıyla müdahalede bulunmayacağını belirtti. Antlaşmanın resmi tasdiki üzerine elçiler vatanlarına döndüler ve Roma ordusu bir yıllık ücretini ve aynı zamanda üç aylık asker tayınını aldıktan sonra, derhal geri çağrıldı. Zira konsül elçiler geri dönünceye kadar, bir ateş kes müddetinin verileceğini taahhüd etmişti.

Samnitler Romalılarla harb ettikleri aynı orduyla Sidicini kavmine karşı ilerlediler. Sidicini kavmi hemen Romalılara teslim olmaya başladığından, Samnitler düşmanlarının şehri kısa müddette alacaklarından kesinlikle emin görünüyorlardı. Sonradan, senatonun ileri gelenleri onların teklifini reddettikten sonra, çok geç kalınması ve bundan başka korkunç bir kıtlıkla onların zor durumda bulunması sebebiyle, tekliflerini Latinlere yaptılar. Latinler bu sırada bizzat kendi davaları yüzünden silahlı olarak ayaklanmışlardı. Hatta Romalıların iyilik ve teveccühlerinden ziyade, Samnitler tarafından kendilerine yapılan haksızlıkları hafızalarında çok daha canlı tutan Campanialılar bile, bu kavimlerden toplanan büyük bir ordu, bir Latin kumandanın önderliğinde Samnit sınır boylarını istila etti. Fakat muharebe anından ziyade yağmalamada büyük bir felakete uğranılarak çok sayıda asker telef oldu. Bütün karşı karşıya muharebelerde Latinler son derece iyi olmalarına karşın, bu kadar sık döğüşmek zorunda kalmamaları için, düşman ülkesinden geri çekilmekte hiç de isteksiz görünmüyorlardı. Böylece Roma'ya elçi göndermek için samnitlerin zamanı oldu. Senatonun huzuruna çıkarak, düşmanken maruz kaldıkları aynı tehditlere şimdi müttefikken de katlanmakta olduklarından şikayette bulundular. Aynı zamanda büyük bir alçak gönüllülükle, düşman Campania ve Sidicini üzerine kazanılacak bir zaferi Samnitlerin pençelerinden kapmış olduklarına kendilerinin yeterli derecede ikna edilmesi ve yine kendilerinin son derece korkak kavimler tarafından mağlup edilmelerine müsaade

etmemeleri için Romalılara yalvardılar. Eğer Latinler ve Campanialılar Roma milletinin tebaası durumunda iseler, Romalılar yetki ve selahiyetlerini kullansınlar, onları Samnit istilasından korusunlar. Fakat onlar bu otoriteyi kabul etmeyip reddederlerse, kendilerinin onları silah kuvvetiyle durdurmalarına müsaade etsinler. Samnit elçilerinin istekleri bunlardı. Bu yakarış biçimindeki ricaya Romalılar muğlak bir karşılıkta bulundular. Çünkü Latinler daha uzun müddet kendi kontrolleri altında bulunmayacaklarını itiraf etmeye isteksiz görünüyorlardı ve onları suçlu bulurlarsa kendilerinden uzaklaşıp aralarının bozulacağından korku duyuyorlardı. Böylece Romalılar, Campanialıların bir muahedeyle değil, kendi boyun eğmeleriyle tebaaları olmayı kabul edip himayeleri altına girdiklerinden, farklı durumda olduklarını söylediler. Bu nedenle Campanialıların, ya isteyerek ya da istemeyerek, sulhu muhafaza etmeleri gerekiyordu. Fakat kendilerinin, bizzat istedikleriyle harb etmelerine mani olacak şekilde yetki ve selahiyet kazandıran muahede şartlarını Latinlerle müzakere etmeye hiç yanaşmadılar.

CAPUT 3

Bu cevap, Latinleri Romalıların kendileriyle artık herhangi bir imtiyaz hakkı verilme maksadıyla, antlaşma yapmayacaklarına ikna ederken, Samnitleri de Roma siyasetini tahminde tam bir yanılgıya uğrattı. Böylece bu cevap Campanialıların korku ile kendilerinden soğumalarına ve yabancılaşmalarına neden oldu. Aynı zamanda kendilerine herhangi bir imtiyaz tanınmayacağına inanan Latinler, Romalılara karşı çok daha cüretli olmaya başladı. Bunun üzerine onların kumandanları, Samnitlere karşı harb hazırlıkları yapma görünümü altında, çok sayıda meclisler topladılar ve aralarında müzakerelerde bulunduktan sonra, önderler gizlice Roma ile harb yapmayı düzenlediler. Aynı zamanda bu harbde, Campanialılar da kendi koruyucularına karşı yer aldılar. Romalılar tehlikeyi haber almadan önce, düşman Samnitleri arkadan sarsıp tit-

retmek istediklerinden, bütün bu çalışmalarını ve aldıkları önlemleri büyük bir sebatla gizlediler. Bütün bu gizliliğe karşın, şahsi misafirperverlik ve akrabalık bağıyla bağlı belli bazı kimseler, bu gizli tertibin haberini ifşa ettiler ve bu haber Roma'ya geldi. Böylece ciddi bir istilaya karşı gelmek için, zaman kaybetmeden yeni konsüllerin seçilebilmesi maksadıyla, konsüllere zamanları dolmadan görevlerinden ayrılmaları emredildi. Fakat müsaade edilen bu seçimde, yetki ve selahiyeti elinden alınan kimselerin görevlerine devam etmeleri hususunda vicdani bir tereddüt doğdu ve böylece Romalılar bir interregnum'a gittiler. Marcus Valerius ve Marcus Fabius olmak üzere iki interreges vardı: Marcus Fabius, Titus Manlius Torguatus'un (üçüncü kez) ve Publius Decius Mus'un konsüllüğe seçildiğni bildirdiler.

Bu yıl içinde Epirus[4] kralı İskender'in hiç şüphesiz Roma'ya kadar genişleyecek, ta başlangıçta iyi giderek büyüyen bir harb yapmış olduğu İtalya'ya donanmasıyla açılmış olduğuna inanılır[5]. Bu aynı zamanda, Epirus'lu İskender'in kız kardeşinin[6] oğlu olan Büyük İskenderin kahramanlıklarının çağı idi. Dünyanın dörtte birinde, bizzat kendisinin harbde yenilemez biri olduğunu ispat ettikten sonra kader hastalıkla hayatla ilişkisinin kesilmesine hükmetti.

Fakat Romalılar, müttefiklerinin ve bütün Latinlerin isyan edeceklerinden kesinlikle emin olmalarına karşın, kendileri için değil de Samnitler açısından ilgileniyorlarmış gibi, Latinlerin on önderini Roma'ya çağırdılar. Bu on öndere kendi istedikleri şekilde emir vermeği amaçladıklarından bu şekilde hareket etmişlerdi. Latium o sırada, Lucius Annius Setinus ve Lucius Numisius Circeiensis adında iki praetora sahipti. Onların hüner ve marifetiyle tertibi sayesinde, heriki koloni Signia ve Velitrae'dan başka, Roma kolonilerinden olan heriki praetor ve bizzat Romalı koloniler, hatta Volsklar bilesilahlanmaya teşvik ve ikna edilmişti. Bu adamların ismen çağrılmasına karar verildi. Hiç kimse onların neden çağrıldığından şüphe etmedi. Böylece praetorlar Roma'ya hareket etmeden önce, bir meclis topladılar ve kendilerinin Roma

senatosu tarafından ne maksatla çağrıldıklarının açıklamasını istediler. Aynı zamanda kendilerinin maruz kalacaklarını tahmin ettikleri sorulara karşılık verecekleri cevaplara ilişkin malümat vermelerini talep ettiler.

CAPUT 4

Bir bu fikir bir diğer fikir ileri sürülürken Annius ayağa kalktı: "Sizlere danışmama rağmen" dedi. "cevabımızın ne olması gerektiğine ilişkin size danışmama rağmen, yine de bizim söyleyeceğimiz şeyden daha çok, vatanımızın refah ve saadeti açısından ne yapmamız gerektiğine önem veriyor ve dikkat sarfediyorum. Bizler kararlarımızı ve planlarımızı düzeltip doğru yaptığımız zaman, bizi sevkedecek uygun sözleri bulup tertip etmek kolay olacaktır.

Zira eğer bizler, Sidicini'yi teslim etmek pahasına bizlere bırakılan eşit muahede hakları görünümü altında köleliğe şimdi katlanabilsek bile ve sadece Romalıların değil aynı zamanda Samnitlerin emirlerine itaat ederek, daima emirlerini bekleyen köleleri olarak silahlarımızı bırakmaya hazır olduğumuzu mu Romalılara cevap olarak vereceğiz? Fakat eğer kalblerimiz en sonunda hürriyet özlemiyle yanıp-tutuşuyor ve acı çekiyorsa; muahedelerin müttefiklerinin eşit hakları varsa; bir zamanlar utanç duyduğumuz, Romalılarla olan kan bağımız nedeniyle şimdi şan ve şerefe sahip olabiliyorsak; Romalıların kuvvetlerini iki katına çıkaran ordu müttefik ordusundan oluşuyorsa, onların harblerini ve sulhlarını yapmak istemeyerek onlardan ayrılmayı düşünüyorlarsa; bütün bu şeyler böyleyse, soruyorum, o halde neden herşey eşit değildir? Neden konsüllerin ikisinden biri Latinlerden verilmemiştir? Kuvvetlerin bir bölümünün bulunduğu yerde hak ve selahiyet de eşit olmalıdır. Latium'un başkenti olarak Roma'ya katlandığımızdan, gerçekte bu bizim için pek büyük bir şeref değildir. Fakat bizim uzun süreli itaatli ve boyun eğmiş halimizle, bizler onu bir şan şeref görünümüne sokmuş bulunuyoruz. Bu-

nunla beraber, herhangi bir zamanda hükümette bir yetki ve selahiyete sahip olmak, aynı zamanda hürriyetinizi kullanmak arzusunda bulunuyorsanız, tanrıların teveccühü ve sizlerin cesaretiyle sunulan fırsat şimdi hazır sizi beklemektedir! Onlardan feragat etmekle askerlerin sabır ve tahammülünü denediniz. İki yüz yıllık bir geleneği yıktığınızda, onların çok öfkelenip sinirlendiğinden kim şüphe edebilir? Onların öfkeleri ve kinleri şimdi henüz dinmişti. Biz Paeligni ile kendi adımıza harb ettik. Evvelce kendimizin sınırlarımızı müdafaa etme hakkını bile bizlerden alanlar, asla müdahaleye kalkışmadılar.

Bizim Sidicini kavmini kendi himayemiz altına nasıl aldığımızı, Campanialıların kendilerini terkederek bize nasıl katıldıklarını, kendi müttefikleri Samnitlere karşı ordularımızın nasıl harekete geçtiğini ve kendilerinin Roma'dan harekete geçmediklerini işitmiş bulunuyorlar. Bu büyük kısıtlama, bizim ve onların kuvvetinin bilincinden gelmiyorsa, nereden kaynaklanıyor. Samnitler bizden şikayette bulundukları zaman, Romalıların Latium'u kendi otoriteleri altına almak gerektiğini artık talep etmeyeceklerini açıkca belirttikleri bir cevap verdiklerini söylemek hususunda yeterli ve uygun yetki-selahiyete sahip bulunuyorum. Onların söylemeden size bıraktıkları anlaşılan isteklerinizi elde edin. Korkusunun bunu söylemesinemani olan herhangi bir kimse varsa, işte bakın, sadece Roma halkının ve senatosunun değil, fakat aynı zamanda Capitol'da ibadet gören ve ikamet eden bizzat Iupiter'in duyması için, ben kendin söyleyeceğimi beyan ediyorum. Eğer onlar bizimle bir müttefiklik muahedesi yapmak isterlerse, bizden bir konsül ve senatonun yarısını almaları gerekir". Bu cüretli teşvikler ve hatta vaatler, bunu uygun gördüklerini belirten herkesin bir ağızdan attığı çığlıkla kabul edildi. Annius'a, Latin Devletinin refah ve saadeti, aynı zamanda kendi şan ve şerefi için uygun gördüğü tarzda konuşması ve hareket etmesi hususunda tam yetki ve selahiyet verildi.

CAPUT 5

Latinler Roma'ya gelince, Capitol'de senatonun huzuruna kabul edildiler. Orada, konsül Manlius senatonun verdiği yetki ve selahiyete dayanarak, Roma'yla bir muahede ile birleşen Samnitlerle harb yapılmaması hakkında ricada bulundu ve aynı zamanda deliller göstererek bu iddiasını müdafaa etti. Annius uluslararası kanunla korunan bir elçi gibi değil de, bir hücumla Capitol'u fetheden bir fatih gibi ilerleyerek söze başladı. "Titus Manlius, vakti geldi de geçti bile" dedi, "ve senatörler sizler, bizim yetki ve selahiyetimizle bizimle birlikte iş yapmaktan sonunda vazgeçmiş olmalısınız. Sizlerin de farkına vardığı gibi, tanrıların teveccühüyle Latium bölgesi silahlar ve insanlar açısından ziyadesiyle gelişip büyümüş ve zenginleşmiştir. Bu durum Samnitleri harbde yendikten ve Sidicini ve Campanialıları müttefik olarak aldıktan sonra gerçekleşmiştir. Şimdi bile Volsklardan başka, sizin kendi kolonileriniz dahi Latin idaresini Roma idaresine tercih ettiler. Fakat, kudretsiz ve aciz hükümdarlığınıza bir son vermek için aklınızı başınıza toplayamadığınızdan, silahlarımızın gücüyle Latium'a hürriyetini vermemize muktedir olmamıza karşın, akrabalık bağlarımız yüzünden heriki taraf için de eşit ve adil sulh şartları getireceğiz. Çünkü ölümsüz tanrılar bizim kuvvetlerimizin eşit olmasını istediler ve buna karar verdiler. Konsüllerin biri Roma'dan, diğeri Latinlerden seçilmelidir. Senato her iki ulusun çıkardığı eşit sayıdaki senatörlerden oluşmalıdır. Bu iki ulusun senatörleri senatoda bir tek millet ve bir tek devlet durumuna gelmelidir. Bizler imparatorluğun aynı yerine ve herkes için aynı ada sahip olabiliriz. İki taraftan birinin haklarından feragat etmesi zorunlu olduğundan ve heriki ulus için de hayırlı olabilecek bu şeye vatanımız olmasından ziyade gerçekten haklı olarak müsaade edelim! Aynı zamanda hepimiz Romalı olarak bilinelim".

Böylece Romalıların sahip olduğu konsül Titus Manlius, tesadüfen cesarette Annius'la tıpkı tıpkısına benzer bir kopya olarak karşımıza çıkmıştı. Böylece Titus Manlius öfkesini daha uzun zaman kontrol altında tutamayarak, eğer senatonun ileri gelenleri

bir Setinus'dan mukavele şartlarını alacak kadar çılgınlığa düşmüşlerse, kendisinin silahlarını kuşanarak senatoya gireceğini ve Curia içersinde görebildiği her Latini elleriyle kılınçtan geçirerek öldüreceğini açıkca ifade etti. Iupiter'in heykeline dönerek "Iupiter bu suç teşkil edecek habis sözleri işit!" diye bağırdı. "Kanun ve Adalet tanrıları sizler işitin!" Ey Iupiter, yabancı konsüllerin ve yabancı senatonun senin kutsal mabedinde, kendini cebir ve şiddetle yendiğini ve esir aldığını göreceksin! Roma kralı Tullus'un sizin Alba atalarınızla, daha sonra Lucius Tarquinius'un sizinle yaptığı Latinlere ait muahede ve mukaveleler bunlar mıdır?[7] Regillus Gölü yakınlarındaki muharebe hatırlarınıza gelmiyor mu? eski felaketlerinizi ve bizim size karşı yaptığımız iyiliklerimizi unutabilir misiniz?"

CAPUT 6

Konsülün konuşması hiddetlenmiş senatörler tarafından hararetle tasdik edilerek kabul edildikten sonra, konsüllerin sık sık muahedenin şahitleri olarak ibadet ettiği tanrıların müteaddit kereler yaptığı rica ve niyazlara karşılık olarak, Annius'un Romalı Iupiter'in yetki ve kudretini kamçılayıcı sesinin işitildiği kaydedilir. Mabedin merdivenlerinden çıkarken öfkesinden başka, herhalde acele ederken, merdivenlerden ayağı kaydı. Bu sırada başını en aşağıdaki taşa o kadar şiddetli bir biçimde çarptı ki şuurunu kaybedip bayıldı. Annius bütün yazarlar tarafından iddia edildiği gibi ölmedi, bu nedenle ben de bir adamın muahedeyi bozmak üzere şahitlik etmek için çağırıldığında, gökyüzünde şiddetli gök gürültülerinin olduğu ve bir kasırganın birden patlak verdiği düşüncesine ilişkin efsanenin, henüz bir açıklığa kavuşmamış konusunu bırakabilirim. Çünkü bu gibi şeyler gerçek olmayabilir veya tanrıların öfkesini kesin bir tarzda boşaltmasına uygun fanteziler olabilir. Senato tarafından elçileri bırakması için gönderilen Torquatus, Annius'u orada yerde yatarken gördü ve halkın, aynı zamanda senatörlerin işiteceği bir sesle bağırdı: "İyi oldu; tanrılar

adil bir savaşa başladılar. Bu işde gök tanrılarının kudreti hakimdir; Büyük Iupiter sen mevcutsun; bu kutsal yerde seni tanrıların ve insanların Babası olarak boşuna takdis edip kutsallaştırmadık. Ey Quirites ve senatonun ileri gelenleri, size önderlik eden tanrılarla birlikte silaha sarılmada neden tereddüt gösteriyorsunuz? Sizler onları yere uzanıp yatmış elçilerine bakarken bile, ben Latin Lejyonlarını aşağılara çekeceğim." Halk konsülün sözlerini uygun ve yerinde buldu. Aynı zamanda halk çok öfkeli ve kızgın olduğundan, elçiler yola çıkışlarında, uluslararası elçileri koruyan kanundan ziyade, konsülün emrindeki devlet memurlarının vasıtasıyla insanların öfke ve deliliğe varan çılgınlığından korunmaya mecbur kaldılar. Senato aynı zamanda harb için görüş birliğine vardı. Konsüller iki ordu kaydettikten sonra, Marsus ve Paelignus kavminlerinin ülkesinden geçerek ilerlemesine devam etti. Samnit ordusunu kendi kuvvetlerine katarak, Latinlerin ve kendi müttefiklerinin şimdi toplanmış bulunduğu, Capua yakınlarında ordugâh kurmak üzere yer aldı. Burada gecenin sessizliğinde heriki konsülün de aynı hayalet tarafından ziyaret edildiği söylentisi vardır. Bu hayaletin vücudu normal insan vücudundan daha büyük ve daha heybetliydi. Bu hayalet bir tarafın kumandanının ve diğer tarafın ordusunun Manes[8] ve Toprak Ana'ya adanması gerektiğini bildirdi; aynı zamanda ulusunu zafer kazanabilmesi için, heriki tarafın ordu kumandanın kendini düşman lejyonlarını öldürmeye hasretmesi ve onlarla birlikte kendisinin de ölümü göze alması gerekiyordu. Konsüller geceleyin gördüklerini birbirleriyle karşılaştırınca, Gök tanrılarının öfkesini kendi üzerlerinden başka tarafa çevirmek için kurbanlar sunulması gerektiğine karar verdiler. Aynı zamanda kurban edilen hayvanların iç organlarından gelen ikazlar rüyalarında gördükleri şeylere uyarsa, konsüllerden biri kaderin hükmünü yerine getirmeliydi. Hayvanların iç organlarını gözleyen kahinlerin cevabı, şimdi kalblerine yerleşmiş bulunan dini bir itikatle uygun olmuştu. Bunun üzerine elçilerini ve tribunuslarını çağırdılar, aynı zamanda konsülün gönüllü olarak ölüme gitmesinin, askerleri korkutarak karışıklığa düşünmemesi için, tanrıların emir ve iradesini açıkca

ifade ettiler. Roma ordusunun hangi kanadında teslim olma durumu başlarsa, oradaki konsülün Roma Milleti ve Quirites uğruna kendini feda etmesi gerektiği hususunda birbirleriyle görüş birliğine vardılar. Aynı zamanda sert ve haşin bir otoriteyle yönetilen herhangi bir harb varsa, şimdi bütün diğer askeri talim terbiye adetlerinin yeniden hatırlanması ve benimsenmesi için, meclisde ısrarla üzerinde duruldu. Kendileri gibi aynı dili konuşan, aynı adaletleri olan, aynı model ve yapıda silahara sahip olan ve hepsinin üstünde aynı askeri teşkilatlara sahip olan Latinlerle harb yapmaları gerektiğinden, endişe ve rahatsızlıkları gittikçe artıp kuvvetlenmekteydi. Latinlerle kendi askerleri, tribunuslarıyla tribunusları, yüzbaşılarıyla yüzbaşıları eşit olarak ve meslekdaş olarak aynı garnizonlarda, çok kere aynı manipuluslarda birbirleriyle yan yana bulunmuşlardı. Bu durumun askerleri bazı hatalı hareketlere düşürerek ihanette bulunabileceklerini önlemek için, konsül düşmana hücum etmek üzere hiç kimsenin yerini terketmemesi gerektiğini ilan etti.

CAPUT 7

Keşifte bulunmak için gönderilen diğer süvari bölüğü kumandanları arasında, en yakın istihkamdan ancak bir mızrak atımı uzakta bulunduğundan, düşman ordugâhı önündeki askeri kuvvetleriyle birlikte atlarını sürmüştü. Konsülün oğlu Titus Manlius da tesadüfen bulunuyordu. Burada asilliğinden hiç de aşağı kalmayan başarılarıyla adamları arasında bir şöhret kazanmış Geminius Maecius kumandasında, Tusculanum atlıları bulunuyordu. Bu adam Roma süvarisini tanıdı ve onların hepsi birbirlerini, özellikle mümtaz olanları bildiklerinden, ileri kollardaki konsülün oğlunu farketti. "Gel hemen" diye bağırdı, "Siz Romalılar tek bir süvari bölüğüyle, Latinlerle ve onların müttefikleriyle harb mi edeceksiniz? Bu sırada konsüller ve iki konsül ordusu ne yapacak?" "Onlar çok geçmeden burada hazır bulunacaklar" dedi Manlius. "ve sizin ihlal ettiğiniz muahedelerin şahidi, onlardan

daha kudretli ve kuvvetli Iupiter de bizzat onlarla birlikte olacaktır. Regillus Gölü yakınlarında sizin muharebeye tatmin olmanızı sağladıysak, sıkışık harb saflarında bizimle karşılaşmaktan hiç de büyük bir memnuniyet duymayacağınızı, aynı şekilde burada kesinlikle görebileceğiz." Burada Geminius atıyla adamlarının biraz önüne çıkarak sordu: "Kuvvetli bir çaba ile harekete geçmiş düşmanınıza karşı yola çıktığınızda, büyük günün gelmesini beklerken, bizim karşılıklı döğüşen askerlerimizin Latin atlılarının Romalılardan nasıl üstün olduğunu hemen görebileceğiniz neticesinden sonra, sorarım size bu esnada bizzat benimle muharebe etmeyi ister misiniz?" Genç yiğitin cesaretli kalbi ve ruhu, ya öfkeyle, ya karşılıklı döğüşmeyi reddetme düşüncesinin utancıyla, ya da kaderin kuvvetine karşı konulamamasıyla ateşlenerek harekete geçti. Ve böylece babasının yetki ve selahiyetini ve konsüllerin emirlerini unutarak, kazanması ya da kaybetmesinin kendisi için fazla önem taşımadığı muharebe yerine, kendisini başaşağı önünü ardını düşünmeden adeta fırlatırcasına attı. Görülecek birşey varmış gibi bu süvarilerin geri kalanlarının arkada durmalarına neden oldu ve onlar aradaki boş alana atlarını mahmuzlayarak birbirlerine karşı süratle ilerlediler. Birbirlerine karşı düz olarak tuttukları mızraklarıyla, hep birlikte süratle hücum ve saldırıya geçtiler. Fakat Manlius'un mızrağı düşmanının miğferinden sekip fırlayarak, Manlius'un öbür tarafındaki başka bir süvarinin ensesine saplandı. Sonra, onlar atlarını yanlarına çekerlerken, ikinci bir emniyet için ilk kendini toplayan Manlius, düşmanının cenk atının kulakları arasına diken sokarak canını acıttı. Bu yaranın verdiği şiddetli acı atın başanı o denli şiddetle geri çekip ileri fırlatmasına neden oldu ki üzerinde oturan sürücüsünü üstünden attı. Atından aşağı yuvarlanan düşman mızrak ve kalkanıyla ayağa kalkmaya çalışırken, bu sert şekilde düşüşten sonra büyük mücadele ve gayret sarfediyordu. Bu sırada Manlius mızrağını onun boğazına o denli sapladı ki kaburga kemiklerinin arasına kadar girdi ve onu yere yapıştırdı. Sonra Manlius ganimeti topladı ve yanındakilerin zafer çığlıkları arasında, ordugahtaki askerlerinin yanına geri döndü. Burada derhal babasının ordu kararga-

hında, kendisine karşılık olarak övgü mü yoksa ceza mı verileceğinin tayin edilmediğini ve kötü kaderin kendisine nasıl bir gelecek hazırladığını bilmediklerini farketti. "Baba" diye söze başladı. "Bütün askerler senin kanını taşıdığımı söyleyebileceklerinden, bana meydan okuyan bir düşmanın üzerinden soyup aldığım süvariye ait bu ganimetleri getiriyorum." Bunun işitilmesi üzerine, konsül oğlundan tam aksi istikâmete döndü ve toplantı için borazan çalınmasını emretti. Çok sayıda insan toplandıktan sonra, konsül şöyle konuşmaya başladı: "Madem ki Titus Manlius siz ne konsül yetki ve selahiyetine, ne babanızın itibarına hürmet etmeye riayet etmediniz ve bizim emirlerimize karşın düşmanla döğüşmek için yerinizi terkettiniz ve aynı zamanda siz bu kadar uzaktayken askeri disiplin bozuldu, bu güne kadar sarsılmadan ayakta duran Roma Devleti bundan zarar görecektir. Bu nedenle ya devleti ya kendimi feda etmek zorunda kalacağım. Bizler çok geçmeden, Roma pahasına bu kadar ağır günahlarımızın kefaletini ödemek için devletten zarar görmekten ziyade, hatalı hareketlerimizin cezasına katlanacağız. Geleceğin genç adamı için bizler sert fakat hayırlı bir örnek olacağız. Kendi hesabıma, bir kimsenin yalnız çocuğuna karşı içten gelen sevgisiyle değil, aynı zamanda cesaretinizle vermiş olduğunuz örnekle, boş ve asılsız bir şeref imajıyla onun doğru yoldan çıkarılmış olduğuna inanıyorum. Fakat konsüllerin yetki ve selahiyeti ya sizin ölümüzle, ya da şahsi masuniyetinizin ilelebet feshedilmesiyle yeniden kurulabilecektir. Eğer siz benim kanımdan bir damla taşıyorsanız, kötü hareketinizle içine düştüğünüz askeri disiplin cezasına çarptırılmayı reddetmeyeceksiniz. Gidiniz, liktor onu kazığa bağlayınız."

Bu dehşet verici emir karşısında herkes hayrete düştü. İntikamdan ziyade korkuyla onları derin bir sessizlik kapladı. Ve böylece hayret ve şaşkınlıktan kendilerini kaybetmiş gibi durduktan sonra, aynı noktaya kök salmışcasına hareketsiz kaldılar. Ayrılan boynundan etrafa kan birdenbire şiddetle akmaya başlayınca, durup dinmek bilmeyen azarlarını ifade eden sesleri birden yan-

kılanmaya başladı. Adamın vücudunu ganinetleriyle örterek, siperlerinin dışında bir odun yığını meydana getirerek, burada bir askerin defin törenine uygun biçimde, madalyaları ve nişanlarıyla birlikte onu yaktılar. Manlius'un emirleri şu anda korkudan tüyleri ürpertmekle kalmadı, fakat aynı zamanda daha sonraki çağlarda şiddet ve acımasızlığın canlı bir örneğini teşkil etti.

CAPUT 8

Bununla beraber cezanın acımasız oluşu askerleri kumandanlarına daha itaatli yaptı. Yalnız nöbette bulunanlar, gözcüler ve ileri karakol nizamında onlar değil, heryerdekilerin daha dikkatli olduğu gözlendi. Aynı zamanda askeri kuvvetler muharebeye gittiğinde, son mücadelenin verilmesinde de sert ve haşin davranılması çok daha iyi netice verdi. Şimdi muharebe ziyadesiyle bir iç savaştaki muharebeler görünümündeydi. Böylece Latinleri cesaretten başka diğer şeylerde Romalılardan çok az farklı yaptı.

Romalılar eskiden küçük yuvarlak kalkanlar kullanırlardı. Daha sonraları askerlere hizmetleri karşılığında bir ücret ödemeye başladıklarından sonra, yuvarlak kalkanlar yerine, boyu eninden fazla uzunca kalkanlar yaptılar. Macedonia phalanks'ı[9] gibi daha önceleri phalanks olan şey, beraberlerinde çok sayıda askerlerle tanzim edilen geri hatlardaki askerlerle, manipuluslar tarafından harb safı olarak düzenlendi. İlk sıra veya hastati, bunlar onbeş (15) manipulusdan oluşurdu ve birbirlerinin aralarında bulunan az bir mesafeyle dururlardı. Manipulus'da yirmi (20) hafif teçhizatlı asker vardı, geri kalanları uzun kalkanlar taşırlardı. Bundan başka "hafif teçhizatlı" olarak isimlendirilen askerler sadece bir kalkan ve mızraklar taşırlardı. Muharebede bu ön sıra, askerlik çağına henüz gelmiş çiçeği burnunda gençlerden oluşurdu. Bunların arkasından daha bünyesi kuvvetli ve tam yiğitlik çağındakilerden tanzim edilmiş, manipulusdakilerle aynı sayıda bir harb safı gelirdi. Bunlara principes[10] denilirdi; onlar uzun kalkanlar taşırlar ve hepsinden daha gösterişli bir biçimde silahlanırlardı.

Otuz (30) manipulusdan oluşan ana kısım antepilani olarak isimlendirilirdi. Çünkü bunlar, her bölükte pilus olarak bilinen ilk kıtanın oluşturduğu, herbiri üç (3) kıtadan meydana gelen diğer onbeş (15) bölüğün durduğu sancakların arkasında bulunurlardı. Bölükte üç (3) vexilla veya sancaklar, bayraklar bulunurdu. Bir tek vexillum'da altmış (60) asker, iki (2) yüzbaşı, bir vexillarius veya sancak taşıyıcısı vardı. Bu bölüğün sayısı yüz seksen altı (186) idi. İlk sancak cesareti denenmiş kıdemli ve tecrübeli askerler olan triarii'yi sevkederdi. İkinci sancak daha genç ve daha az üstünlükteki askerler olan rorarii'yi sevkederdi. Üçüncü sancak daha az itimada layık olanları ve bu nedenle en gerideki saflara konulmuş bulunan accensi denilen askerleri sevkederdi.

Bir ordu bu şekilde tanzim edilince, hepsinden önce hastati muharebeye girişmiş olurdu. Hastati düşmanı mağlup edemezse onlar yavaş yavaş geri çekilirler ve principes'in sıraları arasındaki boşluğa alınırlardı. Triarii, ilerleyen sol kanadla, kalkanlarını omuzlarına karşı eğerek ve mızraklarını yukarıya meyilli bir şekilde yere saplayarak, kuvvetle bir tahkimatla tahkim edilmiş bir harb safı gibi, yere diz çöküp sancakları altında otururlardı. principes de muharebede başarısız olursa, yavaşca harb safından triarii'ye geri çekilirlerdi. (Bu hareketten dolayı, işler kötüye gittiğinde, "triarii ye gelmiş olmak" atasözü doğmuştu). Triarii, principes ve hastatii'yi kendi bölükleri arasındaki boşluklara aldıktan sonra, derhal sanki geçitler daralmışcasına bölüklerini toplu ve sıkışık bir tarzda düzenlerdi. Sonra, arkada daha fazla ihtiyat kuvveti olduğuna dair hiçbir ümitleri kalmadan, kesif ve mürekkep bir harb safı olarak düşmana hücum edebilirlerdi. Bu hareket, onları yenebileceğini düşünerek takip eden düşmanların, sayıları çoğalarak derhal yeni bir harb safı oluşturduklarını görererk son derece ümidini kıran bir şeydi. Her bir lejyonda üç yüz (300) atlıyla, herbirinde beş bin (5000) piyade bulunan dört lejyonu adet üzerine meydana getirirlerdi[11].

Şimdi Romalıların düşmanları olan ve harb saflarını aynı biçimde tanzim etmiş bulunan Latin askerlerinden ilave edilmiş olması ih-

timal dahilindedir. Onlar aynı zamanda muharebede muhakkak bir bölümün diğer bölümle yani hastatii'nin hastatii ile, principes'in principes ile karşılaşmasını bilmekle kalmadılar, bölüklerin nizamı bozulmamışsa centurio'nunda centurio ile karşılaşması gerektiğine inandılar. Orduda ya primus pilus, ya da baş yüzbaşı triarii ile birlikte bulunurdu. Romalıların vücudu yeterli derecede güçlü-kuvvetli değildi, fakat onlar askerlik tecrübesine sahip enerjik insanlardı. Latinler ise kuvvetli ve birinci sınıf cengaver insanlardı. Onlar daima eşit sıralara sevkedilmiş olduklarından, birbirlerini çok iyi tanırlardı. Romalılar kendi kuvvetlerine hiç güvenmediklerinden, konsülden Roma'dan ayrılmadan önce, kendisini kaderin tayin ettiği hasmından koruması için, istediği as yüzbaşıyı seçmek üzere izin almışlardı. Bu genç muharebede Latin yüzbaşısıyla karşı karşıya gelerek konsüle zafer kazandırdı.

Muharebe, Veseris'e[12] giden yol üzerinde, Vesuvius Dağı eteklerinden uzak olmayan bir yerde cereyan etti.

CAPUT 9

Roma konsülleri askeri kuvvetlerini muharebeye sevketmeden önce kurbanlar sundular. Kahinin, müsait bir taraftan karaciğerin baş kısmının yaralanmış olduğunu Decius'a göstermiş bulunduğu söylenir. Fakat kurbanın diğer kısımları tanrılar tarafından kabul edilebilecek nitelikteydi[13]. Manlius'un kurbanı fevkalade başarılı olmuştu. Decius " bu kâfi derecede iyi" dedi, "görev arkadaşım uygun alamet ve işaretleri almış bulunuyorsa, herşey iyi görünüyor" diye sözünü bitirdi. Daha önce ifade edildiği şekilde tanzim edilerek, harb meydanına ilerlediler. Manlius sağ, Decius ise sol kanada kumanda ediyordu. Başlangıçta muharebe edenlerin kuvveti ve şevki heriki tarafta da eşit derecedeydi. Fakat bir zaman sonra sol taraftaki Roma hastati'si, latinlerin tazyiki karşısında duramayarak, principes'e doğru geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu anın kargaşası arasında konsül Decius, Marcus Valerius'a yüksek sesle bağırdı: "Marcus Valerius, tanrıların yardımı-

na ihtiyacımız var[14]. Bu nedenle, Roma halkının selahiyetli baş rahibi geliniz ve lejyonları kurtarmak için kendimi feda edebileceğim sözleri dikte ettiriniz." Baş rahip ona erguvan renkli bordürlü toga giymesini ve başını bir maske ile örtmesini, bir elini toganın altından uzatarak çenesini tutmasını, ayaklarını bir mızrağın altına koyarak durmasını ve şunları söylemesini emretti: "Ianus, Iupiter, Baba Mars, Quirinus, Bellona, Lares, kutsal Novensiles, kutsal Indigites[15], biz ve düşmanlarımız herikisi de siz tanrıların hükmü ve kudreti altında bulunuyoruz ve siz kutsal Manes, sizlere müracaat ederek himayenizi diliyor ve ibadet ediyorum. Sizlerden Quirites'in Roma Milletinin zafer ve kudretini arttırmanızı ve Quirites'in Roma Milletinin düşmanlarını korkudan tüylerini ürperterek ve ölüm korkusu vererek ziyaret etmeniz için teveccüherinizi esirgemememenizi rica ve niyaz ediyorum. Söylediğim gibi, Quirites'in Roma Milleti Cumhuriyeti adına, ordunun lejyonlarının, Quirites'in Roma Milletinin yardım kuvvetlerinin uğruna, kutsal Manes ve Toprak Ana'ya kendimi düşman lejyonları ve yardımcı kuvvetleriyle birlikte feda ediyorum."

Bu duayı okuduktan ve yakardıktan sonra, liktorlara Manlius'a gitmelerini ve zaman kaybetmeden görev arkadaşının ordunun iyiliği için kendini feda etmiş olduğunu bildirmelerini emretti. Sonra Decius Gabinia kuşağıyla[16] kendini kuşattı ve kuşak sarmış, silahlanmış halde, atı üzerinde düşmanın en kesif olduğu yere daldı. Bütün tanrıların öfkesinin kefaretini ödemek için gökten gönderilmişcesine, heriki ordudan da bariz bir şekilde görünecek tarzda ve bir insandan ziyade çok daha kutsal bir görünüşte, felaketi Roma halkından başka tarafa çevirmek ve aynı felaketi düşmanlarına getirmek üzere atını sürdü. Bu nedenle korku ve dehşetin herbir çeşidini de beraberinde getirdi ve Latinlerin ilk sıralarını şaşkınlık ve bozgunluğa uğratarak, sonra bu bozgunluk ve karışıklığı bütün düşman arasına yaydı. Atını sürdüğü her yerde bunun etkisiyle sert rüzgar akımı olmuş gibi insanlar kalabalıklar oluşturmuşlardı. Fakat hiç şüphesiz, şaşkınlık ve korkuya düşerek muharebede harb meydanının her tarafını terkeden

Latin cohorslarının kargı yağmuru altında düştü. Aynı zamanda Romalılar dini korkuların sıkıntısından hafifleyerek, ilkinde verildiği gibi şimdi de harb işareti verilmişcesine kendilerini zorlayarak aşağı-yukarı koşuşturdular, yeni ve daha canlı bir hücum yapıldı. Çünkü rorarii, antepilani sıraları arasında koşuşturuyor ve hastati ile principes kuvvetlerine katılıyordu. Triarii ise, sağ dizleri üzerinde yere diz çökmüş vaziyette kara haberin gelmesini, konsülün ayağa kalkmaları için işaret vermesine dek bekliyorlardı.

CAPUT 10

Mücadele sürüp giderken ve sayılarının üstünlüğü nedeniyle harb meydanının bazı taraflarında Latinler üstün gelirken, konsül Manlius arkadaşının sonunu öğrendi. Emredildiği ve caiz olduğu şekilde ölüm tecelli etmişti. Ona övgüler yapılırken tamamiyle haklı olduğu biçimde göz yaşları da akıtıldı. Onun ölümü belleklerinde olduğundan, triarii'nin hücum anı geldiğinde kısa müddet bir tereddüt anı oldu. Fakat sonradan son mücadelede kuvvetleri canlandırmanın daha iyi olduğuna hükmedilerek, Manlius accensi'ye geri hatlardan sancaklarının önüne ilerlemelerini emretti. Düşmanlarının da aynı şeyi yaptıklarını düşünerek, Latinlerden hemen sonra gelmişlerdi Aynı zamanda Latinlerin yaptığını farzederek kendi triarii kuvvetlerini gönderdiler. Bunlar bir müddet sert bir mücadele verdikten sonra, düşman henüz geri püskürtülürken, kırılmış veya körelmiş mızraklarıyla artık yorgun ve bitap düşmüşlerdi. Konsül Roma triarii'sine bağırdığında, kendilerinin şimdi harb meydanındaki muharebeyi kazanmış olduklarını ve son harb safını da delip geçtiklerini düşünüyorlardı: "Şimdi hücuma geçin ve yorgun düşmana canlı, taze, yorulmamış kuvvetlerle karşı koyun. Vatanınızı, anne-babanızı, çocuklarınızı hatırlayınız. Sizlerin zaferi uğruna, konsülün ölüsünün yerde uzanıp yatmakta olduğunu hatırlayınız." Triarii görülmemiş derecede muazzam bir harb safı oluşturan, taze ve kusursuz bir

biçimde düzenlenmiş silahlarından ışıltılar çıkan piyadeyi kendi kuvvetleri arasına alınca, onlar sıraları arasındaki boşluklara antepilani'yi aldılar. Bir çığlık atarak, düşmanın ön saflarını bozguna uğrattılar. Mızraklarını düşmanın yüzüne doğru kaldırıp saplayarak, cesaretlerinin nefis bir örneğini sergilediler. Düşmanları sanki silahsızmış gibi, herhangi bir zarar ve ziyana uğramaksızın diğer manipuluslar arasından gittiler. Dört bir yanda sağ kalabilenin zor mümkün olabileceği bir katliamla düşman kütlelerini delip geçtiler. Samnitler de harb saflarını dağın eteklerinde az bir geçit kalacak şekilde tanzim etmiş olduklarından, bu Latinler için bir korku kaynağı oluşturmuştu.

Bütün vatandaşların ve müttefiklerin gerçekleştirdiği harbin en büyük şan ve şöhreti konsüllere ait oldu. Bunlar biri tek başına, bütün tehditleri ve tanrıların en üstün ve en aşağı suçlamalarını kendi üzerine çekmişti. Diğeri ise muharebede o denli bir cesaret ve kabiliyet göstermişti ki, bu maharebenin nesilden nesile devreden bir kaydına göre, Titus Manlius tarafından kumanda edilen tarafın şüphe götürmeyecek bir biçimde zafer kazanmış olduğunda, hem Romalılar hem Latinler halihazırda görüş birliğine varmış durumdadırlar[17]. Latinler Minturnae'a kaçtılar. Muharebeden sonra ordugahları ele geçirildi, bilhassa Campanialılar olmak üzere birçok insan yakalandı ve burada öldürüldü. Keşif kolu araştırma yaparken gece karanlığı çökmüş olduğundan, o gün Decius'un ölüsü bulunmadı. Ertesi gün, düşmanların büyük bir ölü yığınında vücuduna mızraklar batmış şekilde bulundu. Ölümüne uygun bir biçimde arkadaşı tarafından toprağa verildi.

Burada özellikle belirtmek gerekir, konsül, diktatör veya praetor, her kimse düşman lejyonlarını feda ederken, kendini de feda etmesi gerekmez. Fakat Roma lejyonuna usülüne göre kaydedilmiş olan istediği bir kimseyi gösterebilir. Bu kişi feda edilerek ölürse, herşeyin iyiye gideceği farzedilir. Bu seçilen kişi ölmezse, onun bir heykeli yedi (7) feet veya toprağın daha derinlerine gömülür ve günahlarının bir kurbanı kesilir. Heykelin gömüldüğü yere, bir Roma devlet memurunun basması ve dolaşması caiz değildir. Ne

bir kurban sunarak, ne de günahları affettirmenin diğer yollarına baş vurarak, seçeceği herhangi bir usül tanrların onayına uygun düşmeyecektir. Kendini feda eden şahsın ölmediği takdirde, silahlarını Vulcanus'a tahsis etmesi veya istediği başka bir tanrıya adaması en doğru yoldur. Konsülün üzerindeki mızrak durmalıdır ve bunun bir düşman eline geçmemesi için dua edilmelidir. Kefaretin ödenmesi, harb tanrısı Mars'a bir domuz, bir koyun ve bir inek kurban edilmesiyle yerine getirilmelidir.

CAPUT 11

Bu tafsilatlar, herbiri dini ve asırlarca süren örf ve adeti, insaların eski ve yerli dini inançlara yeni ve acayip birtakım dini inançları tercih etmesiyle silinip yok olmasına rağmen, tekrarlayarak ezberden söylemenin, kalıplaşmış birtakım kelimelerin ve bunların nesilden nesle devretmesinin, benim maksadıma ters ve yabancı düşmediğini düşünüyorum. Belli bazı yazarlarda, muharebenin patlak vermesi için, bekleyen Samnitlere karşı harb yapılıncaya kadar Romalılara yardım gelmediğine rastlamaktayım. Latinler de, müzakerelerle zaman harcayan Lavinium'lular kendilerine yardım maksadıyla, harekete geçmeye başladıklarıda, artık mağlup olmuşlardı. Şimdi onların en öndeki sancakları ve yürüyüş kolunun bir kısmı kapılardan geçerken Latinlerin felaket haberini aldılar. Felaketi öğrendikten sonra, aksi istikamete dönerek şehre geri geldiler. Milonius isimli praetorlarının, bu kısa yol için Romalılara büyük bir meblağ ödemeleri gerektiğini söylemiş olduğu rivayet edilir.

Latin muharebesinden sağ kalanlar, birçok yollara dağıldıktan sonra tekrar birbirleriyle birleşerek bir topluluk oluşturdular ve Vescia şehrine iltica ettiler. Burada topladıkları mecliste, baş komutanları Numisius, eşit bir katliamdan heriki ordunun tamamiyle nasibini almasının, harb şansının hakikatte müşterek olduğunu[18] teyit etmiştir. Romalıların sadece ismen zafer kazanmış olduklarını, diğer bütün şeylerde onların sanki mağlup edilmiş gibi olduklarını da

söyledi. Heriki konsül karargahının da kutsallığı bozulmuştu. Birisi bir oğulun kanıyla, diğeri de kendini feda eden konsülün ölümüyle kirletilmişti. Onların bütün orduları parçalanmıştı, birinci ve ikinci harb safları kılınçtan geçirilmişti. Katliam sancakların önünden, sancakların arkasındaki askerlere kadar ulaşmıştı. En sonunda kıdemli ve tecrübeli askerler durumu kendi lehlerine çevirmeyi başarabilmişlerdi. Fakat Latin kuvvetleri de eşit derecede parçalanmış olmasına karşın, asker açığını kapamak için asker ikmal edebilmek gayesiyle ne Latium ne de Volsk ülkesine gitmek henüz Roma dan daha yakın değildi. Bu nedenle onlara uygun göründüyse, Latin ve Volsk kavimlerinden muharebede başarılı cengaver kişileri süratle çağırabilir ve harb safı halinde dizilmiş muazzam bir ordu ile Capua'ya geri dönebilirdi. Burada beklenmedik gelişiyle, harbden ziyade başka birşey bekleyen Romalıları korku ve dehşete düşürebilirdi. Yanlış yola sevkeden bilgiler Latium'un bütün kısımlarına ve Volsk ülkesine ulaştı. Bu bilgileri alanlar muharebede hazır bulunmadıklarından inanmaları daha kolay oldu. Heyecanlı bir acelelikle bir yedek asker ordusu kaydedildi ve her taraftan biraraya toplanıldığından büyük bir kütle oluştu.

Konsül Torquatus bu kuvveti, Sinuessa ve Minturnae arasında yer alan Trifanum yakınlarında karşıladı. Heriki ordu ordugah yerlerini seçmek için beklemeksizin, yüklerini birbiri üzerine yığdılar ve muharebeye giriştiler. Sonra harb nihayete erdi. Konsülün zafer kazanan ordusu yağma için tarlalara sevkedilince, düşmanın kuvveti çok azaldığından, Latinlerin hepsi boyun eğerek onların egemenlikleri altına girdi. Campanialılar da onların bu hareketini takip ederek Roma egemenliği altına girmeyi kabul ettiler. Latium ve Capua topraklarından mahrum edildi. Latin toprakları, Privernum'a ait olanlarla ve Campania halkına ait olan Falernus topraklarıyla birlikte, Volturnus Nehrine kadar uzanan yerleri, Roma plebleri arasında bölüştürüldü. Tayin edilen toprak iki iugera idi. Privernum toprağından dörtte üç iugera, Falernus bölgesinden üçte bir iugera ilavesiyle, onun uzaklığıyla müsavi olarak dörtte bir iugeranın ilavesiyle iki iugerayı buluyordu[19].

Laurentes ve Campania atlıları, Latinlerin maruz kaldıkları cezadan muaf tutuldular. Çünkü onlar isyan ederek baş kaldırmamışlardı. Laurentes ile muahedenin yenilenmesi emredildi ve bu muahede o tarihten itibaren her sene Latin Festivali'nin onuncu gününde yenilendi. Campania atlıları Roma vatandaşlık hakkını aldılar ve bu münasebetle Roma'daki Castor Mabedi'ne[20] bronz bir levha asıldı. Bundan başka, Campania halkından herkese yıllık bir ücret ödenmesi emredildi. Campania halkından olan bin altı yüz (1600) kişi vardı. Ödenecek miktar senelik olarak dört yüz elli (450) denarii'yi buluyordu[21].

CAPUT 12

Harb böylece bitirildikten, herkese layık olduğu şekilde mükafatlar ve cezalar verildikten sonra, Titus Manlius Roma'ya döndü. Onun gelişinde kendisini sadece yaşca büyük olanların karşıladığı ve gençlerin o zamanlar ve hayatının geri kalan bütün günlerinde kendisini hor gördüğü, aynı zamanda onu lanetleyerek nefret ettikleri söylenir.

Antiates kavmi Ostia, Ardea ve Solonium topraklarında yağma ve tahribatlar yaptı. Konsül Manlius sıhhatinin bozuk oluşu nedeniyle bu harbi idare edemeyeceğinden, diktatör olarak, bu sırada tesadüfen praetor olan, Lucius Papirius Crassus'u tayin etti. Lucius Papirius Crassus da Lucius Papirius Cursor'u atlıların başı seçti. Diktatör Antiates topraklarında birkaç ay ordugah kurmuş olmasına karşın, Antiates kavmine karşı kayda değer birşey başaramadı.

Çok fazla ve çok kudretli kavimlere karşı zaferler kazanılan, aynı zamanda konsüllerden birinin şanlı şerefli ölümü ve diğerinin ise çağlar boyunca zalim olarak şöhret kazanmasına mal olan sert ve şiddetli disiplinin hüküm sürmesiyle dikkati çeken bir yılı, Tiberius Aemilus Mamercinus ve Quintus Publilius Philo'nun konsüllüklerin takip etti. Bu kişiler böyle fırsatlara sahip değillerdi ve

bundan başka kendi ülkelerinin meselelerini hatırlamaktan ziyade, bizzat kendi işleriyle veya kendi partilerinin devletteki kazanç ve menfaatiyle daha çok ilgiliydiler. Topraklarının kaybından dolayı öfke ve hiddete kapılan Latinler tekrar silahlandılar. Bunun neticesinde bir mağlubiyete uğradılar ve Fenectanum Ovalarındaki[22] ordugahlarını kaybettiler. Publilius kendi kumandası ve nezareti altında harbi idare ederek, burada askerleri kılınçtan geçirilerek mahfedilen Latin kavminin boyun eğerek teslimiyetini kabul ederken, Aemilius ordusunu Pedum'a doğru sevketti. Pedanuslular Tibur, Praeneste ve Velitiae kavimlerinden yardım görmüştü ve aynı zamanda Lanuvium ve Antium'dan yardımcı kuvvetler de gelmişti. Belli başlı muharebelerde Romalıların üstün gelmesine karşın, hâlâ Pedum şehri ve bu şehre katılmış müttefik kavimlerin ordugâhı el sürülmemiş bir halde salimen kalmıştı. Bu sırada konsül görev arkadaşı için bir zafer merasimi yapılacağı ilan edildiğini duyar duymaz, derhal harbi tamamlamadan bıraktı ve kendisi için de bir zafer merasimi talep etmek üzere Roma'ya geri döndü. Bu hareketinden önce bir zafer elde etmek için orada kalmaya gerek bile duymadı. Onun bu yalnız kendi menfaatini ön plana alan arzusu senatonun ileri gelenlerinin nefreti ile karşılandı ve senatörler kendisinin Pedum şehrini zaptetmedikçe veya oraya boyun eğdirerek Roma egemenliğini kabul ettirmedikçe, kendisi için bir zafer merasimi yapmayacaklarını söylediler. Bu ters cevap Aemilius'un senatodan soğumasına ve kendi maksadından uzaklaşmasına neden oldu. Bundan sonra Aemilius hiyanete meyilli bir tribunusun ruhuyla görevini sürdürmeye devam etti. Zira konsül olarak bulunduğu bütün zaman sürecinde, halka senatörleri şikayet etmekten ve onlara suçlar yüklemekten bıkıp usanmadı. Bu şekilde hareket ederken görev arkadaşı da pleb olduğundan, en küçük bir muhalefette bile bulunmadı. Onun suç yüklemesinin esas mevkiini, Latin ve Falernia bölgelerinde pelebler tamahkâr bir biçimde çok az toprak tahsis edilmesi oluşturuyordu. Senato konsüllerin yetki ve selâhiyetlerine bir son vermeği arzu ettiğinden, Latin isyanına karşı koymak için bir diktatör tayin edilmesi gerektiğini emretti. Fasces denilen içinde balta bulu-

nan ve en yüksek yetki-selâhiyeti gösteren sopa demetine[23] sahip olan Aemilius görev arkadaşını diktatör olarak tayin etti. Bu kişi tarafından da Iunius Brutus atlıların başı seçildi. Publilius hem senatoyu ithamı yüzünden, hem de plebler için son derece avantajlı ve asiller için de o kadar zararlı ve muzır üç kanun çıkarması yüzünden halk tarafından sevilen bir diktatördü. Bu kanunlardan biri, pleblerin hükmünü bütün Quirites'e bağlamaktaydı. Diğeri ise, senatonun ileri gelenlerinin comitia centuriata'da önerilen önlemlerin oya sunulmadan tasdik etmesiyle ilgiliydi. Üçüncü kanun, herikisinin de pleblerden seçilmesini kanuni kılmak için çok ileri gittiklerinden, hiç olmazsa censorlardan birinin pleblerden seçilmesi gerektiğiyle ilgiliydi. O yıl konsüller tarafından vatana verilen zarar-ziyan diktatör tarafından daha da ağırlaştırıldı. Patricilerin inancına göre devlette bu zarar-ziyanın gittikçe artması, onların zaferden ve harb işlerinden uzak kalmasıyla neticelendi.

CAPUT 13

Ertesi yıl Lucius Furius Camillus ve Gaius Maenius konsülken, önceki yıldaki Aemilius'un kaytsızlığına daha dikkati çekici bir biçimde karşılık vermek için senatörler, öfke ve hiddetle Pedum'un alınması maksadiyle insanların, silahların ve her çeşit şiddetin kullanılmasında ısrar ettiler. Yeni konsüller bütün diğer meseleleri bir tarafa bırakıp bu yere hareket etmeye mecbur kaldılar. Latinler şimdi ne harbe ne de sulha katlanabilecek bir duruma gelmişlerdi. Harb için teçhizatları noksandı ve sulh yapmağı da bir küçüklük addediyorlardı. Çünkü topraklarının müsaderesine tahammül göstermek onlara hâlâ büyük acı ve ıstırap veriyordu[24]. Romalıların harekete geçmesine zemin hazırlamamak ve bir düşmanlık bahanesi yaratmamak için, şehirlerinin korunması maksadıyla, bir uzlaşmayı benimsemek lüzumlu göründü. Aynı zamanda herhangi bir şehrin kuşatılmış olduğu haberi gelirse, etraftaki bütün kavimlerden yardım göndermek mümkün olabilirdi. Hepsine rağmen, Pedum'a yardımda bulunan şehirler pek azdı. Ülkeleri yakında bu-

lunan Tiburtes ve Praenestini kavimleri Pedum'a ulaştılar. Onlar Astura Nehri'nde[25] Antiates Volsklarıyla bir irtibat kurup birleşirlerken, Aricini, Lanuvini ve Veliterni kavimlerine aniden Maenius tarafından hücum edildi ve bozguna uğratıldılar. Camillus Pedum yakınlarında Tiburların[26] son derece kuvvetli ve kudretli bir ordusunu idare etmekteydi. Muharebe oldukça sert ve şiddetli geçmişti, fakat neticede iki ordu da eşit biçimde başarılıydı. Muharebe sırasında kasaba halkının ani bir huruç hareketi yapması çok büyük korku ve şaşkınlığın doğmasına neden oldu. Fakat Camillus ordunun bir bölümünü onlara karşı göndererek, şehre sürmekle kalmadı, fakat aynı zamanda hem kendilerini hem de müttefiklerini mağlup ederek, aynı gün merdivenlerle çıkıp hücum ederek şehri bile ele geçirerek zaptetti. Şimdi konsüller, bir şehrin alınmasıyla doğan enerji ve cesaretin katkısıyla, zafer kazanan ordularıyla Latinleri tamamen fethetmeye karar verdiler. Her şehre hücum ederek ele geçirerek veya kuşatma ile alarak, bütün Latium'u kendi hakimiyetleri altına alana dek durup dinlenmek nedir bilmediler. Sonra garnizonlarını alınan şehirler arasına dağıtarak, herkesin oybirliğiyle kendilerine mükafat olarak yapılması emredilen triumphus'u kutlamak üzere, Roma'ya gitmek için oradan ayrıldılar. O zamanda nadir birşey olan, triumphus merasiminden başka bir de Forum'a onların atlı heykellerini koyarak şeref verdiler.

Ertesi yıl için konsül seçimleri yapılmadan önce, Camillus senatoya Latin halkının idaresi ve tanzimi meselesini getirdi ve şöyle konuştu: "Senatörler, Latium'da harb ve silah yoluyla yapılması faydalı ve elzem olan ne varsa, tanrıların teveccühü ve askerlerimizin cesareti sayesinde bir neticeye ulaştırılmıştır. Düşmanlarımızın orduları Pedum ve Astura'da kılınçtan geçirilmiştir. Bütün Latin şehirleri ve Volsk topraklarında bulunan Antium, ya bir hücumla alınmış ya da teslim olmak zorunda kalmıştır ve onlar sizin garnizonlarınızın muhafazası altındadır. Düşmanlıklarını yenilemek ve isyanlarını tekrarlamak hususunda bizi sık sık endişeye düşürdüklerinden, uzun süren sulh döneminde onları sessiz-sakin ve itaatli bir şekilde nasıl tutabileceğimize önem vermemiz gerekir. Bundan

sonra Latium'un varolması ya da olmaması hususunda, şimdiki planınızı değiştirirken, ölümsüz tanrılar durumun kesinlikle kontrolünü sizlere vermiştir. Bu nedenle ya zalimlikle ya da affetme yoluyla, sizin basiretinizle Latinlerle ilgili devamlı bir sulhu temin etmeye sizler muktedirsiniz. Boyun eğerek size itaat etmiş veya mağlup edilmiş olanlara karşı sert önlemleri benimseyebilir misiniz? Bütün Latium'u bozabilir misiniz ve sık sık müttefiklerinizin muhteşem ordusunu toplamış olduğunuz ve onu önemli birçok harbde kullandığınız bu yerleri engin bir ıssız çöl haline getirmeyi düşünür müsünüz? Babalarınızdan kalan örneği yaşatamaz mısınız? Mağlup ettiğiniz düşmanlarınızı bir vatandaş olarak, Roma vatandaşlığına kabul etmekle Roma Devletini büyütüp nüfusunu arttıramaz mısınız? Roma Devletinin büyümesi daha da arttırmak ve en üstün şan ve şerefe ulaştırmak şimdi sizin elinizdedir. Tebaalarının seve seve itaatta bulunacağı kesinlikle en kuvvetli idare şekli budur. Fakat yapmak istediğiniz her ne ise, buna derhal karar vermelisiniz. Bir çok insanı ümit ve korku arasında merakta bırakmaktasınız. Onlar şaşkınlıktan sersemlemiş bir şekilde beklerlerken, ceza ya da şefkat yoluyla, hem kendi endişenizin çok geçmeden onların olabileceğini addederek, hem de daha evvelden onlarla olduğuna dikkat ederek bir karar vermeniz icabeder. Bizim görevimiz herşeye dikkat etmede karar vermek hususunda size güç ve kudret vermektir. Kendiniz ve devlet için neyin en iyisi olduğunu kestirmek ve bunu belirleyip bir yol tayin etmek ise sizlerin görevidir.

CAPUT 14

Senatonun ileri gelenleri Camillus'un hareketini milliyetçi siyaseti nedeniyle övdüler. Fakat Latinlerin davası başka olduğundan, eğer konsüller herbirine layık olduğu görünen, birçok kavime ismen kendileriyle ilgili önerileri bildirebilirlerse, onun tavsiyesinin son derece iyi bir biçimde başarılabileceğini söyledi. Bu nedenle onlar ayrı ayrı alınmış ve yerleştirilmişlerdi. Lanuvinumlular'a vatandaşlık hakkı[27] verilmiş ve Lanuvium kasabasında otu-

ranlarla Roma halkı tarafından Iuno Sespita'nın mabedi ve mezarı müştereken tutulması taahhüdüyle, onların ibadetleri tekrar eskisi gibi kendilerine bırakılmıştı. Aricini, Nomentani ve Pedani kavimleri de Lanuvinumlular'la aynı şartlarda vatandaşlığa alındılar, Tusculanumlular'a da kullandıkları vatandaşlık hakkını ellerinde tutmalarına müsaade edildi. Aynı zamanda müşterek birliğin bozulmasına fırsat vermeden isyanın ve yeniden harb çıkarmanın sorumluluğu birkaç ele başığa verildi. Eski Roma vatandaşları Veliterni kavmi çok sık isyan çıkarmaları nedeniyle sert bir biçimde cezalandırıldılar. Yalnız onların surları yerle bir edilmekle kalmadı, fakat aynı zamanda senatoları alındı ve bir anlaşma ile Tiber Nehrinin öbür kıyısında yer alması emredildi[28]. Bu anlaşmaya göre, eğer herhangi bir kimse beri tarafta yakalanırsa, kurtarılmasının kefareti olarak bin (1000) pound bronz sikke ödeme cezasına çarptırıldı ve onu yakalayan kimse yara cezası ödenene kadar bu esaretten mahkum ederek tutukladığı kişiyi salıveremezdi. Senatörlerin topraklarında kolonistler yerleştirildi ve onların kaydedilmesi işleminde Velitrae daha önceki nüfus çoğunluğunu tekrar elde ettiler. Kendilerini kolonist olarak yazdırmak istedikleri takdirde, kendilerine müsaade edilebileceği kaydiyle aynı şekilde Antium'a da bir koloni gönderildi. Harb gemileri ellerinden alındı ve deniz onların halkına yasaklandı, onlara vatandaşlık hakkı tanındı. Tiburtes ve Praenestini toprakları kendilerinden alındı. Sadece diğer Latinlerle müştereken giriştikleri Romalılara karşı isyanın daha yeni olan sorumluluğundan değil, aynı zamanda bir vakitler Romanın kudretine göz dikerek vahşi ve barbar bir kavim olan Gallialılarla silahlanarak birleşmeleri bunun nedenini oluşturmaktaydı[29]. Latin kavimlerinin geri kalanları birbirleriyle evlenme, müştereken ticaret yapma ve bir meclis toplama haklarından mahrum edildiler. Campanialılara, Latinlerle birlikte kendi atlıları isyana katılmadıklarından ve bu yüzden şikayet konusu olmadıklarından, oylanmaya sunulmadan vatandaşlık hakkı tanındı. Romalılar daima güvenli ve sakin bir şekilde yollarından geçmiş oldukları Formiani kavimlerine de aynı şekilde vatandaşlık hakkı verdiler. Cumae ve Suessula halkı-

na da vatandaşlık hakkının verilmesine ve aynı şartlara Capualılar gibi sahip olmalarına karar verdiler. Antiates kavminin gemilerinden bazıları Roma limanlarında muhafaza altına alındı, bazıları da yakıldı ve onların kadırgalarının tığının yani süslü ön kısmının Forum'da dikilen bir kürsüde kullanılmasına karar verildi. Bu yer dini merasimlerle takdis edildi ve Kürsüler[30] veya Tığlar[31] adı verildi.

CAPUT 15

Gaius Sulpicius Longus ve Publius Aelius Paetus'un konsüllüğünde, Romalıları idare etmekte gösterdikleri cömertçe alicenaplık, genel sessizlik ve sakinliği devam ettirmede kendi yetki ve kudretlerinden hiç de kifayetsiz olmadığında, Sidicini ve Aurunci arasında bir harb patlak verdi. Aurunci kavmi Titus Manlius'un konsüllüğü sırasında[32] teslim olmuşlardı ve o tarihten itibaren Romalılardan daha iyi şartlarda yardım beklediklerinden, bir sorun yaratmamışlardı. Senato konsülleri Aurunci kavmini müdafaa etmek üzere gönderdiğinden, konsüller henüz Roma'dan ayrılmadan önce, Aurunci kavminin korku ve dehşete düşerek şehirlerini terketmiş oldukları ve karıları-çocuklarıyla birlikte şimdi Aurunca[33] denilen Suessa'ya iltica etmiş oldukları ve burayı tahkim ederek bir kale haline getirdikleri haberleri geldi. Eski surlar ve şehir Sidicini kavmi tarafından tahrip edilip yokedilmişti. Bu haberler senatoyu, yavaş hareketleri nedeniyle müttefiklerinin hıyanete uğramasına yol açan konsülleri gücendirdi ve senatörler bir diktatör tayin edilmesini emrettiler. Gaius Claudius Inregillensis diktatör tayin edildi ve o da Gaius Claudius Hortator'u atlıların başına seçti. Sonradan diktatör hakkında dini bir itiraz ve bir engel ortaya çıktı. Onun tayininde bir kusur bulunduğunun görüldüğünü kahinlerin bildirmeleri üzerine, diktatör ve atlıların başı görevlerinden feragat ettiler.

O yıl Vesta rahibesi Minucia, kendi durumuna göre çok fazla süslü olan elbisesinden ötürü ilkin kendisine karşı kötü zanda bulu-

nuldu ve bunu takiben rahiplerin huzurunda, bir köle olduğu ispat edilerek mahkum edildi. Onların kararıyla, kendisinin kutsal dini törenlerden uzak tutulması emredildi.

Aynı zamanda kendi kudreti altındaki kölelerinden de mahrum edilmesi[34] emredildi. Neticede Vesta rahibesi suçlu bulundu ve canlı olarak Collina Geçidi yakınlarına bir yere gömüldü. Kutsallığı bozulmuş alanda taş döşeli yolun sağında gömülüdür. Bu alanın Kirletilmiş Meydan olarak isimlendirilmesinin, onun iffetsizliğinden dolayı olduğuna inanıyorum. Aynı yıl Quintus Publilius Philo, pleblerden ilk seçilen praetor oldu. Konsül Sulpicius bu seçime karşı oldu ve kendisinin hiç oy alamayacağını bildirdi. Fakat senato, en yüksek devlet memuriyetlerinde pleblerin adaylarına karşı muhalefet etmekte başarısız kaldıklarından, praetorluk meselesi üzerinde ısrarla durmadılar[35].

CAPUT 16

Ertesi yıl, Lucius Papirius Crassus ve Caeso Duillius konsülken, Ausonuslular'la yapılan önemli olmaktan daha çok, yeni bir harble dikkati çekti. Bu kavim Cales şehrinde ikamet etmekteydi. Onlar kuvvetlerini komşu kavim olan Sidicini'nin kuvvetleriyle birleştirmişlerdi ve iki kavmin kuvvetleri -hatırlanabilecek akla yatkın bir neden olmadan- tek bir muharebede mağlubiyete uğradılar. Şehirlerinin yakında bulunmasından ötürü, birçoğu firar etmeye başlamakla kalmadılar, fakat aynı zamanda bizzat firar etmeye kalkışmakla daha güvenli bir duruma geçerek çabucak selamete ulaştılar. Bununla beraber senatörler bu harbe karşı ilgilerinden asla vazgeçmediler. Böylece birçok kereler Sidicini kavminin karşısına ya silahlarını bizzat çekerek, ya onlara karşı silah çekenlere yardım ederek, ya da düşmanlık vesileleri yaratarak çıktılar. Bu nedenle onlar zamanın en büyük askeri Marcus Valerius Corvus'u dördüncü konsüllüğüne seçmek için her türlü çaba ve gayreti göstermekten kaçınmadılar. Görev arkadaşı olarak ona Marcus Atilius Regulus'u verdiler. Tesadüfen bazı terslikler ve

şanssızlıklar olmaması için, kura çekilmeksizin, tayin edilen konsüllerden Corvus'a kumandanın verilmesini istediler. Daha önceki konsülden galip orduyu alarak, harbin çıktığı Cales şehrine doğru hareket etti. İlk çığlık ve ilk hücumda, daha önceki karşılaşmanın verdiği korku ve şaşkınlıktan henüz kendini kurtaramamış olan düşmanı bozguna uğrattı. Sonra hemen şehir surlarına hücum etti. Kendi tarafındaki askerler derhal merdivenlerle tırmanarak surlara hücum etmekte son derece büyük şevk gösteriyorlardı ve büyük bir sebatla hücum ederek mevkii ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu oldukça güç ve çetin bir başarı olabileceğinden, Corvus gayesine ulaşmak için,askerlerini tehlikeye atmaktansa daha çok emek harcamalarını tercih etti. Bu nedenle yüksek bir taraça inşa etti ve bunun üzerini kapadı. İnşa ettiği kulesini surların çok yakınına getirdi, fakat şansın yaver gitmesi onların bunu kullanmasını gerektirmedi. Zira bir Romalı mahkum olan Fabius bir şenlik gününde gardiyanı tarafından ihmal edildiğinden, bağlı olduğu zincirlerini kırdı ve surlardan aşağı kendini bırakarak, bir ip vasıtasıyla süratle kale mazgalları arasına geçerek ellerini kullana kullana kendini Roma tahkimatları arasına attı. Düşman yemek ve içkiyle kendinden geçmiş bir haldeyken komutan düşmana hücum etmek üzere askerlerini teşvik ederek onları sevketti. Neticede düşmanın harb meydanında mağlup edilmesinden hiç de daha büyük bir çaba sarfedilmeksizin Ausones kavmi ve şehirleri ele geçirilmiş oldu. Muazzam ganimet elde edildi ve şehirde bir garnizon kurulduktan sonra lejyonlar Roma'ya geri gönderildi. Konsül senato kararı gereğince bir zafer şenliği kutladı[36] ve Atilius şan-şöhrette bir pay alamadan gitmesin diye, heriki konsülün de Sidicini kavmine karşı hareket etmek üzere ordularını sevketmesi emredildi. Fakat senato kararıyla ilkin seçimlere başkanlık etmek üzere, bir diktatör tayin ettiler. Seçimlerinde şans Lucius Aemilius Mamercinus'un yüzüne güldü. Lucius Aemilius Mamercinus da Quintus Publilius Philo'yu atlıların başı olarak seçti. Diktatörün başkanlığı altında Titus Veturius ve Spurius Postumius konsül seçildi. Konsüller, henüz daha Sidicini kavmi ile yapılan harbin bir kısmının kalmasına karşın,

bununla beraber pleblerin arzularını onlara bir hizmet yaparak biran önce yerine getirmek için, Cales'e bir koloni gönderilmesi maksadıyla bir öneri getirdiler. Senato buraya gönderilmek üzere, iki bin beş yüz (2500) kişinin kaydedilmesine karar verdi. Bu kolonistleri adı geçen araziye sevketmek ve burayı onlar arasında taksim etmek maksadıyla, Caeso Duillius, Titus Quinctius ve Marcus Fabius üç (3) komisyon üyesi olarak tayin edildiler.

CAPUT 17

Sonra yeni konsüller daha önceki konsüllerden orduyu aldılar ve düşman topraklarına girerek ta şehir surlarına kadar orayı yakıp-yıkıp yağmaladılar. Sidicini kavmi muazzam bir ordu topladığından ve son ümitleri uğruna müthiş ve korkunç bir mücadele veriyormuş gibi göründüklerinden, aynı zamanda Samnitlerin silahlandığı söylentisi geldiğinden, senato bu nazik zamanda konsüllere bir diktatör tayin etme selahiyeti verdi[37]. Onlar Publius Cornelius Rufinus'u tayin ettiler ve Marcus Antonius atlıların başı yapıldı. Bunun ardından onların tayin edilme nizamı hakkında dini bir şüphe ve bunun doğru olmadığına dair bir tereddüt doğdu. Bunun neticesinde onlar görevlerinden ayrıldılar. Bunu bir salgın hastalık takip edince, bütün alametlerin bu usül ve kaidelere aykırılık neticesinde ortaya çıktığı farzedildi ve devlet bir interregnum'a geri döndü.

Neticede interregnum'un başından beri beşinci interrex olan Marcus Valerius Corvus, Aulus Cornelius'un (ikinci kez) ve Gnaeus Domitius'un konsüllüğe seçimini başardı. Bütün herşey sessizliğe ve huzura kavuştuğu zaman, bir Gallia harbinin olacağı söylentisi fiili bir isyan gibi etkili ve kudretli oldu. Bu durum senatonun çare olarak bir diktatör seçilmesine karar vermesine neden oldu. Seçilen kişi Marcus Papirius Crassus oldu ve bu şahis Publius Valerius Publicola'yı atlıların başına tayin etti. Onlar bir ordu toplama işini idare ederlerken, komşu bir devlete karşı bir harb yapmış olduklarından çok daha fazla emek ve gayret harcadılar.

Gözcüler gönderildi ve bunlar Gallialılar arasında herşeyin tam bir sükunet içinde olduğu haberleriyle geri döndüler. Aynı şekilde Samnium da Roma ordusunun Sidicini ülkesinden çekilmemesi nedeniyle, iki seneden beri ihtilalci planlar kurmakta olduğundan merak ve endişe kaynağı teşkil etmekteydi. Fakat Epirus'lu İskender tarafından yapılan bir istila Samnitleri Lucana'ya sürdü ve bu iki kavim Paestum'dan hareket edip ilerlemekte olan kralla bir muharebeye girişti. Zafer, İskender'in payına düştü ve sonra İskender Romalılar'la bir sulh muahedesi yaptı. Sonuna kadar ona sadık olmaya karar verdi. Eğer bu seferinde diğer şeyler de aynı şekilde başarılı olursa, bu sulha sadık kalacağını belirtti.

Bu yıl nüfus sayımı yapıldı ve yeni vatandaşlar tayin edildi. Kayıtlarına Maecia ve Scaptia kavimleri ilave edildi(38). Onları ilave eden censorlar Quintus Publilius ve Spurius Postumius idi. Acerra halkı, praetor Lucius Papirius tarafından önerilen bir kanun hükmü dahilinde Romalı oldu. Papirius onlara oylama yapılmaksızın vatandaşlık hakkı bahşetti. Yurtta ve harb meydanında bu yılın olayları bunlardı.

CAPUT 18

Havaların mevsimsiz gitmesinden ya da insanların ahlakının bozukluğu yüzünden müthiş ve korkunç bir yıl arkadan geldi. Konsüller Marcus Claudius Marcellus ve Gaius Valerius idi. Valerius'un soyadı olarak annallerde çok kereler Flaccus ve Potitus isimlerinin verilmiş olduğuna rastlamaktayım. Fakat bu husus gerçeğin burada bulunduğunu önemli ölçüde ifade etmez. Bununla beraber birşeye, yalan olarak nesilden nesile devretmiş olmasına inanmaktan memnun olabilirim. Aynı zamanda bütün yazarların teyit ettiği, salgın hastalık yüzünden o yılı uğursuz yapan insanların ölümlerinin, gerçekte zehirle meydana geldiği doğru değildir. Bununla beraber herhangi bir yazarın itibarını zedeleyemeyeceğimden, hikayeyi bize geldiği gibi nakletmeye mecburum. Aynı hastalıktan ileri gelen vatandaşlar hastalanıp

yatağa düştüklerinde ve herbiri aynı ölümcül sona ulaştıklarında, aedilis curulis Quintus Fabius Maximus'a bir hizmetçi kadın geldi ve şahadeti yüzünden zarar görmeyeceğine ve cezalandırılmayacağına söz verirse, bu umumi felaketin nedenini ifşa edebileceğini ifada etti. Fabius derhal meseleyi konsüllere, konsüller de senatoya açtı. Sonunda heyetin oybirliğiyle şahitlik yapan için söz verildi. O zaman şahit kadın, Roma'nın kadınların işlediği suçtan dolayı böyle bir felakete uğramasının keyfiyetini ifşa etti. Bu zehirleri hazırlayanlar evli ve çocuklu kadınlardı. Eğer onlar hemen kendisine refakat edebilirlerse, mutlaka onları yakalayabilirlerdi. Onlar kadını takip ettiler ve zehiri hazırlayan, onu mayalayan kadınları buldular. Aynı zamanda hazırlanan başka zehirlerin de depolanmış olduğunu gördüler. Bu hazırlanmış zehirler Forum'a getirildi ve evlerinde saklandıkları öğrenilen yirmi (20) kadar evli ve çocuklu kadın, bir mübaşir[39] aracılığıyla buraya çağrıldı. Herikisi de patrici evinden olmak üzere, bunlardan Cornelia ve Sergia adında iki kadın, bu ilaçların faydalı ve sıhhate yarar olduğunu iddia etti. Şahitlik yapan kadının onları yalancılıkla itham etmesi üzerine, bu ilaçlardan içmeleri ve herkesin gözü önünde kendilerine atfedilen suçların asılsız olduğunu kanıtlamaları emredildi. Müzakerede bulunmak için zaman istediler ve kalabalık dağıtıldıktan sonra aynı soruyu geride kalanlara sordular. Kendilerine sunulan bir içimlik dozu reddedemeyeceklerini anlayınca, onların hepsi kendilerine verilen zehiri içtiler ve kendi kazdıkları kuyuya kendileri düşerek hepsi ölüp gittiler. Bunların yanında bulunanların derhal yakalanıp tutuklanmasıyla, onlar bir hayli kabarık sayıdaki evli ve çocuklu kadını ihbar ettiler, ihbar edilen kadınlardan yüz yetmişi (170) suçlu bulundu. O güne kadar Roma'da zehirlenme ile ilgili bir mahkeme olmamıştı. Onların yaptıkları bu işin tanrılardan gelen kötü haberleri belirten bir kehânet olduğu kabul edildi ve canice bir niyetten ziyade bir çılgınlık, delilik olduğu ileri sürüldü. Bunun üzerine, annallerden, pleblerin ayaklanması sırasında[40] daha önceki zamanlarda diktatörün nasıl tırnak sürtmüş olduğu ve nifakla akılları başlarından giderek adeta çılgınlaşan insanların, kefaret sebebiyle nasıl tekrar kendi-

lerini kontrol edebildikleri efsanesini hatırlarına getirdiler. Tırnak sürtmek üzere bir diktatörün seçilmesine karar verdiler. Gnaeus Quinctilus diktatör seçildi. Kendisi de Lucius Valerius'u atlıların başına tayin etti. Tırnak sürtüldükten sonra, onlar görevlerinden ayrıldılar.

CAPUT 19

Konsül seçimi Lucius Papirius Crassus'un (ikinci kez) ve Lucius Plautius Venox'un seçimiyle neticelendi. Bu yılın başında Fabrateria ve Luca'dan Volsk elçileri Roma'ya geldiler. Onlar himaye altına alınmaları ricasında bulundular ve Samnit orduları tarafından müdafaa edilip korundukları takdirde, Roma Milletinin sadık ve itaatli bir tebaası olacaklarını ifade ettiler. Bunun üzerine senato Samnitlere elçiler gönderdi ve bu şehirlerin halkına şiddet gösterilmemesi hususunda onları ikaz etti. Elçilerin gönderilmesi, yalnız Samnitlerin çok fazla sulh istemelerinden değil, fakat aynı zamanda henüz harb için hazırlıksız olmalarından dolayı etkili oldu.

Aynı yıl Privernum'la harb başladı. Düşmanın müttefikleri Fundani kavmiydi ve hatta onların kumandanları bile Vitruvius Vaccus isimli bir Fundanus idi. Vitruvius Vaccus yalnız kendi şehrinde değil, aynı zamanda Roma'da Palatinus tepesi üzerinde bir eve sahip olmakla dikkati çeken bir kişiydi. Bu yerdeki bina yıkıldıktan ve bölge müsadere edildikten sonra, burası Vaccus Çayırlıkları olarak isimlendirildi. Lucius Papirius onunla karşı karşıya gelmek üzere ilerlediğinde, Setia, Norba ve Cora topraklarını her yerde yağma ve talan ediyordu. Sonra diğerlerinin ordugahından uzak olmayan bir yerde mevzilendi. Vitruvius ne kendisinden daha kuvvetli hasmına karşı siperlerinin arkasında kalmak için yeterli bir zeka kudretine, ne de kendi tahkimatlarından uzakta düşmanla çarpışmak için bir cesarete sahipti. Askeri kuvvetlerinin en gerideki leri ordugahın kapılarını güçlükle aşıp geçebildiler ve harb safı sağa sola açılıp yayıldı. Vitruvius Vaccus ne basi-

ret ne de cüret göstermeksizin başladığında, askerler muharebe veya düşmandan ziyade firar etmeyi daha çok düşünüyorlardı. Bu nedenle Vitruvius Vaccus kolaylıkla ve kati bir biçimde mağlup edildi. Fakat ordugahının çok yakın ve içine girebilme imkanının kolay olması bakımından, büyük bir güç harcamaksızın askerlerinin ağır bir kayba uğramasını önleyebildi. Gerçekten, bizzat muharebe anında katledilen hemen hemen birkaç kişi vardı ve ordugahlarına doğru aceleyle koşarlarken, bu bölüklerinden dağılmış grup arasında da firarda sadece birkaç ölü verilmişti. En yakındaki toz bulutu arasından, bir siperden surların kendilerini korumasını temin eden korku ve dehşete düşmüş bir kalabalıkla Privernum'u gördüler.

Diğer konsül Plautius, Privernum'dan itibaren heryerdeki tarlaları yakıp-yıkıp yağmalayarak ve sürüleri de önüne katıp sürdükten sonra, ordusunu Fundi müstemlekesine sevketti. Plautius sınırdan geçerken Fundanus senatosuyla karşılaştı. Kendilerinin Vitruvius ve onu takip edenler için değil, fakat Fundi kavmi adına ricada bulunmak üzere geldiklerini ve Vitruvius'un kendi doğduğu şehre değil de Privernum'a iltica etmiş olduğundan, Fundi kavmini harbin sorumluluğundan bizzat temize çıkardığını bildirdiler. Bu nedenle Privernum'da Roma Milletinin düşmanlarını araması ve cezalandırması gerekiyordu. Aynı zamanda onlar vatanlarına sadakatli kalmayı da hatırlamayarak Fundi ve Roma'dan ellerini eteklerini çekmişlerdi. Fundani kavmi Romalılara karşı duydukları sempati nedeniyle sulh yanlısı lider ve onlar kendilerine vatandaşlık hakkı bahşedilmesini minnetle hatırlarında tutuyorlardı. Bu nedenle masum bir kavime karşı harb yapılmamasını konsüle rica ettiler ve topraklarının, şehirlerinin, şahıslarının, karılarının ve çocuklarının Roma Milletinin hakimiyetine itaatle boyun eğeceklerini, onların bir tebaası olacaklarını ve böyle kalacaklarını beyan ettiler. Konsül onları içtenlikle övdü ve Fundianusluların sadık olduğunu bildiren mektubu Roma'ya gönderdi. Kendisi de aksi istikamete dönerek Privernum'a karşı harekete geçti. Konsülün yola çıkmadan önce, bu olayın ele başlarını idam etmiş oldu-

ğunu ve üç yüz elli kadar fesatçının da zincire vurularak Roma'ya gönderildiğini Claudius[41] yazar. Fakat senato onların teslim olmalarını kabul etmedi. Çünkü gönderilen bu kimselerin adice ve aşağılayıcı bir biçimde cezalandırılmalarıyla Fundi halkının sorumluluktan kurtulma yolunu aradığına ikna olmuşlardı.

CAPUT 20

İki konsül ordusu Privernum'u kuşatırken, diğer konsül seçimlere başkanlık etmek üzere Roma'ya çağrıldı. Açık hava oyun meydanlarında ilk kez bu yıl bölmeli savaş arabaları inşa edildi[42].

Senatonun asla ihmal edilmemesi gerektiğini bildirdiği, bir Gallia isyanının, korku ve dehşet uyandıran haberi geldiğinde, Privernum'la harb henüz dikkatleri üstüne çekmiyordu ve henüz tam anlamıyla ortaya çıkmış değildi. Bunun üzerine yeni konsüller Lucius Aemilius Mamercinus ve Gaius Plautius'un, biran bile tereddüt gösterilmeksizin, göreve başladıkları aynı gün içerisinde, yani Temmuz'un ilk günü[43], kendi aralarında kumandayı bölüşmeleri söylenildi. Aynı zamanda payına Gallia harbi çıkan Mamercinus'a tek bir kişi muaf tutulmaksızın bir ordu kaydetmesi emredildi. Gerçekte esnaf, sanatkârlar sınıfından nizamsız bir kalabalık gürühunun hücum ettiği ve bu ağaşı halk tabakasından başka, bir yerde sabit olarak yerleşmiş bilhassa makine kullanan işçilerin de çağrıldığı söylenir. Askeri bilgi ve strateji hakkında, adından söz edilen esnaf, sanatkâr ve işçilerin hepsi zerre kadar bir bilgi ve ehliyete sahip değillerdi. Gallialılara karşı yapılacak askeri seferin temelini teşkil eden, gayet muazzam bir ordu Veii'de biraraya getirildi. Buradan ordu Gallialıların tarafına doğru ilerlemeye başladı. Şehre doğru ilerlerlerken, düşman onların yanından sıvışıp başka bir yola saparak gözden kaybolmasın diye daha uzağa gitmek istemediler. Bu zamandan itibaren Gallialıların tarafında endişe verecek bir karışıklık birkaç gün süreyle görülmedi. Bunun üzerine bütün ordunun Privernum'a karşı hareket etmesi emredildi.

Bu nokta üzerinde iki söylenti mevcuttur: Bazıları şehrin bir hücumla alındığını ve Vitruvius'un sağ olarak ele geçirildiğini söylerler. Bazıları da son hücum yapılmadan önce, halkın bir mütareke bayrağıyla[44] konsüle geldiklerini ve boyun eğerek onların egemenliklerini kabul ettiklerini, aynı zamanda Vitruvius'un kendi taraftarlarınca ihanete uğradığını söylerler. Senato Vitruvius ve Privarnetes kavmi hakkında bir karar vererek, konsül Plautius'a Privernum surlarını yerle bir etmesini emretti. Aynı zamanda şehirde kuvvetli bir garnizon kurmasını ve zafer merasimini kutlamak üzere Roma'ya dönmesini bildirdi. Vitruvius konsül dönene kadar mahkum olarak tutuldu ve sonra konsül dönünce, kırbaçlanarak öldürüldü. Palatinus Tepesi üzerindeki evi yerle bir edildi ve malları Semo Sangus'a adandı[45]. Arazi ve binadan başkaca bronzdan yapılmış eşyaları, bronz diskler şekline sokularak bunlar Sangus'un, Quirinus Mabedinin karşısındaki sunağına yerleştirildi. Privernum senatosuyla ilgili olarak, Romalılardan ayrıldıktan sonra Privernum'da kalmış bulunan senatörlerin, Veliterni kavmiyle aynı şartlarda Tiber Nehrinin öte tarafına sürülmesine karar verdiler[46]. Bu kararlar ilan edildikten sonra, Plautius zafer merasimini kutlayıncaya kadar, Privernates kavmi hakkında hiçbir şey söylenmedi. Plautius'un zafer merasimi kutlandıktan sonra, konsül Vitruvius ve yanında bulunanlara haksız bir ceza verdiğinden, aynı zamanda suçlunun cezalandırılmasıyla şimdi artık tıka basa doymuş Privernateslilerin sorusunu ele almanın güvenli bir şey olduğunu farzederek şöyle konuştu: "Şimdi ölümsüz tanrılardan ve senatonun ileri gelenlerinin elinden isyanın elebaşları layık oldukları cezayı aldıklarından, bu suçsuz kalabalığa karşı ne yapılması sizi sevindirir? Bir teklif sunmaktan ziyade, herkesin fikrini sormanın uygun olduğunu düşünmeme karşın, Privernates kavmi bu aralar bizimle sulh münasebetleri bir hayli nazik bulunan Samnitlerle komşu olduğunu gördüğümde, onlar ve bizim arasında en küçük bir kötü duygunun ve öfkenin kalmamasını arzuluyorum."

CAPUT 21

Her senatör kendi karakterine göre benimsediği şiddet ya da merhamet gösterilmesini ileri sürdüğünden karara varmak zor bir meseleydi. Fakat içinde bulunduğu tehlikenin yarattığı zaruretten ziyade kendi katlandığı durumun verdiği heyecanlı ve tehlikeli duyguya sahip bulunan bir kimsenin Privernum'dan elçi olarak tayin edilmesiyle, bütün durumu çok daha şüpheli ve güvenilmez kıldığını idrak ettiler. Privernates kavminin sert önlemlerle cezalandırılmasına layık olduğunu savunan kişinin sorusuna bu adam şöyle cevap verdi: "Hür olmanın değerini idrak etmiş kimseler tarafından bu ceza sizlere layık görülmüştür. Konsül bu cüretli cevabın Privernates kavminin yarattığı meseleye önceden hücum edenlerin düşmanlığını arttıracağını farketti. Daha merhametli ve nazik bir soru yönelterek, daha dostça bir cevap alabilmenin ümidi içinde bunu bizzat araştırma yoluna gitti. "Sizin cezalandırılmanızı nasıl bağışlayabiliriz?" dedi. "Sizlerle ne çeşit bir sulh ümit edebiliriz? Eğer sizler bana iyi ve yeterli bir cevap verebilirseniz, onu sadık ve devamlı olarak muhafaza edilmiş bir şekilde bulacağınızı ümit edebilirsiniz. Eğer kötü bir cevap verirseniz, bunun uzun süreceğini ve buna uzun zaman katlanılacağını beklememelisiniz." Bunun üzerine bazıları Privernates kavminin onları tehdit ettiğini ve şartların hiç de belirsiz olmadığını haykırdılar. Aynı zamanda böyle sözlerle, bir isyan için galeyana gelmiş kavmin asla yatıştırılamayacağını ve uzlaşma yoluna gidilemeyeceğini teyit ettiler. Fakat senatodaki daha çok merhamet yanlısı bir grup onun cevabını daha iyi bir temele oturttular ve bir insanın ve hür bir kimsenin söyleyeceğini ifade ettiler. Bir kavmin ya da herhangi bir mesele yüzünden bir adamın elem verici bir durumda küflendirilmesinden ziyade, daha uzun müddet buna katlanmasının inanılır gibi olup olmadığını sordular. Gönüllü olark sulh istediklerinden sulh şartlarına sadakatle riayet edildiğine dikkat ettiklerini teyid ettiler. Aynı zamanda köleliği getirmek istedikleri bir yerde kendilerine karşı sadakat ve bağlılık gösterilmesini beklememeleri gerektiğini bildirdiler.

Konsül başkalarının düşüncelerine ait sözleri dikkatle tekrar tekrar söyleyerek bu görüşlerden en fazla benimseneni buldu. Herkesin duyabileceği yüksek bir sesle hürriyeti korumaktan başka bir düşüncesi, kaygısı olmayanların Romalı olmaya layık değerde bulunduğunu haykırdı. Bunun üzerine onlar senatoda davalarını kazandılar ve senatonun ileri gelenlerinin yetki ve selahiyetiyle, Privernates vatandaşlarına sunulmak üzere halkın huzuruna bir önlem getirildi. Aynı yıl üç yüz (300) kolonist Anxur'a gönderildi. Bu kolonistlerin herbiri orada iki (2) iugeralık arazi aldılar.

CAPUT 22

Ertesi yıl Publius Plautius Proculus ve Publius Cornelius Scapula konsülken, Fregellae'a bir koloni gönderilmesinden başka, harble ilgili veya iç olaylarla ilgili herhangi önemli bir hadise cereyan etmedi. Fregellae toprakları Signia halkına sonra da Volsklara aitti ve annesinin cenaze töreninde, Marcus Flavius tarafından halka iane olarak dağıtılan bir hayvan eti taksimi yapılmıştı. Annesini şereflendirme düşüncesi altında minnettar kaldığı bu halka bir ücret ödemişti. Çünkü evli bir kadını baştan çıkarmanın töhmetiyle, aediller tarafından mahkeme huzuruna çıkarıldığında, onlar kendisini suçsuz çıkarmışlardı. Mahkeme evvelce kendisine gösterdikleri teveccühten dolayı iane olarak et dağıtması, aynı zamanda kendisinin bir memuriyet almasına da neden olmuştu. Ertesi yılın seçimlerinde kendisi yokken, müzakerede bulunan bazı kimselerin yetki ve tercihi üzerine, pleb tribunusu seçildi. Şimdi Neapolis diye bilinen yerden uzak olmayan bir mevkide Palaepolis adında bir şehir vardı. İki şehirde de aynı kavim ikâmet etmekteydi. Cumae onların ana vatanıydı ve Cumani kavminin[47] asıl menşei Euboea Adasındaki Chalcis'den çıkmıştı. Vatanlarından bir donanmayla denize açıldıktan sonra, deniz kıyılarında yerleşip yaşayarak, bir hayli güçlü ve kudretli duruma gelmişlerdi. İlk olarak Aenaria ve Pithecusae[48] adalarında karaya çıktılar. Bundan sonra ikâmetgâhlarını esas karaya geçirmeye cüret ettiler. Bu ulus, kısmen

kendi kuvvetlerine güvenerek, kısmen de Romalıların müttefiki Samnitlerin gösterdiği sadakatsizlikten cesaret alarak veya belki de Roma şehri hücuma geçtiği sırada bir salgın hastalığa duçâr olduğunun bildirilmesi üzerine, Campania ve Falerii bölgelerinde yaşayan-Romalılara karşı birçok düşmanca girişimlerde bulundular. Bu nedenle Lucius Cornelius Lentulus ve Quintus Publilius Philo (ikinci kez olarak) konsülken, tazminat talep etmek üzere Palaepolis'e rahipler gönderildi. Yaptıkları işlerden ziyade daha çok söz söylemede cesaret sahibi bir soy olan Yunanlılarla geri dönmeleri üzerine, halk senatonun kararına göre hareket etti ve Palaepolis'e karşı harb yapılmasını emretti. Konsüller arasında kumandanın taksim edilmesiyle, Yunanlılarla harb Publilius'un payına düştü. Cornelius'a diğer orduyla, Samnitler savaşa başladıkları taktirde, onlara karşı hareket etmek üzere hazır olması emredildi. Campania'da bir isyan başladığında, Samnitlerin ordularını büyütmek için durdukları söylentisi yayıldığından, burasının Cornelius'un devamlı ordugâh kurması için en uygun yer olduğu görüldü.

CAPUT 23

Samnitlerle sulh yapılmasının çok az ümidi olduğunu heriki konsül de senatoya bildirdi: Publilius, Yunanlıların gönüllü hareketinden ziyade Nolani kavminden mecbur tutulmaları sayesinde, Nola'dan iki bin (2000) askerin ve dört bin (4000) Samnitin Palaepolis'e alındığını haber verdi. Cornelius, Samnit devlet memurlarının bir ordu toplamak üzere askere yazılma işleminin başladığını ilân ettiklerini ve komşu şehirler Privernum, Fundi ve Formiae'ın katılmak için açıkca teşvik edildiklerinde, bütün Samnium'un ayaklanmış olduğunu bildirdi. Senato bu olayların ışığı altında, harb ilân etmeden önce, Samnitlere elçiler göndermeye karar verdi. Bunun neticesinde onlardan cüretli ve küstâh bir cevap aldı. Samnitler ellerinden geldiğince, Romalılara karşı örtülü kalmış sorumlulukları onların karşısına getirmek için açığa çıkarmayı ihmal etmeyerek, Romalıların haksız idaresinden dolayı kendilerini suçluyorlardı. Hiçbir resmi karar uyarınca Yunanlılara yardım edilmediğini söy-

lediler Fundani ve Formiani kavimlerinin kendileri tarafından isyana teşvik edilmediklerini söylediler. Muharebe etmeği seçtiklerinde, kendilerini gözetmek ve tehlikelerden sakınmak için, hakikaten tam anlamıyla kuvvetliydiler. Diğer taraftan, Volsklardan aldıkları ve tahrip edip, yakıp-yıktıkları Fregellae'ın, Romalılar tarafından yeniden eski haline getirilmiş olmasına ve Samnitlerin kendi ülkesinde bir koloni kurulmasına, aynı zamanda Roma kolonistlerinin bu adla yani Fregellaelılar olarak isimlendirilmesine, Samnitliler duydukları üzüntü ve ıstırabı gizleyemiyorlardı. Bu incitici ve küçük düşürücü bir hareketti, eğer yetkililer bu kararlarını geri almazlarsa, var kuvvetleriyle ellerinden geldiğince mukavemet edeceklerini ileri sürdüler. Heriki ulusun müşterek dostları ve müttefikleriyle bu dava üzerinde görüşmek üzere Roma elçisini davet ettiklerinde, Samnitlerin konuşmacısı şunları söyledi: "Neden bin dereden su getiriyoruz? Ey Romalılar, aramızdaki bu ihtilâfa, ne bir elçinin sözleri ne de herhangi bir kimsenin hükmüyle değil, fakat muharebeye girişmemiz gereken Campania Ovasında silâhlarımızla ve harbin müşterek şans ve kaderiyle karar verilecektir. Suessula ve Capua arasında karşı karşıya ordugâhlarımızı kuralım ve Samnitler mi yoksa Romalılar mı İtalya'ya hükmedecekler sorusunu bir karara bağlayıp bu soruna bir çözüm getirelim." Roma elçileri kendilerinin düşmanın çağırdığı yerde değil, fakat kumandanlarının sevkettikleri yere gidecekleri cevabını vererek.

Palaepolis ve Neapolis arasında uygun bir mevki alarak, kendilerinin alışık olduğu, biri bir tarafı şiddetle zorlarken diğerinin başka bir tarafı kuvvetle ezdiği her zamanki yardım mübadelesiyle Publilius düşmanı mahfetti. Bunun üzerine, seçimler yaklaştığından ve düşman surlarını tehdit eden Publilius'un durumu avantajlı olmadığından, şehirlerinin zaptedilme ihtimalinin olması da göz önüne alınarak, geri çağrılması gerekiyordu. Bu herhangi bir gün vuku bulabilirdi, senato tribunusların bir halk kanunu önermelerini temin etti. Bu kanun, konsüllüğü sona eren Quintus Publilius Philo'nun Yunanlılar mağlup edilene dek prokonsül olarak bu askeri seferi idare etmesini öngörmekteydi(49).

Henüz Samnium'a girmiş bulunan Lucius Cornelius'a, ve aynı zamanda harbin gayretli bir biçimde ilerlemesinden onu geri çekmeği istemediklerinden, seçimlere başkanlık etmek üzere bir diktatör tayin etmesini bildiren bir mektup gönderdiler. Cornelius, Marcus Claudius Marcellus'u diktatör tayin etti. Diktatör de Spurius Postumius'u atlıların başı tayin etti. Onun seçim şekline itirazda bulunup kabul edilmediğinden, comitia diktatör tarafından toplanmadı. Kuşların uçuşlarından, ötüşlerinden ve kutsal tavukların yem yemelerinden kehânette bulunan kâhinlere danışıldı. Sonunda diktatörün seçiminin hatalı olduğu bildirildi. Suçlamalarıyla tribunuslar bu hükmü şüpheli kıldılar ve gözden düşürdüler. Zira onların işaret ettiği seçimdeki kusur kolaylıkla keşfedilemezdi. Çünkü konsül ne muamelenin hususlarına riayet ederek resmi veya özel herhangi bir kimsenin adını yazmıştı, ne de kâhinleri hiçe sayacak birşey gören veya duyan tek bir ölümlü olmadığından, konsül geceleyin kalkmış, sessizce diktatörü tayin etmişti. Ne de augurlar Roma'da oturduklarından, ordugâhta konsülün karşısına çıkan engelin ne olduğunu sezmemiş olabilirlerdi. Augurlara kusurlu görünen, diktatör meviinde bir plebin bulunduğunu gören herhangi biri var mıydı? Bunlar ve diğer itirazlar belli bir amaç gütmeksizin tribunuslar tarafından yapıldı. Sonunda durum bir interregnumla neticelendi. Birinin veya diğerinin ortaya attığı bahaneler nedeniyle comitia tekrar tekrar tehir edildikten sonra, dördüncü interrex Lucius Aemilius konsülleri seçti. Seçilen konsüller Gaius Poetelius ve Lucius Papirius Mugillanus idi. Başka annallerde Cursor'un adına rastlamaktayım.

CAPUT 24

Aynı yıl Mısır'da İskenderiye'nin kurulduğu ve Epiruslu kral İskender'in Lucanialı bir sürgün tarafından öldürüldüğü, Dodona'daki Iupiter kehânet ocağının onun ölümüyle ifa edildiği ve pekiştirildiği kaydedilir(50). Onun Tarentumlular tarafından İtalya'ya çağırılması üzerine, kehanet ocağı kendisini Acherusia suyundan ve Pandosia şehrinden sakınması hususunda ikaz etmiş-

ti. Çünkü son günleri orada mukadder kılınmıştı. Bunun üzerine, Epirus'daki Pandosia şehrinden ve Acheron Nehrinden mümkün olabildiğince uzağa gitmek için, süratini arttırarak İtalya'ya geçmişti. Acheron Nehri Molossis'den çıkarak Cehennem Bataklıklarına'[51] doğru akmakta ve sonunda sularını Thesprotius Körfezi'ne dökmekteydi. Fakat her zaman olduğu gibi, kendi kötü kaderinden kaçmanın yollarını ararken, tam ona koşmuş oldu. Bruttia ve Lucania lejyonlarını tekrar tekrar mağlup ederek, Lucanialılardan bir Tarentum kolonisi olan Heraclea'yı ve Apulialılara ait bulunan Sipontum'u aldı. Bunlardan başka Bruttia şehirleri Consentia ve Terina'yı, ve sonra da Messapialılar ile Lucanialıların diğer şehirlerini aldı. Tutsak olarak üçyüz şöhretli aileyi Epirus'a gönderdikten sonra, kendisi Lucania ve Bruttium'un sınırlarından aşağı bakılınca görülen Pandosia şehrinden az bir uzaklıkta üç tepe üzerinde bulunuyordu. Buradan düşman ülkesinin herbir tarafına akınlar yapabilirdi. Yanında güvendiği iki yüz (200) kadar Lucanialı sürgün vardı. Fakat onların sadakâtleri, o ulusun pek çok insanında görüldüğü gibi, talihin değişmesiyle değişme eğilimi göstermeğe başlamıştı.

Bütün tarlaları sel altında bırakan devamlı yağmurlar, ordunun üç bölümünü birbirinden tecrit ederek, ve her zamanki yardımdan ilgilerini keserek, onları zor durumda bırakmıştı. Kralın bulunmadığı diğer iki ordu düşman tarafından beklenmedik bir anda yapılan hücumla yakalandı ve mağlup edildi. Düşman onların hepsini kılınçtan geçirerek, bütün kuvvetleriyle bizzat İskenderiye şehrini kuşatmak üzere harekete geçti. Bunun üzerine Lucanialı sürgünler oranın halkına haberciler göndererek, bir antlaşma yoluna gidildiği takdirde kralı ölü veya diri ellerine teslim edeceklerine dair söz verdiler. Fakat İskender seçme askerlerin oluşturduğu bir grup askerle cüretli bir hücum yaptı ve düşmanlarının ortasına daldı. Göğüs göğüse yapılan mücadelede Lucania kumandınını kesip doğradı. Sonra, firar sırasında etrafa dağılan askerlerini toplayarak, bir nehire vasıl oldu. Burada şiddetli akıntının sürüklediği bir köprünün yeni kalıntıları onun yolunu belirledi. Grubundakiler emniyetsiz sığ bir yerden yürüyerek nehrin karşı kıyısına geçer-

ken, cesaretini kaybetmiş ve yorgunluktan bitip tükenmiş bir asker, nehrin uğursuz adına lânetler yağdırarak bağırdı: "Sana haklı olarak Acheros denmiştir![52] Kral bunu işitince, derhal kendine yapılan kehaneti hatırına getirdi ve geçip geçmemeye karar veremeyerek durdu. Bunun üzerine yanında bulunan genç asillerden Sotimus, bu kadar tehlikeli kritik bir durumda niçin tereddüt ettiğini sordu. Aynı zamanda kendisini pusuya düşürmenin bir yolunu arayan Lucanialıları gösterdi. Arkasına göz atmasıyla, kral onların bir bölük halinde ve kılınçlarını çekmiş vaziyette, biraz ötede kendisine doğru gelmekte olduklarını farketti. Bunun üzerine atını ırmağın ortasına doğru mahmuzladı. Tam nehrin sığ yerine ulaşmıştı ki bir Lucanialı sürgünün attığı kargı ona saplandı. Cansız vücudunda saplı olan kargıyla birlikte yere yuvarlandı. Akıntı onu nehrin aşağılarına düşman ileri karakoluna taşıdı. Cansız vücudu onlar tarafından vahşi bir biçimde parçalandı. Ordunun esas kısmını ikiye bölmüşlerdi. Yarısını Consentia'ya göndererek diğer yarısını kendileri için oyunlar yapmaları maksadıyla muhafaza etmişlerdi. Onlar uzakta duruyorlar ve kargı ya da taşlarla atılan bir şeyi vuruyorlardı. Bu sırada bir kadın tek başına kabaca şakalar yapıp bağırıp çağıran bu kalabalık gürühunun insanlık dışı vahşiliğini gün ışığına çıkardı. Onlardan biraz kendilerini tutmalarını rica etti ve gözyaşları içinde kocasının ve çocuklarının düşman eline esir düşmüş olduklarını belirtti. Kadın, büyük ölçüde parçalanmış olmasına karşın, kralın vücudunun onları bu durumdan kurtarabileceğini ve onun cansız bedeni düşmana geri verildiği takdirde kocasının ve çocuklarının kendisine iade edilebileceğini ümit ettiğini anlattı. Bu kralın vücudunun tamamen parçalanıp kesilmesiyle sonuçlandı. Vücudunun parçaları, kadından başka hiç kimsenin ihtimamı olmaksızın Consentia'da yakıldı ve kemikleri Metapontum'a[53] düşmana gönderildi. Buradan kralın kemikleri karısı Kleopatra'ya ve kız kardeşi Olympaş'a verilmek üzere gemiyle Epiruş'a getirildi. Olympiaş Büyük İskender'in annesi, Kleopatra da kız kardeşi idi. İskender'in sonunda bu acıklı, ıstırap verici kısa öyküsü İtalya'da muharebe etmesi sebebiyle mazur görülebilir. Kader onu Romalılara hücum etmekten alıkoysa bile.

CAPUT 25

Daha önce olduğu gibi aynı tanrıların öfkesini yatıştırmak ve onların teveccühünü kazanmak için, bu yıl Roma'nın kuruluşundan itibaren beşinci Lectisternium[54]. yapıldı. Sonra yeni konsüller halkın kararı üzerine Samnitlere karşı harb ilan etmek üzere rahipleri gönderdiler. Romalılar Yunanlılara karşı yapmış oldukları harbe nazaran her hususta daha büyük mikyasta bizzat harb hazırlığına başlamakla kalmadılar, fakat aynı zamanda yeni ve tam o sırada akla gelmeyen ve beklenmedik bir yardım da aldılar[55]. Zira o güne kadar Romalılarla hiçbir münasebetleri olmayan Lucanialılar ve Apulialılar, Roma egemenliğini kabul ederek onların tebaası durumuna geçtiler. Harb için silahlarının ve kahramanlarının üstüne sadakat yemini ettiler. Bunun üzerine bir dostluk muahedesine alındılar. Aynı anda Romalılar Samnium'a başarılı bir askeri sefer yaptılar. Allifae, Callifae ve Rufrium adında üç kasaba onların egemenlikleri altına girdi. Ülkenin geri kalan kısmı her yerde, konsüllerin ilk gelişi sırasında yakılıp-yıkılarak yağmalandı.

Bu harb şanslı ve başarılı bir biçimde başlarken, Yunanlılara karşı yapılan diğer harb iyi bir biçimde neticelendi. Çünkü araya Romalıların tahkimatlarının girmesiyle yalnız, kuşatılanların bir kısmının diğerleriyle irtibatının kesilmesiyle kalınmadı, fakat aynı zamanda düşmanın onları tehdit ettiği tehlikelerden daha çok korkunç ve dehşet verici olaylar surların içinde cereyan etmekteydi. Orada ikamet edenler sanki kendi koruyucuları ve müdafileri tarafından esir edilmiş gibi, zülum ve haysiyet kırıcı hareketlere hatta çocukları ve karılarıyla birlikte maruz kalmışlardı. Aynı zamanda zaptedilen bir şehrin bütün tüyler ürperten dehşetini ve korkusunu yaşadılar. Ve böylece hem Tarentum'dan hem Samnitler'den kendilerine yen bir takviye kuvvetinin gelmekte olduğu söylentisi üzerine, kendi şehir surları içinde istediklerinden daha çok Samnitin bulunduğu anladılar. Fakat Yunanlılar Romalı düşmanlarından hiç de kalır yeri olmayan Samnitlere ve Nolani kavmine mukavemet edebilmek için, dost Yunanlıların gelme-

sini dört gözle bekliyorlardı. Sonunda Romalılara teslim olmak uğrayabilecekleri kötülüklerin en hafifi olarak görüldü. Onların önderleri durumunda bulunan Charilaus ve Nymphius birlikte bir karara vardılar. Bu işi başarmak için herbirinin rol oynayacağı iki ayrı bölüm oluşturdular. Bunlardan birisi Roma kumandanına gitmek, diğeri de geride kalmak ve planlarını başarılı bir biçimde tamamlamak için şehirde bir fırsat yaratmaktı. Charilaus'un görüşü kabul edildi ve Charilaus, Publilius Philo'ya gitti. İyi, güzel ve münasip ve aynı zamanda şanslı birşeyin Roma halkı ve Palaepolis'in üstüne gelmesi için dua ederek, surları teslim etmeye karar verdiğini bildirdi. Buna bağlı olarak, kendi gayesine ulaştığında, Romalıların şerefi üzerine, ya vatanına ihanet etmiş olduğu, ya da onu korumuş olduğunun görüleceğini söyledi. Zira özellikle kendisi ne bir şart koymuş ne de herhangi birşey talep etmişti. Eğer bu teşebbüsünün arkası gelirse, Roma halkı onların büyük bir şevk ve gayretle eski haline getirdiği bu dostluğa ehemmiyet verebilir ve bunu dikkate alabilirdi. Arkasından koştukları bu iş, onların görevlerini unutturmak için önderlik eden ahmalık ve delicesine bir cesaretten daha çok bir baht işiydi. Kumandan ona övgüler yadırdıktan sonra, üç bin (3000) asker verdi. Samnitlerin yerleştirildiği şehrin o kısmını ele geçirmesini bildirdi. Askeri tribunus Lucius Quinctius'u onu korumak üzerine muhafız olarak tayin etti.

CAPUT 26

Aynı zamanda Nymphius kendi partisi için, Samnit kumandanıyla şeytanca bir plan hazırlamak amacıyla gitmişti. Romalıların bütün askeri kuvvetlerinin ya Palaepolis yakınlarında ya da Samnium'da olduklarına işaret ederek, Samnit kumandanından kendisinin bir donanmayla denize açılması hususunda rızasını aldı[56]. Donanmasıyla sahil boyundaki Romalıların etrafına gidecek ve burada bulunan yalnız kıyı bölgelerindeki Roma yerleşim yerlerini değil, fakat aynı zamanda bizzat Roma'nın civarındaki yer-

leşim yerlerini de tahrip ederek taş taş üstünde bırakmayacaktı. Bununla beraber düşmana görünmeden kayıp geçmek için, gece karanlığında yola çıkılmalıydı ve gemilerin de derhal suya indirilmesi zorunluydu. Bu işin çok daha süratli bir biçimde tamamlanabilmesi için, şehirde nöbet beklemek maksadıyla ayrılmış birkaç askerden başka, bütün Samnit askerleri kıyıya gönderildi. Nymphius burada karanlıkta zaman öldürürken, yola sokmak için bir hayli büyük olan kalabalığı şaşırtmak gayesiyle kasten birbirine zıt emirler vererek, kendi adamlarından Charilaus'un bir fesatçı olarak şehre alınmasından sonra, Roma askerlerinin en yüksek mevkiini işgal etti. Nymhius şimdi ona bir zafer çığlığı atmasını emretti. Bu çığlığın duyulması üzerine, kumandanlarından bir işaret almış olan Yunanlılar oldukları yerde kaldılar. Fakat Nolani kavmine mensup olanlar şehrin karşı tarafından Nola'ya giden yola adeta uçarcasına koştular. Samnitler şehirde kapalı kaldıklarından, bir dakikalık avantajı rahatlıkla kaçmakta kullandılar. Fakat tehlikeyi arkalarında bıraktıktan sonra, daha büyük bir utanç içinde gün ışığına çıktılar. Herşeyi düşmana terkettiklerinden, silahsız olarak sadece yabancılara değil, fakat aynı zamanda kendi vatandaşlarına da gülünç ve maskara olacak bir halde, yağmalanmış ve yoksul bir durumda evlerine geri döndüler. Samnitler tarafından bir hainlik, bir ihanet yapıldığına dayanan diğer efsanenin farkında değilim ve buna önem vermiyorum. Fakat daha çok itimat kazanmış ve sözüne güvenilir yazarların izinden gidiyorum. Bundan başka Yunanlıların hükümet merkezini şimdi buraya geçirmiş oldukları Neapolis şehriyle antlaşma, onları gerçekte gönüllü olarak dostluklarını yenilemiş gibi yaptı[57]. Kuşatma sonunda düşmanın boyun eğerek teslim olduğu düşüncesinin neticesinde Publilius'a bir zafer merasimi yapılması ilan edildi. Publilius iki ayrıcalığı ilk kez kullanan kişi olmuştu: Bunlardan birisi daha önce kimseye bahsedilmemiş olan yetki ve selahiyetlerini kullanma süresinin uzatılması ve diğeri de görev süresinin sona ermesiyle kendisine bir zafer şenliği bahşedilmesiydi.

CAPUT 27

Bu harbin hemen ardından doğu sahillerindeki Yunanlılarla başka bir harb patlak verdi. Çünkü Tarentumlular asılsız bir yardım ümidiyle bir müddet Palaepolislilere dayandıktan sonra, Romalıların şehri almış olduğunu öğrendiler. Sanki onların maruz bırakıldıkları şeye kendileri maruz kalmışlar gibi Palaepolislilere söğüp saymaya ve küferler yadırmaya başladılar ve nefret ve aynı zamanda düşmanlıkla Romalılara karşı şamata çıkarıp onlarla kabaca alay ediyorlardı. Lucanialıların ve Apulialıların Roma Milletinin tebaası durumuna geçtiklerini öğrendiklerinden, bu durum daha da büyüyerek devam etti. Zira bu iki kavimle o yıl içinde bir müttefiklik muahedesi yapılmıştı. Romalıların aynı zamanda Tarentum kapılarına kadar gelmiş olduklarını ve meselenin çok zaman geçmeden onların kendi düşmanları veya efendileri olması gerektiği şeklinde sonuçlanacağını söylediler. Kendi geleceklerinin harbin patlak vermesine, sonra da Samnitlerle yapılmakta olan harbe bağlı olduğu açıkca meydandaydı. Bu sadece kavimin dayanmayı sürdürmesine bağlıydı ve gerçekten Lucanialılar bulunmadığından, kavim hiç de aynı derecede çok kuvvetli değildi. Fakat Lucanialılar henüz geri getirilebilirdi ve eğer bir nifak tohumu saçmada bir parça maharet gösterilirse, Lucanialıların Roma müttefikliğini reddetmeleri sağlanabilirdi.

Zira onlar yeni planlar kurmaya ve dolaplar döndürmeye çok arzulu olduklarından, bu karar ve planlar herşeyden daha önde geldi. Hürmete layık olmaktan ziyade kendi vatandaşları arasında şöhret ve ehemmiyet kazanmış belli başlı genç Lucanialılara rüşvet verdiler. Bunlar birbirlerinin üstlerini başlarını yırtarak kamçılarla birbirlerini yaraladılar. Vatandaşlarının büyük bir kalabalık halinde toplanması üzerine, onların önünde çıplak vücutlarını sergilediler. Roma ordugâhına girmeğe cesaret etmiş olduklarından, kendilerinin Roma konsülünün emriyle kamçılandıklarını haykırdılar. Başlarının kesilmesinden güç-belâ kurtulduklarını anlattılar. Bu manzara son derece korkunç ve iğrençti, bir hileden daha çok bir haksızlığı gösteriyordu. Heyecanın son haddine var-

ması üzerine, halk yüksek rütbeli memurlarını senato toplantısına davet etmeye mecbur kaldı. Toplantıda bazıları bir tarafta toplanarak Romalılara karşı harb ilan edilmesi için bağırdılar. Bu sırada diğerleri de köylerdeki halkı silahlanmaları için teşvik etmek üzere, süratle etrafa dağıldılar. Kalabalık ve heyecandan akıllarını kaybettiklerinden akibetlerini düşünmüyorlardı. Sonunda Samnitlerle müttefikliklerini sürdümeye karar verdiler. Bunu temin etmek üzere elçiler gönderildi. Hiçbir neden yokken düşüncesizce, içten gelen bir kuvvetle yapılan bu iş, öyle ki belli hiçbir kanaat ve itikata sahip değildi. Samnitler tarafından hem rehineleri vermek hem de müstahkem mevkileri içinde garnizonlar bulunmasını kabul etmeye mecbur tutuldular. Fakat hile ve öfkeden gözleri kararmış olduklarından, hiçbirşey yapmadan öylece kalakaldılar. Az bir zaman sonra, sahte şahitler Tarentum'a geri döndükten sonra, üzerlerine yüklenen bu taciz edici yükün ağırlığını hissetmeye başladılar. Fakat kendilerine ait hür bir insanın bütün yekti ve selâhiyetlerini kaybettiklerinden, sadece boşuna pişmanlık duyup keder ve üzüntü içinde ömürlerini sürdürdüler.

CAPUT 28

O yıl Roma pleblerinin hürriyeti sanki yeni başlıyordu: Çünkü insanların borç yüzünden mahkum edilmelerinden vazgeçilmişti[58]. Kanundaki bir değişiklik tanınmış kişilerin arzusu ve tek bir fahiş faizle borç para veren kimsenin zalimliği nedeniyle ortaya çıkmış oldu. Babasının borcu yüzünden Lucius Papirius'a Gaius Publilius kendini teslim etmişti. Borçlunun gençliği ve güzelliği, alacaklının merhamet ve şefkâtini harekete geçirebilirdi, fakat buna karşı onun ruhu küçük düşme ve şehvetle alev alev yanabilirdi. Faizle verilen paranın ilave olan tazminat bedeli, oğlanın daha yeni yeni tomurcuklanmaya başlayan ilk gençlik yılları sayıldığından ilkin şehvetli bir konuşmayla onu ayartarak baştan çıkarma yollarını aradı. Sonra, temel öneriye kulak asmayarak, arasıra ona kendi durumunu hatırlatmaya ve tehdit etmeye başladı.

En nihayet gencin şimdiki durumundan ziyade şerefli bir aileden gelmiş olduğuna daha çok önem verdiğini gördüğünden, elbiselerini çıkararak onu kamçıladı. Sopa ve kamçılarla her tarafı çürük ve yara-bere içinde kalan oğlan, tefecinin şehvet düşkünlüğünü ve zalimliğini haykırarak, kendisini caddeye attı. Onun yaşının daha çok genç olmasının verdiği acıma duygusuyla ve onun maruz kaldığı bu utanç verici sapıklığın nefret ve kiniyle yanıp tutuşan büyük bir kalabalık güruhu, kendi durumlarını ve çocuklarını da göz önüne getirerek, Forum'a ve buradan da diğerleriyle birleşmiş muazzam bir grup halinde Curia'ya koşuştular. Konsüller bu ani karışıklık nedeniyle senatoyu toplamaya mecbur kaldılar. Senatonun ileri gelenleri Curia'ya girerken halk tabakasından gelenler tek tek herbirinin ayağına kapandılar ve sırtı yara-bere içinde kalmış, kamçı darbeleriyle parçalanmış genç oğlanı gösterdiler. Bir kimsenin onur kırıcı böyle bir haksızlığa uğraması yüzünden, o gün güven duygusunun kuvvetli zincirleri kırılmış oldu. Böylece konsüllere halk için bir kanun tasarısı hazırlamaları ve bunu yürürlüğe koymaları emredildi. Bu kanun tasarısına göre hiç kimse cezasını çekmek için beklerken, bazı suçlardan suçlu görülenler, zincire vurulmayacak veya kapalı bir yerde alıkonamayacaktı. Parayı ödünç veren için, borçlunun şahsı değil ancak malları haciz olunabilecekti. Böylece borçlular hapis olma durumundan kurtuldular ve bundan böyle hiçbir kimsenin hapsedilmemesi emredildi.

CAPUT 29

Aynı yıl, Samnit harbi ve kendilerini kışkırtan Tarentumlularla birlikte Lucanialıların ani isyanı senatörlerin kafi derecede dikkat ve ilgisini çekmesine, şimdi bir de Samnitlerle birleşen Vestini kavminin merak ve endişesi ilave olmuştu. O yıl halk arasında herhangi bir müzakerede bulunma da söz konusu olmadığından, bu mesele özel konuşmalarda enine boyuna tartışılıyordu. Fakat ertesi yılın konsülleri Lucius Furius Camillus (ikinci kez olarak) ve Iunius Brutus Scaeva, senatoya getirilen bütün diğer meseleler-

den daha çok bu meseleye öncelik tanınması gerektiğini düşündüler. Bununla beraber onlara hiçbir haber gelmediğinden, durum senatonun ileri gelenlerini büyük bir endişeye düşürdü. Aynı zamanda aşırı serbestlik veya küstahlıkla komşu kavimleri kendi tarafına döndürmenin cezasız bırakılmayacağını Veii kavmine göstermek üzere, sadece bu konuyu ellerine almak için bir fırsat çıkmıştı. Ya da yakında vukubulacak bir tehlikenin vesvese ve kızgınlığıyla onları cezalandırıcı bir harble tahrik etme fırsatı doğmuştu: Bundan başka bu kavim bir bütün olarak askeri kuvvet ve kudrette tam olarak aynıydı. Bu kavmi oluşturan Marsi, Paeligni ve Marrucini'nin hepsi, Vestini kavmi taciz edildiği takdirde, hepsinin düşmanları sayılması gerekirdi. Fakat şu anda akıldan ziyade cesaret ve erdemin daha çok rol oynaması gerektiğine hükmediliyordu. Fakat netice Kader'in cesaretlilere yardımcı olduğunu gösterdi. Senato tarafından kendisine yetki ve selâhiyet verilen halk, Vestini'ye karşı harbe karar verdi. Kur'a da bu harbin kumandası Brutus'a, Samnitlere karşı yapılacak harbin kumandası da Camillus'a çıktı. Heriki tarafa da ordular gönderildi ve düşman sınırlarını korumakla ilgilendiğinden, kendisine katılacak kuvvetlere mani olmuştu. Fakat konsüllerden Lucius Furius, kendisine daha ağır bir sorumluluk yüklenmesine karşın[59], bir talihsizlik eseri olarak tehlikeli bir hastalığa yakalandı ve kumandayı bırakmak zorunda kaldı. Harbe devam etmesi için bir diktatör tayin etmesi[60] emredildiğinden, o zamanın son derece dikkati çeken, mümtaz bir askeri olan Lucius Papirius Cursor'u diktatör tayin etti. L. Papirius Cursor da atlıların başına Quintus Fabius Maximus Rullianus'u[61] tayin etti. Onların görev süreleri içinde bir çift önemli zafer kazanıldı. Fakat ölümle sonuçlanan bir kan davasına dönüşen onların çekişmeleri onları çok daha meşhur etti.

Diğer konsül Vestini ülkesinde çeşitli cephelerde birçok savaşlar yaptı. Her cephede başarı değişmeksizin kendisinin oldu. Zira onların tarlalarını tahirp ederek harabeye çevirdi, evlerini ve ekinlerini yağmalayarak ve yakarak onların arzuları hilafına topraklarını vermeye mecbur etti. Sonra kendi askeri kuvvetlerinin hiçbir

zarar-ziyana uğramamasına karşın, tek bir muharebe de Vestini kuvvet ve kudretini, hâkimiyetini o denli harabiyete uğrattı ki, düşman yalnız ordugâhına çekilmekle kalmadı, fakat aynı zamanda siper ve istihkâmlarına güvenmeyerek, şehirlerinin ve surlarının durumuyla kendilerini korumanın yollarını arayarak, belli etmeden kendi kasabalarına ve şehirlerine savuşu verdiler. Sonunda konsül bu kasabaların da alınması gerektiğini bizzat bildirdi. Muharebeden yara almadan gelen hemen hemen hiç kimse olmadığından, askerler yaralarının ve uğradıkları zarar ziyanın intikamını almak için çılgıncasına döğüştüler. Tırmanma merdivenleriyle ilkin Cutina, daha sonra Cingilia alındı. Düşmanın ne surlarından ne de kapılarından çekinmeden yiğitçe muharebe ettiklerinden dolayı, bu iki şehrin ganimetini askerlerine dağıttı.

CAPUT 30

Samnium'a yapılan askeri sefer iki müphem alâmetle neticelendi. Onlardaki kusur başarılı bir biçimde muharebe edilen harbin patlak vermesinde değil, fakat kumandanların birbirlerine karşı düşmanlığında ve deliliklerinde kendini gösterdi. Zira diktatör Papirius, kutsal tavukların muhafızının tavsiyesi üzerine yeni kehâneti almak için Roma'ya hareket ederken, atlıların başını bulunduğu mevkide kalması ve kendisi yokken düşmanla muharebeye girişmemesi hususunda ikaz etmişti. Diktatörün oradan ayrılması üzerine, Quintus Fabius sanki Samnium'da tek bir Romalı yokmuşcasına her hususda dikkatsizlik ve tedbirsizlikle hareket ettiğini nöbetçilerden soruşturup anladı. Aynı zamanda ateşli bir ruha sahip genç adam diktatör olarak haiz olduğu bütün yetki ve selâhiyetlerinin rencide edildiğini hissetti, veya dikkati çekici başarılı bir muharebe yapma fırsatı onun düşüncesini çeldi. Bu nedenle orduyu muharebe nizamına soktu ve Imbrinium denilen yere ilerleyerek Samnitlerle bir meydan muharebesine girişti. Bu muharebe o kadar başarılı geçti ki diktatörün şimdiye dek kazandığı başarıların en büyüğü olmuştu. Kumandan askerlerinin, as-

kerler de kumandanlarının ümidini boşa çıkarmamıştı. Bir askeri tribunus olan Lucius Cominius'un teklifi üzerine, süvari kuvveti de birçok kereler yaptıkları hücumlarda düşman saflarını yarmaya muvaffak olamadıklarından, atlarının dizginlerini öyle bir çektiler, onları öyle bir mahmuzladılar ki onların bu denli dört nala tozu dumana katarak gidişlerine hiçbir şey karşı koyamazdı. Silahlar ve askerler az ötedeki alana getirilmişti. Süvari kuvvetinin hücumunun ardından piyade kuvvet sıraları bozulmuş, karışıklık ve şaşkınlık içinde bulunan düşmana doğru ilerledi. Bu muharebe sonunda o gün yirmi bin (20000) askerin öldürülmüş olduğu söylenir. Quintus Fabius'un diktatör yokken düşmanla iki kere muharebe ettiğinin ve iki parlak zafer kazandığının yer aldığına belli bazı yazarlarda rastlarım. En eski tarihçiler sadece bir muharebeyi verir ve bazı annallerde de bütün hikaye bütünüyle yoktur.

Büyük bir katliamdan sonra, atlıların başı muazzam miktarda ganimet elde etti. Düşman silahlarını büyük bir yığın halinde toplayarak üzerlerine alev alev yanan bir meşale attı ve onları yakıp kül etti. Bu tanrılardan birine bir adak sunma işleminde yapılmış olabilir. Ya da Fabius'un hikayesine herhangi bir kimsenin inanmayı seçmesi halinde, diktatörün zaferinin semeresini almasına ve silahlara onun adının yazılmasına mani olmak, ya da zafer şenliğine ganimet olarak kazandığı bu silahları getirmek istemesinden kaynaklanmış olabilir. Fabius tarafından diktatöre değil de senatoya gönderilen zaferi haber veren mektup da, kendisinin bunu paylaşmaya niyetli olmadığına delil teşkil eder. Bütün bu olaylarla diktatör öyle haberler aldı ki, herkes zaferin tadını çıkarıp bunu kutlarken, öfke ve memnuniyetsizlik belirtileri göstermekten kaçınmadı. Ve böylece, alel acele senatoyu azlettikten sonra, süratle Curia'dan dışarı fırladı. Tekrar tekrar belirterek, o muharebede atlıların başının Samnit lejyonlarından hiç de aşağı kalmayan bir biçimde diktatörlük prestijisini ve askeri disiplini ayaklar altına almış ve ihlâl etmiş olduğunu gözler önüne serdi. Cezasını çekmeyerek emirlere karşı gelmesine bir son verilmesi gerektiğini söyledi. Böylece öfke ve tehditlerle burnundan soluyarak ordugaha git-

mek üzere hareket etti. Fakat aradaki oldukça uzun mesafe katetmesine rağmen yolda olduğunun haberi gelmeden önce oraya ulaşamadı. Zira haberciler diktatörün gelmekte olduğunu bildirmek üzere süratle Roma'dan hareket etmişlerdi. Diktatörün Quintus Fabiuş'dan intikam almaya susamış ve Titus Manlius'un yaptığı işin de herbir kelimesini övmeğe hazır olduğuni belirtmişlerdi[62].

CAPUT 31

Fabius derhal askerleri bir toplantıya çağırdı ve son derece azimkâr düşmanlarına karşı devleti nasıl cesaretle korumuş olduklarını hatırlattı. Kumandası ve himayesi altında zafer kazandıkları kumandanlarını diktatörün hükmedilemez öfkesinden korumaları için, cesaretsiz olmamalarını onlardan rica etti. Fabius onun kıskançlıktan çılgına dönmüş bir halde ve bir başkasının cesur ve aynı zamanda talihli olması nedeniyle çileden çıkmış bir tarzda gelmekte olduğunu söyledi. Kendisi yokken devletin şanlı-şöhretli muhteşem bir zafer kazanması onu çok öfkelendirmişti. Fabius'un talihinin değişmesi sonucunda, Romalıların değil de Samnitlerin galip gelerek zafer kazanmasını daha çok tercih ederdi. Muharebeden dolayı keder ve ıstırap duymuş gibi, sanki emirlerinin muharebe yapılmasına karşı olduğu aynı hareketle telkin edilmemişcesine diktatörlük yetki ve selâhiyetinin ayaklar altına alındığını ve hor görüldüğünü tekrar tekrar beyan etti. Daha önceki fırsatlarda kıskançlık yüzünden diğerlerinin cesaretlerini engellemeye son derece istekli olduğunu belirtmişti. Kendisi yokken onları kullanamasınlar diye, çok fazla istekli askerlerden silahlarını alabilirdi. Şimdi öfke ve kızgınlığı şundan ileri gelmekteydi: Lucius Papirius'un yardımı olmamasına karşın, kendi askeri kuvvetleri de onları ne kılınçları ne elleriyle idare etmekten yoksundu. Quintus Fabius kendisini atlıların başı tayin etmişti ve diktatör kademesinde değildi. Harbin şansı, tesadüfleri ve silahların kaderi mağlubiyetle neticelenmiş olduğunda kendisi ne yapabilirdi? Düşmanın yenik düşürülmesine ve askeri seferin çok iyi idare

edilmesine rağmen, onun emsalsiz kumandanlığında daha iyisi yapılamadığından, zafer kazanmış olmasına rağmen, şimdi atlıların başını cezalandırma yoluna gidileceği hususuyla tehdit ediyordu. Askerler, yüzbaşılar ve askeri tribunuslara kızgın olduğundan ziyade atlıların başına daha çok öfkelenmiyordu. Eğer imkan bulabilirse, hepsinin üzerine öfkesini yağdırabilirdi. Eğer buna olanak bulamazsa öfkesini bir kişiye karşı saçabilirdi ve böyle de hareket ediyordu. Düşmanlık ve kıskançlığın parıldayan bir ışık gibi en yüksek yerleri aradığı gerçek ve doğrudur. Planlarının başının kumandanları olduğunu ileri sürebilir ve onun üzerine atabilirdi. Fabius'u ve onunla birlikte kendilerinin meydana getirdikleri işin şan ve şöhretini yok etmeyi başarabilirse, bunun ardından kendi zaferi gelebilirdi. Sanki mağlup edilerek esir eilmiş bir ordunun sahibiymiş gibi hareket edebilirdi. Atlıların başına ceza vermek için kendisine izin verildiğinden, bütün zalimliğiyle askerler arasında dolaşarak, onun acısını askerlerden çıkarabilirdi. "Onun hürriyetini korumakla, hepimizin hürriyetini müdafaa etmiş olsunlar" diye haykırdı. Ordunun harbde gösterdiği amaçlarına aynı sadakât, kendi zaferlerinin tarafını tutmak yolunda kendini gösterirse ve bir kişinin güvenliği hepsinin güvenliği için geçerli olursa, diktatörün aklına daha merhametli ve insaflı bir karar gelebilirdi. En sonunda diktatör hayatını ve bir hayli büyük bir miktarda olan servetini onların sadakât ve cesaretine vakfetti.

CAPUT 32

Bütün kalabalıktan ona iyi yürekli olmasını emreden bir haykırış yükseldi. Roma lejyonları selâmete kavuştuğundan, hiç kimse ona şiddet gösterilmesi hususunda birşey söylemedi. Çok geçmeden diktatör geldi ve borazan çalınmasıyla derhal bir toplantı yapılacağını ilan etti. Ortalık sessizleşince bir tellâl, atlıların başı Quintus Fabius'u mahkemeye davet etti. Quintus Fabius en aşağı mevkiden, aradan çok zaman geçmeden, tribunusluğa yükselmişti. Sonra diktatör şöyle bağırdı: "Quintus Fabius size soruyorum,

diktatörün yetki ve selâhiyetinin herşeyin üstünde olduğunu ve kralların kuvvet ve kudretine sahip olmalarına karşın[63], konsüllerin ve aynı zamanda konsüllerle aynı kehânetler altında seçilen praetorların ona itaat etmekte olduğunu gördüğünüzden, atlıların başı olan bir kimsenin onun sözünü kulak ardı etmesinin makul bir sebebi olduğunu düşünebilir misiniz, düşünemez misiniz. Bundan başka size bir soru daha soracağım. Belli olmayan kehânetlerle vatınımdan hareket ettiğimi bildiğim zaman, tanrılarla ilişkilerimizin karışık ve bozuk olduğu bir sırada, benim görevim acaba devleti tehlikeye sokmak mı, yoksa tanrıların istekleri belli olmadığından, bir adım dahi ilerleyemeceğim kehânetleri tekrar aramak mı oldu? Aynı şekilde şunu da soracağım. Atlıların başı tarafından serbestçe deruhte edilen ve hür olarak yapılabilen şeyi yapmaktan, beni dini bir korku ve çekingenlik engellemedi mi? Tek bir söz etmeden gitmiş olduğumdan, düşünceleriniz benim arzumu yorumlamaya yönlendirilmiş bulunduğundan, niçin bu soruları soruyorum. Gel, bana cevap ver: Ben yokken herhangi bir önlem almaktan seni menetmedim mi? Fakat sen benim emirlerimi çiğnedin. Bununla da kalmayarak bütün askeri geleneklere, büyüklerimizin disiplinine ve tanrıların iradelerine karşı gelerek düşmanla harbe girişmek için, kehânetlerin müphem oluşunu ve bizim rahatsız edici dini korku ve çekingenliğimizi hiçe saydın. Sana yönelttiğim bütün bu sorulara cevap ver. Fakat dikkatli davran sorulanların dışında bir tek söz etmeyeceksin. Liktor hazır ol."

İthamlara ayrı ayrı cevap vermek hiç de kolay değildi. Şikayette bulunduğu adam şimdi bir ölüm kalım meselesinde, kendini itham eden ve kendisi hakkında hüküm verecek bir yargıçtı. Bu şahıs tekrar onun işlerinin şan ve şöhretinden ziyade, hayatından mahrum edilmesinin çok daha kolay olabileceğini haykırdı. Papirius gelinceye dek kendisini müdafaa etti ve sırayla kumandanlarını itham etti. Papirius yeni bir öfkeyle atlıların başının elbiselerinin çıkarılmasını ve sopalarla baltaların hazırlanmasını emretti. Sonra Fabius askerlerin korunmasının temin edilmesi için adeta yalvararak, boşboğaz elbiseleri giymiş vaziyette liktorların elle-

rinden kaçtı. Toplantının[64] gerilerinde bir ayaklanmayı bastırmaya çalışan bir triarii'nin ortasına çekildi.

Çığlık buradan düşmanın ta içlerine kadar yankılandı. Bir taraftan yalvarışlar başka bir taraftan tehditler işitilmekteydi. Tesadüfen kürsüye yakın bulunanlar, kumandanın gözleri önünde olduklarından, onun kendilerini hatırlamasına neden oldular. Atlıların başının suçunun bağışlamasını ve ordunun da onunla birlikte mahküm edilerek lânetlenmelerini ondan adeta yalvararak rica ettiler. Toplantının etrafındakiler ve Fabius'un etrafını saran kalabalık diktatörün zalimliğine küfürler yağdırıp sövüp saydılar. Bir isyan hareketinin başlamasının çok yakın olduğu görülüyordu. Kürsü tamamen sakin kalmamıştı. Kumandanlar diktatörün iskemlesinin yanında oturduklarından, sabaha kadar davaya ara verilmesini, müzakerede bulunmak için zaman tanınmasını ve öfkesinin yatışmasının bu zamana bağlı olduğunu rica ettiler. Diktatör Fabius'un gençliğinin cezasını yeterli derecede vermişti. Aynı zamanda onun zaferi de gözden düşürülmüştü. Cezanın en son sınırıyla onu cezalandırmak veya olağanüstü hünere sahip bulunan bu gence böyle tahkir edici suçlar yüklemek, aynı zamanda son derece mümtaz bir kişi olan babasına ve Fabius ailesine de böyle davranılmış kabul edileceğinden iyi olmayabilirdi. Ricaların ve delillerin iyi herhangi bir şeye yaramadığını anlayarak, toplantıdaki karışıklık sona erene kadar ona dikkat etmesini diktatöre emrettiler. Askerlerin heyecanı o denli artmıştı ki, isyanın alevlenmesi için harekete geçilmesinin ne onun yaşı nedeniyle, ne de gözden düşmüş olmasını engelleyip basiretini yeniden kazandırmak olmadığını söylediler. Hiç kimse Quintus Fabius'un hatasını kabul etmiyor ve bu suçu ona atfedemiyordu. Fakat diktatör öfkeden gözü dönmüş bir halde, düşüncesizce ortaya atılan bir münakaşayla için için kaynaşmakta olan kalabalığı kendisine kızdırırsa, hepsi onu kabahatli bulabilirdi. En sonunda, onların Quintus Fabius'a karşı duydukları hürmet ve itibarı bu şekilde ortaya koyacaklarını diktatör tahmin edememişti. Bu sıralar Quintus Fabius'un cezalandırılmasının devletin nüfus ve itibarına,

aynı zamanda menfaatine ters düştüğünü açıkca gösterdiğine dair, yemin etmeye hazır olduklarını belirttiler.

CAPUT 33

Fakat subaylar bu sözlerle, diktatörün atlıların başına karşı duyduğu şiddetli kin ve garazı azaltmaktan ziyade, kendilerine karşı diktatörün öfkelenmesine ve sinirlenmesine neden oldular. Diktatör onlara kürsüden inmelerini emretti. Sonra diktatör bir tellal bağırtarak ortalığın yatışmasını ve sessizleşmesini temin etmek istedi, fakat başaramadı. Zira gürültü patırdı ve karışıklık o kadar büyüktü ki diktatör ve maiyetindekilerin işitilmesi olanaksızdı. Gece karanlığının çökmesiyle harb meydanındaki muharebenin sona ermesi gibi, karanlığın çökmesiyle bu mücadele de son buldu.

Atlıların başına ertesi gün hazır bulunması emredildi. Fakat herkes, Papirius'un karşılaştığı muhalefetten dolayı tahrik olduğu ve öfkeden çileden çıktığı için, her zamankinden çok daha şiddete başvurabileceği hususunda atlıların başı Fabius'a teminatta bulundu. Bu nedenle Fabius ordugâhtan gizlice savuşuverdi ve Roma'ya kaçtı. Burada üç kere konsül ve diktatör olmuş babasının rızasıyla, derhal senatoyu topladı[65]. Senatörlere yaptığı konuşmada, tam diktatörün kendisine gösterdiği haksızlık ve şiddetten şikayet ettiği sırada, Curia'nın dışında bir ses işitildi. Liktorlar yolu açarken olanca öfke ve hiddetiyle Papirius onların önünde belirdi. Zira diğerinin ordugahtan ayrıldığını öğrendiğinden, hafif teçhizatlı bir süvari askeri taburu alarak onu takip etmişti. Şimdi mücadele ve münakaşa yeniden canlanmıştı. Diktatör Fabius'un yakalanmasını emretti. Senatonun ileri gelenleri ve bütün senato bir birlik halinde onun öfkesini yatıştırmanın yollarını aradılar. Fakat diktatör merhamete gelip yumuşamadı ve düşüncesinde ısrar etti. Sonra genç adamın babası söyle konuştu: "Madem ki ne senatonun yetki ve selâhiyeti ne benim yaşlılığım, sizin bizzat tayin ettiğiniz atlıların başının mahrum etmek istediğiniz ne fazileti ne de asil soyu sizinkiyle aynı değerde değildir, zaman zaman

bir düşmanı bile merhamete getiren ve tanrıları dahi öfkelerinden vazgeçmeleri için ikna edilen yalvarışlar ve ricalar bir işe yaramadığından, pleb tribunuslarının himayesine sığınıyorum ve halkın bu davayı temyiz etmesini[66] diliyorum. Kendi ordunuz hükmünden ve senatonun kararından kaçındığınızdan, emin bir karar verebilmeniz için, diktatörlüğünüzden ziyade, kendi kuvvet ve kudretinizle tek başınıza bir karar vermenizi istiyorum. Bizler Roma kralı Tullus Hostilius'un bile boyun eğdiği veto etme hakkına sizin de bu kararı sunup sunmayacağınızı göreceğiz[67].

Senato binasından çıktıktan sonra, bir toplantıya gittiler. Atlıların başı ileri gelenlerin hepsinden oluşan büyük bir grubla buraya gelirken, diktatör maiyetinde sadece birkaç kişiyle ata binmiş olarak geldi. Sonra Papirius, Fabius'a kürsüden aşağı inmesini emretti. Babası şöyle bağırarak onun arkasından geliyordu: "Bize emrettiğiniz ve yerimizi değiştirdiğinize iyi ettiniz. Buradan söyleyeceklerimizi alelade vatandaşlar olarak söyleyebiliriz!" İlkin kızgın sözlerin karşılığında, kalabalığın çevresinde o kadar fazla konuşmalar işitilmiyordu. Fakat şimdi kuvvetli bir gürültü ve Papirius'un mağrurluğu ve zalimliğine sövüp sayarak lanetler yağdıran yaşlı Fabius'un çığlıkları herşeyi bastırıyordu. Fabius kendisinin Roma'da dahi diktatörlük yaptığını hatırladı. Hiçbir kimse, ne bir pleb, ne bir yüzbaşı, ne alelâde bir asker onun tarafından kötü bir muameleye maruz kalmamıştı. Fakat Papirius düşman kumandanlarına karşı bir zafer kazanmak istiyormuşcasına, bir Roma kumandanına karşı bir zafer kazanmak ve zafer merasimini kutlamak yollarını arıyordu. Eskilerin itidaliyle yeni modaların mağrurluğu ve zalimliği arasında ne kadar büyük fark vardı! Quinctius Cincinnatus diktatörken konsül Lucius Minucius'u düşmanın tutsağı olmaktan kurtarmış ve öfkesi konsül olarak bırakmak yerine, komutan olarak ordunun idaresini vermekten daha ileri gitmemişti[68]. Furius Camillus, Lucius Furius yaşının büyüklüğüne ve yetki-selâhiyetine hürmetsizlik ettiğinden ötürü, son derece korkunç neticelere neden olan dehşetli bir muharebe yapmış olacaktı. Fakat o anında öfkesini kontrol altına al-

makla ve senatoya ya da halk meclisine yazarak arkadaşını tenkid etmemekle kalmadı, fakat aynı zamanda dönüşünden sonra, kumandayı paylaşmak için kendisine bir görev arkadaşı seçmesine senatonun müsaadesi üzerine, kendi beraberindeki bütün diğer konsül yetki ve selâhiyetine sahip trubunuslar arasından Lucius Fürius'u seçti(69). Bütün kuvvet ve kudrete sahip bulunan halk, tabakasının cüratkârlıkları ve maharetsizlikleri nedeniyle ordularını kaybetmiş olanlara karşı duydukları kızgınlık ve öfke, onları para cezasından daha kötü bir cezayla cezalandıracak kadar asla şiddetli olmadı. O güne kadar bir mağlubiyetin esas sorumluluğu bir kumandana karşı yöneltilmemişti. Fakat şimdi Roma kumandanları bu kadar günahsız idare edilmemeleri için yetki ve selahiyetleri ellerinden alınmış gibi, zaferlerine ve hakkıyla kazandığı bir zafer merasimine karşın, şimdi kamçılanmakla ve boynu vurulmakla tehdit ediliyordu. Zira oğlu ordusunu kaybetmiş olsa, mağlup olmuş, bozguna uğramış olsa ve ordugahından sürülmüş olsa bütün bunlara katlanabilir miydi? Onu kamçılamak ve ölüme mahkum etmekten Papirius'un hiddet ve şiddeti en son haddine ulaşmadı mı? Zaferde minnettarlık ve şükranlarını sunarak, şenliklerle vatandaşların çok sevinmesi Quintus Fabius'un şahsından dolayı oldu. Quintus Fabius'un nedeniyle tanrıların mabetleri açılırken, sunaklarda kurbanlar sunulup tütsüler yanarken ve günlük ve adaklarla onu şereflendirici hediyeler yağdırılırken, bütün Roma halkının gözü önünde onun soyulup kırbaçlanması mı gerekirdi! Halbuki Quintus Fabius Capitol'e, Kale'ye ve harbde iki kere müracaat edip boş çıkmayan tanrıların himayesine son derece güvenirdi. Kendi idaresi ve himayesi altında zafer kazanmış orduyla, buna hangi insanın ruhu tahammül edebilir ve böyle bir duyguyu taşıyabilirdi? Düşmanları arasında nasıl bir sevinç ve bir eğlence havası hüküm sürerken, kimbilir Roma ordugâhında nasıl bir keder ve ıstırap hâkim olacaktı!

Böylece o kâh azarlayarak, kâh şikayet ederek, kâh tanrıları ve insanları yardıma çağırarak, göz yaşları içinde oğlunu kucakladı ve müdafaasını tamamladı.

CAPUT 34

Senatonun büyüklüğü, halkın teveccühü, tribunusların yardımı ve ordunun çekilip gitmesi hep onun lehinde rol oynadı. Onun hasmı Roma Milletinin yenilmez yetki ve selâhiyetini, askeri disiplinini, daima tanrıların arzuları olarak kabul edilmiş ve hürmet edilerek kutsal sayılmış bir diktatörün iradesini, daha önceleri iki çocuğunun yaptığından dolayı Roma hürriyetinin kurucusu Lucius Brutus'un[70] hareket ettiği gibi, devletin menfaatini oğlunun sevgisinden üstün tutmaya katlanan Manlius'un[71] şiddetini hep Fabius'un aleyhine teşvik etti. Fakat şimdi senatonun ileri gelenleri diktatörün hareketlerine ve onun ilerlemesine daha müsamahakâr davranıyorlardı. Aynı zamanda daha yaşlılar sınıfı, bir kimsenin yetki ve selâhiyeti hakir görülürse bunu bir mesele haline getirmediklerinden, önemli birşey değilmiş gibi, askeri disipline aykırı hareket etmekten dolayı genci affettiler ve bu hareketini mazur gördüler. Bununla beraber Fabius dini adet ve gelenekler ve aynı zamanda müphem kehânetler zihinleri karıştırıp dururken, emirlerine karşı gelerek muharebe etmiş birinin vacip olduğu cezanın çok az miktarına çarptırılmaktan kurtulamadı. Ne en yüksek otoritenin büyüklüğüne katlanmak gerekti ne de kendi kudretinin ötesinde bir kısıtlamaya gidildi. Fakat Lucius Papirius onun haklarını azaltmak için hiçbir şey yapamadı. Roma'nın yetki ve selâhiyetini girişimleriyle ihlal etmemeleri için, bizzat dokunulmaz olan kuvvet ve kudretlerini kullanmamalarını tribunuslardan rica etti. Halk diktatörlüğün kanuni kudretini feshetmek için, görevi elinde bulundurduğu zamanda şiddeti ve hakkı tek tek elinden almamalıydı. Eğer böyle yaparlarsa, Lucius Papirius'un değil, fakat tribunusların ve halkın çarpık ve dalaveralı hükmünden ötürü, gelecek nesiller suçlu bulunabilir ve bu suçlama hiçbir fayda sağlamayabilirdi. Zira bırakınız askeri disiplin bir an önce yok olsun, ve askerler yüzbaşılara, yüzbaşılar tribunuslara, tribunuslar komutanlara, komutanlar konsüle, atlıların başı da diktatöre itaat etmesin. İnsanların hiçbirine saygı gösterilmesin, tanrıların hiçbirine karşı da hürmet ve dini, mistik bir huşu duyulmasın. Ne kumandanların emir ve iradelerine, ne de ke-

hânetlere itibar edilip bunlara riayet edilmesin. Askerler sakin bir ülkede olduğu kadar düşman bir ülkede de izinsiz başıboş gezip dolaşsınlar. Yemin ettiklerini akıllarına bile getirmeden, canları istediği zaman sadece kendi müsaadeleriyle askeri hizmetten ayrılabilsinler. Sancaklar terkedilsin, askerler emre hazır toplanmasın. Askerler mevkiin uygun olup uygun olmayışına, gece veya gündüz oluşuna aldırış etmeksizin muharebe etmesinler. Kumandanlarının emirlerini veya yasaklarını hiç dikkate almadan döğüşmelerini sürdürsünler. Askerler muharebeye başlamak için ne bir işaret beklesinler ne de sıralarının düzenini muhafaza etsinler. Kör ve talihin sürüklediği rastgele bir haydutluk, eski zamanlardan beri icra olunan, eskiliğinden dolayı muteber ve kutsal harb usüllerinin yerini alsın. -"Pleb tribunusları bütün çağlar boyunca böyle suçlar ve sorumluluklarla itham edilmeye maruz kaldınız! Bütün devirlerde bu suçları işlediğinizi açıkça meydana koydunuz! Quintus Fabius'un nizamlara ve emirlere riayetsizliğinden ötürü suçlu bulunmasının cezasını da sizin kendi başlarınız çeksin!"

CAPUT 35

Tribunuslar ona yardım etmeye teşvik edildiklerinden, Fabius'dan ziyade şimdi kendi durumları daha endişe verici olduğundan, ağızlarını bıçak açmıyordu. Fakat Roma halkı bu sorumluluğun yükü altında ezilmekten onları kurtardı ve sıkıntılarını bir ölçüde azalttı. Şöyle bir harekette bulundular: Bir adamı diktatöre teslim ettiler, atlıların başının cezasının bağışlanmasını ve suçunun affedilmesini rica ettiler ve hatta yalvardılar. Tribunuslar da bu olayın havasına kendilerini kaptırarak etkilendiler ve kafi derecede ceza çekmiş bulunan Quintus Fabius'un gençliği nedeniyle gösterdiği zayıflığı hoş görmesini Papirius'dan rica ettiler. Artık bizzat genç adam, artık babası Marcus Fabius, bütün kavga ve mücadeleleri unutarak kendilerini yere atarak diktatörün dizlerine kapandılar ve onun öfkesini durdurmaya çalıştılar. Sessizlik hakim olunca diktatör şöyle konuştu: "Ey Quirites, doğru ve iyidir. Harbin disiplini ve devletin buyüklüğü onların sonunun bugün görülebile-

ceği tehlikesine rağmen, zafer kazanmış bulunmaktadır. Quintus Fabius, kumandanının emirlerine karşı çıkarak muharebe etmiş olduğundan, suçsuz bulunamaz. Fakat bu suçtan mücrim bulunması, Roma halkına bir lütuf, bir nimet olarak ihsan edilir. Aynı zamanda Fabius'a hiçbir kanuni yardım getirmeden sadece onu yalvararak veya ricada bulunarak müdafaada bulunan tribunusların yetki ve selâhiyetlerini arttırır. Quintus Fabius, kazandığın zaferden dolayı biraz önce sevinçten coşmama ve övünmeme rağmen, şimdi vatandaşlarının seni korumak üzere oybirliği etmelerinden daha mutlu olarak yaşa! Lucius Papirius'un yerinde olsa babanın bile asla bağışlayamayacağı, cesaret ettiği bir suç olmasına rağmen yaşa! İstediğinde benimle tekrar iyi münasebetlerin olabilecek. Zira hayatını borçlu olduğun Roma Milletine, harb ve sulh zamanında kanuni yetki ve selâhiyete boyun eğmek hususunda, bugünün sana açıkca öğrettiği şeyi öğrenmiş olduğunu göstermekten daha büyük birşey yapamazsın." Sonra atlıların başının serbestçe gidebileceğini beyan ederek kürsüden aşağı indi. Neşe içinde olan senatörler ve sevinçten çılgına dönen halk onların etrafına üşüştüler. Bu kalabalık bir diktatörü, bir atlıların başını kutlayarak onlara refaket etti. Askeri otoritenin kurulmasında genç Manlius'un acı veren cezalandırılmasından Quintus Fabius'un tehlikesinin hiç de daha az etkili olmadığı görülüyordu.

Diktatörün birçok kereler ordudan ayrılması tesadüfen o yıla rastlamıştı. Bu sırada Samnium'da bir düşman isyanı olmaktaydı. Fakat Quintus Fabius'un misali gözlerinin önünde canlanan ordugâhın kumandanı komutan Marcus Valerius, diktatörün öfkesine mazhar olacağından dehşete düştüğü kadar düşmanın şiddetinden korkuya düşmedi. Ve böylece hayvan yemi bulmak için çıkanlar bir pusuya düşünce ve uygun olmayan bir mevkide muharebe edenler kılınçtan geçirilince, komutanın sert ve insafsız emirlerin düşüncesiyle korkup cesaretini kaybetmemiş olması halinde kendilerini kurtarabileceğine genellikle inanıldı. Bu olaydan dolayı kızgınlık ve gücenmeleri askerleri diktatörden soğuttu. Zira daha önceden olduğu gibi şimdi de Quintus Fabius'u bağışlamakta gösterdiği isteksizliğe ve onların ricalarını kabul et-

meyerek, Quintus Fabius'u Roma halkına bir lütuf olarak bahşetmesine fena halde içerliyorlardı.

CAPUT 36

Diktatör, Lucius Papirius Crassus'u şehrin başına koyduktan ve atlıların başı Quintus Fabius'a bir cihetçe görevini icra etmesini emrettikten sonra, kendisi ordugâha döndü. Buraya gelişi ne Romalılara büyük bir memnuniyet verdi, ne düşmanlarını korku ve dehşete düşürdü. Ertesi gün, ya diktatörün geldiğinden habersiz olduklarından ya da onun orada olup olmadığına pek az önem vererek, Samnitler harb safını kurdular ve ordugâhın yakınlarına geldiler. Lucius Papirius önemi o kadar büyük bir adamdı ki, eğer askerlerin hüsnüniyeti komutanları tarafından alınmış önlemlerin ilerlemesine yardım etmiş olsaydı, Samnium'la yapılan harbin o gün başarılı bir sonuca ulaşacağına kesin bir gözle bakılabilirdi. Böylece ordusunu maharetli bir biçimde yerleştirdi. Mevkiin bütün avantajları, yardımcı kuvvetler ve stratejinin herbir çeşidiyle onları emniyet altına aldı. Fakat askerler gönülsüzdü ve kumandanlarının haysiyetine halel getirmek için zafer kazanılmasına mani oldular. Samnitlerin çoğu öldürüldü, Romalıların çoğu yaralandı. Tecrübeli kumandan başarısının yolunu neyin tıkadığını ve haşin-sert karakterini sempatiklikle karıştırmalıydı. Böylece komutanlarını yanına çağırarak, yaralı askerlerin arasında bizzat dolaştı. Başını onların çadırlarına dayayarak her birine tek tek nasıl olduklarını sordu. Onları isimlerini söyleyerek komutanların, tribunusların, praefect'lerin[72] himayesine verdi. Herkesin hoşuna gidecek bu işi kartlarını iyi ve maharetli oynayarak başardı ve Papirius böyle bir tedbirle, onların şifa bulmakta olan bedenlerine nazaran çok daha süratle ruhlarını kazanarak ve muhabbetlerini elde ederek, onları kandırmış ve işini yoluna koymuş oldu. Gerçekten onların teveccüh ve himayeleriyle aldıkları bu zevk veren duygulardan daha ziyade onların şifa bulmalarını çabuklaştırıcı hiçbir şey yoktu. Ordu yeniden düzenlenip eski haline getirilince, hem kendi hem askerleri açısından neticesi hiç de şüpheli olma-

yan bir muharebede düşmanla yüz yüze geldi. Diktatörle birlikte muharebeye giriştikleri sonuncu gün Samnitler öyle bir bozguna uğradılar ki etrafa dağılıp gözden kayboldular. Zafer kazanan ordu sonra ganimet ümidiyle ilerledi. Düşman topraklarını, herhangi bir yüz yüze çarpışmayla silahlı bir mukavemetle karşılaşmaksızın veya bir pusuya düşürülmeksizin, bir baştan bir başa katettiler. Diktatör askerlerine ganimetin hepsinin kendilerinin olacağını bildirerek, onların şevklerini arttırmış ve neşelendirmişti. Düşmana karşı şevk ve gayretlerini daha da bilemek için, kendi öfkesinden daha da büyük genel bir öfke ve hiddet yaratmasını başardı. Bu felâketlerle hayal sukutuna uğrayan Samnitler Papirius'dan sulh yapmasını istediler. Aynı zamanda her askere bir elbise ve bir yıllık ücret verilmesi hususunda diktatörle mutabık kaldılar. Papirius onlara senatonun huzuruna çıkmalarını emretti, fakat onlar senatoya Papirius'un himayesinde gelebileceklerini söylediler. Çünkü meselelerini tamamen şerefine ve doğruluğuna emanet etmek istiyorlardı. Böylece ordu Samnium'dan geri çekildi.

CAPUT 37

Diktatör bir zafer merasimiyle Roma'ya girdi. Görevinden ayrılmak istiyordu, fakat senatonun ileri gelenleri tarafından, görevinden ayrılmadan önce, bir konsül seçimine başkanlık etmesi kendisine emredildi. Diktatör Quintus Aemilius Cerratanus'la birlikte ikince kez Gaius Sulpicius Longus'un konsül seçildiğini bildirdi. Şartlar üzerinde görüş birliğine varılamadığından muahede gerçekleşmedi. Samnitler bir yıllık mütarekeyle Roma'dan ayrıldılar. Fakat bu mütarekeye titizlikle sadık kalmadılar. Böylece Papirius'un görevinden ayrıldığını öğrenmeleri üzerine Romalılarla harb yapmak için harekete geçtiler.

Gaius Sulpicius ve Quintus Aemilius'un konsüllükleri sırasında - bazı annallerde Aulius vardır- Samnitlerin isyan hareketini Apulia ile yapılan yeni bir harb takip etti. Her iki tarafa da ordular gönderildi. Kur'a sonucunda Samnitlere karşı kumanda etmek

Sulpicius'a, Apulialılara karşı kumanda etmek de Aemilius'a çıktı. Bazıları Apulialılara karşı harb edilmediğini söylerler. Fakat Samnitlerin zorla ve haksızlıkla istila ettikleri o kavmin bazı müttefiklerinin müdafaa edildiğini belirtirler. Bu sırada kendilerini istilaya uğratacak bir hamleyi zorlukla önleyebilen Samnitlerin durumu, onların Apulialılara hücum etmemelerini, fakat onların ve Apulialıların aynı anda Romalılarla harb yapmalarını daha mümkün kıldı. Bununla beraber hatırlanacak hiçbir muharebe yapılmadı. Romalılar her iki ülkede de düşmanla karşılaşmadan, Apulia ve Samnium'u yakıp-yıkıp harebeye çevirdiler. Roma'da gece verilen bir tehlike ve silaha çağrı işareti uyumakta olan şehirlileri aniden uyandırdı, bu korku ve dehşetle Capitol ve Kale, surlar ve şehir kapıları silahlı insanlarla doldu. Herkes mevkiini almak üzere koşuştuktan ve her tarafa "silah başına" diye bağrıldıktan sonra, gün ilk ışıklarını etrafa yaymaya başladı. Fakat ne bu korku ve dehşeti yaratan kişi ne de bunun nedeni anlaşılamadı.

Aynı yıl, Flavia rogatio'su[73] mücibinde Tusculumlular yargılandı. Bir pleb tribunusu olan Marcus Flavius, kendilerine iğreti olarak teveccüh gösterdiklerinden ve Roma Milletiyle yaptıkları harbde Veliterni ve Privernates kavmine yardım ettiklerinden Tusculumluların cezalandırılmasını halka önermişti. Tusculum vatandaşları karıları ve çocuklarıyla beraber Roma'ya geldiler. Bu büyük kalabalık, müdafilerin kirli-paslı elbiselerini giymiş vaziyette kavimlerin etrafına geldiler ve yalvararak vatandaşların dizlerine kapandılar. Ve böylece merhamet duyguları, onların suçlu olmalarına ilişkin delililler bulunmasına karşın, cezalarının affının kazanılmasında ve bağışlanmasında çok daha etkili oldu. Bütün kavimler öneriyi reddettiler. Sadece Pollia kavminin fikri benimsendi. Buna göre büyükler kamçılanmalı ve ölüme mahkum edilmeliydi. Karıları ve çocukları ise harb kanununa göre mezatta açık arttırmayla satılmalıydı. Böyle zalim bir öneriyle Tusculunumlulara karşı gösterilen zalimliğin oluşturduğu öfkenin babalarımızın zamanına dek sürdüğü görülür. Aynı zamanda Pollia kavminden bir adayın asla Papiria oyunu almadığı görülür[74].

CAPUT 38

Ertesi yıl Quintus Fabius ve Lucius Fulvius konsülken, komşu kavimlerden ücretli askerlerin oluşturduğu bir ordu topladığı söylenilen, Samnitlerle ciddi bir harb tehlikesinin yarattığı korku, diktatör olarak Aulus Cornelius Arvina ve atlıların başı olarak da Marcus Fabius Ambustus'un tayinine neden oldu. Bu kişiler gayretle yürüttükleri asker toplama ve bunları kaydetme sonunda mükemmel bir ordu meydana getirdiler. Bu orduyla Samnitlere karşı ilerleyerek, sanki düşman çok uzaklardaymış gibi kendi durumlarına ve mevkilerine önem vermeden, düşman topraklarındaki ordugaha girdiler. Aniden Samnit lejyonları göründü ve büyük bir cesaretle ilerleyerek, Romalıların ileri karakollarının ta yakınına kadar küstahça hendek ve siperlerle tahkimatlar yaptılar. Şimdi yavaş yavaş gece karanlığı çökmekteydi, bu onların Roma istihkamlarına hücumuna mani oldu. Fakat ertesi gün daha günün ilk ışıkları belirmeye başladığında, niyetlerinin hiç de gizli bir yanı olmadığını göstermeye başladılar. Diktatör geciktirmeye çalıştığı muharebenin çok geçmeden patlak vereceğini anladı. Aynı zamanda askerlerinin cesaretinin, mevkilerinin etrafının mengene gibi düşman manialarıyla sarılmış olmasından, etkileneceğini düşünerek korktu. Böylece düşmanı yanıltmak için arkasında çok sayıda yanan ateşler bırakarak, sessizce lejyonları dışarı sevketti. Fakat ordugâhlar birbirine çok yakın olduğundan onların gözüne çarpmaktan kendisini kurtaramadı. Düşman süvari kuvveti derhal onu takip etti, fakat düşman kendi yürüyüş kolunun arkasına takılmış olmasına rağmen, gün doğana değin hücum etmekten kaçındılar. Piyade kuvveti ise, şafak sökmeden önce siperlerinden çıkmadı. Neticede, günün ilk ışıkları belirip hava aydınlanınca, süvari kuvveti Romalılara hücum etmeye cesaret etti. Romalılar geçilmesi zor yerlere geldiğinde onları sıkıştırarak ve geri hatlarını fâsılasız saldırışlarla taciz ederek, onların ilerlemesini geciktirdiler. Bu sırada piyade süvarinin arkasından yetişmişti ve şimdi Samnitler bütün kuvvetleriyle hücuma geçiyorlardı. Sonra diktatör büyük bir tehlikeyi göze almadan ilerlemek için yol bulamayacağını anlayarak, durduğu yerde bir ordugâh tanzim edilmesini emretti.

Fakat onlar düşman atlıları tarafından sarılmış olduklarından, kazıkları toplamaları ve çalışmağa başlamaları olanaksız oldu.

Ve böylece, diktatör ne ilerleyemediğini ne ordugâh kuramadığını görünce,yürüyüş kolundaki yükleri kaldırıp başka bir yere nakletti ve bir harb safı kurdu. Sonra, ne moral bakımından ne de kuvvet bakımından Romalılardan aşağı kalmayan, düşman da harb safını tanzim etti. Onların cesareti bilhassa, düşmanlarının kendilerinden ötürü değil de uygun olmayan bir mevkide bulunduklarından ötürü geri çekildiklerini bilmediklerinden kaynaklanıyordu. Zira kendi yiğit görünüşlerinin kendilerinden önce, Romalıları paniğe düşürmüş ve kaçırmış olduğunu farzettiler. Samnitlerin bir Roma ordusunun çığlığını beklemek için, şimdi alışılmamış bir zamanları olmalarına karşın, bu kısa bir müddet muharebenin dengede kalmasını temin etti. O gün üçüncü saatten sekizinci saate kadar neticenin hakikaten çok fazla şüpheli olduğu söylenir. İki ordunun birlikte hızla hücuma geçtiklerinde atılmış olan çığlıktan başka ikinci bir çığlık aslâ atılmadı. Sancaklar da ne ileri götürüldü ne de geri çekildi. Ne de muharebe edenler herhangi bir yerde bir mevkii verdi. Herkes murabba şekline yakın mevkiinde karşı karşıya gelerek, kalkanlarıyla daha ileriyi zorladılar ve nefes almak veya arkalarına bakmak için durmaksızın muharebeye devam ettiler. Harbin yeknesak gürültüsü ve değişmeyen akışı, tamamen yorgunluk ve bitkinlik getireceği veya gecenin çökmesinin onu sona erdireceği olasılığını kuvvetlendirdi. Artık askerlerin kuvvetleri kesilmekteydi ve bazen kılıncın keskinliği ve umumi stratejileri dahi unutuluyordu. Samnit atlıları kendi süvari bölüklerinin birinden, Romalıların yüklerinin muharebe etmekte olan askerlerden uzağa, onları korumak üzere bir siper veya bir muhafız olmadan, nasıl yayılmış ve ileriye nasıl sürülmüş olduğunu öğrenince, yağmalama hırsıyla onları ele geçirdiler ve bu nedenle ani bir hücuma geçtiler. Fakat korku ve telaşa kapılmış bir haberci bunun haberini diktatöre getirince, diktatör şöyle konuştu: "Bırakınız ganimetle uğraşarak kendilerini engellesinler ve boşuna kalabalık etsinler!" Askerlerin malları yağma edilirken yüksek sesle bağıran diğerleri ve daha da başkaları gel-

di. Neticede ganimet tamamiyle alınıp götürüldü. Sonra Cornelius atlıların başını çağırdı ve şöyle konuştu: "Marcus Fabius düşman süvari kuvvetinin nasıl muharebeden vazgeçtiğini görmüyor musunuz? Onların bizim yüklerimizle başları derde girip süratle yakalanırlar. Onlar uzaklaşıp gözden kaybolurken, yağmalamaya devam eden bazıları kalabilir. Bu takdirde onlara hücum edin! At üstünde birkaç kişi ve eli kılınçlı birkaç kişi bulabilirsiniz. Onlar kendilerini ve atlarını ganimetle tıka basa yüklerken, silahsızları kılınçtan geçirin ve bu ganimeti onlar için uğursuz, aynı zamanda kana bulanmış kılın. Ben lejyonlara ve piyadenin muharebesine dikkat edeceğim. Süvari savaşının şan ve şöhreti sizlerin olacak."

CAPUT 39

Fevkalade bir nizamla tanzim edilmiş süvari kuvvetinin harb safı, düşmanın dağılmış ve engellenmiş kuvvetlerine hücum etti ve dört bir yanda onları kılınçtan geçirdi. Onlar kaçmaya çalışırlarken korku ve dehşete düşen atlarını engellemek, hepsini teskin etmek üzere, yüklerini aceleyle bir tarafa atmışlardı. Mukavemet etmek ya da kaçmak için yeterli kuvvete sahip bulunmadıklarından, durdukları mevkide kılınçtan geçirildiler. Marcus Fabius aynı zamanda düşmanın süvari kuvvetini de imha ettikten sonra, kendi bölüğüyle kısa bir yol aldı ve düşman piyade safının arkasından hücum etti. Şimdi oradan yükselen çığlıklar Samnitlerin yüreğine korku vermiş ve onları dehşete düşürmüştü. Diktatör harb saflarında muharebe eden düşman askerlerinin sinirli sinirli arkalarına göz atmakta olduklarını, sancakların nizamının bozulduğunu ve düşman harb safının dalgalanmakta olduğunu görerek, askerlerine bağırarak onları teşvik etti ve tribunuslarla kendi beraberindeki komutanları ismen çağırarak yeni bir hücumda kendisine katılmaya davet etti. Yeni bir harb çığlığıyla işaret verildi ve harb safları ileriye fırladı. Her ilerleyişlerinde Samnitlerin çok daha fazla karışıklığa ve şaşkınlığa düşmüş olduklarını farkettiler. İleri kollardakiler tarafından şimdi bizzat atlar görülebiliyordu. Cornelius askerlerin manipuluslarının arkalarından ba-

karak, kendi grubu etrafında atlıların sancaklarını ve kalkanlarını gördüğünü, eliyle ve sesiyle mümkün olabildiğince en iyi şekilde anlatmaya çalıştı. Bunun işitilmesi ve aynı zamanda onların görülmesi üzerine, onlar hemen hemen bütün gün boyunca katlandıkları zahmeti ve yaralarını tamamen unutarak, ordugâhtan daha yeni çıkmış ve harb işareti almış canlı-dinç askerlermiş gibi kendilerini düşmanın üzerine attılar. Samnitler çılgıncasına hücum eden süvari kuvvetinin dehşetine ve piyadenin hücumuna daha uzun müddet tahammül edemediler. Bazılarının etrafı kuşatılarak kılınçtan geçirildi, bazıları da firarda etrafa dağılıp gözden kayboldular. Karşı koymaya çalışanları da piyade askeri çevirdi ve hepsini katletti. Süvari kuvveti kaçanları tahrip etti, bunların arasında düşman kumandanı da telef olup gitti.

En sonunda bu mağlubiyet Samnitlerin morallerini çok bozdu. Bütün meclislerde bir muahedenin şartlarını ihlâl etmekle üslenilen[75], tanrılara karşı gelinerek yapılan bir harbde, hiçbir başarıyla karşılaşmamalarına hiç de hayret etmemeleri gerektiğini homurdanmaya başladılar. Zira bunlara kızmış olmak insanlardan daha ziyade tanrıların hakkı idi. Bu harbin kefaretini ödemek ve bu suçu tamir etmek için ağır bir bedel ödemeleri gerekiyordu. Sadece şurası şüpheliydi: Acaba suçlu birkaç kişinin kanıyla mı yoksa masum insanların hepsinin kanıyla mı kefaretin ödenmesi gerekliydi? Bazıları bu nazik zamanda harb nedeniyle sorumlu bulunanların isminin açıklanmasına cesaret ettiler. Özellikle bir isim diğerlerinden ayrıcalıklı olabilirdi. Hepsi en son mütarekenin hiç şüphe götürmeyen kırıcısı, kudretli bir asil olan Papius Brutulus'un adının açıklanmasında mutabık kaldılar. Praetorlar, Papius Brutulus'un Romalılara teslim edilmesini ve aynı zamanda bütün Roma ganimetinin ve bütün mahkumların onunla birlikte Roma'ya gönderilmesini emreden resmi kararnameyle onun davasını meclise getirmeye mecbur kaldılar. Bundan başka, din ve kanun mucibince yenilenen muahedenin şartları altında harb veya sulha karar veren rahiplerin tazmin ettirme yollarını arayarak telafi etmek istedikleri bütün mal-mülk Roma'ya taşınmalıydı. Bu resmi karar mucibince, bu tahkir edici durumdan ve cezadan gönüllü

olarak seve seve ölümün kucağına atılmakla kaçan Brutulus'un cansız vücudunu yanlarına alan rahipler Roma'ya hareket ettiler. Onun bedeniyle birlikte mallarının da teslim edilmesine karar verildi. Fakat Romalılar harb esirleri ve ganimetin kendilerine ait olduğunu tanıyıp anladıkları kısmından başka hiçbir şeyi kabul etmeyebilirlerdi. Bütün geri kalanların teslimi hiç bir netice vermedi[(76)]. Diktatör senatonun kararıyla bir zafer merasimi kutladı.

CAPUT 40

Bazı yazarlar bu harbin konsüller tarafından yapıldığını ve onların Samnitlere karşı yaptıkları savaştan ve kazandıkları zaferden dolayı bir zafer merasimi kutladıklarını kabul ederler. Bu yazarlar aynı zamanda Fabius'un Apulia'ya ilerlediğini ve buradan büyük ganimet götürmüş olduğunu ifade ederler. Fakat Aulus Cornelius'un o yıl diktatör olduğuna bir itirazda bulunmazlar. Sadece diktatörün harbe başkanlık etmek için seçilip seçilmediğinde veya Roma Oyunlarında[(77)] savaş arabalarına işaret vermek için, usüle uygun olarak bulunan biri olup olmadığı hususunda bir şüphe mevcuttur. Çünkü bu sırada praetor Lucius Plautius çok hastaydı. Ya da diktatör sorumlu olduğu bu görevin sorumluluğunu kullanmada önemli olan hiçbir şey yapmadığından emin olduğundan, diktatörlükten istifa ederek görevinden ayrıldı. Olaylar veya yazarlar arasında bir seçim yapmak kolay değildir. Kayıtlar benim düşünceme göre, defin merasimine ait methiyelerle ve resimler altına yazılan kitabelerle bozulmuş olabilir. Her aile yalancılıkla zaferleri ve yüksek memuriyetleri ona mal etmeye çalışabilir. Bu durum kesinlikle bireysel başarılarda ve herkes tarafından hatırlanmaya değer olaylarda bir çapraşıklık yaratmaya çalışma alışkanlığıdır. Ne de yetki ve selâhiyetine kâfi derecede güveneceğimiz o devirle çağdaş olan herhangi bir yazar mevcuttur.

NOTLAR

1- Aynı zamanda Lua veya Lua Saturni olarak da isimlendirilen bir erken devir İtalyan tanrıçası. Harbde alınan silahlar ona hediye edilirdi.

2- Onları ateşe verirken; harbde alınan silahlar bazen Vulcanus'a sunulmak üzere yakılırdı (I. xxxvii. 5), veya Galip Iupiter'e sunulmak için yakılırdı. Saturnus'un karısı Lua Mater bir kefaret tanrıçasıydı. XLV. xxxiii. 1. de Mars ve Minerva ile bu dinî merasimde birliktedir.

3- "Sabellus ager" genellikle Samnitler, Sabinler, Picentinler Vestinuslar, Marsuslar, Paelignuslar ve Marrucinuslar tarafından ikâmet edilen Orta İtalya'daki ülkeleri kapsar. Livius burada bu deyimi Samnitlerin ülkesini kapsayan toprakları gösterip bunu belirleyen bir duyguyla kullanmıştır.

4- Epir. Yunanistan'da bir eyalet.

5- Epirus kralı İskenderin seferi burada on sene kadar önce yer almaktadır. İskenderin ölümünün hikayesi caput xxiv de anlatılmaktadır.

6- Neoptolemus'un kızı Olympias.

7- Bk. I. caput xxiv ve caput lii.

8- Manes, eski Latinlerde tanrı olmayın tanrısal şahsiyetler olarak kabul edilen manevi fikirlerdi. Penates (Penatlar): ev ve ocak tanrıları, Pietas: didarlık, vatani görevlerine bağlılık; Faunus ve Flora: Kır ve ormanların koruyucuları; Concordia: Ahenk; Fides; Sadakat; Felicitas: Mutluluk, Saadet; Honor; Şeref; Virtus: Erdem, Fazilet, Cesaret; Gravitas; Ağırbaşlılık; Fructalitas: Tutumluluk gibi, tanrıların antropomorfik görünüşüne sahip olmayan manevi fikirlerdi.

9- Eski Yunanistanda sık saflarla yürüyen mızraklı ve kalkanlı asker alayı.

10- En önemli askerler. Bunlar esas gövdeyi oluştururdu.

11- Ordunun yeniden tanzim edilmesine ilişkin kayıt için, Profesör Conway tarafından ileri sürülen yoruma bakınız. (Clas. Quart. 17 (1918) 9-14) Yazar Livius'un tasvir ettiği orduda sadece Hastati'den 10 manipulus, Principes'den 10 manipulus ve üçüncü bölükten 10 harb safı bulunduğu neticesine varır. (Triarii+Rorarii+Accensi.) Sonra sayıları daha açıklık kazanır. Üçüncü bölük 3x600 yani 1800 kişiden oluşur. İlk ikisinin herbiri 1600 kişiden oluşur. Her manipulus ancak 160 kişiden meydana gelir. Bu 1800+2 (1600)=5000 olarak Livius'un toplam sayısını belirler.

12- Bir nehir (Aurelius Victor, 26. 4) veya muhtemelen bir kasaba.

13- "Karaciğerin başı" sağ lobun üst kısmındaki bir tümsek idi. Bu tümseğin şu andaki durumu, sanki kesilip çıkarılmış gibi bir görünüme sahipti. Bu nedenle Decius için bir kötülük, bir felaket olacağını önceden işaret eder gibiydi.

14- Bk. caput ııı. 5. Rahiplik okulundan bir üyenin papazlık sıfatını haiz olarak, merasimlere başkanlık etmek üzere bir orduda bulunması açıkca adet haline gelmişti.

15- Indiges muhtemelen "belli bir yere ait olan" mânâsını ifade eder. Di Indigites, Roma Pantheon'da sonradan gelip yerleşen göçmenler veya yeni yerleşenler olan di Novensiles (veya Novensides) ile karşıt olarak, yerli tanrılar olması ihtimal dahilindedir.

16- Hantal ve ağır olmadığı kabul edilen bir elbisenin avantajına sahip ve belli merasimlerde alışılagelmiş toga giyimine has bir model tarzı.

17- Tarihçiler Romalılar kadar Latinlerin de lüzumlu olduğunu Livius'un gösterip göstermediğini bilemezler. Burada anlamamız üzerine Livius'un verdiği gibi, hiç şüphesiz Latinler var olmuşlardır.

18- "Communis Mars belli" fransızcada c'est la guerre gibi, başarısız olduğumuzda dudaklarımızdan sık sık dökülen bir deyimdir. Bk. V. xii. 1.

19- Iugerum 28, 800 feet'lik bir alanı kapsar, İngiliz ölçüsü acre 43, 500 feet'lik bir alanı kapsar.

20- Castor ve Pollux, Roma atlılarının koruyucularıydı. Bu nedenle Capua aristokrasiyle dostluk bağlarını kuran bir hami olarak seçilmişlerdi.

21- Denarius 70 tane Troiae buğdayı ağırlığında ve 16 asses'le eşit olduğu bilinen, gümüş bir sikke idi. Fakat M.Ö. 268'e kadar Roma'da gümüş olarak darbedilmemiştir.

22- Tahminen Latium'daki bilinmeyen bazı şehirlerden isim almıştır.

23- Roma'da konsüller sıra ile en yüksek yetki ve selahiyeti kullanırdı. Bu yetki ve selahiyete sahip konsüle, fasces adı verilen içinde bir balta bulunan sopa demeti taşıyan on iki (12) liktor refakat ederdi. Liktorların refakat ettiği konsül bu en yüksek selahiyeti kulanma hakkına sahipti.

24- Bk. caput xi. 13.

25- Antium'un güneyinde Akdeniz'e dökülen küçük bir nehir.

26- Livius onlarla Praenestini kavmini ifade etmek ister.

27- Tam siyasi haklara sahip olarak muhtemelen cum suffragio.

28- Onlar burada bir yabancı kavim arasında oturmağa mecbur edilebilirdi.

29- Tiburtes Gallialıların tarafında M.Ö. 361-360 (VII.xi. 1) de, Praestini muhtemelen M.Ö. 358 (VII. xii, 8) de harbetmiştir.

30- Rostra

31- Konuşmacının kürsüsü daha önceleri Comitium ve Forum

arasındaki hat üzerinde yeralırdı. (IV. xvii. 6), fakat muhtemelen burada sadece yer kastedilmektedir. Livius kesinlikle, şimdi kurulan kürsü demekle bunun ilk şeklini ima etmek ister görünmektedir.

32- M.Ö. 340.

33- Volsk şehri Suessa Pometia'dan ayırt edilmesi için, bu şehir Suessa Aurunca olarak isimlendirildi.

34- Onlara eziyet ve işkence çektirmek kanuna aykırı olacağından, kölelerini azat etmeliydi.

35- Konsül tehdidine göre bir harekette bulunmadığından, Livius senatörlerin yardım etmede kayıtsız kaldıklarını ima eder.

36- Bu Corvus'un üçüncü zafer merasimi (triumphus) idi. Bk. VII. xxvii. 8 ve xxxviii. 3.

37- Diktatörlük Yılları. M.Ö. 333, M.Ö. 324, M.Ö. 309 ve M.Ö. 301 "diktatörlük yılları"dır. Fasti Cap. herbir durumda bütün yılı bir diktatöre tayin eder. Livius bunun daha önceki yılın konsüllerinin başkanlığı altında tayin edildiğini belirtir. Bizim geleneksel kronolojik sistemimiz bunları "diktatör yılları" olarak sayar.

38- Maecia kavminin, VI. ii. 8'de zikredilen Lanuvium yakınlarındaki Cantrum Maecium'dan adını almış olduğu tahmin edilir. Scaptia kavminin de adını Tibur ve Tusculum arasındaki uzanan Scaptia kasabasından almış olduğu farzedilir. Bu iki kavmin Roma'ya ilavesiyle kavimlerin sayısı yirmi dokuza (29) çıkmış oldu.

39- Viator: Mubaşir, eski zamanlarda hakimin hükümlerini ifa eden memur.

40- Livius II. xxxii. III. 1 ve VII. xlii'de, pleblerin birçok ayaklanmalarının kayıtlarında "tırnak sürtüşünden" söz etmez. Fakat VII. iii de, bir salgın hastalığı defetmek için icadedilmiş bir teşebbüs olarak bu adeti tasvir eder.

41- Q. Claudius Quadrigarius, annal yazarıdır.

42- Bölmeler, yarışın başlangıcında savaş arabasını serbest bırakmak için aşağı atılan, ön kısmının karşısına bir demir mania çekilmiş bulunan tek kişilik koltuk yerleriydi.

43- M.Ö. 391 M.Ö. 153 tarihleri arasında Temmuz'un birinci günü göreve başlamak için normal bir gündü. Sonradan bu tarih Ocağın birinci günü olarak değiştirildi.

44- Caduceus (kηpúkειov) gerçekte bir münadinin sopasıydı.

45- Semo Sangus veya Sancus, yemin tanrısı Dius Fidius'un başka bir adıydı. Aynı zamanda Iupiterle yakın bir beraberliği olan Hercules'le bir tutulmaktadır. Bk. Warde Fowler, Roman Festivals of the Republic, say. 135-145.

46- Bk. caput xiv. 6.

47- Cumani: Cumaelılar.

48- Napoli Koyu'nun kuzeyindeki adalar. Pithecusae ile Livius'un, Aenaria, Pithecusa, Leucothea

ve Sidonia'dan ziyade bu adalar grubunu ifade etmek istediği anlaşılır. Belki de o bütün adalar grubunu Pithecusae olarak adlandırır ve "Aenaria ve Pithecusae'dan başkaları" demek ister.

49- M.Ö. 464'de daha önceki bir konsüle, yani Titus Quinctius'a bir harbi idare etmek için konsüllük yetki ve selâhiyetleri verilmesine karşın (III. iv. 10), memuriyet süresi dolduktan sonra bir konsülün yetki ve kudretinin temdit edilişini gösteren ilk kayıttır.

50- İskenderiye'nin kuruluşu ve Epirus kralı İskender'in ölümü beş (5) yıl sonra olmuştur. Bu hadiseler M.Ö. 332 veya 331'de vuku bulmuştur.

51- Bu isim hiç şüphesiz Yeraltı Dünyasındaki Acheron'la Epirus'daki Acheron'un yakın ilişkisi yüzünden verilmişti.

52- Acheros'un Acheron'dan teşgil edildiği aşikârdır. Asker bu kelimeyi, yani "acı, keder, elem" kelimeleriyle eş anlamda tutmaktadır. Bu ırmağın Neaethus'un bir kolu olduğu düşünülmektedir.

53- İskenderin burada bir garnizon bulundurduğu ihtimali kuvvetlidir.

54- Lectisternium: Tanrılar ziyafeti. Tanrıların tasvirleri yiyecekle donatılmış sedirlere konurdu.

55- Tanrılar için yapılan bu ziyafetlerin ilki M.Ö. 399'da, diğeri de M.Ö. 392, 364 ve 348'de oldu.

56- Bu ifade Samnit kumandanının şehirde, durumu kontrol etmekte olduğunu gösterir.

57- Şimdi Neapolis'in baş olduğu Palaepolis-Neapolis karışımının sakinlerine bu antlaşma avantajlar sağlamıştı. Fakat bu avantajlar ancak onlar boyun eğdileri takdirde, güç-belâ kendilerine bahşedilmişti. Yoksa kendileri gönüllü olarak teslim olmamışlardı.

58- Plebler kralların sürülmesiyle siyasi hürriyetlerini ve cumhuriyet rejiminin benimsenmesini elde etmişlerdi. Şimdi onlar şahsi hürriyetlerini de kazanmışlardı. M.Ö. 321'de Caudine Deltası'ndaki felaketten sonra, Valerius Maximus (VI. i. 9) ve Halicarnassus'lu Dionysius (xvi. 9) tarafından bir reform hareketine bağlanır.

59- Vestini kavmi komşu kavimlerden yardım görmediğinden, insanları alabildiğine korkmuş durumdaydı.

60- Krş. "Diktatör Yılları" notuyla.

61- Rullus diye de insimlendirilir. (XXIV. ix. 8.) Hannibal'e karşı koyan Fabius Cunctator'un büyük babasıydı.

62- Bk. caput vii.

63- Bk. II. i. 8. Kralın bütün yetki ve selâhiyetleri ve alâmetlerine en eski konsüller sahiptiler.

64- Manipuluslarda askeri bir toplantı olduğundan, sanki bir harb varmış gibi aynı emirle hazırlanmış ve düzenlenmişlerdi. Bk. caput viii.

65- M.Ö. 216'ya kadar senatonun bir atlıların başı tarafından ikinci kez toplantıya çağrılması olayı olmamıştı. (XXIII. xxv. 3.).

66- Veto etmesini. Halk bir kararı "provoco" ederse yani veto ederse, o dava düşerdi.

67- Bk. I. caput xxvi.

68- Bu hikaye bütün ayrıntılarıyla III. xxvi-xix ile ilgilidir.

69- Bk. VI. xxii-xxv.

70- II. v. 5.

71- Caput vii. 22.

72- Vali, yüksek memur.

73- Rogatio: Vali tarafından halkın tasvibine sunulan kanun projesi.

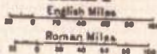
74- Tusculumlular Roma vatandaşlık hakkını elde etmeleri üzerine, Papiria kavmine kaydedildiler. Bu nedenle onların reylerinin yekûnunu kontrol etmek için sayıca çok fazla hale geldiler.

75- M.Ö. 341'deki muahede. Bk. caput ii. 4, ve (ihlâl etmek için) caput xxii. 7 ve caput xxiii. 1.

76- Romalılar, daha sert şartları koymak üzere karar verildiğinden, eski şartlarla Samnitlerin geç kalan ve geç gelen muvafakatlarını kabul etmeyebilirlerdi.

77- Tarquinius Priscus tarafından bu oyunlar ilk olarak düzenlenmiştir (I. xxxv. 9.).

KİTAP IX

Map of
ITALY
English Miles
Roman Miles
VENETI
Patavium
Cremona
GURIA
HISTRI
LIBURNI
ILLYRII
Ariminum
Volaterrae
Rusellae
Volsinii
PICENUM
CORSICA
SARDINIA
Roma
Antium
Sipontum Apulorum
Cannae
Canusium
Brundisium
Tarentum
CAMPANIA
Neapolis
LUCANIA
Velia
Thurii
Terina
Rhegium
Syracusae
Aufidena
Praeneste
MARSI
HERNICI
Signia
Arpinum
Atina
SAMNIUM
Privernum
Interamna
Fundi
Anxur
Minturnae
Teanum
Suessa Aurunca
Sinuessa
Capua
Nola
Cumae
Neapolis
Herculaneum
Pompeii
Pithecusae I.
Aenaria I.
Pontia
English Miles
Roman Miles

LIBER IX

CAPUT 1

Ertesi yıl Roma asilleri için, bir felâketin kötü sonucu olan Caudina Sulhu yapıldı. Bu yıl Titus Veturius Calvinus ve Spurius Postumius konsül idi[1]. Samnitler o yıl, babası Herennius'un akıl ve basirette son derece mümtaz olan ve kendisi de savaşçı ve kumandan olarak en önde gelen bir kimse olan Herennius'un oğluna komutan ve önder olarak bağlıydılar. Zarar ziyanı tazmin etmek üzere gönderilen elçiler, bir sulh temin edemeden geri döndüklerinde Pontius şöyle konuştu: "Bu elçiler heyetinin hiçbir işe yaramadığını düşünmemelisiniz: Muahede şartlarını ihlâl etmekle maruz kaldığımız tanrıların öfkesinin hepsi yatıştırılmış ve ortalık sükûnet bulmuştur[2]. Romalılar tarafından son derece hakir görülerek reddedilebilecek muahedenin kefaretimizi arzu etmediklerini, muahede şartları mucibince bizden tekrar talep edilen ganimeti tazmin etmeye mecbur tutulmamız gerektiğini herbir tanrının arzu ettiğini yeterli derecede biliyorum. Zira bizim yaptıklarımızdan başka insanları yatıştırmak ve tanrıların öfkesini teskin etmek için daha ne yapılabilir? Ganimet olarak aldığımız düşman tanrılarına, harb kanunları mucibince bizim kendi tanrılarımız olarak hürmet ettik ve saygı gösterdik, sonra onları kendilerine iade ettik. Harb yazarlarının hayatta olduklarına inanamıyoruz, onların öldüklerini kabul ediyoruz. Bize hiçbir suç yüklenmemesi için mallarını el değmeden Roma'ya taşıdık. Ey Ro-

malılar muahede ya da onun şahitleri olan tanrılar için size daha ne borçluyum? Sizin öfkeniz ve benim cezalandırılmamam arasında kimi teklif edebilirim? Hiçbir ulusu hiçbir bireyi reddetmiyorum. Fakat kudret ve güçlüğü idare etmede, hiçbir insan hakkı zayıf bırakılmazsa, tanrıların himayesine sığınacağım. Çünkü onlar tahammül edilmez mağrurlukta bunun karşılığı olan günâhın cezasını verirler. Aynı zamanda tanrılara, ne kendi mallarının tazminiyle ne de diğerlerinin ilavesiyle kalabalıklaşılmasından memnun olmayanlara karşı öfkelerini çevirmelerini yalvararak rica edeceğim. Onların öfkesi suçlunun ölümüyle tatmin olmaz. Ne onların cansız vücutlarının teslimi, ne de malların sahibi bulunan efendinin boyun eğmeye rıza göstermesi onların öfkesini bastırmaya ve onları teskin etmeye yeterli gelmez. Ta ki onlara içmek için kanımızı ve parçalamak için etimizi teslim edene dek bu böyle sürüp gider. Ey Samnitler bu harb haklı ve zorunludur. Onlara karşı silâhlarımızı kullanmak adil birşeydir. Silâh altında olanlardan başkaca bir ümidimiz kalmamıştır. Bu nedenle, tanrıların mennun edilmesini ya da tahkir edilmesini üstlendikleri şeyler insan hayatındaki olaylar dizisinde en önemli an olduğundan, daha önceki harbinizde insanlardan ziyade tanrılara karşı harb ettiğimiz, fakat bu harbde kumandanlarınız uğruna, şimdi bizzat tehdit eden tanrılara karşı harb edeceğimiz hakkında teminatta bulunulabilir.

CAPUT 2

Kehânet olarak onları cesaretlendiren bu sözleri söyledikten sonra, orduyu dışarıya sevketti ve mümkün olabildiğince büyük bir sessizlikle, aynı zamanda gizlilikle Caudium civarında ordugâh kurdu. Buradan Roma konsüllerinin şimdi ordugâhta bulunduğunu işittiği Calatia bölgesine, çoban kılığına soktuğu on askerini gönderdi. Bunlara sürülerini otlatarak, Romalılardan çok fazla uzakta olmadan, birinin orada diğerinin burada gözden kaybolarak dağılmalarını emretti. Etrafa yayılan çoban görünümündeki

bu askerler yağmacılarla karşılaştıklarında, hepsi aynı hikâyeyi anlatıyorlardı: Şöyleki, Samnit lejyonları Apulia'daydı ve burada bütün kuvvetleriyle Luceria'yı kuşatmaktaydılar. Bir hücumla orayı alma raddesine gelmişlerdi. Daha önceden düşünülerek plânlanmış bu söylenti, Romalıların kulağına henüz gelmişti. Fakat mahkumlar, bilhassa onların hepsi aynı öyküyü anlattıklarından, bundaki inançları kuvvet kazandı. Romalılar Lucerinuslular'a yardım etmede tereddüt etmediler. Zira Lucerinuslular kendilerinin güvenilir ve sadık müttefikleriydi. Aynı zamanda acil bir tehlike karşısında genel bir isyandan Apulia onları önlemekteydi: Tek konu onların hangi yoldan harekete geçerek ilerlediklerine karar vermekti.

Luceria'ya giden iki yol vardı. Hem açık hem engellenemeyen Adriatik kıyısında uzanan yol, güvenli olduğu kadar da uzundu. Caudina Geçidinden[3] geçen diğeri ise daha kısaydı. Fakat buranın karakteri şöyleydi: Dar ve koruluklarla örtülü kayalıklar arasındaki iki uzun kolay aşılamaz geçit, her iki taraftan da devamlı dağ silsilesiyle örülmüştü. Bu dağ silsileleri arasında geniş olmaktan ziyade yeşillik ve sulak bir ova, bunun ortasından geçen bir yolla sıkışıp kapalı kalmıştır. Fakat siz buraya gelmeden önce, ilk aşılmaz geçidi geçmeniz gerekmektedir. Sonra ya geldiğiniz yoldan geri dönmeniz, ya da ileriye gitmeniz gerekiyorsa daha dar ve daha aşılması güç derin bir dereyi geçmeniz gerekmektedir.

Romalılar bu ovaya iki geçitten birinin kayalıklar arasında açılmış olan dar boğazından çıktılar. Derhal diğer geçide ilerleyerek, bu geçidin vahşi ağaçlarla ve yerinden koparak yuvarlanmış muazzam kaya parçalarıyla tıkanarak engellenmiş olduğunu gördüler. Düşmanın stratejisi şimdi henüz açıklığa kavuşmuştu ve gerçekten kayalıklar arasındaki uzun ve dar geçidin başında düşmanın askeri kuvvetleri seçilmeye başlamıştı. Bu nedenle Romalılar geldikleri yoldan geri dönmek için acele ettiler. Fakat bu yolun da kendi silâhlı askerleriyle ve barikatlarıyla kapatılmış olduğunu gördüler. Herhangi bir emir almaksızın burada durduklarında,

hepsinin zihinlerini bir sersemlik kapladı ve vücutlarını garip bir uyuşukluk ve miskinlik sardı. Herbiri birbirinin yüzüne bakarak, yanındakinin kendisinden düşünmede ve plân yapmada daha yetenekli olduğunu zannetti. Onlar uzun müddet bu şekilde hareketsiz ve sessizlik içinde durdular. Bundan sonra, kendi ümitsiz durumlarının farkında olmalarına karşın, konsüllerin çadırlarını söktüğünü ve bütün siperlerden askerlerin dışarıya fırladığını gördüklerinde, bütün ümitleri yok olup gitti. Kendilerine hendek veya siperle tahkimatlar yapmak gülünç olacaktı. Bununla beraber talihsizliklerine bir hata karışmaması için, kazmak gerektiğini düşündüler. Hiç kimseden emir almaksızın ve cesaretlendirilmeksizin kazmaya başladılar ve suyun yakınında bir ordugâh kurdular. Bu arada sadece düşmanları cüretkârca onları tahkir etmekle kalmadılar, aynı zamanda acıklı bir samimiyetle, bu çalışmalarının ve zahmetlerinin bir işe yaramayacağını onlara el kol işaretleriyle anlatmaya çalışıyorlardı. Keder ve üzüntü içindeki konsüller asla bir meclis toplamayı düşünmediler. Zira şu an içinde bulunulan durum ne müzakereye ne de yardıma el vermiyordu. Fakat komutanlar ve tribunuslar kendi aralarında bir toplantı yaptılar. Bunlara karargâha dönen askerler de katıldılar. Kumandanlarından ancak kendilerine ölümsüz tanrıların yardım edebileceğini talep ettiler.

CAPUT 3

Herbiri kendi karakterinin icap ettiği şekilde homurdanıp söylenirken, kendilerini keder ve hüzüne boğan bu durum hakkında fazla bir müzakere ve plân yapmadan, gece karanlığı üzerlerine çöküverdi. İçlerinden bir tanesi "yolu kapatan manialarıı zorlayalım" dedi. "Dağlara tırmanarak ormana girelim. Silâhlarımızı taşıyabileceğimiz heryere gidelim. Eğer düşmana yetişebilirsek, şimdi onu hemen hemen otuz yıla yakın mağlup etmiş olacağız(4). Hain bir Samnit'e karşı döğüşen bir Romalı için bütün harb meydanları düz ve engebesiz olacaktır!" Bir başkası sordu: "Nereye

ya da hangi yoldan gidebileceğiz? Yerimizi dağlara mı nakletmeyi düşünüyoruz? Bu sıra dağların en yüksek tepesi üzerinde bulunurken düşmana nasıl erişeceksiniz? Silâhlı ya da silahsız, cesur ya da korkak, hepimiz esir edilmiş, yenik ve mağlup edilmişten farksısız. Şerefimizle ölmemiz için, düşman bile bize karşı silahını çekmeyecek; oturduğu yerde harbi sona erdirmiş olacak." Bunun gibi değişik konuşmalarla gece karanlığı onların üzerine çöktüğünde ne uyku ne de yiyecek bulma gibi bir düşünceleri yoktu.

Samnitler bile bu kadar memnunluk verici durumu devam ettirmek için ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlardı. Bu nedenle komutanlarının babası Herennius Pontius'a tavsiyelerini sormak üzere bir mektup göndermede oy birliğiyle mutabık kaldılar. Bu adam, senelerin verdiği ağırlık ve yılgınlıkla şimdi yalnız askerlikten değil, vatandaşlık görevlerinden de elini eteğini çekmişti. Vücutça düşkün olmasına rağmen, henüz aklı ve mantığı eski gücüne ve parlaklığına sahipti. Roma ordularının Caudina Geçidinde aşılması güç iki uzun geçit arasında sıkışıp kaldığını ve oğlunun gönderdiği habercinin kendi fikrini sorduğunu öğrenince, onların hepsinin mümkün olabilen en kısa zamanda, zarar-ziyana uğramadan gönderilmelerini tavsiye etti. Bu fikir kabul edilmediğinden, haberci ikinci kez onun fikrini almak için geri döndü. O zaman son kişiye varıncaya kadar hepsinin öldürülmesi gerektiğini hatırlattı. Bir kehanetin birbirini tutmayan belirsiz cevapları gibi, bu cevaplar alındıktan sonra, kuvvetten düşmüş takatsız vücuduyla kendilerine şimdi yol göstermiş babasının düşüncesinden bir netice çıkaracakların arasında ilk olarak genç Pontius bulunuyordu. Fakat genel istek üzerine, kendilerinin durumu için tavsiye almak üzere, onun şahsen gelmesine karar verildi. Yaşlı adam hiçbir itirazda bulunmadı. Ordugâha dört tekerlekli bir yük arabası içinde getirildi. Öykü şöyle devam eder; harb meclisine katılmak için çağrıldığında, fikrini değiştirmeksizin, sadece bu amaca hizmet etmek için konuştu ve bu nedenlere kendi nedenlerini de ilâve etti: Şöyle sözlerini sürdürmeye devam etti: Eğer onlar kendisinin en iyisi olduğunu düşündüğü ilk öneriyi benimserlerse,

onlara karşı muazzam bir nimet ihsan eylemekle, bu kudretli kavimle devamlı bir sulh ve dostluk kurabilirlerdi. Diğer plânı benimserlerse, birçok nesil boyunca harbi tehir edebilirlerdi. Bu süre zarfında iki ordusunu yitiren Roma Devleti eski gücünü-kuvvetini kolay kolay tekrar kazanamazdı. Bunlardan başka üçüncü bir plan yoktu. Oğlu ve diğer ileri gelen kişiler ikisinin arasında orta bir yol tutarlarsa ne olabileceğini söylemesi için yaşlı adama baskı yaptılar. Aynı zamanda harb kanunlarına göre yenik düşmüşlere tanınan hakkın ve şartların kendilerine de tanınarak sağsalim zarar görmeksizin gönderilmelerini temin etmek için, nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini sordular. Yaşlı adam şöyle cevap verdi: "Gerçek idare ve politika ne dost kazanmak ne de düşmanlarını hakir görmektir. Eğer yapabilirsen, tahkir etmekle gücendirdiğin ve aşağıladığın bu kişileri bağışla. Roma ırkı mağlubiyet altında olmanın nasıl olduğunu bilmeyen tek soydur. Şu anda içinde bulundukları zaruret ve kederle onları damgalamanızın verdiği utancın yapısı, daima onların yüreklerinde kanayacak ve acı verecektir. Birçok kereler sizlerin ağır cezasına maruz kaldıklarından, rahat nefes almak için bu durum onlara müsaade etmeyecektir." Heriki öneri de kabul edilmedi ve Herennius ordugâhtan evine götürüldü.

CAPUT 4

Diğer ordugâhta Romalılar kaçmak için beyhude yere birçok kereler teşebbüste bulunduktan sonra, artık herşeyde kıtlık baş gösterdiğinden, elçiler gönderme zorunda kaldılar. Bu elçiler ilk olarak eşit şartlarla bir sulh antlaşması isteyeceklerdi. Eğer sulh antlaşması yapılamazsa, düşmanı harb etmeye teşvik ederek onların biran önce harekete geçmesini sağlayacaklardı. Pontius onlara harbin şimdiden yapılmış ve kazanılmış olduğu cevabını verdi. Mağlup ve esir edilmiş olduklarında bile onların kötü kaderi nasıl kabullendiklerini bilmediklerinden, silâhsız ve üzerlerinde sadece tek bir elbiseyle boyunduruğa vurulmuş vaziyette gönder-

meye karar verdi. Bütün diğer durumlarda mağlup ve galipler için sulh eşit şartlarla bir olacaktı. Zira Romalılar Samnit topraklarını boşaltırsa ve kolonilerini buradan çekerse, Romalılar ve Samnitler o andan itibaren kendi kanunlarıyla eşit bir muahede çerçevesi içinde yaşayabileceklerdi. Bu şartlarda konsüllerce bir antlaşma yapmaya hazırdı. Bu şartlardan herhangi birini kabul etmezlerse, elçilerin kendi yanına dönmelerini menetti. Bu elçi heyetinin neticesi Romalılar'a bildirilince, onların hepsi derhal büyük bir keder ve acıya kapıldılar, hatta inleyecek derecede tarifsiz bir ıstıraba duçar oldular. Onları kaplayan acı ve keder o denli galebe çalmıştı ki, eğer o mevkide hepsinin ölmesi gerektiği söylenmiş olsa, bu durum kendilerine ondan daha ağır gelmeyecekmiş gibi göründüler.

En nihayet uzun bir sessizlikten sonra -zira konsüller ne bu kadar onur kırıcı bir antlaşma için, ne de bu denli zaruri olan bir antlaşmaya karşı çıkmak için tek bir söz bile söylemede âciz kalmışlardı- o zamanlar cesareti ve rütbeleriyle(5) iki komutanın önde geleni olan Lucius Lentulus şöyle konuştu: "Ey konsüller babamın Gallialılardan altın karşılığında Roma senatosu için fidye vermeyen tek kişi olduğunu tekrar tekrar söylediğini hatırlıyorum. Çünkü son derece tembel ve uyuşuk kuşatmacılar olan düşmanları siper ve hendeklerle onların yollarını kapatmamışlar ve büyük bir tehlike olmazsa belli bir harabiyete uğramaksızın, bir huruç hareketi yapabilmelerine olanak tanımışlardı. Fakat eğer bu şekide ellerinde silâh Capitol'den aşağı düşmana karşı koşarak inerlerken, kuşatılanlar sık sık muhasara edenlere karşı dışarı hücumda bulunsak bile, bizler uygun veya uygun olmayan bir mevkide, hasmımızın pençesine düşmeye gelmiş olacağız. Size tavsiyede bulunmada babamın düşüncesine başvurma ihtiyacını hissetmiyorum. Bir kimsenin ülkesi uğruna ölmesinin gerçekten şerefli birşey olduğuna inanıyor ve itiraf ediyorum. Kendimi Roma ulusu ve lejyonları uğruna feda etmeye veya düşmanın ortasına atmaya hazırım. Fakat buradan gördüğüm vatanımdır. Buradaki bütün lejyonlar Romanın malıdır. Onlar bizzat ölüme koşmak is-

temezlerse, kendilerinin ölüme gitmesiyle neyi korumuş olabilecekler? Herhangi bir kimse şöyle söyleyebilir: "Roma'nın ağaçlarla örtülü damlarını, surlarını ve şehirde oturan kalabalığı." Hayır, böyle olmaz! Eğer bu ordu bozulup yok edilirse, bütün bu şeyler korunmuş değil, ihanete uğramış olur! Zira onları kim koruyup zarardan esirgeyecek? Cengâver olmayan, silâhsız bir kalabalık güruhu mu? Evet, gerçekten Gallialıların hücumundan onları korudu! Yoksa Veii'den bir ordu gönderilmesini ve bu orduya bir Camillus'un kumanda etmesini dua mı edecekler? Bütün ümit ve çaremiz vatanımızı koruyarak muhafaza ve himaye etmemizdedir. Bunlardan dolayı biz ölmekten vazgeçersek, vatanımızı terkeder ve ona ihanet eder sayılırız. "Teslim olma utanç verici ve aşağılayıcı bir durumdur." Eğer gerekirse utanç verici bir duruma katlanarak onu koruyabileceğimiz kadar vatanımız son derece aziz ve herşeyden üstündür. Hernekadar büyük olursa olsun, bu hakaret yakışıksız muameleye boyun eğelim ve tanrıların bile üstesinden gelemediği bu zaruret içindeki duruma ve sıkıntıya itaat edelim. Atalarınızın fidye olarak altın verip tekrar satın aldığı Roma'ya silâhlarınızın pahasına tekrar geri almak için ey konsüller gidiniz."

CAPUT 5

Sonra konsüller Pontius'la görüşmek üzere gittiler. Galip gelen taraf bir antlaşma önerdi. Fakat onlar halkın rızası olmadan bu antlaşmanın yapılamayacağını ve aynı zamanda savaş-barışa karar veren rahipler ve gelenek haline gelmiş diğer resmi törenler olmaksızın geçerli olmayacağını ifade ettiler. Bu sebepten Caudina Sulhu genel olarak halkın ve Caudius'un[6] inancı olarak değil, fakat bir kefaletle[7] yazılmış oldu. Zira fetialler tarafından bir domuz gibi çarpılmaları gibi, Iupiter tarafından çarpılabilecek ezberden okunan antlaşma şartlarından herhangi bir feragat için, mesul kavmin bir ricasıyla neticelen ittifak vasıtasıyla yapılan bir muahedede hem kefiller hem de rehineler için ne bulunabilir?[8].

Kefiller konsüller, komutanlar, quaestorlar ve askeri tribunuslardı. Aynı zamanda kefil olanların hepsinin adı mevcuttu. İttifak bir antlaşma yapma noktasına geldiğinden, iki fetialin koruduklarından başka hiç kimse korunamazdı, Antlaşmanın tehir edilmesi kaçınılmaz olduğundan, altı yüz (600) atlı dahi rehine olarak talep edildi. Eğer Romalılar antlaşmanın şartlarına sadık kalmazlarsa, bu atlıların hayatlarıyla kumar oynamış olacaklardı. Sonra rehinelerin teslim edilmesi ve silâhsız olarak ordunun gönderilmesi zamanı gelip çattı.

Konsül geri döndüğünde ordugâhta yeni bir keder ve üzüntü hüsule geldi. Adamlar düşüncesizlikleri yüzünden bu mevkiye sevkedenlere ve korkaklıkları nedeniyle daha utanç verici bir biçimde geldikleri yere şimdi geri dönüp uzaklaşanlara karşı yumruklarını sıkmaktan kendilerini güçlükle alıkoyuyorlardı. Onların ne keşif kolu ne bir kılavuz olmaksızın nasıl hazırlıksız yola çıktıklarını, vahşi hayvanlar gibi şuursuzca bir tuzağa sürüklendiklerini tahayyül ettiler. Birbirlerine baktılar. Artık hiçbir gereği olmayan sağ ellerindeki ve düşmanın merhametine kalmış vücutlarındaki şimdi teslim etmek zorunda bulundukları silâhlarına gözlerini dikip kaldılar. Galip gelenin tahkir edici eğlencesi olan düşman boyunduruğunu ve terbiyesizce alay eden yüz ifadesini gözlerinin önüne getirdiler. Silâhlı düşman safları arasından nasıl geçeceğiz ve sonra müttefik şehirlerinden acınacak bir harb safı olarak o menfur yolu nasıl katedeceğiz. En nihayet onların şehirlerine ve ebeveynlerine geri döneceğiz. Buraya bizzat kendileri ve ataları bir zafer merasimi kutlayarak geri dönmüşlerdi. Onlar bir yara almaksızın, silâhsız muharebesiz tek başlarına mağlup edilmişlerdi. Kendilerine ne silâhlarını çekmeleri hakkı tanınmış ne de düşmanla karşılıklı bir mücadeleye girmelerine müsaade edilmiştir. Onlara boş yere silâh verilmiş, boş yere kuvvetli olmuşlar ve boş yere cesaret verilmiştir.

Onlar bu şikâyetlerini dile getirirken, onları tahkir edici o meşum saat gelip çattı. Bu saat gerçekliğin acılığında önceden vaki olan bütün herşeyin üstünde olmaya mukadderdi. Silâhsız ve tek bir

elbise giymiş olarak siperlerinden dışarıya çıkmaları emredilir emredilmez, rehineler derhal teslim edildi ve onların hapishanesine konmak üzere, tevkif edilmeye sevkedildi. Sonra komutan elbiselerini çıkarmış bulunan konsüllerin yanından uzaklaşmaları için liktorlara emir verdi. Biraz önce onlar kendi aralarında teessürlerini dile getirmişler ve onlara lanet etmişlerdi. Herbiri kendi kötü durumunu unutarak onların bundan vazgeçmesini ve bu eziyete bir son verilmesini beyan etmişlerdi. Aynı zamanda dehşetin görünümünden olduğu kadar, bu kadar büyük ve muhteşem bir görevin rütbesinin düşmesine de gözleri kapalı kaldıklarını ve onların buna aldırış etmediklerini bildirmişlerdi.

CAPUT 6

Yarı çıplakdan biraz daha iyi durumda bulunan ilk konsüller boyunduruk altına gönderildiler. Sonra herbiri kendi bulunduğu rütbeden daha aşağı bir rütbeye indirildi. Bundan sonra önce biri daha sonra diğeri başka başka lejyonlara gönderildi. Silâhlanmış düşman onlara küfürler yağdırarak, hakaret ve alay ederek her iki tarafı da çevirmiş bir vaziyette duruyordu. Düşman kuvvetlerinden bir çoğu onları kılınçlarıyla tehdit etti. Bu haysiyet kırıcı gösterinin öfkesi yüzlerinden açıkca okunan galip gelenlerden daha sert bir cürüm işlemeye yeltenenlerden bazıları onları yaraladılar veya yekten öldürdüler.

Böylece onlar boyunduruğa vuruldular. Düşmanlarının gözü önünde bu duruma düşmeleri onlara dağa ağır gelmekteydi. Öldükten sonra tekrar dirilmiş gibi görünmelerine rağmen, geçitten geçmeleri üzerine, ilk olarak henüz çok parlak gün ışığını farkettiler. Bu parlak gün ışığı onların kederli kalabalığı görmesine neden oldu ve bu durum onlara ölümden daha acı geldi ve yüreklerine bir kasvet çökmesine neden oldu. Ve böylece gece karanlığı üzerlerine çökmeden Capua'ya ulaşabilmelerine karşın, müttefiklerinin sadakâtinden emin olmadıklarından ve aynı zamanda utanç içinde bulunmaktan kendilerini alıkoyamadıklarından, Ca-

pua'dan uzak olmayan yol boyunca, büyük bir zaruret içinde kendilerini yere attılar. Bu haberler Capua'ya ulaştığında, müttefikler için tabii olan bir merhamet duygusu, Campanialıların kökleşmiş gururundan daha baskın çıktı. Bir an bile tereddüt etmeksizin isteyerek, silâhları, atları, elbiseleri ve askerler için gerekli olan erzaklarıyla memuriyetlerinin bütün işaret ve alâmetlerini konsüllere gönderdiler. Capua'ya gelirlerken, bütün senato ve halk resmi, aynı zamanda özel bütün saygı ve hürmetle, misafirperverliğin bütün usülleriyle onları karşılamak üzere ilerledi. Fakat müttefiklerinin kibarlık ve nezaketi ve onların dostça görünümü, aynı zamanda sözleri, gözlerini yerden kaldıramadıklarından ya da arkadaşlarına ve onların yüzlerindeki rahatlatıcı ifadeye bakamadıklarından, Romalıları konuşmaya teşvik etmekten çok uzaktı. Böylece-kederlerinden başka- konuşmak ve insanlarla birarada bulunmaktan kaçınmak için bir çeşit aşağılık kompleksine kapılıp kaldılar.

Ertesi gün, onlara refakat etmek için Capua'dan gönderilen genç asiller Campania sınırlarına geri gelince ve senatoya çağrılıp daha yaşlılar tarafından kendilerine sorulunca, onların çok daha kederli göründüklerini ve öncekinden daha fazla mahzun olduklarını ve yeise kapıldıklarını bildirdiler. Onların yürüyüş kolu sessizlik içinde ve aynı zamanda sanki dilsiz, sersemlemiş gibi yürümüştü. Eski Romalı ruhu tam anlamıyla bozulmuş ve parçalanmıştı. Silâhlarıyla birlikte cesaret ve erdemlerini de kaybetmişlerdi. Selâm verenlere selâmla mukabele etmiyorlardı. Hiçbir soruya cevap vermiyorlardı. Utanç nedeniyle onların hiçbiri ağzını açamıyordu. Sanki hâlâ boyunlarında vurulduklan boyunduğu taşıyormuş gibi hissediyorlardı. Samnitler sadece önemli değil, fakat aynı zamanda devamlı bir zafer kazanmış oluyorlardı. Zira daha önce Gallialıların yaptığı gibi Roma'yı değil -fakat çok daha yiğitlik gerektiren birşey olan- Romalıların cesaret ve bağımsızlığını mağlup etmişlerdi.

CAPUT 7

Konuşulan ve dinlenenlere göre fikirler böyleydi. Roma'nın sadık müttefiklerinin meclisinde Roma adı bütün bütün terkedilmişti. Bu sıralarda önemli bir aileden gelen, başarıları ve yaşı bakımından o vakit hürmete lâyık bir kimse olan, Ovius'un oğlu Aulus Calavius durumun çok farklı olduğunu iddia etti ve şöyle bir beyanda bulundu: Sessizliğin önüne geçilemiyordu, onların gözleri yere çakılıp kalmıştı ve kulakları her türlü teselliye karşı sağır olmuştu, gün ışığında bakıldığında yüzlerindeki utanç kendini belli etmekteydi. Aynı zamanda gücenmenin verdiği ihtirasla kalplerinin yanıp tutuştuğunu ifade etti. Ya kendisi Roma karakteri hakkında hiçbirşey bilmiyordu ya da şiddetli elemin feryat figânlarını yakında Samnitlerden çekmek için sessizlik mukadder kılınmıştı. Aynı zamanda Caudina Sulhunun Samnitler için Romalılara olduğundan biraz daha fazla acı hatırası bulunuyordu. Zira her kavim nerede düşmanla karşı karşıya gelip döğüşebilirse, kendi doğuştan gelen ruhuna sahip olabilirdi. Fakat Samnitler heryerde Caudina Geçidi'ne sahip bulunmayabilirlerdi.

Artık Roma bile kendi utanç verici felâketini işitmişti. İlk haberler ordunun tuzağa düşürülerek yakalandığı yolundaydı. Sonra tehlike yüzünden olduğundan daha ziyade sulhun utanç vericiliği nedeniyle çok daha can sıkıcı ve hüzün verici bir haber geldi. Kuşatma söylentisi üzerine Romalılar bir ordu toplamaya kaydetmeye başladılar. Fakat bundan sonra yardım konusunda ümitlerini yitirdiler. Çünkü onlar çok çirkin bir teslim şartnamesine bağlı bulunduklarını işitmişlerdi. Bunun üzerine derhal herhangi bir resmî müeyyide olmaksızın, keder ve üzüntünün yarattığı her durum hususunda halkın oyuna müracaat ettiler. Forum etrafında bulunan bütün dükkân ve panayırlar kapatıldı ve ilân edilmeden önce bu forum'da kendiliğinden yapıldı, bütün işler tehir edildi. Altın yüzükler ve erguvan renkli bordürlü togalar çıkarılıp atıldı[9]. Vatandaşlar da ordudakilerden daha çok mahzun ve kederliydi. Sadece komutanlarına ve sulha kefalet edenlerle onu tasdik edenlere karşı değil, fakat aynı zamanda masum askerlerle, vatan-

larından ve Roma" dan onları mahrum etmeyi önerenlere karşı da öfke ve nefrete kapılmaktaydılar. Kızgın oldukları kadar merhametli olduklarından bu öfkenin heyecanı ordunun gelişiyle dağıldı. Onlar bütün ümitlerini yitirdiklerinden, vatanlarına sağ-salim dönen kişiler gibi gelmediler. Fakat harb esiri görünümü ve ifadesiyle günün geç saatlerinde Roma'ya girerek, herbiri kaçarcasına sessizce evine girdi. Ertesi gün ve daha sonraki günlerde onlardan hiçbiri Forum yada cadde ve sokaklarda görünmedi. Konsüller evlerine gizlendiler ve senatonun kararıyla bir diktatör tayin etmek üzere seçimlere başkanlık etmeye mecbur kalmalarından başka, hiçbir resmi iş görmediler. Onlar Quintus Fabius Ambustus'u diktatör ve Aelius Paetus'u atlıların başı seçtiler. Onların tayininde bir kusur diktatör olarak Marcus Aemilius Papus'un ve atlıların başı olarak da Lucius Valerius Flaccus'un daha önce seçilenlerin yerini almasına neden oldu. Ancak onlar başka bir seçim yapmaya gerek bile duymadılar. Halk o senenin bütün yüksek rütbeli memurlarından hoşnut olmadığından, devlet bir interregnum'a döndü. Interrex'ler Quintus Fabius Maximus ve Marcus Valerius Corvus idi. Marcus Valerius Corvus vatandaşlarının hiç şüphesiz oybirliğiyle, Quintus Publilius Philo'nun üçüncü kez olarak ve Lucius Papirius Cursor'un ikinci kez olarak konsüllük makamına seçilmiş olduğunu bildirdi. Zira o zamanda daha dikkatleri üzerine çekici mümtaz bir komutan veya önder yoktu.

CAPUT 8

Seçildikleri gün -zira senatonun ileri gelenleri onların seçimlerini kabul ve tasdik etmişlerdi- görevlerine başladılar. Her zamanki belli başlı kararlar alındıktan sonra, Caudina Sulhu hakkında soruşturmaya başladılar. Publilius Fasces'e[10] sahipti ve Spurius Postumius'u konuşmak üzere çağırdı. Yüzünde boyunduruğa vurulduğundaki aynı ifade ile ayakları üzerinde yükselerek şöyle konuştu: "Ey konsüller, yüz karamdan dolayı ilk olarak çağrıldığımı ve konuşmamam emredildiğini, bu durumun bana şeref

vermediğini bilmiyor değilim. Bir senatör olarak değil, fakat sadece şanssız bir harbin sorumlusu değil, aynı zamanda utanç verici bir sulhun suçundan sorumlu biriyim. Bununla beraber sizler bizim cezalandırılmamız ya da kabahatimiz ve yanlışlarımız hakkında soruşturmaya kalkışmadınız. Bu nedenle herhangi bir müdafaada bulunmayacağım. Çünkü insanların kaderlerini ve onların içinde bulundukları zarureti bilmeden onlar hakkında karar vermek ve ithamda bulunmak hiç de güç olmayabilir. Fakat görüşmek üzere bize sormuş bulunduğunuz konuyla ilgili bir teklifi kısaca ve açık bir biçimde ifade edeceğim. Benim önerim ya kendimin ya da esirgediğim lejyonlarınızın şehadetini taşıyacak. Çünkü kendim ya bir utanç içine düştüm, ya da zaruri bir söz verme durumunda kaldım. Bununla beraber, bir zamanlar halkın kararı alınmaksızın buna karar verildiğinden, Roma halkı buna karşı gelmekten zaptedilemez ve alıkonamaz. Samnitler yüzünden, bu sulhun şartlarıyla, bizim kendi şahıslarımız sıfıra düşemez. Haydi vazgeçelim, fetialler tarafından bozulan veya bağlanan bu sulhtan vazgeçmemizi öneriyorum. Dinî yükümlülükten halkı kurtaralım. Eğer böyle bir yükümlülük içinde bulunuyorsak, tanrısal veya insanı hiçbir engel haklı ve adil olarak harbin yenilenmesi için yolumuza çıkamayacaktır. Bu esnada teslim olmamız için geçerli bütün törenler tamamlanmış oluncaya kadar, henüz düşman sınırlarını geçmeksizin, konsüllerin bir ordu toplayarak kaydetmelerini, bu orduyu silâhlandırmalarını ve onu ileriye sevketmelerini öneriyorum. Ey ölümsüz tanrılar, konsül Spurius Postumius'un ve Titus Veturius'un Samnitlerce başarılı bir harb yapmış olması sizleri memnun etmediyse, şimdi boyunduruk altına gönderildiğimizi görmüş olmanızın, çok çirkin aşağılayıcı bir muahedeye bağlı bulunmamamızı görmüş olmanızın, düşmanlarımızın bütün öfkesini başımız üstüne alarak yarı çıplak, müdafaasız ve bağlı düşmana teslim olmamızı görmenizin yeterli olduğunu farzetmenizi sizlerden yalvararak rica ve niyaz ediyorum. Yeni konsüllere ve Roma lejyonlarına Samnitlerle, bizim konsüllüğümüze kadar Roma'nın bütün yapılan harbleri gibi, harbetmelerini ihsan etmenizi dua ve niyaz ediyorum."

Konuşmasını bitirince insanları büyük bir hayret ve aynı zamanda acıma duygusu sardı. Orada bulunan insanlar bu adamın bu denli utanç verici bir sulhun yaratıcısı bulunan Spurius Postumius'la aynı kişi olduğuna inanmakta güçlük çektiler. Sulhu bozmakla öfkelendirilen düşmanın yanında alelâde olmayan bir cezaya böyle bir adamın katlanabilmesini düşünmek, şimdi onların hepsini üzüntüye boğuyordu. Onun önerisine yardım etmek için, kahramanlığını överek başka hiçbir şey yapmadan onlar ihtilâfa düşerlerken, pleb tribunusları Lucius Livius ve Quintus Maelius vetolarıyla müdahelede bulunmak üzere, bir an bile gecikmemek için gayret sarfettiler. Samnitlerin Caudium'da sahip oldukları her bir avantaj kendilerine iade edilmedikçe, onları teslim etmekle yükümlülüklerinden kurtulamayacaklarını halka bildirdiler. Bundan başka sulh taahhüdünde bulunarak Roma Milletinin ordusunu korumuş olmalarından dolayı hiçbir cezaya lâyık görülmemeliydiler. Sonuç olarak dokunulmazlıkları olduklarından ne düşmana teslim edilebilirler ne de dokunulmazlıkları kaldırılabilirdi[11].

CAPUT 9

Sonra Postumius şöyle konuştu: "Bu arada, tanrılara karşı suç işlemeksizin kutsal olmayan bizleri teslim edebilirsiniz. Bundan sonra kutsallıkları ve dokunulmazlıkları olanları da görevlerinden çekilir çekilmez derhal teslim edeceksiniz. Fakat eğer beni dinlerseniz, onları teslim etmeden önce, bu fevkalâde cezayı ilgi çekme yoluyla bir kat daha arttırabilmek için, burada Comitium'da onları kırbaçlayabilirsiniz. Zira fetial kanunundan[12] çok habersiz olduklarından ve bunu söylerken farkına varmadıklarından, halk bizi teslim etmekle yükümlülüğünden kurtulamayacağını söylediğinde, durum böyle gerektirdiğinden onların teslim edilmemesinden başka ne yapabilir? Senatonun ileri gelenleri, tanrılar için vacip yükümlülükle insanlar arasında eşit bir mevkide şerefi herşeyin üstünde aziz tutanların gözünde muahedelerin olduğu kadar yapılan teminat ve sözleşmelerin de kutsal olduğu

gerçeğini kabul ediyorum. Fakat halkın kabülü ve onayı olmadan halkı bağlayacak herhangi bir müeyyidenin kabul ve tasdik edilmesini reddediyorum. Yoksa, Samnitler bizden zorla ve kanunsuz bir biçimde gaspettikleri bu teslim şartnamesindeki aynı mağrurlukla şehirleri teslim edenlerin dinî birtakım sözleri söylemek için bizleri mecbur tutmuşlarsa, siz tribunuslar Roma halkının teslim olduğunu ve mabetleri, kutsal yerleri, sınırları ve sularıyla bu şehrin Samnitlerin malı olduğunu iddia edebilir misiniz? Teslim almaktan yeterli derecede söz ettik. Şimdi teminat ve sözleşmeden bahsediyoruz. Roma halkının bu şehri terketmesi hususunda kefil olduysak, nasıl dua edebiliriz? Samnitlerin onu yakması için garanti verdiysek nasıl dua ve niyazda bulunabiliriz? Devlet memurlarına, bir senatoya ve kanunlara sahip olmaktan vazgeçtiysek neye yakarabiliriz? Kralların hükümranlıkları altına girecek bir tebaa olacaksak niye böyle yalvarabiliriz? "Tanrılar esirgesin!" diyorsunuz. Böylece şartların aşağılayıcı durumunu bir teminat ve sözleşmenin kudreti azaltmaz. Halkın bağlanabileceği herhangi birşey varsa, herşey için bağlanabilir. Belki bazı kişilerin düşünmeye meylettiği gibi, konsül, diktatör veya praetorun bir teminat veya söz vermiş olması önemli değildir. Samnitler bile bunun doğru olduğuna hükmettiler. Zira konsüllerin kefilliğinden memnun olmadıklarından, komutanları, quaestorları ve askerî tribunusları kefil olmaya mecbur tuttular.

"Bir konsülün böyle davranmaya hakkı olmadığını ve ne benim için bir ihsan ne de sizin namınıza bana hiçbir taahhüd vermeyen bir sulh için onlara bir söz vermiş olmadığımı gördüğünüzden, hiçbir kimse bu teminat ve ahidi neden verdiğimi bana sormasın. Senatonun ileri gelenleri Caudium'da insan zekâsının kullanıldığı hiçbir şey yapılmadı. Ölümsüz tanrılar hem sizin hem düşmanların komutanlarını zekâ ve anlayıştan yoksun ettiler. Bizler kendi tarafımızda harbde yeterli derecede ihtiyat tedbiri almadık. Bu arada diğerleri kötü bir idareyle kötülükle kazanılmış bir zafere kendilerini balıklama attılar. Zira kendilerine zafer kazandıran mevkiye hemen hemen güvenmediklerinden, herhangi bir durumda acele ettikle-

rinde silâhlardan kurtulmak için askerlere silâhlarını faydalı olanlarını taşıttılar. Kendileri hakkında bir fikre sahipseler, Roma'ya elçiler gönderme hususunda müzakerede bulunmak için yaşlı kimseleri evlerinden çağırmaları zor olmamış mıydı acaba? Bir sulh ve muahede yapmak için senatoyla ve halkla müzakereye girişmek güç birşey değil miydi? Hafif teçhizatla yürüyüş yapanların yürüyüşü sadece üç gün olmuştu. Bu arada ya belli bir zafer ya da bir sulhla elçileri Roma'dan geri dönünceye kadar, düşmanca duygulara bir ara verilebilirdi[13]. En nihayet halkın kararıyla verilmiş bir teminat bulunsaydı, bizim sözümüz ve vaadimiz de bunun yanında yer alırdı. Fakat sizler ne birine oyunuzu verdiniz, ne de bizler teminatta bulunduk. Tanrıların arzusuna bakılırsa diğer şeylerden herhangi birinin sonuca ulaşmasını istemiyor ve bunu caiz görmüyorlardı. Fakat onların akıl ve düşünceleri çok eğlenceli bir rüya ile başka tarafa çekilebilirdi. Böylece ordumuz düştüğü ve engellendiği aynı talihsizlikten kurtulabilirdi. Onların asılsız zaferi şimdi daha da asılsız olan bir sulhla buharlaşıp gidebilirdi. Aynı zamanda kefilden başka hiç kimsenin bağlı bulunmadığı teminat bir garanti arzedebilirdi. Ey senatörler sizinle ya da Roma halkıyla yapılmış ne mukâvelesi vardır? Kim size müracaatta bulunabilir, kim onun sizin tarafınızdan aldatıldığını söyleyebilir? Düşman ya da bir vatandaş bunu yapabilir mi? Siz düşmana hiçbir vaadde bulunmadınız, herhangi bir vatandaşa bir sözleşmede bulunmak için yetki vermediniz. Bu nedenle bizimle hiçbir şey yapmadınız, onlara hiçbir taahhüdde bulunmadınız. Ne Samnitlere ne de onlarla hiçbir iş yapmadınız. Samnitler mesul ve tam selâhiyetli kefilliğimize sahip bulunmaktadırlar. Kendimize ait olan şeylere ve hüküm verebileceğimiz şeylere gelince, şahsımız ve hayatımız başta gelir. Bunlara karşı onlara hiddetle köpürsünler, bunlara karşı kılınçlarını yöneltsinler, bunlara karşı öfkelerini daha da arttırsınlar. Tribunuslara gelince, sizler ya onların teslim edilmesinin derhal gerçekleşebilmesi ya da tehir edilmesinin daha iyi olduğuna karar vermelisiniz. Bu arada, Titus Veturius ve siz diğerleri, taahhüdümüzün tarziyesinde bizimkilerin habis başlarını takdim edelim ve cezamızı çekmekle Roma silâhlarının serbest bırakılmasını sağlayalım."

CAPUT 10

Hem davanın kendisi hem de konuşmacının senatörleri ve senatoya itaat edilmesini beyan eden pleb tribunusları da dahil olmak üzere orada hazır bulunan diğerlerini büyük heyecan ve galeyana getirmesi üzerine, derhal görevlerinden ayrılarak fetiallerle birlikte geri kalanların Caudium'a gönderilmesine karar verildi. Senato bu girişimin yapılmasına karar verince, sanki devletin üzerine güneş ilk ışıklarını aksettirerek doğmuş ve gün ağarmış gibi göründü. Herkesin ağzında Postumius'un adı vardı. Onu överek göklere çıkarıyorlar ve onun idare ettiği bu işi konsül Publius Decius[14]'un iptilâsıyla, aynı zamanda diğer şanlı-şöhretli harekâtlarla mukayese ediyorlardı. Onun zekasına ve hizmetlerine şükranlarını ifade ederek, devletin kölelere yakışır bir sulhtan çıkmış olduğunu söylüyorlardı. Roma halkı uğruna kefaret ödemek için, onun kendisini hiç düşünmeksizin düşmanca bir öfkenin getirdiği işkencelere attığını ifade ediyorlardı. İnsanlar harb ve silâhlardan başka hiçbir şey düşünemez olmuşlardı. Silâhları ellerinde Samnitlerle karşı karşıya gelebilecekleri saatin hiç gelip gelmeyeceğini sorup duruyorlardı.

Öfke ve nefretle yanıp tutuşan bir şehirde, toplanan lejyonların hemen hemen hepsi gönüllülerden oluşuyordu. Yeni lejyonlara aynı askerler kaydedildi ve ordu Caudium üzerine harekete geçti. Fetialler onlara gitmeden önce, kapıya geldiklerinde, sulhun kefillerinin elbiselerinin çıkarılmasını ve ellerinin arkalarına bağlanmasını emrettiler. Görevli memur Postumius'un haşmetinden korku ile karışık bir huşu ve dehşete düşerek, onu gevşek bağlamıştı. "Hayır ipi sıkı çek" diye bağırdı. "Teslim olan uygun olduğu şekilde götürülmelidir." Sonra Samnitlerin meclisine ve Pontius'un kürsüsüne gelince, fetial[15] Aulus Corneius Arvina şöyle konuştu: Madem ki bu insanlar Quirites'in Roma halkının kararı olmaksızın, bir muahedenin tasdik edilmesine kefil olmuşlar ve böyle yapmakla bir zarar-ziyana girmeye zemin hazırlamışlardır, sonunda Roma halkının bu iğrenç suçtan kurtulabilmesi için bu adamları size teslim ediyorum. Fetial bu sözleri söylerken, Postu-

mius elinden geldiği kazar büyük bir kuvvetle dizini diğerinin kalçasını vurdu. Yüksek sesle kendisinin bir Samnit vatandaşı olduğunu, devletler umumi hukukunu ihlâl ederek elçiye fena muamele ettiğini bildirdi. Bu nedenle Romalılar daha haklı olarak harb yapabilirlerdi.

CAPUT 11

Sonra Pontius şöyle konuştu: "Ne bu teslimiyeti kabul edeceğim, ne de Samnitleri haklı tutacağım. Siz Spurius Postumius, tanrıların varlığına inanıyorsanız, neden ya bütün müzakereyi reddetmiyor ya da anlaşmanıza sadık kalmıyorsunuz? Samnit halkı onları kudretli yapacak herşeye ya da onların yerine sulh yapmaya selâhiyetlidir. Fakat sana yalvararak rica ediyorum, elinden geldiğince şerefli, namuslu ve muhterem bir kişi olarak kalmana rağmen, neden seni bir harb esiri diye ele geçirdiler? Roma halkına yalvarıp rica ediyorum. Eğer Caudina Geçidinde yolun ayrıştığı yerde verilen taahhüdden pişman olup tövbe ederlerse, kuşatıldıkları yerde aşılması güç kayalıklar arasındaki uzun geçitte lejyonları yeniden yer alsınlar. Hiç kimse herhangi bir kimseyi aldatmasın ve ona mâni olmasın. Bırakınız herşey sanki hiç olmamış gibi olsun. Toplu halde silâhlarını bıraktıklarına uygun olarak silâhlarını yeniden kullanmaya başlasınlar. Ordugâhlarına yeniden geri dönsünler. Müzakereden önceki gün sahip oldukları herbir şeye tekrar sahip olsunlar. Sonra harb için ve harbin gerektirdiği önlemler hususunda bir karar versinler. Sonra sulhu ve teminatı reddetsinler! Sulh lâfı daha zikredilmeden önce bizim olan mevkilerde ve şartlarda mücadele suretiyle hesabını görelim. Roma halkı ne konsüller tarafından verilen taahhüdden dolayı utanç içinde kalsın, ne de Romalıların şeref, namus ve sadakatinden utanç duysun. Taahhüdlerinize bağlı kalmadığınızdan yenildiğinizde, hiç mazeretiniz olmayacak mı? Sizler Porsinna'ya rehineler verdiniz ve onları bir hile ile çektiniz[16]. Romayı Gallialılardan altınla fidye ödeyerek kurtardınız[17]. Sizin ele geçirilen lej-

yonlarınızı geri vermemiz şartıyla bize sulh taahhüdünde bulundunuz ve yine siz bu sulhu hükümsüz kıldınız. Daima hile ve düzenbazlığa kanuni bir görünüm vermeye çalıştınız. Roma halkı böyle onur kırıcı bir sulhla lejyonlarının korunup saklanmasına göz yumar mı? Sulh devam etsin ve ele geçirilen lejyonları galip gelene geri verin. Onun sözüne, mukavelesine ve fetiallerin merasimlerine lâyık bir biçimde sevkedilebilsin. Sizler kendi tarafınızda mukavelenizde hedef aldığınız şekilde bütün vatandaşlara sağ-salim hiç zarar görmeden sahip olabilirsiniz. Fakat ben onları terk etmeden taahhüdde bulunduğum bu sulha sahip olamam. Siz Aulus Cornelius, ve siz fetialler uluslar için verdiğiniz hüküm bu mudur?

"Bana gelince, teslim edilmiş gibi göründüğünüz bu adamların hiç birinin, ne teslim edildiğini kabul edeceğim, ne de tanrıların öfkesine rağmen, onların geri dönme yolunda duracağım. Zira onların kefaletiyle böyle bir yükümlülüğe bağlanan Roma için, tanrıların kudret ve otoritesi küçültücü bir rol oynayarak onları oyuna getirmiştir. Spurius Postumius diziyle şimdi tam elçinin kalçasına vurduğundan, daima harb edelim! Böylece tanrılar Postumius'un bir Romalı değil, bir Samnit vatandaşı olduğuna inanacak. Aynı zamanda Samnitli biri tarafından bir Roma elçisinin fena muameleye maruz kaldığını ve bunun akabinde sizin haklı olarak bizimle harb yaptığınıza kani olacaklar! Dinin bu alay manasında taklitçilikler sizin gün ışığında ilerlemenizde size utanç vermesin! Sizlerin olduğu kadar yaşlılar ve konsül yetkisini haiz olanlar, çocuklara bile yakışmayan vaadinizin böyle iki mânâya çekilebilen kaçamaklı cevabından yakanızı sıyırmak için bir plân yapmak sizi utandırmasın! Liktor gidiniz ve Romalıların ayaklarına, ellerine vurulan zincirleri çözünüz. Onlar uzaklaşıp gidene kadar hiçbir kimse onlara mani olmak istemesin." Garanti verenler, ulusun taahhüdünden feragat edebilirlerdi. Fakat herhalde hür oluşları nedeniyle güven duygusu uyandırmakla, şeref ve haysiyetlerine en ufak bir halel gelmeden Caudium'dan Roma ordugâhına geri döndüler.

CAPUT 12

Samnitler kendilerinin tahakküm edici sulhlarının yerine, şimdi çok daha sert bir harbin tekerrürüyle yüz yüze kaldıklarını farkettiler. Yalnız anlamakla ve tahayyül etmekle kalmadılar, fakat aynı zamanda bu harbden hasıl olan sonraki bütün akibetleri de gördüler. Yanılgıya düştükleriyle yaşlı Pontius tarafından ileri sürülen iki karardan birini övmek için ve belli olmayan bir sulh yüzünden hali hazırda onların sahip oldukları bir zaferi değiştirmek için çok geç kalmışlar ve bütün uğraşları boşa çıkmıştı. Hem iyilik hem kötülük yapma fırsatını kaçırmışlardı. Düşman olarak, ya tahrikleriyle onları devamlı olarak oradan uzaklaştıracak ya da kendilerine sürekli dost yapacakları insanlarla harbe girişiyorlardı. Caudina Sulhundan beri iki taraftan birine avantaj sağlayacak bir harb olmamasına karşın, Pontius'un Samnitler arasında yaptığı kansız zaferinden ziyade, Postumius'un kendini teslim etmesi nedeniyle Romalılar arasında daha çok üne kavuşmasını sağlayan daha şimdiden böyle bir duygu değişikliği olmuştu. Romalılar belli bir kesin zafer nedeniyle harb yapmaya muktedir olduklarını kabul ettiklerinden ve bu zafere kesin gözle baktıklarından, Samnitler Romalıların derhal harbe başladıklarını ve harbe giriştikleri anda zafer kazandıklarını anladılar.

Bu arada Satricanuslar Samnitlere karşı isyan etti. Fregellae kolonisi, Samnitlerin ani bir hücumuyla -Satricum halkının dostu ve yandaşı olduğuna kesin gözle bakılan- geceleyin işgal edildi. Sabah olana dek müşterek bir korku heriki tarafın da sessiz kalmasına neden oldu. Güneş ışıkları etrafı aydınlatmaya başladığında, heriki tarafında uzun zaman eşit derecede mukavemet gösterdiği bir muharebe başlamış oldu. Zira kasaba halkı yurtları, aile ocakları ve sunakları uğruna döğüşüyorlardı. Silâh kullanmaya alışık olmayan bu kalabalık evlerinin damından onlara yardım ediyorlardı. Fregellae halkı hâlâ cesaretle mukavemette ısrar ediyordu. Sonra bir hile olayların akışını değiştirerek zafer hakkında karar verdi. Zira onlar, silâhını bırakacak her kimsenin sağ-salim gideceğini vadeden bir münadinin bu haberi yaymasına müsaade et-

mişlerdi. Vadedilen bu şeyin ümidi cesaretlerinin verdiği gerginliği ve kuvveti gevşetti. Bu nedenle her iki taraf da silâhlarını atmaya başladı. Onların daha azimkâr ve niyetinden şaşmaz olanları silâhlarını alıkoydular ve silâhları ellerinde karşı kapıdan fırlayarak bir huruç hareketi yaptılar. Onların gösterdiği cesaret, diğerlerinin her duyduklarına inanmayı gerektiren korkaklıklarından çok daha faydalı oldu. Bu nedenle Samnitler onların etrafını ateşe verdiler ve alevler arasında bıraktılar. Tanrılara yakarışlarına ve kendilerini esir edenlerin vaadlerine karşın, Samnitler onları diri diri yaktılar.

Konsüller kendi aralarında eyaletleri taksim ettikten sonra, Papirius Luceria'ya doğru Apulia yolunu tuttu. Burada Caudium'da teslim edilen Roma atlıları tutsak olarak tutuluyordu. Bu sırada Publilius Samnium gerisinde Caudina lejyonlarıyla karşılaşmak üzere durdu. Bu plan Samnitlerin zihinlerini meşgul ediyor ve onları rahatsız ediyordu. Çünkü Samnitler düşmanı geri hatları üzerine getirmemek için ne Luceria'ya hareket etmeye cesaret edebiliyorlar, ne de bu arada Luceria'nın kaybedilebilmesi korkusuyla bulundukları yerde kalabiliyorlardı. En iyi yolun işi talihe bırakmak olduğu görüldü ve Publilius'la muharebeye girişmeye karar verdiler. Publilius'la karşılıklı döğüşmekle hesabını görmeği tasarladılar. Böylece askerî kuvvetlerini harb nizamında dizilmiş şekilde sevkettiler.

CAPUT 13

Konsül Publilius düşmanla çarpışmaya hazır olduğundan, ilkin askerlerine cesaret vererek onların morallerini yükseltmenin en iyi yol olduğunu düşündü. Bu nedenle onların bir toplantıya çağrılmasını emretti. Fakat askerler büyük bir şevk içinde praetorium'a[18] koşarak gelmelerine karşın, komutanın teşviki son derece yüksek olmasına rağmen, harb talep edenlerin çığlığı henüz işitilmemişti. Her kimsenin kalbinde geçenlerdeki aşağılanma yer etmiş olduğundan, kendisine güç kazandırmaya ve onu teşvik et-

meye yetiyordu. Böylece onlar sancak taşıyanları teşvik ederek, harbe girişmek üzere ilerlediler. Kargılarını atarken ve kılınçlarını çekerken, koşarken onları elleriyle kavramakta herhangi bir gecikme olmasın diye, onlara sanki bir işaret verilmiş gibi, kargılarını attılar ve kılınçları elde düşmana karşı iki misli bir kuvvetle ileri atıldılar. Yüzbaşıların ya da ihtiyat kuvvetlerinin sıralanmasında ihtiyatlı ve nizamlı bir ustalık kullanılmamıştı. Askerlerin öfkesi herşeyin delicesine yapılan vahşi bir hücuma dönüşmesini sağladı. Ve böylece Samnitler yalnız bozguna uğramakla kalmadı, ordugâhta dahi firarı engellemeye cesaret etmeyerek, etrafa dağıldılar ve Apulia'ya doğru ilerlediler. Fakat bundan sonra onlar tekrar dağılan askerleri biraraya toplayarak yeniden intizama girdiler ve tek bir yürüyüş kolu halinde Luceria'ya geldiler. Romalıların düşman saflarının ortasına atılmasına neden olan çılgınlık onların da Roma ordugâhına kendilerini atmasına neden oldu. Burada muharebede olduğundan daha çok kan döküldü ve daha büyük bir katliam oldu. Ganimetin oldukça büyük bir kısmı öfke ve nefretle tahrip edildi.

Konsül Papirius'un kumandası altındaki ordu, deniz kenarından yürüyerek Arpi'ye vasıl oldu. Burada herşeyin sâkin bir şekilde olduğunu keşfetti. Çünkü Samnitler tarafından yapılan haksızlıklar ve onların vücuda getirdiği nefret, Roma halkının gösterdiği teveccüh ve iyilik nedeniyle ortalığı sakinleştirmiş görünüyordu.

Zira o zamanlar dağlar arasındaki köylerde ikamet eden Samnitler ova ve kıyı bölgelerini tahrip ederek harabeye çevirmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Daha yumuşak bir karaktere sahip bulunan oradaki toprakla uğraşarak ekip biçen ziraatçileri hakir görüyorlardı. Sık sık vuku bulduğu gibi, onlar haşin tabiatlı ve sarp dağlarda yaşayan kimseler olduklarından, onların köyleri de bizzat kendileriyle benzerlik teşkil ederdi. Bu bölge Samnitlere sadık olsaydı, ya Roma ordusunun Apri'ye vasıl olması olanaksız olurdu, ya da erzak bulma için yolları kesildiğinden, araya giren ülkenin kıraç tabiatlı olması onların mahvolmasına neden olabilirdi. Hatta bir zamanlar Luceria bölgesine ilerlediklerinde, kuşa-

tanların ve kuşatılanların katlanmak zorunda kaldıkları kıtlığın bir benzeri olmuştu. Romalılar için Apri'den herşey getirildi, fakat onların erzak durumları son derece nazik bir hal arzetmekteydi. Bu sırada piyade kuvveti nöbet tutmakla siper yapmakla ve ileri karakollarda gözcülük etmekle meşguldü. Süvari kuvveti onlara Arpi'den deri torbalarda buğday taşıdı. Şimdi ve daha sonra, düşmanla karşılaştıklarında, buğdayı atların sırtından aşağı atarak döğüşmeye mecbur kaldılar. Zafer kazanmış ordusuyla diğer konsül gelinceye kadar, kuşatılanlar erzaklarını ve aynı zamanda yardımcı kuvvetlerini Samnitlerin dağ köylerinden almışlardı. Publilius'un gelişi herşeyin daha düzenli ve daha ustalıkla olmasını sağladı. Zira arkadaşının üzerindeki kuşatmayı kaldırdıktan sonra, kırlık alanlarda başı boş dolaşmak fırsatını buldu. Dolaştığı bu kırlık alanlarda, düşmanın araç-gereçlerini temin etmesi için herşeyin güç olmasını sağladı. Bu nedenle Luceria yakınlarında ordugâh kurmuş bulunan Samnitler, kuşatma devam edecek olursa, bu kıtlık ve açlığa dayanma ümitlerini yitirerek, her taraftan kuvvetlerini toplamaya ve Papirius'la harbe girişmek üzere işaret vermeye mecbur oldular.

CAPUT 14

Her iki taraf da muharebe için hazırlık yaparken bu nazik zamanda, hem Samnitlerin hem Romalıların harbden vazgeçmelerini ihtar eden Tarentum elçileri geldi. Diğeri için muharebe etmeyi önerenlere karşı, düşmanlığın kesilmesine ve bundan vazgeçilmesine taraflardan herhangi biri muhalefet edebilirdi. Bu elçi heyeti dinlenildikten sonra, Papirius onların söylediklerinle heyecana kapılmış gibi, görev arkadaşınla bir görüşme yaparak ona danışacağı cevabını verdi. Publilius'a bir adam gönderdikten sonra, aradaki zamanın her dakikasını kendi hazırlıklarıyla meşgul olarak geçirdi. Hiç şüphe götürmeyen bu mesele hakkında onunla görüştüğü zaman, harb işaretini göstermişti[19]. Konsüller bir muharebenin arifesinde alışık oldukları şekilde, tanrılar ve insanlarla ilgili

meselerle meşguldu. Tarentum'dan gelen elçi heyeti onların yanına cevaplarını almak üzere geldiklerinde, Papirius onlara şu cevabı verdi: "Ey Tarentumlular, tavukların bakıcısı işaretlerin uygun olduğunu bildiriyor. Kurban da fevkalâde mükemmel olmuştur[20]. Gördüğünüz gibi giriştiğimiz bu işde tanrılar da bizimle beraberdir." Sonra o sancakların ilerlemesini emretti. İç karışıklıklar ve kardeş kavgaları yüzünden, kendi işlerini yapmakta kudretsiz, harb ve sulhun sınırlarını diğerleri için ifade etmeye cüret eden bir kavmin delilik ve ahmaklığı üzerine bağırırak askerî kuvvetlerini sevketti.

Diğer tarafta Samnitler ya gerçekten sulhu arzu ettiklerinden ya da Tarentumluların yardımını elde etmek için sulhu arzu eder gibi görünmeği bir tedbir olarak gördüklerinden, harble ilgili herbir endişeyi zihinlerinden uzaklaştırdılar. Romalıların aniden harb için dizildiklerini gördüklerinde, Tarentumluların isteğiyle kendilerinin kalabileceğini ve harb meydanında yer almayı istediklerini ne de siperler arkasından ilerleyebileceklerini bağırarak ifade ettiler. Onlar yanılmışlardı, zira Tarentumluların sulhçu tavsiyesini reddetmiş olma düşüncesinden ziyade, kaderin kendilerine getireceği herşeye katlanmayı tercih etmişlerdi. Konsüller düşmanın kendi siperlerini bile müdafaa etmekten endişe duyması için dua ederek kehâneti aldılar[21]. Kendi aralarında askeri kuvvetleri bölerek, Samnitlerin tahkimatlarına ilerlediler ve derhal bir yandan hücuma geçtiler. Bazıları hendekleri doldurmaya, bazıları çit yapmaya mahsus kazıkları çekip çıkarmaya ve onları hendeklerin içine atmaya başladı. Bundan başka kalblerinde bir yara gibi kanayan aşağılanmanın verdiği şerefsizliğin öfke ve hiddetiyle doğuştan gelen cesaret ve cüretleri bir kat daha alevlenmiş oldu. Herbiri burada hiç ayrışan yol olmadığını, hiç Caudium olmadığını, hiç geçit vermeyen yol bulunmadığını burada hilenin mağrururlukla hatayı yenip galebe çalacağı aşılması olanaksız hiç bir geçit olmadığını, fakat Romalıların ne siperlerden ne de hendeklerden dışarıda engellenemeyecek yiğitlikte olduğunu kendi kendine tekrar ederek ordugâhın yolunu tuttular. Mu-

kavemet eden veya firar eden, silâhlı ya da silâhsız, köle veya hür insan, yetişkin ya da çocuklar, insanlar veya sürüler fark gözetmeksizin hepsini kılınçtan geçirdiler. Eğer konsül geri dönme işareti verilmesini emretmemiş ve aynı zamanda emir ve tehditlerle kana susamış askerlerini düşman ordugâhından çıkarmamış olsaydı,, geride hayatta kalan tek bir canlı bile olmazdı. Askerler öc almanın verdiği tatlı hazzın kesilmesine çok öfkelendiler. Bunun üzerine konsül derhal onlara bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında, askerlerden hiç birinin düşmanın nefretiyle ne baş eğmiş olduklarını ne de baş eğmeyi düşündüklerini onlara izah etti. Buna karşı olarak, harbde olduğu gibi, eğer Luceria'da tutsak olarak tutulan altı yüz (600) atlının düşüncesi onların öfkelerine gem vurmayı engelliyorsa, sonsuz bir öfke ve intikam alma duygusuyla yola çıkabilirlerdi. Fakat eğer onlar hakikate vakıf olmadan verilen karar veya hükmün ümitsizliğiyle, kendileri öldürülmeden önce onları öldürmeği seçerek, mahkumları öldürmek üzere Samnitlerin şuursuzca sürülmüş olabileceklerinden korktular. İleri sürülen bu delilleri askerler alkışlayarak beyendiklerini ve takdir ettiklerini belirttiler. Öfkelerine mani olunduğuna sevinerek bunu kutladılar. Üstün nitelikli birçok genç Romalının hayatını ortaya koymaktansa herhangi bir şeye katlanmanın daha iyi olduğunu kabul ettiler.

CAPUT 15

Toplantı dağıldı. Harb meclisi, ya bütün askeri kuvvetleriyle kuşatmayı arttırmak ya da hâlâ kendilerine karşı sempatileri şüpheli olan Apulialılar'ın mizaç ve ordusunun tanzimini öğrenip araştırmak üzere bir ordu ve kumandanın onların yakınlarında bulundurulması hususunda karar vermesi için tutuldu. Konsül Publilius Apulia'ya doğru hareket etti ve ya şiddet kullanarak boyun eğdirmekle ya da iyi mukavele şartları bahşetmekle, şehir devletlerinin büyük bir kısmını tek bir askerî seferde müttefik olarak bir ittifaka bağladı. Kuşatmayı idare etmek üzere Luceria

arkasında kalan Papirius da, çok geçmeden ümitlerinin gerçekleşmesine cevap verebilecek bir neticeye ulaştı. Zira bütün yollar Samnium'dan getirilmeye alışılmış bulunan erzak ve araç-gereçlerle kapatılmıştı. Luceria'da garnizon olarak kalan Samnitler aç kaldıklarından, harbe neden olan atlıları serbest bırakmayı teklif etmek, buna karşı kendisinin de kuşatmayı kaldırması şartını ileri sürmek üzere, Roma konsülüne bir heyet göndermek durumunda kaldılar. Papirius onlara Romalıları boyunduruk altına gönderen Herennius'un oğlu Pontius'a gitmiş olmaları gerektiği cevabını verdi. Yenilenin neye katlanmaya müstahak olduğunu keşfetmeleri lâzımdı. Bununla beraber, düşmanları kendilerine bir öneride bulunmaktan ziyade, kendilerine haklı olarak bir ceza vermeyi tercih ettiklerinden, Luceria'ya silâhlarını, yüklerini, yük beygirlerini ve surlar içinde bulunan bütün muharip olmayanları terketmesini bildirmeyi emretti. Askerleri üzerlerinde sadece elbiseleri olduğu halde, onların onurlarını kıracak yeni bir harekette bulunmadan, fakat sadece ilk olarak Romalılara yapılan bir hareketin acısını çıkararak karşılıkta bulunmak için, onların boyunduruğa vurulmasına karar verdi. Onlar hiç karşı koymadılar. Yedi bin (7000) asker boyunduruğa veruldu. Luceria'da muazzam miktarda ganimet ele geçirildi. Caudium'da kaybedilmiş bütün sancaklar ve silâhlar tekrar geri alındı. Sulh kefaleti olarak Luceria'da muhafaza edilmekte olan atlıların Samnitler tarafından devredilerek tekrar kazanılması ve hürriyetlerine kavuşması, onların sevincinin doruk noktasına çıkarak gururlanmalarına neden oluyordu. Talihin aniden tersine dönmesi yüzünden kazanılan daha şanlı-şöhretli bir zafere diğer Roma zaferleri arasında nadir rastlanır. Eğer bilhassa doğru ise, belli başlı annal yazarları arasında, Herennius'un oğlu Samnit baş komutanı Pontius'un konsüllerin tahkir edilmesinin ve gururuyla oynanmasının karşılığı olarak ceza görmesi için boyunduruğa vurulduğuna rastlamaktayım.

Nasıl olursa olsun, teslim edilen ve itibarı zedelenerek gönderilen düşman komutanı için bazı şüpheler bulunabilmesine fazla hay-

ret etmiyorum. Hayreti mucip olan şey, atlıların başı Lucius Papirius Cursor ile birlikte, diktatör olarak Caudium'da ve bunu takiben Luceria'da zaferler kazananın Lucius Cornelius olduğu ve Romanın düştüğü utanç verici durum nedeniyle almaya kendini mecbur hissetiği intikam işaretinden dolayı o zamana kadar onun daha sonra da Furius Camillus'un son derece hak kazanmış olduğuna inandığım bir zafer merasimini kutlayıp kutlamadığıdır. Ya da bundan başka, bu şerefin konsüllere, özellikle Papirius'a ait olup olmadığıdır. Bu şüphe bir diğerini de beraberinde getirir. Papirius Cursor seçimin ertesi yılında, ikinci kez seçilen Quintus Aulius Cerretanus ile birlikte üçüncü kez konsüllüğe geri dönerek, Luceria'da kazandığı zaferin nedeniyle görevinde bırakıldı mı? Yoksa bu kişi Lucius Papirius Mugillanus'muydu ve takma ad hususunda bir hataya mı düşülmüştü?

CAPUT 16

Bu noktadan sonra harbin konsüller tarafından bir neticeye ulaştırıldığı ve tamamlandığı konusunda fikir birliği vardır. Aulius Ferentani kavmine[22] karşı yaptığı askeri seferi başarılı bir tek muharebede tamamladı. Rehineleri talep ettikten sonra, mağlup ordusunun sığınmış olduğu şehri kendi egemenliği altına aldı. Diğer konsül şansının yaver gitmesiyle Satricanusları yendi. Satricanuslar Roma vatandaşı olmalarına karşın Samnitler için isyan etmişlerdi. Caudina felâketinden sonra, onların şehrine bir garnizon bırakmışlardı. Zira Roma ordusu Satricum surları yakınlarına çekilince, şehir halkı sulh için boyun eğerek ricada bulunmak için elçiler gönderdi. Fakat konsül onlara hüzün ve keder verici bir cevap iletti: Samnit garnizonunu ölüme mahkum etmedikleri veya onu teslim etmedikleri takdirde, bir hücumla tehdit edilmekten daha ziyade kalblerini daha çok korku ve dehşetle titreten bir sesle, kendisine bir daha gelmemeleri gerektiğini söyledi. Ve böylece elçiler, birkaç kişiden ibaret olan ve zayıf olan garnizonun konsülün nasıl son derece muhkem ve iyi silâhlandırılmış bir

garnizon yapmayı düşündüğü talebinde ısrar ettiler. Fakat o, kendi yetki ve selâhiyetlerine dayanarak yaptıkları teşvik ve kışkırtma ile şehre bir garnizon almış bulunan aynı kişilerden bir tavsiyede bulunmalarını emretti. Sonra elçiler hiç de yabana atılmayacak bir uğraşıyla, bu meseleyi senatoya getirmek ve senatonun kararını kendisine bildirmek hususunda onu ikna ettiler. Bu nedenle kendi vatandaşları arasına döndüler. Senato iki kısma ayrılmış bulunuyordu: Bunlardan biri, Roma'da isyan hareketi düzenleyenlerin önderlerini kapsıyordu.

Diğer grup ise sadık vatandaşlardan meydana geliyordu. Bununla beraber heriki grup da sulh yapılabilmesi için konsülün işini uzlaştırmak bakımından eşit ölçüde endişe duyuyorlardı. Bu gruplardan biri, ertesi gece Samnit garnizonunun, bir kuşatmaya dayanmak için hiçbir hazırlıkları bulunmadığından, ertesi gece kaçmaya niyet ettiğini gördü. Bu garnizonun saat kaçta hangi kapıdan kaçmayı düşündüklerini ve hangi yolu tutmayı planladıklarını konsüle bildirmeyi yeterli gördüler. Samnitlerin tarafına geçmeye karşı koyan diğer grup, aynı gece içinde konsüle bir kapı da açtılar ve Samnitlerin haberi olmaksızın gizlice konsülün silâhlı askerlerini şehre aldılar. Bu iki katlı ihanet neticesinde, Samnit garnizonu şaşkınlık ve korkuya düştü. Aynı zamanda yolları yakınındaki kurulan kuvvetle yenilmiş oldu. Bu sırada düşman kuvvetleriyle dolan şehirden çığlıkla verilen işaret geldi. Böylece bir saat içinde Samnitler öldürüldü, Satricanuslar esir edildi ve herşey konsülün hâkimiyeti ve kudreti altına alındı. Konsül bir soruşturmayı yönetti ve soruşturma neticesinde bu isyandan kimlerin sorumlu bulunduğu anlayınca, suçlu bulunan tarafı kamçılattı ve boynunu vurdurdu. Bundan sonra Satricanuslar üzerine kuvvetli bir garnizon yerleştirdi, ve onları silâhlarından mahrum etti.

Sonra Papirius Cursor zafer merasimini kutlamak üzere Roma'ya gitmek için oradan ayrıldı. Bazı yazarlar Luceria'nın onun kumandası altında alınmış olduğunu ve Samnitleri boyunduruğa vurmuş olduğunu ifade ederler. Bir asker olarak bütün övgülere

lâyık olduğuna ve yalnız kalbinin inancıyla değil, fakat aynı zamanda fiziksel güçle yaptıklarının mükemmelliği hiç şüphe götürmez. Lakabının asıl kaynağı olan göze çarpıcı ve kendisini diğer kişilerden ayıran ayağına çabukluğa sahiptir[23]. Ya bacaklarının kuvvetinden ya da çok eksersiz yaptığından ötürü koşuda bütün rakiplerini yeniyordu.

Aynı zamanda yiyecek ve şaraba karşı da büyük bir düşkünlüğü vardı. Piyade olarak veya at üzerinde aynı derecede askeri bilgiye sahip bulunduğundan, vücudu bir zahmet ve çaba karşısında yenik düşmezdi. Süvariler de bir zamanlar kendilerinin başarılı olmaları karşısında görevlerinin ve zahmetlerinin bir bölümünden muaf tutulmalarını ondan isteme cesaretinde bulunmuşlardı. Onlara şöyle karşılıkta bulundu: "Benim sizi hiçbir şeyden muaf tuttuğunu söyleyemezsiniz. Ben sizleri üzerine bindiğinizde herhangi bir biçimde atlarınızın sırtına sürtünmekten muaf tutuyorum. Vatandaşlık ve müttefiklikle eşit etki yaratan bir kumanda ve idare kudretine sahipti. Bir Praenestine praetoru korkaklığı nedeniyle, hernasılsa muharebe hattına yardım getirmede gecikmişti. Papirius praetorun çadırı yakınlarında ağır ağır dolaştı ve onun dışarı çağrılması için emir vererek, liktora baltasını hazırlamasını emretti. Bunu duyan praetor şaşırmış ve çok korkmuştu. Fakat Papirius liktora şöyle dedi: "Gidiniz bu kökü kesip çıkarınız. Bu yürüyenlere sıkıntı verici bir şeydir." Sonra Papirius praetoru para cezasına çarptırdı ve esas cezadan ötürü yarı ölü duruma gelmiş adamın gitmesine müsaade etti. Büyük nitelikler bakımından bu kadar verimli hiç bir kimse olmadığı ve Roma Devletini yükseklere çıkarmak için daha çok uğraşı veren birtek kişi olmadığına hiç şüphe yoktur. Eğer Büyük İskener Asia'yı egemenliği altına aldıktan sonra, silâhlarını Avrupa'ya karşı çevirmeseydi, halk onun komutanlıkla İskender'le boy ölçüşebilecek bir kişi olduğunu gerçekten kabul ederdi.

CAPUT 17

Hiçbir şey beni kanaatimden caydıramaz. Çünkü olaylar zincirinin sırasından aşırı derecede uzaklaşmadan ve ara söz süslemelerinin girişiyle, okuyucu açısından dolambaçlı yolun sanki uygun ve iyi olduğunu hedef almayı ve aynı zamanda kendim için zihni bir gevşemeye kavuşmayı amaçlayarak ilk olarak bu görevi üslenerek yola çıktım. Bununla beraber meslekte önde gelen bu kadar büyük bir kimsenin ifadesi ve sık sık sessizce zihnimde tarttığım belli başlı bazı düşüncelerin yol göstermesi, İskender'le bir harb yapacak olursa, Roma Devletinin akitebinin nasıl olacağını araştırmaya sevketmiştir[24].

Harbde en önemli faktörün askerlerin sayısının ve cesaretinin, komutanların kabiliyet ve becerikliliğinin ve bilhassa harbde insanların bütün işlerinde kudret sahibi bulunan Kader'in rol oynaması olduğu görülür. Bu faktörler ya ayrı ayrı ya da toplu olarak düşünüldü. Böyle bir teminatın hazır bulundurulması diğer krallara ve kavimlere karşı olduğu kadar aynı zamanda Roma kuvvet ve kudretinin yenilmez olmasına da yarar sağlıyordu. Kumandanları karşılaştırmayla işe başlamak için, hepsinin en önde geleni, İskender'in fevkalâde bir komutan olduğunu inkâr etmiyorum. Şimdiye kadar gelmiş geçmiş komutanların arasında tek komutan olması gerçeğiyle şöhreti hâlâ etkisini yitirmemiş, hatta daha da artmıştır. Bundan başka hayatta diğer şeylerde henüz fazla bir tecrübesi olmadan, başarılarının sel gibi akıp gittiği bir dönemde genç yaşta ölmüştür. İnsan değişikliklerinin şöhretli delilleri olan meşhur diğer krallar ve komutanlardan söz edilmemesi, kaderin daha doğrusu talihin kararsızlığı için, Yunanlıların övgülerinde göklere çıkardığı Cyrus'un uzun bir yaşama sahip olabilmesi isteğinden başka nedir? Aynı şey daha sonra Büyük Pompeius'un durumunda da görüldü Roma komutanlarının hepsini veya herbirinin yaşını değil, fakat konsül veya diktatör olarak İskender'le harb etmiş Roma kumandanlarının adlarını tekrar etmeyi gerekli görüyorum. Marcus Valerius Corvus, Gaius Marcius Rutulus, Gaius Sulpicius, Titus Manlius Torquatus, Quintus Publilius Philo, Lucius Papirius Cursor, Quintus Fabius Maximus. İki Decius'lar, Lucius Volumnius, Mani-

us Curius. Eğer o ilk önce Carthago daha sonra Roma ile harb etmeye dikkatini sarfetseydi, bunlardan sonra gelen birkaç fevkalâde adam kendisinin yaşlılığında İtalya'ya geçmiş olacaktı. Bunlardan her bir tanesi cesaretiyle ve kabiliyetleriyle İskender kadar olağan üstü bir tanrı vergisine sahip bulunuyordu. Askeri disiplin ve eğitim Roma'nın başlangıcından itibaren nesilden nesile devretmiş ve bir sanat karakterine bürünmüştü. Devamlı olarak önderler yetişti. Böylece krallar harb ettiler. Sonra sürülen krallar Iuniuslar ve Valeriuslar. Birbiri peşi sıra gelen Fabiuslar ve Quinctiuslar. Gençlerin İskenderle yaşlılığında muharebe ettiğini gördükleri Furius Camillus. Muharebede İskender bir askerin göstereceği performans bakımından hiç de yabana atılacak bir şöhrete sahip değildi. Manlius Torquatus ya da Valerius Corvus hakikaten ona baş eğdirebilirlerdi. Muharebede onunla karşı karşıya geldiler. Asker olarak meşhur olmalarına karşın, şimdiye dek önder olarak kazanmadıkları bir şöhrete sahip oldular! Düşmanın üzerine canları pahasına kendilerini fırlatan Deciuslar bile mutlaka ona boyun eğebilirdi! Olağanüstü bir ruh ve beden kuvvetine sahip Papirius Cursor da boyun eğebilirdi! Tek bir gencin tedbir ve nasihatları, bireylerin şahsen konuşmamaları için, senatodan üstün çıkabilirdi. Roma senatosunun gerçek yüzünü bütün diğerlerinin huzurunda gösteren kişi tarafından senatus kralların bir meclisi olarak adlandırılmıştı[25].

Aşağıda adını zikrettiğim herhangi birşeyden ziyade, İskender'in daha çok maharet göstermesinde tehlike vardı. Ordugâh için mevki seçmesinde, harb için gerekli araç-gereçlerin tamamlanması ve bunların işler hale konmasını organize etmesinde, askeri kuvvetlerini tanzim etmesinde, yardımcı kuvvetlerle takviye etmesinde tehlike olmasından çok daha maharet göstermesinde tehlike olduğunu tahmin ediyorum! Onun Darius olmadığını söyleyebilir[26]. Darius'u kadınların ve hadımların oluşturduğu bir grubun arkasından sürüklemiş ve kendi bulunduğu mevkii koyu menekşe moruna çalan erguvan renkli süslerle ve aynı zamanda altınla donatıp süslemiştir. Onu bir düşmandan ziyade bir ganimet olarak bulmuştu, ve sadece onu hakir gören mânâsız, boş gösterilere cesaret

ederek, kan dökmeksizin Darius'u mağlup etmişti. Hindistan'dan oldukça farklı bir uzaklıkta, içkinin verdiği sarhoşlukla kendini kaybederek bir eğlence ve cümbüş havası içinde bulunan bir kalabalığın başında olarak hareket etti. Apulia Geçitlerine ve Lucania Dağlarına gözünü dikip baksa İtalya'yı görebilirdi. Aynı zamanda Epirus kralı amcası İskender'in burada hayatını kaybetmiş olduğu, ailesinin uğradığı felâketin taze izlerine rastlayabilirdi[27].

CAPUT 18

Hiç kimsenin şimdiye dek taşımaya muktedir olamadığı, başarılara garkolmasından henüz söz etmemiş bulunuyoruz. Onun yeni kaderi ve yeni karakterini gün ışığında tetkik etmek için, kendisinin deruhte ettiği "galip" deyimini kullanabilirim. Macedonia'yı unutmuş bir ordunun başında ve Perslerin yozlaşmış gelenek-göreneklerini benimsemeye artık hazır bir tarzda, İskender'den daha çok Darius'a benzer bir biçimde elbette İtalya'ya gelebilirdi. Bu denli büyük bir prensin elbiselerindeki değişik gösterişi, mübalağa ile methetmede insanların sonraya bıraktığı onun arzu ve isteğini, Macedonialıları bile mağlup eden bir şeyi, zafer kazanmış olanlar tarafından da çok daha ezici bulunabileceğini, okuyucuya hatırlatmak hususunda isteksiz davranıyorum. Onlar sarhoşken ve bir ziyafet yemeği yediklerinde arkadaşlarını katletmesinden ve zalim cezalarından söz etmek istemiyorum. Kendi menşei hakkındaki övüngen yalanını açıklamak istiyorum[28]. Onun şaraba karşı düşkünlüğünü hergün daha şiddetlendiren şey neydi? Onun insafsızlığının ve bitip tükenmek bilmeyen şiddetli öfkesinin nedeni neydi? Ben sadece tarihçilerin kaydettikleri belirli olayları zikretmekle yetiniyorum. Bir komutanın iyi vasıflarının özelliği bozulmaksızın böyle suçların, kusurların bulunabileceğini farzedebilir miyiz? Fakat gerçekten bir tehlike vardı. Zira söylenildiğine göre Yunanlıların içinde Romalılara karşı Parthların şöhretini de göklere kadar çıkaran Yunanlıların en aptallarından biri[29],Roma halkının İskender'in adının büyüklüğüne karşı koyamayacağını ifade etmişti.

Halbuki Romalıların İskender'in adı hakkında çok fazla şey duymuş olduklarını sanmıyorum. Macedonia'nın silâhları altında ezilen bir şehir olan Athenae'da bulunmalarına karşın, Roma asillerinden bir teki bile İskender'e karşı sesini yükseltmeğe cesaret edemedi. Komşuları Thebae'in yıkıntılarından yükselen buhar ve dumanlar gözlerinin önünde canlandığı anda, konuşmalarının kayıtları bir delil olacakmış gibi, serbestçe İskender'e karşı sövüp saymağa küfürler yağdırarak bağırıp çağırmaya başladılar[30].

Bununla beraber adamın büyüklüğü bize kendini zorla kabul ettirmiş gibi görünebilir. Sadece tek bir insanın büyüklüğü ve on seneden biraz daha fazla başarının meyvaları bize zorla kabul ettirilmiş gibi gelebilir. Roma halkı şimdiye kadar hiçbir harbin sayısız muharebelerinde yenik düşmemelerine karşın, bu nedenden ötürü onda mübalağa ettiler. Madem ki İskender'e hiçbir zaman şans yardım etmedi, herhangi bir muharebede başarısız olması lâzımdı. Şimdi harbin dört yüzüncü yılında (400.) bir ulusla birlikte bir insanın başardığı işleri karşılaştıranlar ve aynı zamanda gençler de bunu farketmediler. Bir tarafta yılların birbiri üstüne akıp gitmesinden daha çok diğer tarafta nesillerin sayılmasını görerek[31], şansız on üç yıldan daha uzun bir zamanda değişmiş olması, bizim için bir hayret kaynağı olup olmayacak mı? Niçin bir adamın şansını bir adamınkiyle ve bir kumandanın şansını bir kumandanınkiyle karşılaştırmazlar? Muharebede talihi hiç ters dönmemiş kaç tane Roma kumandanı vardır! Annallerimizde ve büyük devlet memurlarının kayıt listelerinde, onların erdemlerinden ya da şanslarından Roma ulusunun aslâ hiçbir gün pişmanlık duymadığı, konsüllerin ve diktatörlerin sayfalarını çabucak gözden geçirebilirsiniz. İskender'in ya da başka bir kralın olduğundan daha çok onları harikulâde derecede şaşılacak kılan nedir: Bazı diktatörlerin diktatörlüğü on (10) ya da yirmi (20) gün sürdü ve hiç kimse bir yıldan fazla konsüllükte bulunmadı. Onların asker toplayarak lejyonları düzenlemeleri pleb tribunusları tarafından düzenlendi. Şimdi kralları inceleyelim: Onlar sadece bütün engellemelerden uzak olmakla kalmayıp, aynı zamanda o

devrin ve durumun mutlak hakimiydiler. İdarelerindeki insanları takip etmek yerine, kararlarında kendileriyle birlikte bütün insanları ve herşeyi peşlerinden sürüklerlerdi. Böylece, mağlup edilmez İskender, mağlup edilmez kumandanlara karşı savaşabilirdi. Aynı zamanda bir buhran sırasında ve tehlike durumunda aynı şans vaad ve yeminleriyle karşımıza gelebilirdi. Macedonialılarınkinden daha büyük bir tehlikeye koşabilirdi. Zira Macedonialılar bir tek İskender'e sahip olmuşlardı. İskender sadece birçok tehlikeler yaratmakla kalmamış fakat aynı zamanda onları gönüllü olarak bu tehlikelere maruz bırakmıştır. Bu sırada birçok Romalıyla İskender arasında, ya şan-şöhret ya da başardıkları işlerinin büyüklüğü nedeniyle, bir mücadele ve rekâbet başlamış olabilirdi. Onların birçoğunun herbiri, devleti tehlikeye koymaksızın, kendi alın yazısına göre hayatta kalabilir ve ölmüş olabilirdi.

CAPUT 19

Her iki tarafta kuvvetlerin sayısını, askerlerin şeklini ya da yardımcı kuvvetlerinin kalabalıklığını karşılaştırmak her zaman için mümkündür. O zamanda beş senede bir yapılan sayım neticesinde asker sayısının 250.000 olduğu belirlendi[32]. Bütün Latin müttefiklerinin isyan ettiği bir sırada[33] Roma tarafından bilinçli bir şekilde sınırlandırılmış bir asker toplama usulüyle on lejyon kaydetmek adetti. Bu yıllarda, aynı zamanda Gallialılarla savaşılan Etruria'da, Umbria'da, bunun yanı sıra Samnium ve Lucania'da sık sık dört veya beş ordu harb edebilirdi. Daha sonraları İskender bütün Latium'u Sabinler, Volsklar ve Aequuslar'la, bütün Campania'yı, Umbria ve Etruria'nın bir kısmını ve Picentes'i hem Marsus hem Paelignuslar, Vestinuslar ve Apulialılarla dolu buldu. Denize açılan bütün sahil boyu, Thurii'den Neapolis ve Cumae'a kadar, Yunanlıların eline geçti. Aynı zamanda buradan Antium ve Ostia'ya giden bütün yollar da Yunanlılar tarafından alındı. Söylediğim bütün bu şeyler, ya Romalıların kuvvetli ve kudretli müttefikleri ya da mağlup edilen düşmanlarını keşfet-

mesine yardımcı olabilirdi, ve böyle de oldu. Bizzat kendisi otuz binden (30.000) fazla olmayan piyade ve çoğunluğunu Thessalilalılar'ın oluşturduğu dört bin (4.000) atlıdan meydana gelen tecrübeli ve kıdemli Macedonia askerleriyle denizi geçti. Bu onun esas kuvvetini oluşturmaktaydı. Bu kuvvete Persleri, Hintlileri ve diğer ulusları da ilave ederse, bir yardımdan hemen hemen çekmek için onları daha büyük bir yükle yüklemiş olacaktı.

Buna ilave olarak, Romalılar yardımcı kuvvetler olarak acemi askerleri her zaman çağrılmaya hazır bulundururlardı. Sonra Hannibal'de olduğu gibi, İskender yabancı bir ülkede harb ettiğinde, ordusunun bitip tükendiğini farketti. Askerleri yuvarlak kalkanlar ve mızraklarla silâhlanabilirdi:[34] Romalılar vücudu daha çok koruyan uzun kalkanlarla ve atıldığında mızraktan daha etkili bir biçimde kuvvetle saplanan Roma kargılarıyla silâhlanırlardı[35]. Heriki ordu da sıralarını himaye ederek, ağır kuvvetler halinde düzenlendi. Fakat phalanx'ları[36] hareketsizdi ve tek tip askerden oluşuyordu. Roma harb safı daha açıktı ve daha çok ayrı ayrı kısımlardan meydana geliyordu. Lüzumlu olduğu her yerde onları bölmek kolaydı ve yine onları tek bir kuvvet haline getirmek kolayca mümkündü. Bundan başka, hendek veya siperle tahkimat yapmada Romalılarla hangi asker rekabet edebilirdi? Zahmet ve kısıntılara katlanmada kim daha iyi idi? Tek bir muharebede mağlup edilirse, İskender harbde mağlup olmuş sayılacaktı. Fakat ne Caudium'da ne de Cannae'da mağlup edilemeyen Romalıları hangi muharebe yenik düşürebilirdi? Bu teşebbüsünün başlangıcı başarılı görünmesine karşın, birçok zamanlar Persleri, Hintlileri ve cengâver olmayan Asialıları istemiş ve onlara rağbet etmiştir. Kadınlarla harb yapmadan önce, kendi payına düşen Asia'da harb etme şekline aykırı hareket eden bizzat o genç tarafından, Epirus kralı İskender'in ölümcül bir yara aldığını söylemiş olduğu rivayet edilir[37].

Gerçekten Kartacalılara karşı denizlerde dört yüz yirmi (420) yıl savaşılmış olduğunu ifade ettiğimi hatırladığımda, bir tek bu harb için bile İskender'in bütün hayatının yeterli gelmeyeceğini

düşünüyorum. Madem ki Kartaca Devleti eski muahedeler gereği Romalılarla ittifak halindedir[38] ve kahramanlarıyla silâhları bakımından son derece kuvvetli ve kudretli iki şehir her ikisinden de korkan düşmana karşı silâhlanmıştır, belki İskender Roma ve Kartaca'nın aynı anda vuku bulan hücumu altında ezilmiştir. Romalılar Macedonialılarla harb yapmışlardı. Muhakkak ki, İskender'in kumandası altındayken ya da Macedonialıların başarıları kuvvetleri harap edip eksilmediği zamanda değil, fakat Antiochus, Philippus ve Perselere karşı harb ettikleri sırada Macedonialılarla harb halindeydiler ve sadece hiçbir mağlubiyete ve felâkete uğramamakla kalmamışlar, fakat aynı zamanda herhangi bir tehlikeye de maruz kalmamışlardı. Garaz ve kinle aslâ tek bir söz etmeyeceğim ve iç karışıklıklar sessiz kalabilir. Bizler aslâ piyade kuvveti tarafından mağlup edilmedik. Aslâ açık bir harb safında, aslâ eşit bir harb safında ya da aslâ uygun bir mevkideki bütün çabalarımızda yenik düşmedik. Süvari ve oklar, tepe ve sarp yamaçlar arasındaki aşılamaz uzun geçitler, konvoy halinde ilerleyen askerlere hiç bir yol vermeyen bölgeler, ağır silâhlı askerî birliklerde korkuya neden olabilir. İskender ve Macedonialılarınkinden daha heybetli bin (1000) harb safı ancak içdeki sulhun devamlı olma aşkıyla yaşadığımızda ve yine vatan içinde ahengi muhafaza etmek için dikkatimizi esirgemediğimizde, Romalıları tamamen galip getirmiş ve her zaman da galip getirecektir.

CAPUT 20

Marcus Folius Flaccina ve Lucius Plautius Venox daha sonraki konsüllerdi. O yıl içinde muahedenin yenilenmesini sağlamak üzere birçok Samnit devletinden elçiler geldi. Bu isteklerini senatonun huzurunda bizzat yere kapanarak dile getirdiler. Elçiler senatoda merhamet uyandırdılar, fakat halk meclisine müracaat edildiğinde dualarının hiç de o kadar etkili olmadığını anladılar. Halk meclisi onların dua ve ricalarını tesirli bulmamıştı. Böylece onlar muahedeyi reddettiler. Fakat birkaç gün vatandaşların tek

tek ısrarlı dilekleriyle harcandıktan sonra, iki senelik bir mütareke elde etmeyi başardılar. Aynı şekilde Apulia'da, topraklarının ve tarlalarının yakılıp-yıkılıp yağmalanmasından bitap düşen Teanenses ve Canusini kavimleri konsül Lucius Plautius'a rehineler verdiler ve boyun eğerek Roma'nın egemenliği altına girdiler. Aynı yılda praefectler[39] ilk olarak seçilmeye başladı ve Capua'ya gönderildiler. Praetor Lucius Furius tarafından onlara kanuni haklar verilmiştir. Her iki önlem de bizzat Capualıların durumu karşısında, iç karışıklık nedeniyle ortaya çıkan tehlikeye bir çare olarak alınmıştır. Roma'ya Ufentina ve Falerna adında iki kavim daha ilâve edildi[40].

Apulia daki olaylar derhal değişince, Apulia'lı Teates[41] de yeni konsüller Gaius Iunius Bubulcus ve Quintus Aemilius Barbula'ya, baştan başa Apulia ile sulh yapmaya kefil olan Roma halkı ile bir muahede elde etmek için, gönlünü kazanarak ricada bulunmaya geldi. Bu cüretli vaadle onlar bir muahede elde etmeyi başardılar. Bununla beraber eşit şartlarda değil, fakat onlar Roma'nın bir tebaası durumuna getirilerek egemenliklerini kabul edecek şartta bir muahede yaptılar. Tamamen itaat altına alınan Apulia'dan sonra, kuvvetli bir kasaba olan Forentum Iunius'a teslim olduğundan, askerî sefer Lucanialılar'a doğru uzanmış oldu. Buradan konsül Aemilius'un ani gelişiyle Nerulum bir hücum neticesinde zaptedildi. Roma askerî teşkilâtı tarafından kuvvetle kurulmuş Capua'daki durumun nasıl olduğu söylentisinin etrafa yayılması üzerine, dışardaki müttefikler arasında derhal gürültü patırtı ve yaygaralar kopmaya başladı. Antiates de kendilerinin belli bir kanun ve nizam ölmaksızın ve devlet memurları olmaksızın yaşadıklarından şikâyete başladılar. Senato koloninin kendi efendilerini bu iş için kanunlar düzenlemeye tayin etti[42]. Yalnız Roma silâhları değil, fakat aynı zamanda Roma kanunu geniş bir alana yayılıp kuvvet ve kudretini göstermeye başladı.

CAPUT 21

Konsül Gaius Iunicus Bubulcus ve Quintus Aemilius Barbula yılın sonlarında, seçimlerine başkanlık ettikleri konsül Spurius Nautius ve Marcus Popilius'a değil, fakat bir diktatöre lejyonlarını teslim ettiler. Diktatör Lucius Aemilius, atlıların başı Lucius Fulvius ile birlikte Saticula'yı[43] kuşattı. Bu şekilde hareket etmekle harbe teşvik etmek için Samnitlere bir fırsat yaratmış oldu. Bu nedenle Romalılar iki taraftan tehdit altında kalmış oldular: Bir tarafta, kuşatılan müttefiklerine yardım etmek üzere topladıkları büyük orduyla Samnitler Roma ordugâhından uzak olmayan bir yerde ordugâhlarını kurmuşlardı. Diğer tarafta Saticulani kavmi aniden büyük bir kalabalık halinde kendilerini ardına kadar açık kapılara attılar ve Roma ileri karakollarına karşı aceleyle karmakarışık bir tarzda hücum ettiler. Heriki düşman ordusu kendi kuvvetinden ziyade diğerinin yardımına güvenerek, çok geçmeden genel bir muharebeye dönüşen hücumlarında, Roma'yı taciz edip sıkıştırmaya başladılar. Fakat diktatör iki misli mücadele vermesine karşın, kuşatılması güç bir mevki seçtiğinden, heriki taraftaki ön saflar tarafından korundu ve manipuluslarının[44] yüzlerini diğer tarafa çevirdi. Bununla beraber, büyük bir çılgınlıkla, bir huruç hareketi yapanların üzerine hücum etti. Çok şiddetli bir mukavemet görmeden ve büyük bir muharebeye girişmeden, onları kendi surlarına geri püskürttü. Sonra bütün harb safını Samnitlere karşı çevirdi. Burada da fazla bir mukavemet görmedi. Zafere yavaş yavaş yaklaşılmasına karşın, bu ne şüpheli ne de kısmı bir galibiyet olmadı. Samnitler bozguna uğramış bir halde ordugâhlarına kaçtılar ve gece karanlığı çöktüğünde ateşlerini söndürerek, sessizce savulup gittiler. Saticula'yı korumak ve ellerinden kaçırmamak için besledikleri bütün ümitlerini kaybettiklerinden, düşmanlarına misli ile mukavele etmek üzere, bir Roma müttefiki olan Plistica'yı bizzat kuşattılar.

CAPUT 22

Senenin sonlarına doğru harbin kumandası, bir fasıla olmaksızın diktatör Quintus Fabius'un eline geçti. Yeni konsüller[45] kendilerinden önçekilerin yaptıkları gibi, Roma'da kaldılar. Fabius eskilerin yerine koymak üzere yeni kuvvetler aldı ve orduyu Aemilius'dan almak için Saticula'ya doğru hareket etti. Zira Samnitler Plistica önünde kalmamışlardı. Fakat yeni ve yorulmamış askerî kuvvetleri vatanlarından çağırarak ve aynı zamanda onların sayılarına güvenerek, ordugâhlarını daha önce kurdukları aynı mevkide kurmuşlardı. Romalıları kuşatmadan vazgeçirmek çabası içinde, onları harb etmeye teşvik için gayret sarfediyorlardı. Fakat bu diktatörün dikkatinin düşman surlarında toplanmasına yol açtı. Çünkü diktatör ancak şehrin üzerine yapılan bir hücumla muharebenin olabileceğini farzediyordu. Samnitlere çok umursamazlıkla davranmaktaydı. Sadece ordugâhını herhangi bir istilâdan korumak ve ordugâha yapılacak bir hücumu önlemek üzere ileri karakollar kurdu. Fakat bu Samnitlerin daha cüretli ve cesur olmasına yol açtı. Romalıların siperlerine tekrar tekrar tırmanarak, Romalılara bir nefes alma ve dinlenme fırsatı vermediler. Artık düşman hemen hemen ordugâhın girişine gelmişti. Bu sırada atlıların başı Quintus Aulius Cerratanus, diktatöre danışmaksızın, bütün süvari bölüğüyle çılgıncasına bir hücumla dışarı fırladı ve onların hepsini oradan sürdü. Dikbaşlılıkla dikkati çeken hiçbir harb şekli olmamasına karşın, bu nazik zamanda Kader heriki tarafa olağanüstü felâketler vermek için kudretini kullandı ve gösterdi. Bilhassa kumandanların ölümleri dikkati çekici oldu. İlkin Samnit kumandanı bozguna uğramasına çok hiddetlendiğinden ve son derece kanlı bir biçimde istilâya uğrayarak mevkiinden firar ettiğinden, rica ve teşviklerle cesaretlendirildiği askeri kuvvetlerini tekrar muharebeye sokmayı başardı. Bunlara karşı, askerlerini harbe teşvik etmekle dikkati çeken Roma atlılarının başı atı üzerinde hizaladığı mızrağıyla birine öyle bir hamle yaparak mızrağını sapladı ki onu attan düşürdü ve öldürdü. Her zaman sık sık olduğu gibi öfkeye kapılmadıklarından, kumandanlarının ölümüyle harb safı ve sıralar henüz daha çok bozguna

uğramamış ve dehşete kapılmamışlardı. Düşman süvari bölüğü arasına hiç bir şey düşünmeden pervasızca atını süren Aulius'a, etrafındakilerin hepsi mızrak ve kargılarını attılar. Fakat Samnit kumandanının intikamını almanın şan ve şöhreti geniş bir biçimde gök tanrıları tarafından erkek kardeşine verildi. Keder ve öfkesi nedeniyle vahşileşmiş olan bu kimse, oturduğu yerden zafer kazanan Romalıyı aşağı sürükledi ve onu öldürdü. Gerçekte Samnitler de onun bedenine sahip çıkabilirlerdi. Çünkü onun vücudu Samnit birliklerinin ortasına düşmüştü. Fakat Romalılar onu derhal attan indirdiler ve Samnitler de aynı şeyi yapmaya mecbur kaldılar. Aceleyle harb saflarını tanzim ettikten sonra, kumandanlarının cansız bedenleri etrafında, Romalıların kolaylıkla daha iyi bir duruma geçeceği bir piyade muharebesine başladılar. Böylece Romalılar Aulius'un cansız vücudunu kurtardılar ve galip bir tarzda ordugâhlarına taşıdılar. Bu cansız bedeni taşıdıklarında keder ve sevinç duyguları birbirine karışıyordu. Samnitler kumandanlarını kaybettiklerinden ve süvari muharebesinde ellerinden gelen herşeyi yapmaya gayret gösterdikten sonra, Saticula'dan vazgeçtiler, burayı boşuna müdafaa ettiklerini ve dayandıklarını anladılar ve Plistica kuşatmasına geri döndüler. Birkaç gün içinde Saticula Romalılara teslim oldu ve Samnitler bir hücumla Plistica'ya aldılar.

CAPUT 23

Şimdi harbin yeri değişmişti. Roma kolonistlerini öldürdükten sonra, Samnitlerin tarafına geçmiş bulunan lejyonlar Samnium ve Apulia'dan Sora'ya geçirildi. Roma ordusu mecburi yürüyüşlerle, vatandaşlarının öldürülmesinin intikamını almak ve koloninin tekrar ele geçirilmesini sağlamak üzere, ilkin o yere vasıl oldu. Fakat yollar boyunca dağılmış gözcüler Samnit lejyonlarının takip etmekte olduklarını ve artık onların yakında bulunduklarını biri yanındaki diğerine bildirmeye başladı. Bunun üzerine Romalılar düşmanla karşılaşmak için ilerlediler ve Lautulae yakınlarında neticesi belli olmayan bir muharebe yapıldı. Karşılıklı muharebeyi

durdurmak için, iki ordu ne kayıp vermişti ne de bozguna uğramıştı. Fakat çöken gece karanlığı onların kazanıp kaybettiklerini belirsiz kılmış ve onları şüphede bırakmıştı. Bazı tarih yazarlarında[46] Romalıların bu muharebede yenildiğine ve atlıların başı Quintus Aulius'un bu muharebede hayatını kaybettiğine rastlarım. Aulius'un yerini doldurmak üzere, Roma'da yeni ve yorulmamış dinamik bir orduyla hareket etmiş bulunan Gaius Fabius'u[47] tayin ettiler. Önceden Fabius diktatöre haberciler göndererek, nerede ve ne zaman durması gerektiğini ve hangi mevkiden düşmana hücum edeceğini danıştı. Diktatörün planlarının herbir ayrıntısı kusursuz bir biçimde yerine getirildikten sonra, ordusunu gizleyebileceği bir yerde durdu. Muharebeden sonra birkaç gün içinde diktatör askerlerini, bir kuşatmacıdan ziyade kuşatılan biri tarzında, tahkimat ve siperleri içinde tuttu. Sonra aniden, harb işareti verdi ve kendi ümit ettiği şeyden onların hiçbirinin ayrılmaması için cesur adamlarının cesaretini harekete geçirmenin ve onlara şevk vermenin çok daha etkili olacağını düşündü. Atlıların başı ve yeni ordu geldiğinde bunu askerlerinden sakladı. Sanki onların tek kurtuluş ümidi bir huruç hareketindeymiş gibi, "askerler" dedi. "Biz kapana kısıldık ve zaferin bize açacağı yoldan başka hiçbir kaçış yoluna sahip değiliz[48]. Siper ve hendeklerle sabit ordugâhımız yeterli ölçüde korunmaktadır. Fakat erzak kıtlığı yüzünden buranın müdafaası mümkün değildir. Zira yakınlarımızda erzak temin edebileceğimiz her yer isyan etmiş ve baş kaldırmış durumdadır. Oranın insanları bize yardım etmeyi isteseler bile, bulundukları yerin tabiatı buna uygun değildir. Bu nedenle, daha önceki gün maruz kaldığınız biçimde, zafer kazanmakta başarısız kalırsanız, bir çare olarak burada bulunan ordugâhı terketmekle sizi aldatmayacağım. Tahkimatlar silahlarla korunmalıdır, silahlar tahkimatlarla değil. Harbi uzatmak için yeterli zamanı olanlar bir ordugâha sahip olsunlar ve oraya geri çekilsinler: Bize gelince, zaferden maada, herşeye karşı dikkat ve itibarımızı kapalı tutalım. Düşmana karşı ileri! Yürüyüş kolu siperlerin dışına çıkınca, kendilerine emir verilenler ordugâhı yaksınlar! Ey askerler, sizin zarar-ziyanının, etrafındaki isyan etmiş bütün kavimlerin ganimet-

leriyle telâfi edilecektir!" Zaruretin doruk noktasına gelen askerler diktatörün konuşmasıyla ateşlenerek, düşmanın üzerine yürüdüler. Diktatör öyle emrettiği için, sadece en yakın çadırların ateşe verilmesine karşın, arkalarına dönüp bir göz attıklarında alev alev yanmakta olan ordugâhlarının sadece görüntüsü bile onların öfke ve nefretlerini hiç de az olmayan bir biçimde arttırmaya yetiyordu. Ve böylece deliler gibi hücuma geçerek, kendilerini daha ilk hücumda bozguna uğrayan düşman safları arasına attılar. Anlaştıkları işaret olan ordugâhın yanmakta olduğunu uzaktan gören atlıların başı tam zamanında arkadan düşmana hücum etti. Bu şekilde etrafları çevrilen Samnitler herbiri elinden geldiğince, farklı yönlere doğru kaçtılar. Korku ve dehşet içinde muazzam bir kalabalık aceleyle ve intizamsız bir şekilde biraraya toplandı. Şaşkınlık ve perişanlık içinde herbiri bir diğerinin yolunu kapattığından, durdukları yerde kılınçtan geçirilerek katledildiler. Düşman ordugâhı ele geçirildi ve yağmalandı. Düşman ganimetiyle yüklü askerler diktatörün kumandasında Roma ordugâhına geri geldi. Beklenilenin aksine, kazandıkları zaferin bu denli büyük olmasına değil, ordugâhta her şeyi sağlam ve emniyette bulduklarına seviniyorlar ve bundan ötürü sevinç çığlıkları atıyorlardı. Sadece ordugâhın önemsiz bir kısmı alevlerden zarar görmüştü.

CAPUT 24

Sonra Romalılar Sora'ya döndüler. Yeni konsüller Marcus Poetelius ve Gaius Sulpicius, kıdemli askerlerin büyük bir kısmını terhis ederek ve onların yerini alacak yeni cohorslar getirerek, diktatör Fabius'dan orduyu teslim aldılar[49]. Fakat şehir Romalıların, onu ele geçirmek için belli bir plân tasarlayamayacakları oldukça zahmetli ve sıkıntı verici bir mevkide bulunuyordu. Bu nedenle zaferin ya uzun zamanda geleceği ya da korku verici tehlikelerle dolu olduğu görünüyordu. Bir Soralı[50] kasabadan gizlice kaçtıktan sonra, Roma nöbetçileri tarafına bütün engelleri yenerek ulaştı ve onlara kendisini derhal konsüllere götürmelerini emretti.

Konsüllerin huzuruna gelince, şehre ihanette bulunmayı teklif etti. Bunu nasıl başaracağı kendisine sorulduğunda, plânının işe yaramaz ve yapılması imkânsız olmadığı hususunda karşısındakileri ikna etti. Hemen hemen şehir surlarına yapışık bir vaziyette bulunan Roma ordugâhının şehirden altı (6) millik bir uzaklığa çekilmesini teklif etti. Zira böyle yapmakla, nöbetçilerin gece ve gündüz ileri karakollarda ve nöbet yerlerinde daha az ihtiyatlı davranabileceklerini söyledi. Kendisi ertesi gece, belli cohorsları kasabanın altındaki korulukta gizlemek için emir verdikten sonra, seçme on askeri yanına alarak, onları sarp uçuruma ve aynı zamanda kalenin çıkılamaz yerine sevketti[51]. Buraya kayalıklarda olanlardan başka, insanların bütün hepsinin nispetinden daha büyük bir miktarda kargı toplamıştı. Kayalık bir ülkede her zamanki gibi mevzi alanlar ve belli bir maksatla toplanan kasaba halkı her ikisi de mevkiin daha iyi korunmasını amaçlıyorlardı.

Bu yüksekliğe Romalıları yerleştirdikten ve kabasadan kaleye uzanan dar ve sarp yolu onlara gösterdikten sonra şöyle konuştu: "Çok sayıda olmanıza rağmen kalabalığın arkasını koruyacak bu üç silâhlı askerin çıktığı yerden: Siz sadece on kişi değilsiniz, aynı zamanda Romalısınız ve Romalıların en cesurusunuz. Karanlık nedeniyle korkmuş insanların gözlerinde herşeyi olduğundan daha büyük gösteren gecenin ve bulunduğunuz mevkiin avantajına sahipsiniz. Bana gelince, şimdi herkesin kalbini korkuyla dolduracağım: Sizler kaleyi elinizde tutun ve etrafı gözetleyin." Sonra kendisi elinden geldiği kadar büyük bir gürültü yaparak aşağı doğru koştu. Aynı zamanda "Silah başına!" ve "Vatandaşlarıma yardım edin, yardım edin! Kale düşman eline geçti! Bizleri müdafaa edin!" diye bağırıyordu. Bağırarak bunları söyledikten sonra, büyük kapılara vurmaya başladı, karşılaştığı kişilere de aynısını söyledi ve korku içersinde sokaklara dökülenlere de aynısını anlattı. Bir kişi tarafından başlatılan panik, büyük bir kalabalıkla bütün şehre yayıldı. Korkudan titremekte olan büyük devlet memurları araştırmada bulunmak üzere etrafa gözcüler gönderdiler. Kaleyi mübalâğa edilen bir sayıda askerin elinde bulundurduğunu

işitmeleri üzerine, onu tekrar ele geçirebilme ümidinden vazgeçtiler. Kaçanlarla şehir ana-baba gününe dönmüştü. Henüz güçlükle uykudan uyanmış ve çoğu silâhsız olan insanlar, aşağıdan kapılara durmadan hamle yapmaya başladılar. Çığlığı duymaları üzerine irkilerek yerlerinden çıkan Roma ileri kollarından biri arasından içeri daldı ve sokaklar boyunca koşarken korkudan dehşete kapılmış kasaba halkını kılınçtan geçirdi. Konsül şafak sökerken geldiğinde Sora hemen hemen alınmıştı. Geceki katliam ve firardanbir şans eseri geri kalanları konsül teslim aldı. Bunların iki yüz yirmi beşi (225) herkesin görüş birliğiyle isyanın ele başları olarak seçildi. Aynı zamanda bunlar kolonistlerin en korkunç ve iğrenci kabul edilerek zincire vurulup Roma'ya gönderildi. Geri kalanlar için sadece Sora'da bir garnizon kurarak, zarar-ziyan vermeden sağ-salim bıraktılar. Roma'ya getirilenlerin hepsi kamçılandı ve Forumda pleblerin büyük sevinç gösterisiyle coşkunluğu arasında boyunları vuruldu. Plebleri en çok ilgilendiren şey her halikarda korunması gerekli kolonilere yerleştirilmek üzere pleblerden oluşan bir kütlenin bir oraya bir buraya gönderilip durmalarıydı.

CAPUT 25

Konsüller Sora'dan hareket ettikten sonra, Ausones şehirlerine ve topraklarına karşı bir harbe giriştiler[52]. Zira Lautulae'da harb yapılırken, herşey Samnitlerin gelişiyle alt üst olmuştu ve bu fesat hareketini düzenleyenler bütün Campania etrafında teşkilâtlanmışlardı. Hatta Capua da bu suçtan kaçıp kendini temize çıkaramadı. Yalnız bununla kalınmadı, soruşturma Roma'ya ve burada sivrilmiş bazı kişilere kadar uzadı. Fakat Sora'daki durumda olduğu üzere, şehirlerinin ihaneti neticesinde Ausones kavmi de itaat altına alındı. Ausona[53], Minturnae ve Vescia'dan kendi vatandaşlarına ihanette bulunmak üzere, on iki (12) asil genç konsüllere geldiler ve kendi vatandaşlarını onlara şikâyet ettiler. Samnitlerin gelişini uzun zaman bekledikten sonra Romalıların mağlubiyetini neticelendirdikten ve Samnitlere silâh ve askerleriyle yardımda bulunduktan çok zaman

geçmeden, Lautulae'daki muharebeyi işitmişlerdi. Samnitler o bölgeden sürüldüğünden, belirli ve güvenilir olmayan bir sulha bağlı olarak yaşıyorlardı. Bu sulha göre, bir hücumu celbetmesin diye, kapılarını Romalılara karşı kapatmıyorlar, fakat bir ordunun yaklaşması halinde onların etrafının sarılıp kapalı kalmamaları için, hiç kimse bir tahdit koyup karar vermiyordu. Aynı şekilde fikir ve duygular dalgalandığında ve uyuşmazlık içinde olduğunda, beklenmedik bir anda yakalanıp mağlup edilebilirlerdi. Tavsiyeleri üzerine orduğâh daha yakına getirildi ve aynı anda askerler yakındaki üç kasabaya gönderildi. Bunlardan bazıları silâhlı olarak surlar yakınlarındaki mevkilerde pusuya yattı. Bu sırada diğer askerler toga giymiş ve kılınçlarını elbiselerinin altında gizlemiş bir vaziyette, gün ağarmadan biraz önce, açık kapılardan şehirlere girdiler. Bu togalı askerler nöbetçilere hücum ettiler ve aynı anda pusuda bekleyen silâhlı arkadaşlarının bulundukları yerden çıkmaları için bir işaret verdiler. Böylece kapılar ele geçirildi ve bir saat içinde bir kişinin hile ve planıyla üç kasaba alındı. Fakat hücum edildiğinde komutanlar orada olmadığından, şimdiye dek görülmemiş bir katliam oldu. Neticede Ausoniae kavmi silinip yok oldu. Ausoniae kavminin yok olmasına bir ayaklanmanın suçu olduğu kesin olmamakla beraber tam olarak bu olayın birbirini kırıp geçiren bir harbde olup olmadığının söylendiği de belli değildir.

CAPUT 26

Aynı yıl Luceria, düşman için Roma garnizonuna ihanet ederek, Samnitlerin tebaası altına geçti. Fakat hainler bu girişimleri yüzünden uzun müddet cezasız kalmadı. Yakınlarda bir Roma ordusu vardı. Bu ordu bir ovada yer almış şehri ilk hücumda ele geçirdi. Luceria ve Samnitler hiçbir tarafta görünmedi. Öfke ve nefret o denli yüksekti ki Roma'ya kadar bunun etkileri görülüyordu. Senato Luceria'ya kolonistlerin gönderilmesini görüşürken, birçoğu şehrin tahrip edilerek yakılıp-yıkılmasına oy verdiler. İki kere zorla itaat altına aldıklarına karşı insanların öfkesi çok şid-

detli olduğundan başka, bir de yerin uzaklığı vardı. Bu durum, vatandaşları vatandan bu kazar uzak bir sürgüne göndermeye, aynı zamanda etrafı böyle düşman kavimlerle çevrili bir yere yollanmaya mahkum etmekten onları çekindiriyordu. Bununla beraber kolonistlerin gönderilmesi önerisi üstün geldi ve Luceria'ya iki bin beş yüz (2500) kolonist gönderildi.

Aynı yıl Romalılara karşı genel bir güvensizlik olduğundan, Capua'da bile asiller arasında gizli gizli devlet aleyhine tertipler yapılıyordu[54]. Bu olaylar senatoya bildirildiğinde, tehlike hiçbir şekilde önlenemez boyutlara ulaşmıştı: Soruşturma mahkemeleri kurulmasına ve bu soruşturmayı yürütmek üzere bir diktatör tayin edilmesine karar verildi. Gaius Maenius diktatör olarak tayin edildi ve Marcus Folius'u atlıların başı seçti. Bu memuriyetin uyandırdığı korku ve dehşet büyüktü. Ve böylece ya korkudan ya da vicdani bir suçtan, bu terkipde ele başılık yapmış Calavii, Ovius ve Novius'u diktatör huzuruna çağırmak için ihbar yapılmadan önce, hiç şüphesiz kendi kendilerini cezalandıran bir ölümle mahkemeden kurtulmuş oldular.

Bundan sonra Campania'daki soruşturma alanı önemini yitirdi ve fesholdu. Dava ile ilgili zabıtlar, senatonun emrettiği bir soruşturma nazariyesi üzerine Roma'ya nakledildi. Bu soruşturma Capua'dakileri şahsen belirtmekle kalmıyor, fakat aynı zamanda genel olarak devlete karşı herhangi bir yerde karışıklık veya aleyhte terkip hareketine girişen bütün herkesi kapsıyordu. Aynı zamanda umumun menfaatine aykırı olarak devlet memuriyetlerini elde etmek için yapılan fesat ve fitne hareketlerini de içine alıyordu. Hem şahıslar hem sorumluluklar nispetinde daha geniş bir alanı kapsayacak bir soruşturma başladı. Mahkemesinde hiçbir yetki ve selâhiyet sınırı olmadığından, diktatöre hiç güvenilmiyordu. Belli başlı asiller buna göre hakkında şüphe gösterilerek itham edildi. Tribunuslara müracaat edildiğinde, şikâyetleri durdurarak onlara yardım edcek hiç kimseyi bulamadılar. Sonra asiller aynı sorumluluğu ve suçu hiç kimsenin tek başına yüklenemeyeceğini, fakat hepsinin müşterek sorumluluğa ve suça sahip ol-

duklarını beyan ettiler. Bu suçlamanın asillere karşı olmadığını ifade ettiler. Hile ile engel olunmadıkça, sonradan türeyen politikacılardan ziyade, devlet memuriyetinin kapılarının ardına kadar asillere açık olması gerektiğini belirttiler. Gerçekte bizzat diktatör ve atlıların başı hakimlerden ziyade böyle bir vazifeye çok daha uygundu-ve onlar görevlerinden istifa ettikleri anda bunun böyle olduğu anlaşılabilirdi.

Sonra otoritesinden ziyade, şimdi gerçekten şöhretiyle zihinlerde daha çok yer eden Maenius, ileriye çıktı ve topluluğa şöyle hitap etti: "Ey Quirites hepiniz geçmiş yaşantımdan haberdarsınız ve bana verilen bu görev masumiyetimin bir delilidir. Zira adli soruşturmalara başkanlık etmek için, bir diktatör seçmek zorunludur. Bazı tehlike zamanlarında devletin ihtiyaç duyduğu diğer anlarda sık sık yapıldığı gibi, son derece mümtaz bir asker değil de, diktatör böyle adlî bir soruşturmanın yürütülmesinde gereklidir. Fakat seçilecek bu diktatörün bu fitne ve fesat hareketlerinden son derece uzak bir yaşamı olmalıdır. Fakat bir devlet memuru olarak tamı tamına doğruluğu ispat edilmemiş herhangi birşeyi iddia etmemden çok, sizlerin fikirlerinize bir şekil vermeniz bu dava için daha iyi olacaktır. Bir zamanlar belli başlı bazı asiller var güçleriyle bizzat bu soruşturmaları alt etmeye uğraşmışlar ve büyük çaba sarfetmişlerdir. Sonra mahkemede davalarına deliller gösterilerek yapılan ithamdan kaçmak için kendilerini yeterli derecede kuvvetli bulmayarak, patrici olmalarına rağmen, muhaliflerinin himayesine sığınma yollarını aradılar. Ricalar ve tribunusların yardımlarını kastedmek istiyorum. Sonunda oradan geri püskürtülünce, masumiyetlerini ispat etmeye çalışmaktansa, onlara çok daha emin görünen bir yol olarak, bize müracaat ettiler. Alelâde vatandaşlar olmalarına karşın, bir diktatörün itham edilerek aleyhinde dava açılmasını talep ederken yüzleri kızarmadı. Suçlarını yüzlerine vurmaya ve düşmanlarıma muhakeme edilmelerini teklif etmeye hazır olduğumdan, yaşamlarının hesabını vermekten kaçınmak için, imkânsız olan şeylere dahi teşebbüs ettiklerini, bütün tanrıların ve insanların bilmeleri maksadıyla, dik-

tatörün yetki ve selâhiyetlerini feshedeceğim. Ey konsüller sizler, senato tarafından görev size geçerse, burada Marcus Folius ve benimle birlikte soruşturmalarınıza başlayabilirsiniz. Bulunduğumuz mevkiin ve görevin uyandırdığı korkuyla karışık huşu nedeniyle değil, masumiyetimiz yüzünden bu suçlamalardan kendimizi koruduğumuz ve emniyette olduğumuz görünebilir." Sonra kendisi diktatörlükten feragat etti ve atlıların başı Folius da derhal aynı şeyi yaptı. Senato tarafından kendilerine bu işin emredildiği konsüller nezdinde mahkemeye giden ilk kişiydiler. Asillerin aleyhte şahitliğine karşı, şanlı-şerefli bir biçimde suçsuz bulundular. Vatanında ve harb meydanında önemli bütün başarılarından ve tekrar tekrar en üstün düzeydeki devlet memurluklarında bulunmasından sonra, Publilius Philo da asillerin nefretine maruz kalmıştı. Neticede mahkemeye çıkarıldı ve suçsuz bulundu[55]. Fakat her zaman olduğu gibi, soruşturma yeni sonuçlanan soruşturmanın üzerinden uzun zaman geçmeden, müdafilerin şan ve şöhreti nispetinde kuvvet kazandı. Neticede muhalefet etmek için kurulmuş partiler ve fitne fesat terkipleriyle bastırıldıkça, daha sonraları daha kötü bir biçime düşüş göstermeye başladı.

CAPUT 27

Bu olayların söylentisi ve isyancıların hedefi olan bir Campania isyanının hâlâ daha çok ümidi olması, Samnitlerin dikkatlerini üzerinde topladıkları Apulia'dan, Caudium'a çevirmelerine neden oldu. Ümit ettikleri şey çok yakınlarında olduğundan, bir karışıklık çıkarma fırsatı yaratırlarsa, Capua'yı Romalılardan alabilirlerdi. Konsüller oraya güçlü bir orduyla geldiler. Heriki ordu ilk hücumda, herbiri kendi tarafından geçmeye çekindi. Zira diğer orduya karşı ilerlemek herikisi için de mahsurlu olabilirdi. Sonra Samnitler açık arazideki kestirme yoldan gittiler ve ordularını aşağıdaki düzlüğe indirdiler. Burada düşman kuvvetleri vardı, ilk olarak burada birbirlerinin gözü önünde ordugâhlarını kurdular. Sonra piyade kuvvetlerinden ziyade süvari kuvvetleri-

nin oluşturduğu heriki tarafın hafif çarpışmaları oldu. Romalılar ne bu çarpışmaların neticesinden ne de gecikmelerle harbin tekrar edilmesinden memnun değillerdi. Aksine Samnit kumandanlarına, ufak tefek kayıplarla Romalıların kuvvetlerinin günden güne azaldığı ve harbin uzamasıyla Romalı askerlerin yavaş yavaş kuvyetlerinin tükenerek zail oldukları görünüyordu.

Bunun üzerine ordugâha dikkat etmek için, süvari kuvvetini iki kanada bölerek, muharebeye girişmek üzere harb saflarını kurdular. Süvariyi aynı zamanda ordugâhın muharebeden başka, herhangi bir hücumdan korunması için iki kanad arasında bölmüşlerdi. Zira piyade kuvveti harb safını yeterli ölçüde emniyetli kılabilecekti. Konsüllerden Sulpicius sağ kanadda, Poetelius sol kanadda yerini aldı. Sağ kanaddaki tertip dikkati çekici bir uzaklığa kadar yayıldı.

Samnitler de aynı şekilde yayılarak, ya Romalıların yan tarafını çevirmek, ya da kendi kuvvetlerinin etrafının çevrilmesini önlemek maksadıyla, biraz aşağıda bulunan saflarına çekildiler. Sol kanaddaki askerler, birbirlerine yakın bir nizamla dizilmiş olmalarından başka, Poetelius tarafından anında düşünülen bir planla kuvvetlerinde bir artma, bir çoğalma sağladılar. Zira ihtiyat olarak yorulmamış dinç olarak saklanılması adet sayılan yardımcı cohorsları, uzun bir muharebenin gerektirdiği imkânı karşılamak üzere, derhal muharebe halindeki harb safına gönderdi. Bütün kuvvetini ilk hücumda derhal kullanarak, daha ilk hücumda düşmanı geri çekilme zorunda bıraktı. Samnit piyadeleri dalgalandığından, onların süvari kuvveti piyadeye yardım için harekete geçti. Fakat her iki ordu arasındaki mesafede süvari kuvveti yanlamasına ileri doğru gelirken, Roma süvarisi sıraları bozarak, atlıların ve piyadenin nizamını alt üst ederek onlara dört nala hücum ettiler. Bu hücum bu mevkideki ordu tamemen bozguna uğrayana dek sürdü[56]. O kanadda Poetelius kadar askeri teşvik etmek ve şevk vermek için Sulpicius da bulunuyordu. Zira sol kanadda bir çığlık yükseldiğinden, düşmanla henüz sıkı bir şekilde karşılaşarak zorlanmamış bulunan kendi askerlerini bırakarak,

atını o tarafa sürmüştü. Fakat arkadaşının zaferinin kesin olduğunu anlayıncı, onu bıraktı ve bin iki yüz (1200) askerle kendi kanadına atını sürdü. Orada olayların gidişatını farklı bir biçimde buldu. Romalılar mevkilerinden çekilmişlerdi ve zafer kazanan düşman, kendi bozguna uğratılmış saflarını hücuma maruz bırakıyordu. Fakat konsülün gelmesiyle herşey çabucak değişiverdi. Zira komutanlarının görünüşü askerlerin morallerini yükseltti ve onların ruhuna canlılık getirdi. Komutanı takip eden cesur askerler sayılarından umulmayacak kadar büyük bir yardımda bulundular. Çok geçmeden bizzat kendileri için gördükleri arkadaşlarının zafer haberleri, harbi yeniden canlandırarak muharebeyi eski durumuna getirdi.

Artık Romalılar bütün harb safı boyunca zaptetmeye başlamışlardı. Bu sırada Samnitler mücadeleden vazgeçtiklerinden ya kılınçtan geçirildiler ya da mahkum edilmek üzere yakalandılar. Sadece şimdi Beneventum[57] olarak isimlendirilen, Maleventum şehrine kaçanlar kurtulmuş oldu. Rivayete göre takriben otuz bin (30000) Samnit askerinin kılınçtan geçirildiği veya yakalanarak mahkum edildiği söylenir.

CAPUT 28

Parlak bir zafer kazanan konsüller, derhal Bovianum'u kuşatmak üzere ilerlediler. Burada kışlık ordugâhta, yeni konsüller Lucius Papirius Cursor (beşinci kez) ve Gaius Iunius Bubulcus (ikinci kez) tayin edilene, diktatör Gaius Poetelius atlıların başı Marcus Folius ile birlikte ordunun kumandasını alana dek kaldılar. Poetelius Fregellae Kalesinin Samnitler tarafından zaptedildiğini işitince Bovianum'daki kuşatmayı kaldırdı ve Fregellae'a ilerledi. Samnitler geceleyin gizlice kaçtılarından, bir mücadele vermeksizin Fregellae'ı aldı. Burada kuvvetli bir garnizon tanzim ederek yerleştirdi ve Fregellae'dan ayrılarak Campania'ya geri döndü. Zira esas amacı silâh gücüyle Nola'yı geri almaktı. Diktatörün yakınlarına çekilmesi üzerine, bütün Samnit halkı ve köylük alan-

larda yaşayan Nolalılar surların içine iltica etmişlerdi. Diktatör surlara açılan bir geçit aramak için, şehrin bulunduğu mevkii araştırdı. Oradaki arazide oldukça yoğun bir şekilde ikâmet ediliyordu ve bütün surların etrafındaki yapıların hepsini yaktı. Bu olayın üstünden uzun zaman geçmeden Nola zaptedildi. Hikâyenin her iki şekilde anlatılmasına göre, Nolaya diktatör Poetelius tarafından ya da konsül Gaius Iunius tarafından alındı. Nola'nın zapedilmesinin şerefini konsüle atfedenler, buna Atina ve Calatia'nın da aynı kişi tarafından kazanıldığını ve bir salgın hastalığın zuhur ederek etrafı kasıp kavurması üzerine, tırnak sürtmesi için(58), Poetelius'un diktatör yapıldığını ilâve ederler.

Aynı yıl Suessa ve Pontiae'da koloniler kuruldu. Suessa Aurunuslar'a aitti. Volsklar kendi sahillerinin görüş mevzii içinde uzanan bir ada olan Pontiae'da ikâmet etmişlerdi. Aynı zamanda senato da Interamna Sucasina(59)'ya bir koloni gönderilmesine karar verdi. Fakat bu koloni, daha sonraki konsüller Marcus Valerius ve Publius Decius'a, üç (3) komisyon azası tayin etmek ve dört bin (4000) kolonist göndermek üzere bırakıldı.

CAPUT 29

Samnit harbi hemen hemen sonra ermişti. Fakat bir Etrüsk harbi patlak verdiği söylentisi çıktığında, Roma senatörleri henüz bu harble ilgilerini kesmemişlerdi. Bu günlerde Gallialıların isyanına katılan başka bir ırk yoktu Gallialıların ülkesinin sadece çok yakınlarında bulunmasından değil, fakat aynı zamanda onların sayıca çok olmalarından dolayı, bu kavmin silâh altına toplanması çok daha korku ve dehşet vericiydi. Bunun üzerine, harbin son kalıntılarını bitirip yok etmek için, diğer konsül Samnium'dayken, çok hasta durumda olan ve Roma gerilerinde duran Publius Decius, senato kararı mucibince Gaius Sulpicius Longus'u diktatör tayin etti. Gaius Sulpicius Longus da Gaius Iunius Bubulcus'u atlıların başı seçti. Sulpicius durumun ciddiyetinin gerektirmesi nedeniyle, askerlik çağına gelmiş herkese yemin ettirdi. Aynı za-

manda silahları hazırladı ve fevkâlade bir gayret sarfederek, her durumda çağrılmaya hazır bir vaziyete getirdi. Tecavüzî bir harb plânı olarak bu büyük hazırlıklarla henüz harbe girişmemişti. Pasif bir durumda kalmaya niyet ettiği açıkca belli oluyordu. Bu durum hiç şüphesiz Etrüsklerin ilk olarak muharebeye girişmesine dek sürecekti. Fakat Etrüstler de harb hazırlıklarına başlayarak fakat onun patlak vermesini önleyerek, aynı siyaseti güttüler. Heriki taraf da kendi sınırları dışına çıkmadı. Aynı yıl içinde dikkate değer bir şey de, Appius Claudius ve Gaius Plautius'un censorlukları oldu. Fakat Appius'un adı, bir yol yapmasından ve bir yolla Roma'ya şehir suyu göndermesinden ötürü, kendinden sonraki nesiller için mutlu bir anı olarak kaldı[60]. Bütün bu işleri, yanındaki arkadaşı görevinden ayrıldığından, tek başına tamamladı. Appius senatörlerin listesini tekrar gözden geçirdiğinde, onur kırıcılık ve haksızlık nedeniyle utancına yenik düştü.

Çok önceki günlerden beri arkadaşının ailesinin dikbaşlığının ve serkeşliğinin mimlenmiş olduğunu gözler önüne sererek, censorluk makamını tek başına elinde tuttu. Aynı şekilde Appius yetki ve selâhiyetini kullanarak, Ara Maxima'da[61] miras olarak Hercules'in rahipliğinin kaldığı Pottia kavmini kurban etmek üzere bu kutsal işi onlara devretmek için, halk sınıfından gelen kölelere kurban etme merasimini öğretti. Rivayete göre bu garip şey vuku bulduktan sonra, dini merasimlerin kurulu düzeninin durmadan insanları baskı altında tutabileceği ve onları taciz edeceği ifade edilir. O zamanlarda on iki (12) Potia ailesi olduğu ve bunların otuz (30) kadarı yetişkin kişiler olduğu halde bir yıl içersinde hepsi telef olup gitti ve ailenin soyu kalmadı. Appius, Potitia ailesinin adını yok etmekle kalmadı, fakat aynı zamanda tanrıların öfkesini unutarak censorun bile gözlerini birkaç yıl sonra kör etmekten çekinmedi.

CAPUT 30

Böylece ertesi yıl konsül Gaius Iunius Bubulcus (üçüncü kez) ve Quintus Aemilius (ikinci kez) görev sürelerinin sonunda, bireylerin yanlış ve yolsuz seçimiyle senato düzeninin bozulduğu ve tayin edilenlerin bazılarından daha iyi şahısların bulunduğunun görmemezlikten gelindiği hakkında şikayette bulunarak halka içlerini döktüler. Sonra onlar haklı veya haksız gözetilmeksizin, çok seven veya kaprisli bir ruh durumunda tanzim edilen listelerden kendilerinin habersiz bulunduğuna dikkati çektiler. Appius Claudius ve Gaius Plautius'un censor olduklarından önce kullanımda olan sicil kayıtlarını görmek istediler. Aynı yıl her ikisi de askeri olan iki emir halk tarafından müzakere edilmeye başladı. Zira ilkin dört lejyon için, halkın oyuyla seçilmesi gereken on altı (16) askeri tribunus olması kanunen kabul edildi. Daha önceleri bu mevkiler diktatörlerin ve konsüllein bir teveccühü neticesi olarak önemli bir gruba verildiğinden, halkın oyuna ancak bir kaç kişi kalıyordu[62]. İkinci olarak, halkın aynı şekilde, donanmayı teçhizatlandırmak ve tamir ederek yeniden kullanılır duruma getirmesi için iki denizci seçmesi gerekiyordu. Bu önlemler önceki pleb tribunusu Lucius Atilius ve Marcius tarafından önerildi. Daha sonra ise Marcus Decius ve başka bir pleb tribunusu tarafından önerildi.

Aynı yıl içinde vuku bulan pek önemli olmayan, fakat dinle ilgili olduğu görülen bir olayı anlatmadan geçemiyorum. Flüt çalgıcıları eski adete göre Iupiter Mabedinde yapılmakta olan şölenin son censorlar tarafından menedilmesine hiddetlenerek, büyük bir kalabalık halinde Tibur'a geldiler. Öyle ki kurban kesme merasimlerinden Roma'da kaval çalacak hiç kimse kalmadı. Olayın dinsel görünüşüyle sıkıntı ve çaresizliğe düşen senato, bu adamları tekrar Roma'ya kazandırmak için, bütün gayretini en iyi biçimde kullanacağını bildirmek üzere Tibur'a elçiler gönderdi. Tibur kavmi istenildiği şekilde hareket edeceklerini kibar bir biçimde gösterdiler ve kendi senato binalarına adam gönderip kaval çalanları çağırarak onları Roma'ya dönmeye teşvik ettiler. Onları ikna etmenin imkansız olduğunu görünce, insan tabiatına uygun düşmeyen bir

hileye başvurdular. Müzikli bir şölen kutlama bahanesiyle, çeşitli vatandaşlar bir tatil gününde kaval çalanların evine davet edildi. Burada onlara, insanların genellikle haris olduklarını alenen itiraf ettikleri, şarabı durmadan içirdiler. Bu durumda çabucak derin bir uykuya dalmış flütçüleri arabalara attılar ve Roma'ya getirdiler. Hâlâ tatlı bir sarhoşluk içinde bulunduklarından, gün ışıkları üzerlerine yansıyıncaya dek, arabaların kendilerini Forum'a bıraktıklarını ve nerede olduklarını farketmediler. Sonra halk onların etrafına toplandı ve kendileriyle birlikte kalmaya ikna ederek gönüllerini yaptılar. Şölende giydikleri elbiselerle her yıl Roma'da üç gün istedikleri gibi gezip dolaşmalarına izin verildi. Bu gezintilerinde müzik çalmalarına ve şimdi adet olduğu şekilde istedikleri gibi hareket etmelerine ve kurban kesme merasimlerinden çaldıkları gibi kaval çalmalarına, mabette tanrılar adına verilen şölende, tekrar müsaade edildi[63]. Bu olaylar, askerlerin iki büyük harbe dikkatlerini teksif ettikleri sırada ortaya çıkmıştı.

CAPUT 31

Konsüller aralarında eyaletlerin kumandasını bölüştüler. Iunius'a Samnitler, Aemilius'a Etruria ile yeni başlayan harb düştü. Hücuma karşı kendisini başarılı bir biçimde müdafaa eden, Samnium'da Culviae'daki[64] Roma garnizonu açlıktan ölmek üzere bulunduğundan boyun eğdi. Samnitler ele geçirdiklerini hayvani bir tarzda gaddarca kamçılayarak, boyun eğerek onların egemenliklerini kabul ettikleri halde, öldürdüler. Bu zalimlik örneğiyle harekete geçen Iunius, Culviae'daki hücumun eski olaylarla hiçbir ilgisi bulunmadığını hissetti. Oraya gelmeden önceki günde bir hücumla surları ele geçirdi ve yeni yetişmiş bütün herkesi öldürdü. Buradan zafer kazanan ordusunu Bovianum'a sevketti. Silâhları ve kahramanları bakımından fevkâlade zengin ve müreffeh bir şehir olan Pentria Samnitlerinin başşehriydi. Bu şehre karşı askerler o kadar şiddetli davranmadılar. Fakat yağma neticesinde elde edecekleri ganimet ümidi, onların burayı zapetmelerini teşvikledi.

Böylece düşmana hemen hemen hiç bir şiddet ve hiddet gösterilmedi. Fakat burada, şimdiye kadar Samnium'un geri kalan bütün yerlerinden toplanan ganimetten bile daha çok ganimet toplanmıştı. Ganimetin hepsi cömertçe askerlere dağıtıldı.

Roma silâhlarının galibiyetiyle zafer kazanıldıktan sonra, meydan muharebesine hazırlanmış düşman tarafından ne ordugâh ne de şehre şimdi daha uzun müddet karşı konulamayacağından, Samnit kumandanlarının ve ileri gelenlerinin hepsi tuzak kurmak için bir yer araştırmaya çok istekliydiler. Bu tuzağı, ordunun ganimet elde etmek için dağılmasına müsaade edilmesi ve böylece hiç beklemedikleri bir anda ordunun kuşatılması ümidiyle kurmayı düşünmüşlerdi. Kırlara firar edenler ve mahkumların bazıları kazara ve bazıları da kasten konsülün eline düştüler. Bunların hepsi aynı hikâyeyi naklettiler. Bu hikâye aynı zamanda gerçekti. Bu hikâyeye göre, gayet muazzam bir kalabalığın dağdan inen otlakda toplandığını anlatarak, ganimeti ele geçirmek için konsülün ordusunu hafif teçhizatla buraya sevketmesini sağlayarak onu ikna etmişlerdi. Yolları gizlice çevirmiş muazzam bir düşman ordusu vardı ve bunlar Romalıların geçitlerden geçtiğini görerek, büyük bir gürültü patırtı ve çığlıklarla aniden harekete geçerek herşeyden habersiz Romalıların üzerine hücuma geçtiler. Askerler ortada silâhlarını ve mızraklarını üst üste yığarlarken, bu beklenmedik ani hücum ilkin korku ve dehşete neden oldu. Bundan sonra, askerlerin herbiri kendisine tebelleş olan bu ani korkuyu başından defedip kurtulunca ve bizzat silâhlarını kuşanınca, herbir taraftan gelerek sancakları altında toplanmaya başladılar. Orduda uzun zaman tecrübeli olanlar şimdi kendi bulundukları mevkileri tanımaya başlamışlardı. Herhangi birinin yönetimi olmaksızın, kendiliklerinden harb safını kurdular. Konsül muharebinin en kritik olduğu yere atını dört nala sürerek, atından aşağı atladı. Kendisinin şan-şöhret aramak için oraya gelmediğini, fakat sadece askerlerine ganimet kazandırmak istediğine şahitlik etmek için, Iupiter, Mars ve diğer tanrıları çağırdı: Bir tek hatasının sadece askerlerini zenginleştirmeyi çok fazla arzu etme-

sinin olduğunu söyledi. Bu şerefsizlikten cesaretinden başka hiçbir şey kendini kurtaramazdı. Muharebede yenik düşmüş düşmana hücum etme maksadıyla hepsini tek bir bütün halinde, ordugâhı soyulmuş, şehirleri yokolmuş ve haince bir tuzağın son ümidini de kaybetmiş ve silahlarından ziyade bulunduğu mevkide güvenli olan düşmana sevketti. Fakat Roma cesaretine üstün gelecek kadar çok kuvvetli şimdi hangi mevki burada vardı? Fregellae ve Sora Kalelerini onlara hatırlattı. Üzerine zafer merasimi kutladıkları mevkiler kendileri açısından avantajsız yerlerdi.

Bu sözlere ateşlenen askerler herbir engeli hiçe sayarak, kendileri üzerinde tanzim edilmiş düşman harb safına karşı ilerlediler. Yürüyüş kolu bayıra tırmanırken burada biraz güç bir çarpışma oldu. Fakat sancak taşıyan ilk hatlar tepedeki yüksek yaylaya ulaşır ulaşmaz ve askerler onların harb saflarının şimdi alçak düzlükte kurulmuş olduğunu farkeder etmez, içine düştükleri panik onları doğruca pusuya yatanlara doğru çevirdi. Etrafa dağılarak ve silâhlarını atarak kaçanlar, biraz önce gizlenerek pusuya yatanların gizlendikleri yerleri araştırmak için firar etmeye başladılar. Bir düşmana güçlük ve zorluklar vermesi bakımından arayıp buldukları mevki Samnitleri kendi kurdukları tuzağa düşürmüştü. Böylece pek azı kurtulmayı başarabildi. Takriben yirmi bin (20000) asker ve halk öldürüldü. Zafer kazanan Romalılar düşmanı takip etmekten vazgeçerek, düşmanın yollarda bıraktıkları sürüleri ganimet olarak toplamaya koşuştular[65].

CAPUT 32

Samnium'da bu olaylar cereyan ederken, Arretini'den başka bütün Etruria halkı, silâhlanmış ve Romalıların müttefiki Sutrium şehrini kuşatmaya başlayarak, aynı zamanda Etruria'nın kapısı ve anahtarını teşgil ediyorlarmış gibi, muazzam bir harbi başlatmışlardır. Diğer konsül Aemilius buraya müttefiklerini kuşatmadan kurtarmak için, yardım etme maksadıyla bir orduyla geldi. Romalılar yaklaşırlarken, Sutrinuslar şehrin önünde hazırlanarak tanzim edilmiş erzağı nazik bir biçimde ordugâha getirdiler. Et-

rüskler ilk günü ya harbi kızıştırmak, ya da ondan çekilmek üzere harcadılar. Ertesi gün kumandanları daha güvenli olmaktan çok, daha tez bir plan uygulamaya karar verdi. Bu plâna göre gün ağardığında harb işareti verildi ve harb safı biçimin de dizilmiş silâhlı askerler harb meydanına ilerlediler. Bu durum konsüle bildirildikten sonra, konsül her tarafa askerlerinin kahvaltı etmeleri gerektiğini ve yemekle kuvvetlerini yeniden kazandıktan sonra silâhlanmaları gerektiğini emrettiğinin bildirilmesini duyurdu. Bu emre itaat edildi. Konsül onların teçhizatlanmış ve hazır olduğunu görerek, siperler boyunca sancakların ilerlemesini emretti ve kendi askeri kuvvetlerini düşmandan biraz çekti. Zira heriki taraf da birbirlerine yakın olduklarını görerek, her biri bir diğerine şevk vermek ve muharebeyi başlatmak için, süratle hareket etmektense sabit bir biçimde dikilip durmayı tercih ediyordu. Öğle vaktinden biraz önce bir kargı diğer tarafa atıldı. Sonra gayelerine ulaşmadan geri çekilemeyen Etrüskler tarafından bir çığlık atıldı. Bu çığlığa karışan borazan sesleri arasında düşman sancakları ilerlemeye başladı. Romalılar da harbe başlamak için aynı derecede çabuk davrandılar. İki ordu büyük bir çılgınlıkla birbirleri üzerine atıldılar. Düşman sayıca, Romalılar ise gösterdikleri cesaret bakımından birbirinden kat kat üstündü. Zafer her iki taraf için de müsavi oldu ve en cesur kişiler de dahil olmak üzere iki tarafta da birçok kişi telef olup gitti. Romalıların ikinci harb safı ilk harb safında kuvvetten düşerek bitip tükenen arkadaşlarına yardım getirmek üzere, hiç azalmamış kuvvet ve güçleriyle yetişene dek sonucun ne olduğuna karar verilmemişti. Yeni ve taze ihtiyat kuvvetleriyle yardım görmemiş olan Etrüsklerin harb safının hepsi Romalıların sancakları önünde ve Roma sancakları etrafında öldüler. Eğer ölmeğe karar veren Etrüskleri gece karanlığı üzerlerini örterek gizlediğinde, zafer kazananlar mağlup olanlardan önce muharebeden vazgeçmeseydi, burada daha önce asla cereyan etmemiş son derece kan dökücü ve daha az firara neden olmayan bir muharebe yapılmış olacaktı. Güneş battığında geri çağırma işareti verildi ve geceleyin her iki ordu da ordugâhlarına çekildi.

Bundan sonra o yıl Sutrium'da kayda değer hiçbir şey yapılmadı. ilk karşılaşmada düşman birinci harb safının hepsini kaybetmişti. Sadece güç belâ ordugâhlarına garnizon olarak kafi gelen ihtiyat kuvvetleri geriye kalabilmişti. Bu arada Romalıların da harb meydanında düşüp ölenlerden ziyade, muharebeden sonra daha çoğunun yaralarının verdiği acı ve ızdırap sonucu ölüme giden, çok fazla sayıda yaralıları vardı.

CAPUT 33

Ertesi yıl konsül Quintus Fabius Sutrium'da bir harbin idaresini üstlendi. Kendisine görev arkadaşı olarak Gaius Marcius Rutulus verildi. Fabius Roma'dan diğer araç-gereçleri sevketti ve düşmanı takviye etmek için Etruria'dan yeni bir ordu geldi.

Tribunuslarla ve pleblerle münakaşa etmek için, kaderin rol oynadığı bir aile vasıtasıyla bir kavga patlak verdiğinde, şimdiye kadar patrici ve pleb devlet memurları arasında burada uzun yıllar boyunca hiçbir münakaşa ve çekişme olmamıştı. Aemilia kanunuyla[66] kesinlik kazanan censorluğun son sınırı sayılan on sekizinci (18.) ayın sona ermesi üzerine, censor Appius Claudius, meslekdaşı Gaius Plautius'un görevden çekilmesine karşın, kendisini hiçbir kuvvetin görevden çekilmesine öncülük etmesine müsaade etmedi. Pleb tribunusu Publius Sempronius kanuni bir müddet tanıyarak censorluğu tahdit etmeyi başlattı. Bu halkın hoşuna gittiği kadar da doğru ve adil bir işti. Aynı zamanda pleblerin olduğu kadar, bu kanun herbir aristokratın da hoşuna gitmişti. Aemilia kanunu tekrar tekrar okunduktan ve yazarına övgüler yağdırıldıktan sonra, diktatör Mamercus Aemilius beş (5) yıl müddetle elde tutulabildiğinden ve yetki ve selâhiyetin uzun süre devamlılığı nedeniyle müstebit bir hal aldığından, censorluk makamının görev süresini tahdit etmek üzere bir buçuk yıllık bir süre tanıdı. Diktatör, Appius Claudius'a şöyle dedi: "Gaius Furius ve Marcus Geganius'un censor oldukları zamanda censor olduğunda ne yapabilirdin Appius Claudius bizlere anlat." Appius

tribunusun sorusunun kendi davasında önem taşımadığı cevabını verdi. Zira Aemilia kanunuyla censorların görevde geçirdikleri süre tahdit edilmesine rağmen, halk kanunu censor seçiminden sonra yürürlüğe koyduğundan ve en son verilen kanunî şekil daima etkili olduğundan, henüz ne bizzat kendisi ne de sonradan censor olarak seçilen herhangi biri kanunun fıkralarınca tahdit edilebilmiştir[67].

CAPUT 34

Appius bu kaçamaklı cevapları birbiri peşi sıra sıralarken, kendisine yardım için hiç kimse bulamadı. Sempronius "EyQuirites bir yıl için decemvir seçilen Appius'un düşüşünü görünüz" dedi. "İkinci yıl bizzat kendisinin seçildiğini beyan etti. Alelâde bir vatandaş olmasına rağmen, ne kendi ne de bir başkasının seçim kefaletiyle olmadan, üçüncü kez kudret ve kuvvet sembolü olan fasces'i ve yetki-selâhiyeti elinde bulundurdu. Kötü kazanılmış, kötü idare edilmiş ve kötü devam eden yetki ve selâhiyetleriyle tamamiyle gargolana dek, bulunduğu görevden ayrılmadı[68]. Ey Quirites, onların şiddeti ve haksızlıklarının karşısında, sizleri kendi vatanınızdan sürülmek ve Kutsal Dağı işgal etmek zorunda bırakan aynı aileydi[69]. Aynı aileye karşı bizzat tribunusların yardımını elde ettiniz[70]. Aventinus Tepesinde iki orduyla ordugâh kurmanız bu aile nedeniyle idi[71]. Fahiş faizi kısıtlayan ve umuma ait toprakları açık bulunduran kanunlara daima hücum eden aynı aileydi[72]. Yine aynı aile patricilerle plebler arasındaki evliliğin devamını durdurdu[73]. Aynı aile pleblerin yüksek devlet memurluklarına seçilme yolunu kapattı[74]. Tarquiniuslar'dan daha çok sizin hürriyetinize düşman olan ad bu ailenin adıdır. İşte böyle Appius Claudius! Mamercus Aemilius'un diktatör olmasından sonra şimdi yüz (100) yıl geçmiş olmasına, o müddet zarfında hepsi son derece asil ailelerden gelen ve çok cesur kimseler olan censorlara sahip bulunmamıza rağmen, onların hiçbiri Oniki Levha Kanunlarını okumamış mıydı? Onların hiçbiri son ola-

rak halkın çıkardığı kanunu bilmiyor muydu? Hayır, onların hepsi Oniki Levha Kanunlarını biliyordu. Censorların ilk seçimini yürüten eski nizamın takaddümde, tamamiyle son olarak halkın kabul ettiği bir kanun olduğundan ve iki kanunun çekişmesinde eski daima yerine yenisi konularak iptal edildiğinden, Aemilia Kanununa itaat ettiler.

"Ya da Appius halkın Aemilia Kanununa bağlı bulunmadığını mı söylüyorsun? Ya da halkın bu kanuna bağlı bulunduğu, fakat bir tek senin müstesna olduğunu mu söylüyorsun? Aemilia Kanunu, memuriyetleri sırasında devlette yapabilecekleri kötülükleri gösteren, zor ve cebire başvuran censor Gaius Furius ve Marcus Geganius'un hareketlerini tahdit etti. Kuvvet ve kudretlerinin kısıtlanmasının verdiği öfke nedeniyle, harbde ve sulhda zamanın en ileri gelen kişisi Mamercus Aemilius'u en alt düzeydeki vatandaşlık sınıfına indirdiler. Bu kanun Gaius Furius ve Marcus Geganius'dan sonra yüz (100) yıl içinde gelen bütün censorları tahdit etmiştir. Kendisiyle aynı kehânetler altında ve aynı haklarla görev verilen meslekdaşı Gaius Plautius'u da aynı kanun kısıtlar. Yoksa halk Plautius'u en iyi haklarla seçilmiş biri olarak censor yapmadı mı? Sen tek başına diğerlerinin bağlı bulunduğu bu durumda, emsalsiz ve paralı imtiyaza sahip bir kişi misin? Sen onu kurban için kral olan biri mi seçmiş bulunuyorsun[75]. O krallığın adını eline geçirecek ve Roma'da kral olarak en mükemmel haklara sahip bulunan biri olarak seçildiğini iddia edecek. Düşün, kim diktatör olarak altı (6) ay kalmaktan, interrex olarak beş (5) gün kalmaktan memnuniyet duyacak? Bu şahsı tırnak sürtme gayesiyle ve oyunları kutlama nedeniyle diktatör yapmak için çok acele etmiş olmayacak mısın? Büyük bayram ve yortuları kutlamayı tamamladıktan sonra yirmi (20) gün içinde diktatörlük mevkiinden istifa eden veya seçimlerindeki bir kusur yüzünden memuriyetin idaresini bırakan bu insanlar Appius'a nasıl ahmak ve yumru gibi görünebilir! Neden eski şeyleri delil olarak gösterip tekrar ediyorum? Son zamanlarda, bu on yıl içinde[76], diktatör Gaius Maenius belli başlı büyük adamlar için güvenli olmaktan

çok daha şiddetli bir soruşturmayı yönetmesi nedeniyle, araştırdığı ve ziyadesiyle kötü suça bulaşmış olmanın kötü niyetliliğiyle itham edildi. Bu nedenle alelâde bir vatandaş olarak bu suçla yüz yüze gelebilmek için, diktatörlükten istifa edip ayrıldı. Senin böyle bir feragatini araştırmak istemiyorum! Ailelerin son derece mağrurluğundan ve müstebitliğinden çekinip gerileme ve zayıflık gösterme. Zorunlu olmadıkça görevinden bir gün bir saat dahi ayrılma. Sadece görev süreni aşmamaya, görev müddetini ihlâl etmemeye özen göster. Censorluğuna bir ay hatta bir gün ilâve etmen yeterli değil midir? 'Üç yıl, dedi, 'Aemilia Kanunuyla tanınan süre yanında üç yıl ve altı ay censorluk görevini yürütebilir ve tek başına bunu sürdürebilirim." Pek tabii bu bir monarşiye yani bir krallık idaresine benzemeye başlar!

"Ölen bir adamın yerine geçme dini bakımdan caiz olmamasına karşın, bir meslekdaşının yerini alıp onun mevkiine geçebilir misin? Bir censorun yetki ve selâhiyetinin, bizim en eski kültürümüz hizmetine çevrilmesinin vicdani rahatlığıyla gerçekten memnun olmazsın. Sadece kölelerin papazlığına, son derece asil ailelerin rahipliğinden, şan ve şerefi bilinen tanrının bizzat kendisi tarafından censor seçildin. Roma'nın kuruluşundan daha eski bir aile için ve ölümsüz tanrıların misafir etmesiyle kutsanan bir aile için bu yeterli değildi. Sen ve censorluk görevin bir yıl içinde kökünden sökülür ve mahvedilebilirdi. Hayır, korku ve dehşetle hafızama üşüşen bir kehânetin adıyla denk olabilen böyle kötü, iğrenç bir suçu[77] bütün devlete bulaştırmamalısınız. Meslekdaşı Gaius Iulius'un ölümü üzerine, Lucius Papirius Cursor görev yerini boş bırakmamak için, ölen adamın yerine Marcus Cornelius Maluginensis'in geçmesine neden oldu. Bu sırada arınma merasiminde şehir zaptedildi. Ey Appius meslekdaşının ihtirası seninkinden ne kadar daha makul ve mutedildi! Lucius Papirius'un censorluğu, ne tek başına yapılan bir censorluk ne de kanuni süresi uzatılan bir censorluk olmadı. Fakat kendisi bu örneği devam ettirecek hiç kimseyi bulamadı. Kendinden sonra gelen bütün censorlar meslekdaşlarının ölümü üzerine görevlerinden vazgeç-

tiler. Fakat sen ne tahdit edilmiş görev süreni, ne meslekdaşının görevden ayrılmasının gerçekliğini, ne kanunu, ne de itidal duygusunu hiç dikkate almadın ve önem vermedin: Tanrılar ve insanlar için hürmetsizliğin, cüretkârlığın, mağrurluğun en son sınırında sayılıyorsun.

"Bana göre Appius Claudius, bulunduğun görevin itibarını ve ona atfedilen hürmeti düşündüğümde, sadece şahsi şiddeti değil, fakat aynı zamanda kibar ve yumuşak olmayan bir sözü dahi senden esirgemeyi arzu ederim. Fakat senin inatçılığın ve gururun, beni söyleyeceğim en ileri şeyi söylemeye mecbur bırakır. Aemilia Kanununa itaat göstermedikçe, senin mahkum edilerek hapise atılmanı emredeceğim.

Censor seçminde atalarımızın takdir ettiği kanuni oyun yeterli olmaması(78) halinde seçimin tehir edilmesi ve diğerinin seçildiğinin beyan edilmemesi hususunu gözönüne alarak, censorluğu tek başına yürütmek için, senin tek censor olarak seçilememenden mutazarrır olmayacak ve pişmanlık duymayacağım." Bu sözleri ve buna benzer sitemleri beyan ettikten sonra, censorun yakalanmasını ve zincire vurularak hapse atılmasını emretti. Altı tribunus meslekdaşlarının bu işini tasdik ettiler. Üç tribunus Appius'un davasını veto ederek onu korudular. Bütün sınıflardan halkın haksızlığa karşı gösterdikleri büyük öfke ve gazabı sonunda, Appius tek censor olarak görevine devam etti.

CAPUT 35

Roma'da bu olaylar cereyan ederken, Etrüskler artık Sutrium'u kuşatıyordu. Konsül Fabius, müttefiklerine yardım etmek için orsudunu dağın etekleri boyunca sevketti. Kuşatmacıların tahkimatlarına hücum etmek için elverişli bir yol bulabildiğinde, Fabius harb için dizilmiş düşmanla karşı karşıya geldi. Altında uzanıp yayılmakta olan ova, konsüle düşmanın muazzam kuvveti hakkında malumat vermeye yetti. Kendisinin sayıca noksanlığı

mevkiinin avantajıyla telâfi etmek üzere, az sayıdaki yürüyüş kolunu kayalık ve taşlarla çevrili sarp tepelere çıkmaları maksadıyla değiştirdi. Kendisi buradan döndü ve düşmanla yüz yüze karşılaştı. Etrüskler güvendikleri tek şey olan sayıca kalabalık oluşlarından başka herşeyi unutarak, öyle bir acelecilik ve istekle muharebeye tutuştular ki, daha çabuk yakın mesafede döğüşmek için kargılarını attılar ve kılınçlarını çekerek düşmanın üzerine atıldılar. Buna karşılık olarak Romalılar onlara, şimdi mızraklarını ve daha sonra taşları yağmur gibi yağdırmaya başladılar. Taşlar bizzat mevkii yeterli ölçüde silâhlandırıyordu. Öyle ki Etrüsklerin yaralanmayanları bile miğferleri ve kalkanları üzerinde takırdılar çıkararak düşen bu taş ve mızrak yağmurundan şaşkınlığa düştüler. Karşı karşıya muharebeye girişmek için, yeterli ölçüde yakına gelmek hiç de kolay bir mesele değildi. Aynı zamanda uzun-menzilli çalışmaları için hiç kargıları yoktu. Orada kendilerini gizleyecek elverişli herhangi bir sığınacak yer olmadığından, mızraklara hedef olmak üzere durdular. Onlardan bazıları mevkilerinden geri çekilirken, harb safı dalgalanmaya ve intizamsız bir duruma düşmeye başlarken, Romalıların birinci ve ikinci harb safları canlı ve şevkli bir çığlık attıktan sonra, elde kılınç düşmana hücüm ettiler. Etrüskler Romalıların hücumuna karşı koyamadılar ve buna dayanamadılar. Bu nedenle onlar aksi istikamete döndüler ve arkalarına bakmadan aceleyle ordugâhlarına doğru kaçtılar.

Fakat Roma süvarisi, ovanın karşı tarafına yanlamasına doğru atını sürerek, artık ordugâhlarına ulaşma teşebbüsünden vazgeçmiş ve dağlarda saklanma yollarını arayan kaçakların önünde belirri verdi. Buradan silâhsız ve yaraları yüzünden ızdırap içinde bulunanlar bir yürüyüş kolu halinde Ciminia Ormanı'na gelerek gizlenmişlerdi. Romalılar binlerce Etrüskü öldürdü ve sekiz bin otuz (8030) sancağı ele geçirdi. Aynı zamanda muazzam bir ganimetle birlikte düşman ordugâhını da elde ettiler. Romalılar sonra düşmanı takip etme imkânı üzerinde düşünmeye başladılar.

CAPUT 36

O zamanlarda Ciminia Ormanı, yakın zamanda Almanya'nın koruluklarla kaplı uzun ve sarp yamaçlar arasındaki geçit vermez yollarından[79], çok daha aşılamaz ve dehşet, korku verici bir görünüme sahipti. Bu zamana kadar buradan hiç kimse, hatta bir tüccar bile geçmemişti. Bu ormana girmek herhangi biri için oldukça güç bir işdi. Fakat kumandanın kendisi bunu yapacak yeterli cesaret ve cürete sahip bir kimseydi. Bütün geri kalanlarla birlikte Caudina Geçitleri'nde uğranılan felâketin anısı hâlâ çok canlı bir biçimde hatırındaydı. Sonra orada bulunanlardan konsülün erkek kardeşi Marcus Fabius -bazıları da onun aynı annenin konsül olan oğlu olduğunu rivayet ederler- etrafı keşfetmeye çıkmayı ve kısa süre içinde herşey hakkında tam ve kesin bir bilgiye sahip olarak geri dönmeyi teklif etti. Fabius yakın aile dostlarının evinde Caere'de tahsil görmüştü. Bu durumdan dolayı Etrüsk dilinde yazmayı ve konuşmayı mükemmelen öğrenmişti. O devirde Roma çocuklarının, bu günlerde Yunanca üzerine çalıştıkları gibi, muntazaman Etrüsk edebiyatı üzerinde ders görme ve eğitilme adetinde olduğuna inanmak için yeterli delil ve şehadete sahip bulunuyorum. Fakat bazı müstesna niteliklere sahip bu adamın düşmanlar arasına tebdili kıyafetle dalma cesaret ve cüretini göstermiş olduğu, daha mümkün görünür. Kendisinin sadece Fabius'un grubunda bir köle olduğu, onunla birlikte büyütüldüğü ve bu nedenle efendisinin dilini öğrendiği söylenir. Onlar yola çıktılar, daha önce iyi bilinen herhangi bir hakikat üzerine konuşmada acemice davranarak kendilerini ele vermekten korumak için, bu kavimlerdeki ileri gelenlerin adları ve girmeleri gereken yerin tabiatı hakkında kısa özet niteliğinde bir bilgi edinmişlerdi. Onlar çobanlar gibi giyindiler ve kırlara ait silâhlarla, bilhassa oraklar ve herbirine mızrakların bağlandığı bağlarla silâhlandılar. Fakat ne onları dilde gösterdikleri özellik, ne de elbise ve silâhlarının modeli, herhangi bir yabancının Ciminia Ormanındaki tepe ve sarp kayalıklar arasındaki uzun geçite girebileceği inancına karşı olan gerçeklik kadar, onları bu denli koruyamamıştı. Onların ta Umbria'da

Camerinum'a kadar girdikleri ve nüfuzları altına aldıkları söylenir. Burada Romalı kendisinin kim olduğunu anlatma cesaretini gösterdikten sonra, senatoya takdim edildi. Konsül adına onlarla dostluk ve müttefiklik muahedesi yaptı. Misafirperverlikle kabul edildikten sonra, ordularının bu bölgeye gelmesi halinde kendilerine otuz (30) günlük erzak temin edilebileceği ve Umbria Camerinum'lu gençlerin silâhlanacağı ve emirlerine itaat etmek üzere hazır bulunacağının, Romalılara bildirilmesi kendisine emredildi.

Onların başarısı konsüle bildirilince, konsül ilk nöbette askeri ağırlıkları önden gönderdi ve lejyonları da askeri ağırlıkların arkasından sevketti. Kendisi süvari kuvvetiyle birlikte geride durdu. Ertesi gün, gün ağarırken düşmanın ileri karakolları üzerine bir gösteri mahiyetinde hücum yaptı. Geçidin girişinde yer alan bu ileri karakollara hücumun asıl amacı, kendi kuvvetini gösteren bir ders vermekti. Yeterli bir süre düşmanı meşgul ettikten sonra, ordugâhına geri çekildi ve oradan çıkarak gece karanlığı çökmeden karşı kapıdan yürüyüş kolunun arkasından yetişti. Ertesi gün günün ilk ışıkları henüz etrafı aydınlatmaya başladığında, Cimina Dağı'nın tepesindeydi. Buradan Etruria'nın zengin, sürülmüş arazilerine bakarak, yağmalamak üzere askerlerini gönderdi. Etrüsk köylülerinin oluşturduğu kalabalık grup alelacele bir çare düşündüklerinde, Romalılar zaten muazzam bir ganimet toplayıp getirmişlerdi. Ülkenin başkanı büyük bir süratle onları topladıktan sonra onlara cesaret vererek morallerini yükseltti. Fakat çok az bir disiplinle ganimeti tekrar elde etme yollarını ararlarken, hemen hemen bizzat kendileri bir ganimet yapıldılar. Bu insanlar katledildikten veya bulundukları topraklardan sürüldükten sonra, ülkeleri baştan başa yağma ve talan edildi ve taş taş üstünde bırakılmadı. Romalılar zafer kazanmış ve erzak ile levazımın her çeşidiyle zenginleşmiş bir halde ordugâhlarına döndüler. Her zaman olduğu gibi, burada senato adına Fabius'a Ciminia Ormanı'nı geçmemesini emretmek için gelen, iki (2) pleb tribunusuyla(80) beş (5) elçi buldular. Harbi engellemek üzere onların çok geç gelebilmelerine çok sevinerek ve sevinç çığlıkları atarak, zafer haberiyle Roma'ya geri döndüler.

CAPUT 37

Konsülün bu askeri seferi harbe son vermek yerine daha fazla öfke ve nefret doğmasına neden oldu. Zira Ciminius Dağı eteklerinde uzanan bölge yakılıp-yıkılıp yağmalamayı hissetmişti ve bu kızgınlıkla yalnız Etruria değil, fakat aynı zamanda Umbria'nın komşu bölgeleri de heyecana kapılarak tahrik olmuşlar ve ayaklanmaya başlamışlardı. Böylece daha önce topladıklarından çok daha büyük bir ordu Sutrium'a geldi. Bu ordu koruluklardan onların ordugâhına ilerlemekle kalmadı, fakat aynı zamanda muharebeye tutuşmak için çok istekli olduklarından, ilk fırsatta harb nizamına göre düzenlenmiş vaziyette ovaya indiler. İlkin, harb saflarını kurduktan sonra, düşmanı muharebeye çekmek için düşmanlarının bulunduğu yeri terkederek bulundukları mevkide ve siperler yakınında durdular. Sonra, Romalıların muharebeye tutuşmak için, hiç de aceleleri olmadığını anlayarak, tahkimatlara doğru ilerlediler. İleri karakolların dahi tahkimatların içine çekilmiş olduklarını gördükleri zaman, kumandanlarına, gündüz için ordugâhtan kendilerine er tayını gönderilmesini emretmelerini bağırarak söylemeye başladılar. Düşmanın hücumunu karşılamak üzere kendilerinin bütün gece boyunca veya gün ağarana dek silâh altında orduda kalacaklarını söylediler. Roma ordusu tamamen uykusuzdu, bir nebze dahi hiç biri gözünü kapamamıştı, fakat komutanın yetki ve otoritesiyle herhangi bir duruma mahal verilmiyordu. Konsül askerlere akşam yemeğini yemelerini emrettiğinde tahminen günün onuncu (10.) saatıydı[81] ve onlara silâhlanmalarını, gece ya da gündüz herhangi bir saatte harb işaretini verdiğinde hazır bulunmalarını emretti. Kısa bir konuşmada Samnit harbini överek büyüttü ve Etrüsk harbini de küçümseyerek aşağıladı. İki düşman arasında veya onların sayıları arasında kıyas olmadığını söyledi. Bundan başka kendisi ilâve olarak gizli silâha sahipti. Zamanı gelince onlar bunu öğrenecekti. Bu sırada onun gizli, bir sır olarak kalması gerekliydi. Bu üstü kapalı imalı sözlerle, düşmanlarının sayıca kendilerinden çokluğu karşısında şevkleri kırılarak savaşmaktan soğuyan askerlerinin cesare-

tini yeniden canlandırmak için, düşmanın ihanete uğradığı inancını yaratmaya çalıştı. Gerçekte Etrüsklerin aceleyle hiç bir siper kurmadıklarını ifade etti. Kendisinin üstü kapalı imalı sözlerle ifade ettiği hakikatın ta kendisiydi.

Yemek yedikten sonra yeniden canlanan ve kuvvet kazanan askerler kendilerini uykuya teslim ettiler ve takriben dördüncü nöbette sessizce uyandılar ve sonra silâhlarını kuşandılar. Siperleri yerle bir etmek ve hendekleri doldurmak üzere, askerlere bir ucu balta öbür ucu çapa şeklinde olan kazmalar dağıtıldı. Harb safı tahkimatların içine çekilmişti ve ayrılan cohorslar kapıların girişlerinde mevzilendi. Sonra, yaz gecelerinde uykunun en derin olduğu tan vaktinden biraz önce harb işareti verildi. İşaretin verilmesiyle birlikte siper yerle bir edildi. Romalılar harb nizamına göre düzenlenmiş bir halde, ileri fırlayarak hepsi harb meydanı yakınlarında uzanmış yatıp uyumakta olan düşmanlarının ansızın karşısına çıktılar. Bazıları kılıncını bile çekmeye vakit bulamadan öldürüldü, fakat yarı uykulu yarı uyanık bazılarının oldukça büyük bir sayısı korku ve dehşet içinde silâhlarına ulaşmaya çalıştılar. Sadece birkaçına silâhlanmaları için zaman verilmişti. Belli bir sancağı takip etmeyen ve başlarında bir kumandanları bulunmayan bu silâhlı düşman askerlerini de Romalılar bozguna uğrattılar ve harb meydanından kovaladılar.

Bozguna uğrayan askerler gerisin geriye kaçarlarken bazıları ordugâhın bir kısmı da ormanın yolunu tuttular. Orman kaçanlar için daha güvenli ve sağlam bir yerdi. Zira ordugâh ovada yer almış olduğundan, aynı gün ele geçirildi. Bütün altın ve gümüşün konsüle getirilmesi için emir verildi. Ganimetin geri kalanı da askerlerin oldu. Düşman o gün ölü ya da mahkum olarak altı bin (6000) asker kaybetti.

Bazı tarihçiler bu meşhur harbin Ciminia Ormanı'nın diğer tarafında Perusia yakınlarında cereyan ettiğini nakleder. Aynı zamanda her taraftan ayaklanmaya başlayan Tusculanumlular ve Umbrialılar tarafından ordunun etrafının kuşatılmaması ve tepe ve

sarp yamaçlar arasında uzanıp giden tehlikeli geçitte ordunun önünün kesilmemesi için, Romalıların korku ve şaşkınlık içinde kaldıklarını ifade ederler. Fakat muharebe yapılan her yerden Romalılar galip çıkmıştır. Böylece o devirde Etruria halkının belli başlı önemli şehirleri sayılan Perusia, Cortona ve Arretium'dan sulh ve müttefiklik istemek üzere Roma'ya elçiler geldi. Bütün bu şehirler ve kavimler Roma'yla otuz (30) yıl süren bir mütareke elde ettiler.

CAPUT 38

Etruria'da bu şeyler olup dururken, öteki konsül Gaius Marcius Rutulus bir hücumla Samnitler'den Allifae'ı aldı[82]. Bundan başka birçok kaleler ve köyler ya düşmanlık yoluyla yokedildi, ya da dokunulmamış bir biçimde, sağsalim Romalıların egemenliği altına alındı. Aynı sıralarda senatonun sahil sorumlusu tayin ettiği Publius Cornelius'un kumanda ettiği bir donanma, Campania'ya doğru yelken açtı ve Pompeii önlerinde durdu. Buradan denizciler ve kürek çekenler Nuceria[83] topraklarını yağma ve talan etmek üzere yola çıktılar. Sağ-salim gemilerine dönebilmek için en yakınlardaki tarlaları çarçabuk harebeye çevirerek talan ettikten sonra, her zaman olduğu gibi, ganimet aşkıyla yanıp tutuşarak, çok uzağa giderek dışardaki düşmanı harekete geçirmek için adeta teşvik ettiler. Tarlalar arasında başı boş bir şekilde dolaşıp dururlarken, tamamen imha edilip yokedilebilecek olmalarına karşın, hiç kimseyle karşı karşıya gelip çatışma durumunda kalmadılar. Fakat bir tehlike düşüncesinden uzak dikkatsizce yürüyüş koluna geri dönerlerken, kasaba halkı gemilerine yaklaştıkları sırada birden onların karşısına çıktı ve ellerindeki ganimeti alarak, bir kısmını da öldürdü. Nizamsız bir güruh halinde gemilerine doğru kaçanlar bir katliamın içine sürüklenmiş oldular.

Quintus Fabius Ciminia Ormanı'na doğru ilerlediği zaman, Roma'da korku ve heyecan ne kadar büyükse, Roma ordusunun önünün kesildiğini ve kuşatıldığını haber alan Samnium'daki

düşmanın sevinç ve mutluluğu da o denli büyüktü. Caudina Geçitlerinde uğranılan felâketin aynısının olabileceğini anımsadılar. Aynı cüretle, düşmanlarının silâhlarının silâhlarından çok yerin güçlükleriyle ve zor şartlarıyla, burada kısılıp kalan ve hiç bir zaman erişilmeyen yol vermeyen, aşılamaz ormanlara sürüklenmiş bir soy olduklarını söylediler. Kıskançlıkla karışık düşmanların neşeleri artık değişmeye başlıyor ve yerini düşmanlık duygularına bırakıyordu. Zira Kader Tanrısı Roma harbinin zaferini ve şöhretini Samnitlerden Etrüsklere çevirebilirdi. Böylece konsül Gaius Marcius'u sıkıştırmak için, bütün kuvvetleriyle ve silâhlarıyla gelmekte acele ettiler. Gaius Marcius karşılıklı muharebeye girişmekten kaçınırsa, Marsi ve Sabines kavimlerinin ülkeleri arasından, derhal Etruria'ya ilerlemeye karar verdiler. Konsül onların yolu üzerindeydi. Heriki tarafta da şiddetli bir muharebe yapıldı, fakat muharebe kesin bir neticeye varılmaksızın sona erdi. Heriki taraftan hangisinin daha çok kayba uğradığı kesin olmamakla beraber, Romalıların mağlup olduğu söylentisi yayıldı: Romalılar atlılar sınıfından belli kişileri, belli başlı askeri tribunusları ve kumandanı yitirmişlerdi. Onların talihsizliklerinin içinde en önemlisi de bizzat konsülün yaralanmasıydı.

Bu aksilikler her zamanki gibi, anlatılırken mübalağa edilerek çok daha büyütüldü. Senato büyük bir dehşet ve korkuya kapılarak bir diktatör tayin edilmesine karar verdi. Hiç kimse zamanının en ileri gelen askeri sayılan Papirius Cursor'un tayin edileceğinden şüpheye düşemezdi ve onun adının verileceğine kesin gözle bakabilirlerdi. Fakat senatörler bir habercinin hepsi düşman olan Samnium'a alınabileceğinden emin değildi. Aynı zamanda konsül Marcius da hayatta değildi. Öteki konsül Fabius'un Papiriusu'a karşı şahsi bir kini vardı. Bu düşmanlığın umumun menfaatine zararlı olmaması için, senato daha önceki konsüllerden bir heyet gönderilmesine karar verdi. Bu şahısların şahsi etkilerine, devletin arzuları da eklenince, devletin ve ülkenin iyiliği açısından Fabius'un bu kavga ve münakaşaları unutması sağlanabilirdi. Elçiler Fabius'a geldiler ve talimata uygun bir konuşmayla se-

natonun kararını bildirdiler. Konsül, ne yapacağından elçileri şüphede bırakarak, gözlerini yere dikti ve tek bir kelime dahi etmeden çekildi. Sonra adet olduğu üzere, gecenin sessizliğinde Lucius Papirius'u diktatör tayin etti[84].

Asil bir biçimde duygularını yendiği için elçiler ona teşekkürlerini sunduğunda, Fabius ısrarla susmaya devam etti ve herhangi bir cevap vermeden veya kendisinin yaptığı şeyden herhangi bir imada bulunmadan elçileri gönderdi. Bunu yapmasının nedeni büyük ruhunun, nasıl şiddetli bir ızdırap altında olduğunun açıkca belli olmasıydı. Papirius, Gaius Iunius Bubulcus'u atlıların başı tayin etti. Papirius Curiata meclisinin[85] huzuruna kendi yetki ve selâhiyetini pekiştiren bir kanun getirmeye başladığında, şeytanca bir kehânetle ilerlemelere gem vurulmuştu. İlk veto herikisi de kötü birer felâket sayılan Roma'nın zaptı ve Caudina Sulhu için Faucia kehâneti diye adlandırılan kehânetin hesaba katılması neticesinde doğmuştur. Roma'nın zaptı ve Caudina Sulhunun herikisi de Curia'nın ilk eski haklarına sahip olduğu aynı yıl içinde vuku bulmuştur[86]. Licinius Macer Cremera'da uğranılan üçüncü felâketin nedenini de bu kötü kehânetten dolayı korku ve dehşete düşülmesine bağlar[87].

CAPUT 39

Ertesi gün diktatör kuşların uçuşlarına ve ötüşlerine, kutsal tavukların yem yiyişlerine bakarak yeni kehâneti öğrendi ve kanunu tamamladı. Sonra, Ciminia Ormanı'na yürüyüşten dolayı ordunun korku ve dehşete düşmüş olması nedeniyle, geçenlerde yeni kayıt olan acemi askerlerin oluşturduğu lejyonlarla birlikte hareket etti. Longula[88] yakınlarına geldi ve konsül Marcius'dan kendi tecrübeli kıdemli askerlerini alarak ilerledi ve muharebeyi başlattı. Düşman da bunu tasdik etmede istekli göründü. Fakat iki ordu silâhlanmış ve muharebeye tutuşmak için hazır olduklarında, heriki taraftan hiç biri muharebeye başlama cesaretini göstermedi, gece karanlığı onların üzerlerine çöktü. Bir müddet için,

kendileri için emniyet ve güvenin eksikliğini hissetmeden, aynı zamanda düşmanlarını kışkırtıp harekete geçirmeden, birbiri yakınında kurmuş oldukları ordugâhlarında sessiz bir biçimde kaldılar. Bu arada Etrüskler lex sacrata[89] kanununa uygun olarak, herbiri kendi adamlarından seçilmiş bir ordu toplayarak büyük bir şiddetle harbe katıldılar. Aynı zamanda daha önce gösterdiklerinden çok daha büyük bir cesaret göstermekteydiler. Harb meydanında öyle bir öfke ve nefret rekâbeti oldu ki, heriki taraf da bir tek mızrak bile atamadı. Muharebe kılınçlar çekilerek başladı. Başlangıçta delicesine bir şiddetle süren mücadele gittikçe daha da kızışarak devam etti. Zira uzun zamandan beri zaferin kime ait olduğu belirlenerek neticeye varılamamıştı. Romalıların son derece sık mağlubiyete uğrayan Etrüsklerle değil de sanki birkaç yeni kavimle mücadele ettiği görülüyordu. Heriki tarafta da hiçbir firar alâmeti görülmüyordu. Sancakların müdafaasız kalmaması için, ön sıralardakiler düşüp ölürken, ikinci sıradakiler onların yerini alıyordu. Bundan sonra son ihtiyat kuvvetleri çağrıldı: Mücadelenin en sonunda ve en tehlikeli anında, atlarında inmiş vaziyette Roma süvari kuvveti geldi. Silâhları üzerlerinde ve vücutları üstünde, piyadenin ön sıralarına doğru ilerlediler. Yorgunluktan bitip tükenmiş çarpışanların arasına taze ve canlı bir harb safı gibi yayılarak, Etrüsklerin harb safında karışıklık ve hasar meydana getirdiler.

Askerin geri kalanları yorgunluktan bitip tükenmelerine karşın, süvari kuvvetinin hücumunu takip ederek, en sonunda düşmanın harb safı arasına dalmayı başardı. Onların inatla devamı karşısında yenilgi başladı. Aynı zamanda belli başlı bölükler aksi istikamete dönmeye başladı. Bu belli başlı bölükler derhal kaçtığında, geri kalanlar da aynı şekilde kaçmaya davrandılar. O gün, uzun zamandan beri gittikçe zenginleşip büyüyen ve saadet içinde yüzen, Etrüsklerin kuvvet ve kudreti ilk kez kırılmış oldu. Muharebede Etrüsklerin harb safı tamamen kılınçtan geçirildi ve ordugâhları aynı hücumda zaptedildi ve yağma edildi.

CAPUT 40

Bundan sonra derhal Samnium'daki harbe eşit tehlike ve aynı derecede şan ve şöhretli netice eşlik etmiş oldu. Düşman diğer harb hazırlıklarından başka, harb safını yine ve harikulâde silâhlarla göze çarpıcı şaşaalı bir duruma getirmişti. İki müfreze vardı: Bu müfrezelerden birinin kalkanları altından kakmalarla işlenmişti. Diğer müfrezenin kalkanları ise gümüş kakmalarla bezeliydi. Kalkanlarının biçimi şöyleydi: Göğsü ve omuzları koruyan en üst kısım, aynı satıhtaki kalkanın tepe kısmıyla daha geniş ve enliydi. Kalkanın alt kısmı elle daha kolay tutulması için gittikçe inceliyordu. Onlar göğüslerini korumak maksadıyla bir sünger[90] giyiyorlardı ve sol bacakları baldır zırhı ile kaplıydı. Miğferleri vücutlarını daha büyük göstermek için, başlığa takılan ibik şekilinde tüyden bir sorguç taşıyordu. Altın kaplamalı kalkanlar taşıyan askerlerin elbiseleri kısmen renkliydu. Gümüş kaplamalı kalkan taşıyan askerlerin elbiseleri ise göz kamaştırıcı beyazlıkta ketenden yapılmıştı. Sonuncular gümüş kın ve gümüş kılınç askısı taşıyorlardı. Sonunculardan önce zikrettiğimiz altın kakmalı kalkan taşıyanların altın kaplamalı kınları ve altından yapılma kılınç askıları vardı. Bunların atlarının altında işlenmiş eyer altına konan keçeleri[91] vardı. Sağ kanad bu askerlere tahsis edilmişti: Diğerleri sol kanadda yerlerini almıştı. Romalılar bu harikulâde askeri giyecek ve teçhizatı daha yeni öğrenmişlerdi. Komutanları onlara bir askerin kaba ve sert görünümlü olmasını, altın ve gümüşle süslenerek değil, fakat kılıncı ve cesaretiyle güven duygusu vermesi gerektiğini öğretmişti. Gerçekten bu diğer şeyler silâhlardan daha çok hakiki ganimetti, muharebeden önce parıltılarıyla muhteşem bir görünüm arzeden bu şeyler, kan ve yaraların arasında bütün güzelliğini yitiriyordu. Kahramanlar bütün bunların bir askerin süsü olduğunu, bütün bu diğer şeylerin zaferle gittiğini ve fakir olmasına karşın zaferin mükâfatının düşmanı zengin yaptığını söylediler.

Bu sözlerle askerlerini cesaretlendirdikten sonra, Cursor onları harbe sevketti. Sağ kanadda mevkiini aldı ve atlıların başını sol kanadın başına geçirdi. Karşılaşmanın bu anından itibaren düşmanla

müthiş bir mücadele yapıldı. Hangi kanadda zaferin başladığına karar vermek için, diktatör ve atlıların başı arasında hiç de yabana atılmayacak bir mücadele göze çarpıyordu. Tesadüfen ilk olarak Iunius Samnitler üzerinde etkili oldu. Sol kanaddaki Romalılarla düşmanın sağ kanadıyla yüz yüze gelmiş oldu. Burada düşmanın sağ kanadı, adetleri olduğu üzere, kendilerini takdis etmişlerdi ve bu nedenle beyaz elbiseleriyle aynı şekilde beyaz silâhları içinde şaşaalı bir görünüm arzederek gözleri kamaştırıyorlardı. Iunius bu adamların Orcus'a[92] kurban olarak sunulmasını teklif ve talep ederek, onların saflarının bozulmasına ve karışıp dalgalanmasına neden oldu. Aynı zamanda düşman harb safının açıkça gerilemesine yol açtı. Diktatör bunu görünce, şöyle bağırdı: "Sol kanadın üzerinde zafer başlamayacak mı? Diktatörün harb safı diğerlerinin hücumunu takip etmeyecek mi? Zaferin şan ve şöhretleri kapıp götürülmeyecek mi?" Bu sözler askerleri yeni bir enerjiyle alev alev yakarak harekete geçirdi. Ne süvari piyadeden daha az cesaret gösterdi, ne de subaylar komutanlardan daha az şevk ve gayretle heyecan gösterdi. Sağ kanadda Marcus Valerius ve sol kanadda Publius Decius, herikisi de konsül mevkiinde olan kişiler, atlarını süvari kuvvetine doğru sürdüler. Süvari kuvveti kanadlarda mevzilenmişti ve şan-şöhrette bir pay kazanmak için, kendileriyle birlikte muharebeye katılmaları hususunda onları teşvik ederek, düşmanın yan taraflarına yani yan kanadlarına çaprazlamasına hücum etti. Bu nedenle düşmanın öteki harb safında yeni ve korkunç bir tehlike doğmuş oldu. Roma lejyonları Samnitlerin içine düştükleri korku ve dehşeti görünce, korkunç çığlıklar atarak hızla ilerlediler, düşman firar etmeye başladı. Harb meydanları çok geçmeden öldürülen insan vücutlarıyla ve parıtlılar saçan silahlarla yığıldı. İlkin korku ve dehşete kapılan Samnitler ordugâhlarına kaçarak sığındılar, fakat sonradan da burası tamamen terkedilmişti. Gece karanlığı çökünce burası ele geçirildi, yağmalandı ve ateşe verildi.

Senato kararı üzerine diktatör, bir zafer merasimi kutladı. Bu zafer merasiminde ele geçirilen silâhlar ve zırhlar çok güzel bir gösteriyle sergilendi. Altınla kakmalı görünüşü son derece muhteşem olan

kalkanlar, Forum'u süslemede kullanılmak üzere, sarrafların dükkanları arasında taksim edildi[93]. Tensae zamanında Forum'u süsleyen aedillerin adetinin ve tanrıların arabalarını örtme adetinin buradan geldiği söylenir. Aynı zamanda bu adet ve gelenekle tensae'ın sevkedildiği söylenir[94]. Böylece Romalılar düşmanın harikulade güzellikteki silah ve zırhlarını tanrılarını şereflendirmede kullandılar. Samnitlerin öfke ve gururu neticesinde, Campanialılar bu modadan sonra ziyafetlerinde kendilerine eğlence yaratan gladyatörleri teçhiz ederek silâhlandırdılar ve onlara Samnit adını verdiler[95].

Aynı yıl konsül Fabius Etrüsklerin geri kalan kuvvetleriyle Perusia yakınlarında bir muharebe yaptı. Perusia diğer şehirlerle birlikte mütarekeyi ihlâl etmişti[96]. Aynı zamanda kolay ve kati bir zafer kazanmıştı. Fabius muharebeden sonra surlara doğru ilerlediğiniden, elçiler yetişmemiş ve şehri teslim etmemiş olsaydı, bizzat şehri alabilirdi. Perusia'da bir garnizon yerleştirdikten ve Roma'da senato huzuruna, dostluk istemek için gelen elçiler heyetini gönderdikten sonra, konsül diktatörden bile çok daha parlak bir zafer elde ettiğinden, Roma'ya bir zafer merasimiyle götürüldü. Gerçekten Samnitleri yenmenin şan ve şöhreti subaylardan ve kumandanlardan Publius Decius ve Marcus Valerius'un üzerine çok büyük bir biçimde yöneltilmişti. Bu şöhret nedeniyle, yeni seçimde halk büyük bir şevk ve heyecanla birini konsül, diğerini de praetor mevkiine tayin etti.

CAPUT 41

Fabius'un Etruria'daki fevkalâde zaferinin tasdik edilmesi üzerine, konsüllüğü devam etti ve kendisine görev arkadaşı olarak Decius verildi. Valerius dördüncü kez seçilen praetor idi. Konsüller kumanda için kur'aya tabi tutuldu. Decius'a Etruria, Fabius'a da Samnium çıktı. Fabius, Nuceria Alfaterna'ya karşı ilerledi ve, teklif edildiğinde şehir halkı sulh istemediğinden, şehrin sulh isteğini reddederek burayı kuşatmayla çevirdi ve burayı teslim olmaya

mecbur bıraktı. Samnitlerle bir muharebe yapıldı. Bu muharebede fazla bir zorlukla karşılaşılmaksızın düşman mağlup edildi. Marsi kavminin Romalılara karşı yapmış olduğu ilk muharebe olmasaydı, bu çarpışma hatırlanmayabilirdi[97]. Paeligni kavmi Marsi isyanını taklit etti ve aynı akibetle karşılaştı.

Öteki konsül Decius da harbde başarılı olmuştu. Ordu için erzak temin etmek bakımından Tarquinienses kavmini korkuya düşürdükten ve onlara kırk (40) yıllık bir mütareke istettikten sonra, Volsinii kavmine ait çok sayıda kaleyi hücumla ele geçirdi. Bu kalelerden bazılarının, düşmana kaçacak ve sığınacak bir yer temin edememesi için, eşyalarını boşalttı ve silâhtan tecrit etti. Her tarafı yakıp-yıkıp taş taş üzerinde bırakmayarak bizzat öyle bir korku yarattı ki, Etrüsk adını taşıyan herkes kendilerine bir muahede ihsan etmesi için adeta konsüle yalvardılar. Onlara bu imtiyazın tanınması reddedildi. Ancak onlarla bir senelik bir mütareke yapıldı. Düşmanın Roma ordusuna bir yıllık ücret ve her askere iki elbise vermesine karar verildi. Bir yıllık mütarekenin karşılığı olarak düşmanın ödediği ücret böyleydi.

Etruria'da şimdi sağlanan sessizlik, ülkelerinin topraklarından bir ordu geçmesinden başka harbin bütün felâketlerinden kaçmış bir kavim olan Umbrialıların ani isyanıyla, bozulmuş ve bertaraf edilmiş oldu[98]. Umbrialılar bütün gençleri çağırarak ve Etrüsklerin büyük bir kısmını isyana teşvik edip ikna ederek, son derece büyük bir ordu topladılar. Etruria'da Decius'u arkalarında bıraktıktan sonra, hücum etmek üzere Roma'ya ilerleyeceklerini söyleyerek, övündüler. Umbrialıların maksadı konsül Decius'a bildirilince, askeri kuvvetleriyle Etruria'dan Roma'ya doğru hızlı bir yürüyüşle geldi. Düşmanın yaklaştığı söylentisini büyük bir istekle bekleyerek, Pupinia'ya[99] ait tarlalar arasında ordugâhını kurdu. Roma'da hiçbir kimse bir Umbria istilâsı olabileceğini aklına getirmemişti ve böyle birşeye önem vermemişti. Onların tehditleri Gallia felâketinden yaşadıkları şehrin nasıl güvensiz olduğunu öğrenenlerde korku uyandırmıştı. Bunun üzerine konsül Fabius'a, Samnit harbinde herhangi bir durgunluk ve yavaşlama

olursa, kendisinin son süratle orduyu Umbria'ya sevketmesini, bildirmek üzere elçiler gönderildi. Konsül emre itaat etti ve uzun süren yorucu bir yolculukla Mevania'ya[100] ulaştı. Aynı anda Umbria kuvvetleri de burada yerlerini almışlardı.

Samnium'da Umbria'dan uzakta başka bir harble tam anlamıyla meşgul olduğuna inandıkları konsülün ani gelişi Umbrialılar üzerinde öyle bir etki yarattı ki bazıları müstahkem şehirlerine geri döndüler, bazıları da harbden ellerini eteklerini çekerek vazgeçtiler. Fakat kendilerini Materina diye isimlendiren bir kanton[101] yalnız geri kalanları silâhlandırmakla kalmadı, fakat aynı zamanda onları derhal muharebe için getirdi. Onlar hücum ettiğinde Fabius ordugâhını hendek ve siperlerle tahkim etmekteydi. Fabius siperler üzerine çılgıncasına koştuklarını görür görmez, askerlerini işlerinden çağırdı ve aynı şekilde mevkiin karakterinin elverdiği ölçüde, onları tanzim ederek harb safını kurdu. Bazıları Etruria'da bazıları Samnium'da kazandıkları şereflerin gerçek hikâyeleriyle onları cesaretlendirdikten sonra, Etrüsk harbinin bu saçma devamına bir son vermelerini ve düşmanın Roma şehrine hücum edebileceklerini bildiren caiz olmayan tehdidinin intikamını almalarını emretti. Bu sözler öyle bir şevk ve heyecanla kabul edildi ki kumandanın nutku kendiliğinden atılan bir çığlıkla kesilmiş oldu. Sonra, hücum işareti verilmeden önce, boynuz ve boruların çıkardığı sesle düşmana karşı en vahşi biçimde adeta yaydan çıkmış ok gibi fırladılar. Karşılarındakiler insan değillermiş ya da silâhlı değillermiş gibi döğüştüler. Fakat sancak taşıyıcıların ellerinden sancakların zorla koparılıp alınmasıyla ilgili harikulâde ve hayret verici bir hikâye anlatılır. Sonra sancak taşıyıcıların sürüklene sürüklene konsülün önüne getirilişi ve silâhlı askerlerin diğer harb safından kendi harb saflarına geçirilişi hikâye edilmektedir. Mukavemet gördükleri her yerde, düşmanlarını omuzlarından tutup iki yana sallayarak ve şiddetle onları yere çalarak, kılınçtan ziyade kalkanlarıyla işlerini gördükleri de anlatılır. Esir alınanlar öldürülenlerden sayıca daha fazlaydı, ve harb safı boyunca bir çığlık işitildi: Bu sese göre onların silâhları-

nı bırakmaları gerekiyordu. Ve böylece, harb safı hâlâ mücadeleye devam ederken, harbin ilk selâhiyetli kişileri ve harbi ilk müdafaa edenler tarafından teslim olma gerçekleştirildi. Ertesi ve daha sonraki günlerde Umbria'nın diğer kavimleri de silâhlarını birakarak teslim oldu: Ocriculum halkı bir taahhüt altında Roma'nın dostluğuna kabul edildi.

CAPUT 42

Fabius, kur'ada bir başkasına çıkan bir harbde galip geldikten sonra, ordusunu kendi eyaletine geri götürdü. Daha önceki yıl başarılı bir biçimde yürüttüğü askeri seferi nedeniyle, halkın kendisini konsüllüğe tekrar seçmekle mükâfaklandırdığı gibi, yine aynı şekilde şimdi senato gelecek yıl için, onun yetki ve selâhiyetini aynen muhafaza ederek kumanda etmedeki görev süresini temdit etti. Yeni konsüller Appius Claudius ve Lucius Volumnius idi. Appius Claudius senatonun bu kararına şiddetli karşı çıkmıştı[102].

Belli başlı bazı annallerde Appius'un censorken gözünün konsüllükte olduğuna ve bir pleb tribunusu olan Lucius Furius'un da kendisi censorluğa tayin edilene kadar, Appius'un mevkiine müsaade etmeyi reddettiğine rastlamaktayım. Konsül seçildikten sonra, meslekdaşının Sallentini kavmi ile yapılan yeni harbe kumanda etmesine karar verildi. Appius, diğerleriyle geri kalan harbde şan-şöhret kazanmaya tamah ettiğinden beri, şehirlilere ait hünerle ve ustalıkla kendi kudret ve kuvvetini daha da arttırmak ve pekiştirmek üzere, Roma'da kaldı.

Volumnius'un tayin edilmesine pişmanlık duymak için hiçbir neden olmadı. Volumnius birçok başarılı muharebeler yaptı ve hücum ederek çok sayıda düşman şehrini aldı. Ganimeti dağıtmasındaki cömertliği, dostlarına ve askerlerine gösterdiği teveccüh ve aynı zamanda iyilikle yardıma geliş gibi hususiyetleri, askerlerini tehlike ve zahmetlere katlanmak için pek çok istekli yaptı.

Önceki konsül Quintus Fabius Samnit ordusuyla Allifae yakınlarında bir meydan muharebesi yaptı. Netice çok az şüpheliydi. Zira düşman bozguna uğramış ve ordugâhına sürülmüştü. Az da olsa biraz gün ışığı olmamış olsa, düşman burada kalamazdı. Hatta bu nedenle karanlık çökmeden ordugâhını kuşatabilirlerdi ve geceleyin herhangi birinin kaçmasına mani olmak için nöbetçiler yerleştirebilirlerdi. Ertesi gün gece karanlığı iyice çökmeden önce, kuşatmaya başladılar. Onlar arasında Samnitlerin elbiseleriyle gönderilmeleri tartışıldı. Onların hepsi boyunduruğa vuruldular. Samnitlerin müttefikleri hiçbir garantiyle korunmadılar ve onların yedi bin (7000) kadarı köle olarak satıldı. Kendilerinin Hernicus vatandaşı olduklarını söyleyenler ayrı hapishaneye konmak için ayrı olarak tutuldular. Fabius onların hepsini Roma'daki senatoya gönderdi. Romalılara karşı Samnitler tarafında döğüşmek için, orduya yazılıp toplanmış mı oldukları, yoksa gönüllü olarak mı döğüşe katıldıkları hakkında bir soruşturma yapıldı. Latinler arasında nezaret altında bulundurmak üzere ayrıldılar. Yeni konsüller Publius Cornelius Arvina ve Quintus Marcius Tremulus'a -zira bunlar şimdi seçilmişlerdi- bu meseleyi taze taze senatoya getirmeleri için bir karar verildi. Bu Hernici kavmini kızdırdı ve gücendirdi. Anagnia kavmi, Maritimum olarak isimlendirdikleri meydanda bütün şehirlerden bir meclis topladı. Aletrium, Ferentium ve Verulae'ın sâkinlerinden başka, Hernicus adını taşıyan bütün kavimler Roma'ya karşı harb ilân ettiler[103].

CAPUT 43

Samnium'da da Fabius'un ayrılması yeni bir karışıklığa neden oldu. Calatia ve Sora Roma garnizonlarıyla birlikte bir hücumla alındı ve ele geçirilen askerler zalimce ve utanç verici bir muameleye maruz kaldı[104]. Bunun üzerine Publius Cornelius bir orduyla o tarafa gönderildi. Anagnia ve diğer Hernici kavimlerine şimdi harb ilân edilmiş olduğundan, yeni düşmanlar Marcius'a tahsis edildi. Muharebenin başlangıcında düşman konsüllerinin or-

dugâhları arasındaki bütün stratejik noktaları ele geçirmede son ederce başarılı oldu. Öyle ki buralara fevkâlade atik ve açık göz bir haberci dahi ulaşmaya muktedir olamazdı. Birkaç gün konsüller bütün bu olup bitenlerden habersiz ve sadece birbirlerinin durumu hakında düşünerek ve fikir yürüterek kaldılar. Onların emniyet ve selâmetleri için duyulan korku ta Roma'ya kadar ulaşmıştı. Burada herhangi bir aniden çıkacak müşkül durumu karşılamak üzere, askeri çağa gelmiş herkese yemin ettirilmiş ve iki tam kadrolu ordu kaydedilmişti. Fakat Hernici kavmi ile yapılan harb şu andaki korku ve paniği ya da ülkenin eski şöhretini hiçbir şekilde garanti altına alamadı. Onlar herhangi bir nokta üzerinde konuşmaya hiç cesaret gösteremediler. Birkaç gün içinde üç (3) ordugâh kaybettikten sonra, Roma senatosuna elçiler gönderebilmek için otuz (30) günlük bir ateşkes üzerinde uzlaştılar ve her askere iki aylık ücret ve erzakla bir elbise verdiler. Senato Marcius'un uygun gördüğü şekilde Hernici kavmine muamele etmesi hususunda, Marcius'a yetki ve selâhiyet veren bir karar verdikten sonra, elçileri Marcius'a geri gönderdiler. Marcius da onları kayıtsız-şartsız teslim aldı.

Samnium'da öteki konsül de düşmandan daha kuvvetli bir durumdaydı, fakat bulunduğu mevkiin karakteri bakımından düşmandan daha çok sıkıntı içindeydi. Düşman herhangi bir yerden getirilecek erzağa mani olmak için, bütün yolları ve elverişli geçitleri kapatmıştı. Fakat konsül hergün harb işareti vermesine karşın, onları döğüşmeye celbedememişti. Samnitlerin hemen bir muharebeyi kabul etmeyecekleri, Romalıların da harbin uzamasına tahammül gösteremiyecekleri yeterli derecede açıktı. Hernici kavmine boyun eğdirerek, meslekdaşının yardımına gelmek için acele eden Marcius'un gelişi, düşmanın muharebeyi geciktirmesine son vermiş oldu. Kendileriyle eşit bir orduyla muharebeye önem vermediklerinden ve bir zamanlar iki (2) konsül ordusunun tamamına mukavemet ettiklerinden, Romalılar için hiç bir ümit olmadığına inandılar. Bu nedenle seyrek bir şekilde dizilmiş vaziyette yürüyen ve yaklaşmakta olan Marcius'un üzerine hücum ettiler.

Derhal bütün yüklerini orada topladıktan sonra, Romalılar, zaman elverdiği ölçüde, harb saflarını kurdular[105]. Cornelius'un ordugâhında dikkati çeken ilk şey çığlık idi. Sonra, uzaktan bir toz bulutu görülmeye başladı ve bu ordugâhta bir kargaşalık ve telâşa neden oldu. Konsül askerlerine silâhlanmalarını emretti ve derhal onları harb safına sevkederek, düşman ordusunun yan tarafına hücum etti. Bu sırada düşman ordusu diğer muharebe ile meşguldu. Diğer ordunun iki zafer kazanmasına müsaade ederlerse, bunun utancıyla yanıp tutuşabileceklerini haykırdılar ve harbin şanşöhretinin kendilerinin olacağını iddia etmekten vazgeçtiler. Konsülün muharebe ettiği noktaya çılgınlar gibi dalarak hücum ettikten sonra, açılan yarıktan düşmanın harb safına doğru ilerledi. Müdafaa eden hiç kimse bulunmayan ordugâhlarını ele geçirdi ve ateşe verdi. Marcius'un askerleri alevleri gördüğü zaman, arkaya dönüp bakan düşman da yükselen alevleri gördü. Samnitlerin firarı çok geçmeden genel olarak her yerde başladı. Fakat her noktada ölüm yolu kapatmıştı ve hiç bir yerde kaçış yolu yoktu.

Hali hazırda otuz bin (30000) düşman askeri katledilmişti ve konsüller geri çağırma işaretini vermişlerdi. Konsüllerin biraraya gelen kuvvetleri tek bir ordu halinde, askerlerin sevinç çığlıkları ve her zamanki kutlamalar arasında ilerliyordu. Bu sırada yardım için toplanmış Samnitlerin yeni cohorsları aniden uzaktan göründü. Bu durum katliamın öcünün alınmasına değil, tekrar yenilenmesine neden oldu. Zafer kazananlar konsüllerden emir veya herhangi bir işaret almaksızın onların üzerine saldırdılar. Aynı zamanda daha sert bir dersle Samnitlerin bundan kaçınmaya başlamaları gerektiğini bağırıyorlardı. Konsüller düşmanın geri çekildiğinden haberdar olduklarından, lejyonların şevk ve gayretine müsamaha gösterdiler. Bozguna uğramış tecrübeli askerlerin ortasında düşmanın yeni askerleri muharebeye teşebbüs etmede, onlarla hiç de denk olmayacaklardı. Samnitlein eski ve yeni bütün kuvvetleri parçalandı ve en yakındaki dağlara kaçtı. Romalılar onları takip ederek buralara da çıkmışlardı. Mağlup olanlar güven verici hiçbir sığınacak yer bulamadılar, konakladıkları dağlardan

aceleyle karmakarışık bir tarzda sürüldüler. Ve şimdi tek bir ses halinde hepsi sulh için yalvarıp yakardılar. Her bir Roma askerine üç aylık erzakla bir yıllık ücret ve bir elbise verilmesine karar verildi. Sonra şartları öğrenmek için senatoya elçiler gönderildi.

Cornelius Samnium'da kaldı. Marcius Hernici kavmi üzerine kazandığı zaferden dolayı bir zafer merasimiyle Roma'ya döndü. Forum'a onun atlı bir heykeli dikilmesine karar verildi ve bu heykel Castor Mabedinin önüne dikildi[106]. Aletrium, Verulae ve Ferentinum adlı üç Hernicus kavmine kendi kanunları tekrar verildi. Çünkü onlar Roma vatandaşlığını tercih etmişlerdi ve aynı zamanda onların bir diğer kavimle evlenmesine müsaade edildi. Bu bir zamanlar sadece Hernici kavminin kullandığı bir imtiyazdı. Romalılara karşı silâhlanmış Anagnia kavmine ve bunun gibi diğer kavimlere, oy kullanma hakkına sahip olmadan, Roma vatandaşlık hakkı verildi. Meclislerde bulunmaları ve birbirleri arasında evlenmeleri menedildi. Dinî merasimlerden sorumlu olmaktan başka hiçbir devlet memurluğuna geçmelerine müsaade edilmedi.

Aynı yıl censor Gaius Iunius Bubulcus Güven Mabedi[107] için bir akid çıkarttı. Bunu Samnit harbi sırasında konsülken adamıştı. O ve meslekdaşı Valerius Maximus hükümet hesabına, tarlalar arasında geçen yollar yaptılar. Bu yıl aynı zamanda Kartaca muahedesi üçüncü kez yenilendi[108]. Bunu kararlaştırmak üzere gelen elçiler hürmetle karşılandılar ve hediyeler verilerek gönderildiler.

CAPUT 44

Aynı yıl, atlıların başı Publius Decius Mus ile birlikte, Publius Cornelius Scipio adında bir diktatör vardı. Bu şahıslar her iki konsül de harb yerinden ayrılamadıklarından, kendi tayinlerini ve görevlerini sona erdirmek için, bir konsül seçimi yaptılar. Seçilen konsüller Lucius Postumius ve Tiberius Minucius'du. Piso[109], bizim yer verdiğimiz Claudius ve Volumnius ile Cornelius ve Marcius'un konsüllüğünün devam ettiği iki yıllık süreyi atlayarak, bu

konsüllerin Quintus Fabius ve Publius Decius'dan sonra geldiğini ifade eder. Annallerin düzeltmesinde onları unutmuş mu olduğu, yoksa iki devrenin konsüllerinin yerini kasıtlı olarak mı, aslına uygun olmadan, atlamış ve yazmamış olduğu belli değildir. Aynı yıl Samnitler de Campania bölgesinde bulunan Campus Stellatis[110] üzerine bir akın yaparak yağmaladılar.

Bunun üzerine heriki konsül Samnium'da farklı bölgelere gönderildiler. Postumius Tifernum üzerine ve Minucius da Bovianum üzerine ilerledi. Muharebe Postumius'un kumanda ettiği Tifernum'da başladı. Samnitlerin katî olarak mağlubiyete uğradığını ve yirmi bin (20000) esir alındığını bazı tarihçiler nakleder. Bazı tarihçiler de orduların eşit şartlarda harb meydanını terkettiğini ve Postumiusu'un korkmuş gibi yaparak, geceleyin askerleriyle birlikte dağlara çekildiğini ifade ederler. Aynı zamanda düşmanın kendisini takip ettiğini ve tahkim edilmiş kendi mekiinden iki (2) mil uzaklıkta bizzat bir ordugâh tahkim ettiklerini belirtirler. Derhal emin bir mevki elde etmek ve erzağını arttırmak gayesini güttüğü görülebilen -gerçekten de böyleydi- konsül, ordugâhını tahkim ettikten ve faydalı şeylerin bütün çeşidiyle onu teçhizatlandırdıktan sonra, burada kuvvetli bir garnizon bıraktı. Kendisi üçüncü nöbette meslekdaşının rotasına mümkün mertebe yakın bir şekilde, hafif ağırlıklı silâhlarla silâlanmış, yüksüz lejyonlarını sevketti. Meslekdaşı da aynı şekilde, bir başka orduyla yüz yüze gelmiş olarak ordugâhta kalmıştı. Burada, Postumius'un teşvikiyle, Minucius düşmanla muharebe etti. Öğleden sonra geç saatlere kadar mücadele kesin bir sonuca ulaşmadan uzadığından, Postumius hiç yorulmamış yeni lejyonlarıyla, düşmanın artık bitkin düşmüş çok yorgun kuvvetleri üzerine hiç beklenmedik bir anda çullandı. Yorgunlukları ve yaraları yüzünden firar etmekten bile mahrum kalan Samnitler tamamen bozguna uğrayarak imha edildiler. Romalılar yirmi bir (21) sancağı aldıktan sonra, Postumius'un ordugâhına gitmek üzere yola çıktılar. Burada, diğer harbin haberiyle şimdi korku ve dehşete düşmüş düşman üzerine zafer kazanan iki ordu hücum etti. Onları tamamiyle bozguna uğrattıktan sonra, altı yüz

yirmi (620) sancağı ve Samnitlerin kumandanı Statius Gellius'u, aynı zamanda diğer birçok esirleri ele geçirdiler. Bundan başka her iki ordugâhı da zaptettiler. Ertesi gün Bovianum şehrini kuşatmaya başladılar ve şehrin hemen zaptedilmesi üzerine, konsüller yaptıkları bu işin şan ve şöhretiyle zafer maresimlerini kutladılar. Bazı yazarlar konsül Minucius'un ciddi bir biçimde yaralandığını ve ordugâhına geri getirildikten sonra ruhunu teslim ettiğini ifade ederler. Aynı yazarlar ondan kalan boş yere Marcus Fulvius'un konsül tayin edildiğini ve onun Minucius'un ordusuna gönderilerek, Bovianum'u zaptettiğini ilâve ederler. O yıl Sora, Arpinum ve Cesennia[111] Samnitlerden geri alındı. Hercules'in büyük bir heykeli Capitol'a[112] kondu ve takdis edilerek Hercules'e ithaf edildi.

CAPUT 45

Publius Sulpicius Saverrio ve Publius Sempronius Sophus'un konsüllüğü sırasında, Samnitler ya buna bir son vermek ya da sadece harbi uzatarak düşmanlıklarına devam etmek istediklerinden, sulh için bir muahede yapmak üzere Roma'ya elçiler gönderdiler. Onların mütavazi ricalarına, Samnitler harb hazırlıkları yaparken sık sık sulh istememiş olsalardı, her zamanki görüşme sonucunda birmuahede yapabilecekleri cevabı verildi: Şimdiye kadar kelimeler hiçbir etki yaratmadığından, Romalıların gerçekleri görmeleri ve bunlar üzerinde durmaları gerekiyordu. Konsül Publius Sempronius kısa zamanda bir ordu ile Samnium'da olmalıydı. Samnitlerin kalblerinin harb ya da sulh için çarptığı konusunda konsül onların kendisini aldatamayacakları bir kimseydi. Bir araştırmadan sonra Publius Sempronius elde ettiği bilgileri senatoya rapor edebilirdi. Samnium'dan ayrılan konsülü onların elçileri takip edebilir ve ona refakat edebilirdi. Roma ordusu aynı yıl bütün Samnium üzerine ilerledi; Halk sulha mütemayil ve sakin bir biçimde onları karşıladı. Aynı zamanda cömertçe erzak temin ederek ordunun ihtiyacını karşıladı. Bunun üzerine eski muahedenin şartları, o yıl tekrar Samnitlere tanınmış oldu[113].

Roma orduları sonra Aequuslar üzerine gönderildi. Aequuslar Romanın eski düşmanıydılar, fakat uzun yıllar boyunca görünüşte sulha sadık, aslında ona ihanet edecek bir şekilde haince sessiz ve sakin kalmışlardı[114]. Onlarla harb yapma nedenleri aşağıda sıralandığı gibiydi. Hernici kavminin mağlubiyetinden önce, Aequuslarla bilikte tekrar tekrar Samnitlere yardım göndermeye katılmışlardı[115]. Hernici kavminin boyun eğmesinden sonra, siyasetlerini saklamaya teşebbüs etmeksizin, bütün kavim de düşman tarafına geçmişti. Roma'da Samnit muahedesinin benimsenmesinden sonra, savaş ve barışa karar veren rahipler tazmin için onlara baş vurduklarında, Romalıların Roma vatandaşlığına kendilerinin kabul edilebilmeleri için, harb tehdidi altında gözlerini korkutmaya teşebbüs ettiklerini ısrarla ifade etmişlerdi. Vatandaşlık hakkına sahip olmak için kendilerine bir seçme hakkı vermeyenlere bir ceza olarak baskı yapılırken, diğerlerine Roma vatandaşlık hakkını tercih etmekle kendi kanunlarını seçmelerine müsaade edildiğinden, Hernicilerle birlikte arzu edildiği gösteririlerin ne kadar küçük ve önemsiz birşey olduğunu söylediler[116]. Toplantılarda bu durumlar halk tarafından açıkca ifade edilip gözler önüne serildiğinden, Romalılar Aequuslar'a karşı harb yapılmasına karar verdiler. Heriki konsül de yapılacak bu yeni harb için hareket ettiler ve düşman ordugâhından dört mil (4000 adım) uzakta mevzilendiler.

Aequus ordusu uzun yıllar kendi adlarına bir harb yapmamıştı[117]. En yüksek yetki ve selâhiyete haiz ve kesin bir kumandan altında olmayan, aceleyle toplanmış yedek askerler gibi bir orduydu. Bu nedenle devlet panik ve korku içindeydi. Bir kısmı muharebe etmek, bir kısmı da ordugâhı müdafaa etmek için düşünülmüş ve ayrılmıştı. Onların çoğunun düşünce ve görüşleri, çiftliklerinin yakılıp-yıkılıp yağmalanacağı ve bunu takiben yeterli olmayacak bir biçimde garnizon bıraktıkları şehirlerinin yakılıp yağmalanarak taş taş üzerinde bırakılmayacağı hususunda yoğunlaşmıştı. Ve böylece birçok fikirlerin arasında, umumun menfaatine aykırı ve herkesin kendi menfaatini düşünmesine yol açan bir öneri işitildi. Bu öneriye göre, ilk nöbette ordugâhı terketmeleri ve birçok yollardan geçe-

rek, tarlalardan bütün mal-mülkleri taşımaları ve surlar vasıtasıyla şehirlerini müdafaa etmeleri gerekiyordu. Onların hepsi yüksek sesle bağrışıp alkışlayarak onu benimsediler. Günün ilk ışıkları etrafı aydınlatmaya başladığından Romalılar geldiği ve harb saflarını kurduğu zaman, düşman kuvvetleri etrafa dağılmıştı. Hiçbir kimseyle karşılaşmayan Romalılar düşman ordugâhına çabuk bir yürüyüşle ilerlediler. Fakat kapılar önünde herhangi bir ileri karakol veya siperlerde herhangi birini farketmediklerinden ve bir ordugâhın alışılagelmiş gürültüsünün yokluğunu hissettiklerinden, bu garip sessizlikten korkuya kapıldılar ve bir tuzağa düşme endişesiyle durdular. Daha sonra, sipere tırmandıklarında ve herşeyi terkedilmiş bulduklarında, izlerinden düşmanı takip etmeye teşebbüs ettiler. Bir ordunun etrafa dağılmış olabileceğini gösteriyormuşcasına her istikâmete giden izler ilkin onları şaşırttı ve sersemletti. Bundan sonra Romalılar gözcüleri vasıtasıyla düşmanın ne yapmayı plânladığını öğrendiler. Birbiri ardı sıra tek tek düşman şehirlerine hücum ederek, elli (50) gün içerisinde her keresinde şiddetli bir saldırıyla otuz birini (31) zaptettiler. Bunların çoğunun bütün malları soyuldu ve ateşe verildi. Aequus adı da katliam yüzünden yok olmuş oldu. Aequuslara karşı kazanılan zafer nedeniyle bir zafer merasimi kutlandı. Aequusların yıkılması felâketi kendilerine örnek olan Marrucini, Marsi, Paeligni ve Frentani kavimleri sulh ve dostluk için ricada bulunmak üzere Roma'ya elçiler gönderdiler. Bu kavimlere diledikleri müttefiklik muahedesi bahşedildi.

CAPUT 46

Aynı yıl Gnaeus'un oğlu ve devlet katibi Gnaeus Flavius aedilis curulis idi. Babası azatlı bir köle olduğundan, mütevazi şartlarda doğmuş ve yetişmiş olduğundan diğerleri için, kurnazlık ve belâgat bakımından önemli bir kimseydi. Belli başlı annallerde aedillerin maiyetinde olduğuna rastlamaktayım ve kavimlerin aedillik için ona destek olduklarını ve yardım ettiklerini farketmekteyim. Fakat bir katip olarak vazife yaptığından onun ismi bu adaylıktan

çıkarılmıştır. Aynı zamanda yine bu annallerde karşıma çıktığına göre, kendi yazı kağıtları destesini bir tarafa bırakmış ve hiç bir kayıt tutmayacağına dair bir yemin etmiştir[118]. Licinius Macer, Flavius'un kâtip olarak vazife yapmadan önce, hali hazırda bulunduğu tribunusluktan bir zamanlar vazgeçtiğini ve daha önceleri triumvirlik için iki fırsata sahip olduğunu, birinde gece nöbetinden sorumlu bir vazifeye[119], diğerinde de bir koloni kurmaya tayin edildiğini iddia ve teyit etmektedir. Flavius'un aşağı tabakadan gelmesini hakir gören asillerle onun mücadelesinin inatçılığına dair, bütün bu olaylar da, farklı bir düşünce mevcut değildir. Flavius pontifexlerin[120] gizli arşivlerinde sıralanmış, hukuk kanunlarının kaidelerini yayınlamıştı. Bir işe getirildiklerinde insanların bilmeleri için, Forum yakınlarında beyaz ilân tahtaları üzerine takvim asmıştı. Asillerin büyük kıskançlık ve öfkesiyle Vulcanus'un bölgesinde Ahenk Tanrısı için bir mabet tahsis edilmişti. En büyük baş rahip Cornelius Barbatus, daha yaşlıların adetine göre bir konsül veya harbe kumanda eden bir komutandan başka hiç bir kimsenin bir mabet vakfedemeyeceğini ispat ve iddia ile söylemesine rağmen, halkın arzusunun da aynı yönde olmasıyla onu birtakım kalıplaşmış sözleri selâhiyetle söyletmeye mecbur bıraktı. Böylece, senato kararına göre, senatonun izini ve kabulü ya da pleb tribunuslarının çoğunluğunun oyu olmaksızın hiç kimsenin bir mabet veya sunak adayamayacağını ve vakfedemeyeceğini, halka şart koşan bir önlem kabul edildi. Ben size asillerin mağrurluklarına karşı pleblerin kendi serbestliklerini nasıl ispat ettiklerini göstermese de, hiç de önemli olmayan bir olayı nakledeceğim. Flavius hasta meslekdaşını bakıp yoklamak için gelmişti ve hastanın yatağı yanında oturan asiller Flavius içeri girdiğinde hep birden ayağa kalkmayı ihmal ettiler. Bunun üzerine Flavius kendi makam koltuğunun içeriye getirilmesini emretti. Makam koltuğundan öfkeden boğulan hasımlarına gözlerini dikerek dik dik baktı. Flavius şimdi pazar yeri topluluğu tarafından[121] aedil seçilmişti. Appius Claudius'un censorluğunu takiben yetki ve kudret sahibi olmuştu. Claudius azatlı bir kölenin oğullarının tayiniyle, senatonun haysiyet ve itibarını zedeleyen ilk ki-

şiydi. Bundan sonra hiç kimse onun seçilmesinin yürürlüğüne müsaade etmedi ve asıl meramı olan senato binasında nüfuz kazanmayı elde etmede başarılı olmadı. Bütün kavimler arasına Roma'nın aşağı tabakadan sakinlerini yerleştirdi ve böylece Forum ve Campus Martius'un bozulmasına neden oldu[122]. Birçok asilerin altın yüzük ve madalyalarını bir yana koyup biriktirdiklerinden, Flavius'un seçilmesine karşı duyulan nefret ve kızgınlık gittikçe büyümekteydi. Bu andan itibaren vatandaşlar iki gruba ayrıldılar. Teveccüh gören ve esas hakları baki kalan, namuslu kimseler bir yol tuttular, diğerleri pazar yerinin nizamsız kalabalığına katıldılar. Quintus Fabius ve Publius Decius censor oluncaya dek ve Fabius, kısmen uyumun sağlanması kısmen seçimin son derece adi insaların eline geçmemesi için, pazar yerinin bütün ayak takımı insanlarını topladı ve onları Urbana adını verdiği dört (4) kavime attı. Bu düzenlemenin büyük bir memnuniyetle ve minnettarlıkla kabul edildiği söylenir. Aynı zamanda talimatların bu nizamına göre, bütün zaferlerinin kendisine kazandıramadığı, Büyük lakabını da elde ettiğini ifade ederler. Fabius'un aynı zamanda Temmuz'un on beşinde (15.) atlıların bir resmi geçidini düzenlediği söylenir.

NOTLAR

1- Onüç sene önce birlikte bu görevde bulunduklarından, ikinci kez konsüllük mevkiinde görevlendiriliyorlardı.

2- Sekizinci Kitabın caput xxxvii, 3'ünde tasvir edilen olaylara değiniliyor.

3- Kitabın arkasındaki haritaya bakınız.

4- Konuşan kişi 341-328 yılları arasındaki sulh müddetini nazarı dikkate almadan bu şekilde sözlerine devam etmektedir.

5- Lucius Lentulus M.Ö. 327'de konsül olmuştu (VIII. xxii. 8). Onun neslinden gelenlerin Caudini lâkabını kullandığı farzedilir. XXVI. xxii. 8). XXVI. xlviii. 9'da bir P. Cornelius Caudinus'dan, ve XXVII. xxi. 9'da bir L. Cornelius Caudinus'dan söz edilir.

6- Q. Claudius Quadrigarius (Introduction, Vol. I. p. XXX).

7- "Sponsio" selâhiyetli kişilerce yapılan sözlü bir taahhüt veya yemin anlamına geliyordu. Bu yetkililer kumandanlar ve, eğer ihtiyaç duyulursa, onların subaylarıydı. Diğer tarafın resmi bir soruşturmasına karşılık olarak yapılır. Anderson.

8- Bk. I. xxvi. 8.

9- Latus Clavus, togada senatörleri ayıran erguvan rengindeki enli çizgi. Hem senatörler hem atlı sınıfına mensup olanlar altın yüzükler takarlardı. Süvariler daha sonraları atlılar sınıfının işaret ve alâmetleriyle ayırt edilmiş oldu.

10- Fasces, en yüksek yetki ve selâhiyetin sembolü sayılan sopa demetiydi. İki konsül refakat ederek onların arkasından gelen liktorlar tarafından taşınırdı. Yaşça daha büyük olan konsül bu yetki ve selâhiyete birinci olarak sahipti.

11- Livius ve Maelius'un kefiller arasında bulunduğunu ve bundan sonra pleb tribunusu olarak seçildiğini düşünmek mümkün görünebilir.

12- Savaş ve barışa karar veren kâhinler heyetiyle ilgili kanun.

13- Zafer, Roma Milleti ordusunun fidye karşılığında kurtulması için şartları kabul etmeye boyun eğdiği taktirde gerçekleşecekti. Sulh ise şartları kabul etmeye razı olduklarında gerçekleşecekti.

14- VIII, ix. 4.

15- Pater patratus, bk. I. xxiv. 6.

16- Cloelia hadisesine bir ima, II, xiii, 6-11.

17- V, xlviii-xlix.

18- Praetorium: Bir ordugâhta komutanın çadırı, karargâh.

19- Komutanın çadırı önünde asılı olan kırmızı bayrak.

20- İki şekilde kehanette bulunulduğu ima edilir: 1) Kutsal tavukların yemi yiyişleri gözlenerek. 2) Kurban edilen bir hayvanın iç organlarının durumuna bakılarak.

21- Kehanet Samnitlerin hiç bir mukavemet göstermemek amacında olduğunu ifade eder.

22- Bu kavmin şehri tahminen Horatius'un "aşağıda uzanan Forentum" deyimiyle ifade ettiği yerle aynıdır. Odes, III. iv. 16.

23- Cursor "koşan, koşucu" anlamlarına gelir. Fakat bu ismin şimdiki hadisede, caput xxxiv. 20'de bizim Papirius'un büyük babasına ait olarak okuduğumuz nedenle, gerçekten atalardan kalmış bir miras olduğu anlaşılır.

24- Profesör Anderson aşağıdaki arasözün (caput xvii. 3'den caput xix) Livius'un çocukluğunda ve daha sonra tekrar gözden geçirilmeksizin buraya ilave edilen rhetorik olarak yazılmış bir gençlik denemesi olduğunu ifade eder. Fakat sonradan bir mukaddeme kısmının ilâve edildiğinden söz eder. (1.2) Bk. App. III ve Transactions of the American Philological Association, XXXIX. (1908), say. 94-99. baskılarına.

25- Kral Pyrrhus'un elçisi Cineas. Bk. Plut. Pyrrhus, xix.

26- M.Ö. 331'de Arbela savaşında İskender tarafından mağlup edilen III. Darius.

27- VIII. xxiv.

28- Philotas işkence altında sorguya çekildi ve İskender'in hayatına karşı bir suikaste giriştiğini itiraf etti. Aynı zamanda bir general olan babası Parmenio da bu suikast girşiminden suçlu bulundu ve herikisi de idam edildi. Granicus'da İskender'in hayatını kurtarmış olan Clitus, bir ziyafet anında sarhoşluk nöbetinin verdiği aşırı heyecan ve öfkenin çılgınlığına kapılan İskender tarafından öldürüldü. Son cümle İskender'in babasının Philip değil Zeus olduğunu ima eder.

29- Bunun kötü bir biçimde Romalılara karşı taraf tutan bir tarihçi olan Timagenes'i ima ettiği düşünülmektedir.

30- Doğru olmasından ziyade daha çok rhetorik olan bir ima. Demosthenes'in meşhur Philippikler'ine işaret etmektedir. Onların sonuncusu tahminen, M.Ö. 335'de Thebae'ın yakılıp-yıkılıp mahvolmasından takriben altı (6) yıl önce bitirilmiştir.

31- Saeculum veya "nesillerin birbirini takip etmesinin" otuz üç (33) yılda gerçekleştiğini kabul edersek, İskender zamanı Romanın on üç (13) Saecula'dan biraz daha fazla sürmüş olduğu düşünülebilir. Livius halkın bu onüç birbirini takip eden nesilli saltanatı M.Ö. 336-323 yılları arasında süren, faal hayatının

on üç yılıyla gerçekten karşılaştırdığını söyler.

32- Livius'un kaydettiği (M.Ö. 459) en son nüfus sayımında 117 321 kişi sayıldı. (III. xxiv. 10). Livius censorların bu nüfus sayımı kayıtlarına ara sıra da olsa baş vurulduğunu belirtir.

33- Veya büyük bir olasılıkla: Latin müttefiklerinin her birinin isyan etmesi halinde.

34- Sarisa, 21 feet uzunluğunda bir kargı idi.

35- Hasta, alelâde bir kargı veya mızrak gibi kullanılırdı. Fakat bazen ince kösele bir şeritle atılırdı.

36- Kanatları.

37- Aulus Gellius, XVII, xxi. 33'de İskender'in İtalya'ya doğru yelken açarak, erkeklerin ordugâhı veya konaklama yeri olan (andronitin) Romalılara gittiğini bildirir. Halbuki Macedonia'lı kadınların ordugâhı olan (gynaeconitin) Perslere gitmişti.

38- En önceki muahedenin M.Ö. 509'da yapıldığı söylenir (Livius bundan söz etmez, fakat Polybius III. xxii'de bundan söz etmektedir). Bir diğer muahede 348'de gerçekleşmiştir. Bk. VII. xxvii. 2 ve notuna.

39- Eyaletlere gönderilen valiler.

40- Bunlarla birlikte şimdi Roma'ya bağlı kavimlerin sayısı otuz bir (31) olmuştu.

41- Teate gerçekten vardı, sadece diğer ismi Teanum idi. Livius iki tarihçinin malzemelerinden bilgi alır ve onların aynı insan için kullandıkları farklı isimlerden birinden iki olay yaratmasına öncülük eder.

42- Meşhur Romalılar kral naipliği münasebetiyle yarı resmi olarak faaliyette bulunmak üzere, İtalyalılar ya da yabancı şehirler için sık sık davet edilirdi.

43- Muhtemelen Saticula, Campania ve Samnium sınırındaydı. Büyük bir olasılıkla şimdiki S. Agata dei Goti olan aynı yer işgal edilmişti.

44- 100 Asker — 1 centurio
100.2 — 1 manipulus
200.3 — 1 cohors
600.10 — 1 lejyon

Bu durumda iki centurio bir manipulusu, üç manipulus bir cohorsu, on cohors da bir lejyonu oluşturuyordu. Diğer bir deyişle cohors lejyonunun onda biriydi.

45- Çok garip bir yanlışla adları burada unutulan adamlar L. Papirius Cursor ve Q. Publilius Philo idi. Bu kişilerin her biri üçer kez konsüllük görevinde bulunmuşlardı.

46- Diodorus bu tarihçilerin izinden gider. (XIX. lxxii.).

47- Fasti Capitolini onun tam adını C. Fabius Ambustus olarak verir. Bu da Fabius'un diktatörün kardeşi olduğunu gösterir.

48- Diğer yol Sora kasabası tarafından kapatılmış olduğundan, Samnit ordusu arasından, Liris vadisinin aşağıları.

49- Öldürülen veya sakat kalan askerlerin yerini almak üzere kaydedilmiş askerlerin bazılarının çok uzun müddet askerlik hizmetinde bulunmamasına karşın, ordu üç yıl harbdeydi. Son zamanda kaydedilenler rütbelerinde kaldılar ve diğerleri terhis edildi. Cohors kelimesinde tarih hatası vardır. Livius ordunun cohorslarla organizasyonunun ancak Marius zamanında yapıldığını unutmuş olmalıdır.

50- Soranus.

51- O zaman için tahkim edilemeyen ve işgal edilemeyen bir yükseklik olduğu açıkca bellidir.

52- Ausones, Aurunci kavminin Grekçe adıdır.

53- Bilinmeyen bir yer.

54- Bu cümle ile Livius, caput xxv. 1 ve 2'de başlayan hikâyeye yeniden devam eder.

55- M.Ö. 339'da Philo, kendisine patricilerin düşmanlığını kazandıran, üç (3) demokratik kanunun yürürlüğe konmasını önermişti. Bk. VIII. xii. 14-16.

56- Samnitlerin sağ kanadı.

57- M α λoFeís olarak bilinen bir Grek kolonisi. Bu kelime "Koyunşehri" (veya belki de "Elmaşehri") anlamına gelir. Romalılar Accusativus hali M α λoF εvT α'yı bozarak, Maleventum kelimesini türetmişlerdir. Bunun "male" ve "venire"den türetildiğini kabul ederler. Sonra kehânetten kaçınmak için, M.Ö. 268'de orada bir koloni kurdukları zaman bunu Beneventum olarak değiştirdiler.

58- Capitol'deki büyük Iupiter Mabedinde bulunan Minerva sunağının duvarındaki bir tırnak sürtme adeti için, VII. iii'e bak. Fakat yazarlar şimdiki pasajda büyük bir olasılıkla hataya düşüldüğünü ima ederler. Zira Fasti Capitolini'de Poetelius'un rei gerundae causa (işi başarmak için) diktatör yapıldığı ifade edilir.

59- Interamna olarak isimlendirilen diğer iki şehirden ayırt etmek için, Interamna Sucasina (bazen de Lirenas) olarak adlandırıldı. Casinus ve Liris ırmaklarından türetilmiş bir isimdir. Bu ırmakların birbirine karıştığı yerde şehir yer almıştır.

60- Roma'dan Capua'ya kadar uzanan Via Appia adındaki yol burada sözü geçen yoldu. Bu yol daha sonra Beneventum ve en nihayet Brundisium'a kadar uzandı. Su yolu kemeri, Gabii yolu üzerinde, yedi (7) ve sekiz (8) mil arasındaki bir yerden Romaya su getirdi. Circus Maximus ve Roma'nın diğer alçak yerlerinin ihtiyacını karşıladı.

61- Hercules'in şerefine kurulmuş eski bir sunak. Kültür menşei I. vii. 13-15'de izah edilir.

62- Askeri trubunusların halkın oyuyla seçimi için bk. VII. v. 9. M.Ö. 311'de benimsenen plana göre, her biri bir lejyona tayin edilen altı trubunusdan dördünü veya hep birden onaltısını

(16) seçme hakkının halka verildiği görülür.

63- Flüt çalanların baş kaldırma hikâyesi aynı zamanda Ovid. Fasti, VI. 651'de ve Plutarch, Quaestiones Romanae, 55'de bulunur. Üç gün ("Quinquatrus'dan daha az" diye adlandırıldı) haziranın 13. 14. ve 15. günleriydi ve kaval çalanlar loncası yararına paralı bir şenlik idi.

64- Culviae'ın yeri bilinmemektedir.

65- Fasti Capitolini Iunius'un Samnit zaferi için Ağustosun 15'inde zafer merasimi kutladığını kaydeder (C. I. L., I², say. 45).

66- M.Ö. 434 (IV. xxiv. 5).

67- Aemilia Kanunuyla Furius ve Geganius'un beş (5) sene müddetle seçimleri feshedildiğinden, Appius en son kanun maddesinde yer alan keyfiyeti ve daha önceki herhangi birinin bunların yerini almasını kabul ve tasdik etti. Bununla beraber sonradan son kanunlarla seçilen bütün kimselerin yetki ve selâhiyetleri iptal edildi. Aemilia Kanunun yerini alan bu kanunlar biraz değişikliğe uğramıştı.

68- Decemvir'in hikâkeyisi için, bk. III. xxxiii-lviii.

69- II. xxxii. 2.

70- II. xxxiii. 1-3.

71- III. 1. 13 ve li. 10.

72- II. xxix. 9; xliv. 1; lxi. 1; VI. xl. 11.

73- IV. i. vi.

74- IV. vi. 7.

75- II. ii. 1-2.

76- Livius, Maenius'un diktatörlüğünü M.Ö.314 yılına koyar. Burada büyük bir olasılıkla başka bir annal yazarını takip eder. Bu tarihçinin kaydı Fasti Capitolini'ndeki gibi, M.Ö. 320 yılını belirtir.

77- Censorluk müddetinin kanunsuz olarak uzaması suçu.

78(a)- Centurio'ların tam anlamıyla çoğunluğunun oylarını almadıkça, hiç kimse censor olarak seçilemezdi.

(b) Centurio Eski Romalılarda yüz asker veya vatandaştan oluşan idari teşkilât. Yüz kişiden veya yüz şeyden ibaret heyet veya cisim.

79- Livius muhtemelen, M.Ö. 56 ve 53'deki Caesar'ın ve M.Ö. 38'deki Agrippa'nın Almanya'daki askeri seferlerini düşünmektedir.

80- Dokunulmazlıklarının verdiği yetki ve selâhiyetle senatoyu, lüzumu halinde, itaata mecbur etmek üzere elçilik heyetine tribunuslar da ilâve edilmişti. Tribunusların kuvvet ve kudretlerinin Roma'dan bir (1) milden daha öteye uzanmaması kabul ve tasdit edildiğinden, bu durum şimdiye kadar rastlanmamış müstesna bir işlemdi.

81- Muhtemelen akşam altı (6) suları.

82- VIII. xxv. 4'de, Livius Allifae'in kazanıldığını, fakat Samnitler

tarafından buranın yeniden zaptedilmesinin hiçbir yerde konuşulmadığı zikreder.

83- Diod. (XIX. lxv). eskiden Roma'nın müttefiki olan Nuceria'nın Samnitlere karşı isyan etmiş olduğunu anlatır.

84- Fasti Capitolini'de Papirius'un diktatörlüğü Q. Fabius Maximus ile C. Marcius Rutilus (M.Ö. 310) ve Fabius ile C. Decius Mus (M.Ö. 308) devreleri arasında yer alır. Livius'un anlatımında diktatörün askeri seferi M.Ö. 310'daki konsüllerinkine benzer biçimde cereyan eder.

85- Kralların maiyetinde curiata meclisi, sadece halkın resmi bir meclisi olarak bulunuyordu (Bk. I. xiii. 6'da curiae'ın ilk başlangıcına). Fakat cumhuriyet devrinde onun işlevi geniş bir biçimde centuriata meclisine geçmiş oldu. Bununla beraber yeni bir memurun seçiminin tasdik edilmesi için, Lex curiata de imperio'dan geçmesine müracaat edilmesi hâlâ baki kaldı ve bunun yanında belli diğer resmi görevler bu meclisin elinde kaldı.

86- Her zaman bu biraz olsun kısıtlandı.

87- M.Ö. 477. (Liber II, caput l.)

88- Longula bir Volsk kasabasıydı, fakat Samnit sınırı yakınlarında yeralmıştı. Livius'un aksi takdirde Samnium'da Longula'nın bilinmeyeceğini ima ettiği gibi, Weissenborn-Müeller'le aynı kabul etmek zorunlu değildi.

89- Lex sacrata'ya karşı gelen biri tanrılara ceza olarak verilirdi. Bk. caput xl. 9, IV. xxvi, 3, XXXVI. xxxviii. 1, ve bilhassa X. xxxviii. 3.

'90- Weissenborn-Müeller kastedilen şeyin görünüşte sünger bir göğüs zırhına benzediğini düşünür. Çeviriyi yapan Profesör Anderson'un edebi izahındaki süngerden yapılma göğüs zırhı açıklamasının izinden gider.

91- Haşa.

92- Orcus, Yunanlılarla Pluto, ölüler diyarı yani yeraltı tanrısıydı.

93- Romalıların kendilerine gümüş sikke bastıklarından kırk (40) sene sonra oldu. Fakat bu sıralar Etruria'dan ve Magna Graecia'dan tedavülle daha çok gümüş sikke geçmiş olabilirdi. Bu sikkeler sarrafların (argentarii) vazifesi için bir malzeme teşgil etmişti.

94- Stuart Jones'un Companion to Roman History, PL. xlix. da bir tensa tasvir edilir. Capitol tanrılarının tasvirleri ludi circenses zamanında, Circus adı verilen oyun meydanına resmi bir yürüyüşle taşınırdı.

95- Romalıların gladyatör düşüncesini Capua'dan edindiği (Livy, Per. XVI). ve Samnit'in daima belli başlı bir tip olduğu görülür. Bu cümlede genellikle, Capualıların muharebede Romalıların şimdiki müttefiki olduğunu ima ettiğini belirttiği kabul edilir.

96- Caput, xxxvii. 12.

97- Marsi, Samnit soyundan olma-

sına karşın şimdiye dek Romalılarla iyi ilişkiler içindeydi.

98- Livius daha önce bundan söz etmemiştir.

99- Gabii'den uzakta olmayan Anio'nun güneyi. Bk. XXVI. ix. 12.

100- Perugia ve Assisi'nin yakınlarında.

101- Kanton: Birarada bulunan birtakım köyler.

102- Senatonun Appius'a karşı bir kin ve husumeti vardı. (Bk. cap. xxx. 1). Bu nedenle Fabius'un orduya kumanda etme yetki ve selâhiyeti anayasaya aykırı olarak temdit edilmiş ve diğer harb Volumnius'a verilmişti.

103- Hernici kavmi, M.Ö. 358'de itaat altına alındıklarından, Romalılarla daima sulh halinde kalmışlardı. (VII. xv. 9).

104- Calatia, caput ii. 2'de bir Samnit şehri olarak zikredilir ve caput xxviii. 6'da buranın M.Ö. 314'de Romalılar tarafından zaptedildiği not edilir. Hernici sınırında bulunan Sora aynı yıl ele geçirildi. (caput xxiv. 14).

105- Yüklerini koydukları yer "in medium" olarak belirtiliyorsa da, aslında dar bir alanda demek daha doğrudur.

106- Castor ve Pollux Mabedi M.Ö. 449'da Regillus Gölü muharebesinde adanmıştı ve on beş (15) yıl sonra bu tanrılara ithaf ve tahsis edilmişti. (II. xx. 12 ve xlii. 5).

107- Quirinalis üzerinde.

108- VII. xxvii. 2 ve not Per. xiii, dördüncü bir muahededen söz eden kısım, tahminen şimdiki pasajla aynen uyuşuyor olabilir.

109- Annal yazarı Lucius Calpurnius Piso Frugi. M.Ö. 133'de konsül olmuştur.

110- Burası Ager Falernus'da yer alan bir araziydi. Daha sonraları seçme şarabı nedeniyle övüldü.

111- Bilinmeyen bir yer.

112- Belki caput xxix. 9'da lâyık olmayan bir biçimde hürmetsizce zikredildiğinden, onu yatıştırmak ve öfkesini azaltmak için olabilir.

113- M.Ö. 354'de Samnitler Romalılarla bir muahede yapmak istemişler ve bunu elde etmişlerdi. Bu muahedenin hangi şartları taşıdığı bilinmemektedir. Fakat hiç şüphesiz onlar serbest ve fikren hürdüler. (VII. ix. 4).

114- M.Ö. 388'den beri. (VI. iv. 8).

115- Caput xlii. 8'de, her nedense, Aequuslar belirtilmez.

116- Bk. caput xliii. 23'de belirtilen bu iki gruba.

117-Aequuslar diğer ordularda gönüllü askerlik yaptıklarından, M.Ö. 388'den beri bir ulus olarak hiçbir harbde muharebe etmemişlerdi. bu kuralı Roma ile yaptıkları harble bozmuşlardı.

118- Kavimler Flavius'un lehinde oylamaya girmeye başlıyorlardı. Fakat aedillik mevkiine nezaret eden kimse seçimde onun adaylığa kabulunü reddetti. Bir katip olarak sivil hizmette bulunması nedeniyle, bir devlet memurlu-

ğunda bulunamazdı. Bu nedenle Flavius bir sekreter olarak vazife gördüğü mevkiinden vazgeçti ve böyle bir seçimden çekildi. Bu pasajda Livius'un anlatımıyla ve aynı zamanda Plin. N.H. XXXIII. i. 17-19 ve Gellius vii. (vi) 9, yetki ve selâhiyeti tanınmış Piso'nun sözünü iktibas yoluyla söylemektedirler. Aynı zamanda Livius'un bu annalistin kendi kaynağı teşkil ettiğini ileri sürdüğüne, çok benzer bir dil kullanmaktadırlar.

119- Bunlar ekseriyetle tresviri capitales olarak adlandırılırdı ve inzibat memurlarıydı. Texte göre bu inzibat ve asayiş memurları ağır ceza davalarında yetki ve selâhiyete sahip devlet memurlarına yardım etmekle yükümlüydü ve özellikle ölüm kararlarının infaz edilmesinde yardımcı olurlardı. Livius Per. xi'de takriben M.Ö. 289'a kadar bu görevin ortaya çıkmadığına işaret etmektedir.

120- Rahiplerin.

121- Esnaf takımı.

122- Comitia centuriata Campus Martius'da, kavimlerin meclisi de Forum'da toplanırdı. Daha önceki toplantı meclisindeki üyeler, daha sonraki meclisdeki üyeleri belirtmektedir. Şimdi ilk kez olarak mülk sahibi olmayan tüccar ve esnaflara, sanatkârlara da yer verilmişti. Bu reform neticesinde vatandaşların geniş bir sınıfına bu imtiyaz tanınmıştı. Bunların birçoğu da servet sahibi zenginlerdi.

KİTAP X

LIBER
X

CAPUT 1

Lucius Genucius ve Servius Cornelius'un konsüllüğü sırasında, genel olarak dış harblerde geçici bir duraklama kaydedildi. Sora ve Alba'da koloniler kuruldu. Aequus ülkesinde Alba için altı bin (6000) kolonist kaydedildi. Sora Volsk ülkesine aitti, fakat Samnitler Volsklardan buranın mülkiyetini almışlardı. Buraya dört bin (4000) kolonist gönderildi. Bu yıl içinde Arpinates ve Trebulani kavimlerine vatandaşlık hakkı verildi. Frusinates kavminin Hernici kavminin işine karıştığı öğrenildiğinden, ve aynı zamanda rüşvetle onların ahlâkını bozdukları anlaşıldığından, topraklarının üçte biri ellerinden alınarak cezalandırıldılar. Bu komplonun ele başıları konsüllerden sonra senato tarafından yürütülen bir soruşturma neticesinde, kamçılandılar ve boyunları vuruldu. Konsüller Umbria'ya küçük bir askeri sefer yaptıklarından, yine de konsüllerin görevde bulundukları yıl herhangi bir harb yapılmaksızın geçmedi. Zira belli bir mağaradan silâhlı adamların çıkarak tarlalara akınlar yaptıkları ve yağmaladıkları haberi gelmişti. Askerler sancaklarını mağaraya taşıdılar ve burada karanlık, göz gözü görmez kasvetli yerde, özellikle kendilerine atılan taşlardan birçok yaralar aldılar. Mağaranın diğer ağzını bulana kadar -zira buradan giden bir yol vardı- heriki girişte ince odun demetlerini üst üste yığdılar ve onları ateşe verdiler. Yaptıkları bu metodla takriben iki bin (2000) silahlı adam mağarada duman ve

sıcaklıktan telef olup gittiler. Çünkü onlar kaçmaya gayret ederlerken bizzat alevlerin içine dalmışlardı. Marcus Livius Denter ve Marcus Aemilius konsül olduğu sırada, Aequuslar düşmanlıklarına yeniden başladılar. Kendi surları dahilinde bir kale görevi yapacak, bir koloni kurulmasına hiddetlenerek büyük bir çılgınlık ve şiddetle bu koloniye hücum ettiler. Fakat onlar kolonistler tarafından sürüldüler, bu durum Roma'da korku ve dehşete neden oldu. Çünkü Aequusların böyle zayıflamış bir durumda sadece kendi imkânlarına güvenerek, bir harb başlatmış olduklarına inanmak oldukça güçtü. Bu nedenle isyanla uğraşıp başa çıkması için, Gaius Iunicius Bubulcus diktatör tayin edildi. Diktatör atlıların başı tayin ettiği Marcus Titinius ile birlikte yola çıkarak, daha ilk muharebede Aequusları teslim olmaya mecbur bıraktı ve egemenliği altına aldı. Sekiz gün sonra bir zafer merasimiyle Roma'ya döndü. Konsülken adadığı ve censor olarak da bu akidin çıkmasına müsaade ettiği, Güven, Selâmet Tanrısına diktatörlüğünde bir mabet tahsis etti ve tanrının adına ithaf etti.

CAPUT 2

Aynı yıl Lacedaemonialı Cleonymus'un kumandasındaki bir Grek donanması İtalya kıyılarına girdi ve Sallentini ülkesindeki Thuriae şehrini ele geçirdi[1]. Konsül Aemilius düşmana karşı gönderildi. Aemilius tek bir muharebede düşmanı bozguna uğrattı ve gemilerini buradan kaçmaya mecbur bıraktı. Thuriae tekrar eski sâkinlerine idae edildi ve Salletini ülkesinde yeniden sulh hüküm sürmeye başladı. Bazı annallerde diktatör Iunius Bubulcus'un Sallentini kavmi arasına gönderildiğine ve Romalılarla muharebeye tutuşmadan önce, Cleonymus'u İtalya'dan sürmüş olduğuna rastlamaktayım. Brundisium'un dağlık burnunun etrafını dolaştıktan sonra, Adriatic körfezinin ortasında rüzgârların yardımıyla salına salına hızla geçti. Solunda İtalya'nın sığınacak yeri olmayan kıyılarından, sağında korsanlıkları nedeniyle onların en kötüsü ve en zalimi olarak bilinen Illyrialılar, Liburnialılar

ve Histrialılar adındaki kavimlerden korku ve dehşete düşerek, Veneti kıyılarına ulaşana dek dosdoğru gitmeye devam etti. Ülkeyi incelemek üzere küçük bir grup gönderdikten, onlara uzanan dar bir sahili olduğunu öğrendikten sonra, aynı zamanda burayı geçince arkada med ve cezirle taşıp coşan sığ göller bulunduğunu anladı. Uzakta olmayan tarlaların satıhları ayırt edilebiliyordu ve onların arkasında yükselen tepeler görülüyordu. Mediacus adında çok derin bir nehir buradan çıkıyordu. Gemilerini güvenle demirlemek üzere bu nehrin etrafına getirebilirlerdi. Bütün bunları öğrendikten sonra, donanmasına yelken açmasını ve yolunu nehre çevirmesini emretti. Fakat nehir yatağı çok ağır gemilerin geçmesine müsaade edemedi ve silahlı askerlerin kalabalık grupları daha hafif teknelere geçirildi. Çok kalabalık sâkinleri olan tarlalara gelinceye kadar yollarına devam ettiler. Zira Patavini'nin üç (3) sahil köyü burada nehir kıyısı boyunca yer almıştı. Burada gemilerinden inerek, gemileri korumak üzere küçük bir garnizon bıraktılar. Sonra evleri ateşe verdiler, insanları ve hayvanları ganimet olarak aldılar. Yağmanın tatlılığının verdiği çekicilik ve cazibeye kapılarak gemilerinden gittikçe daha uzağa ilerlediler.

Bu olayların haberleri Gallialıların yakınlığından ötürü daima silâh altında bulunan Pataviumlular'a iletilince, onlar gençlerini iki kısma böldüler. Bu gruplardan birisi, yağma ve çapulculuk maksadıyla dağılmış oldukları bildirilen bölgeye ilerlediler. Diğerleri yağmacılardan herhangi biriyle karşılaşmaktan kaçınmak için, farklı bir yol tutarak kasabadan on dört (14) mil uzaklıkta, gemilerin demirlediği yere ilerlediler. Sonuncu grup onların yaklaştıklarının farkında olmayan nöbetçileri öldürerek gemilere hücum ettiler. Korku ve dehşete düşen gemiciler onların nehrin öteki kıyısına geçmelerine müsaade etmek zorunda kaldılar. Karada da dağılıp yağma yapanlara karşı yapılan muharebe eşit ölçüde başarılı oldu. Grekler mevkilerine geri çekildikleri zaman, Veneti kavmi onların yolunu kestiler. Böylece düşman iki grup arasında kısılıp kaldı ve katledildi. Esir olarak alınanlardan bazıları donan-

manın ve kral Cleonymus'un üç (3) mil nasıl uzaklaşmış olduğunu anlatır. Bunun üzerine emin bir şekilde muhafaza edilmek için esirler yakındaki köye teslim edildi. Silâhlı adamlar, uygun biçimde dipleri düz olarak yapılmış sığ gölü geçmeye elverişli, nehir kayıklarına binerek ve diğerleri de yağmacılardan ele geçirdikleri gemi ve tekneleri adamla teçhiz ederek, donanmanın üzerine yokuş aşağı indiler ve acemi gemilerin etrafını çevirdiler. Düşmandan ziyade bilmediği sulardan daha çok korku ve dehşete kapılarak, mukavemet göstermek yerine derin denize doğru kaçmaya daha çok eğilim gösterdiler. Nehrin ağzına kadar şiddetle onları takip ettiler. Onların bazılarını esir olarak aldıktan ve gemilerini yaktıktan sonra, düşmanı bozguna uğramış bir tarzda karaya döktüler. Kendileri de zafer kazanmış olarak geri döndüler. Cleonymus donanmasının sağlam kalan beşte biriyle (1/5) güç belâ yelken açıp uzaklaştı. Adriatic denizinin hiçbir bölgesinde onun teşebbüsleri başarılı olmamıştı. Gemilerin tığını[2] ve Iuno'nun eski mabedinde tutulan Laconialıların ganimetlerini gören Patavium'da[3] yaşayan şimdi birçok kişi vardır. Bu deniz muharebesinin anısına, muharebenin yapıldığı aynı günün yıl dönümlerinde, kasabaya doğru akan nehirde bir deniz müsabakası yapılır.

CAPUT 3

Aynı yıl dostluk isteyen Vestini kavmiyle Roma'da bir muahede yapıldı. Bundan sonra birçok yerde tehlike işaretleri vardı. Etruria'nın silâhlanmış olduğu bildirildi. Bu silahlanma, Arretium'da bir gruplaşmadan kaynaklanan isyanı takip etmişti. Arretium'da zenginliklerinin neden olduğu kıskaçlıktan ötürü, çok kudretli bir aile olan, Cilnii ailesinin sürülmesi, bir kımıldanmanın bir kaynaşmanın başlangıcını teşkil etmişti[4]. Aynı zamanda Marsi kavmi dört bin (4000) kişinin kaydedilmesiyle kurulmuş Carseoli kolonisinin bulunduğu yerdeki toprakların müsaderesine şiddetle karşı koymuşlardı[5]. Böylece bu karışıklıklar yüzünden,

Marcus Valerius Maximus diktatör tayin edildi(6) ve atlıların başı olarak kendisine Marcus Aemilius Paulus'u seçti. Quintus Fabius'un yaşamı süresinde ve bulunduğu görevlerden sonrakinden daha ziyade Valerius'a yardım edildiğine inanıyorum. Fakat Maximus lakabında bir yanlışlık mevcut olabileceğini inkar etmiyorum(7). Diktatör ordusuyla hareket ettikten sonra, tek bir muharebede Marsi kavmini bozguna uğratarak yendi. Sonra onları şehir surları içine kapatarak, birkaç gün içinde Milionia, Plestina ve Fresilia'yı ele geçirdi. Marsi kavminin topraklarının bir kısmında para cezası uygulayarak onlarla olan muahedeyi yeniledi. Sonra harb Etrüsklere karşı yönlendirildi. Diktatör tekrar kehâneti almak üzere, Roma'ya gitmek için yola çıktı. Atlıların başı hayvan yemi bulmak üzere gittiğinde bir pusuya düştü. Çok sayıda sancak kaybederek, utanç verici bir bozguna uğrayış ve askerlerinin katliamıyla ordugâhına geri çekildi. Bu hezimet Fabius'un başına gelen hezimetten çok farklıdır ve onunki kadar büyük değildir. Eğer kendisi herhangi bir nitelik bakımından lakabına uyacak bir kimseyse, sadece bir askerin şan ve şöhretine yakışan birşey yapmamasından değil, fakat aynı zamanda Papirius'un şiddetini hatırlayarak, diktatörün emri olmaksızın muharebede döğüşmeye hiçbir zaman sevkedilmemiş olmasındandır(8).

CAPUT 4

Bu felâketin haberi Roma'da durumun yarattığı korku ve dehşetin daha da büyümesine neden odu. Zira, sanki ordu tahrip edilmiş gibi, kanuni bütün işlere ara verildiği ilân edildi. kapılara konmak üzere muhafızlar çağrıldı ve birçok cadde ve sokaklara gece nöbetçileri kondu. Surlara mızraklar ve kargılar yığıldı. Askerlik çağına gelen herkes yemin etmeye çağrıldıktan sonra, diktatör orduya gönderildi. Burada herşeyi ümit ettiğinden daha sâkin ve atlıların başının dikkatli önlemleriyle herşeyi usül ve kaidesine uygun bir biçimde tertiplenmiş buldu. Ordugâh daha emin bir mevkiye çekilmişti. Sancaklarını kaybeden cohorslar ça-

dırları olmaksızın, siperlerin dışına bırakılmıştı[9]. Ordu bu şerefsizlik ve utancı çok geçmeden silebilmek için, muharebeye daha istekliydi. Bunun üzerine diktatör zaman kaybetmeksizin Rusellae[10] bölgesine ilerledi. Bu yere kadar düşman kendisini takip etti. Başarılarının akabinde Romalılarla açık bir alanda bile yarışmak ve onlarla başa çıkmak için kabiliyetleri dahilinde her imkâna sahip olmalarına karşın, daha önce başarılı bir biçimde denedikleri bir tuzak kurmaya teşebbüs etmekten de hiç kaçınmadılar. Roma ordugâhından uzakta olmayan bir yerde bir köyün yarı harabeye dönmüş binaları ayakta durmaktaydı. Ülke yakılıp-yıkılıp yağmalandığında bu köy de ateşe verilmişti. Bu harabelerde gizlenen silâhlı adamlar, komutan Gnaeus Fulvius'un başında bulunduğu bir Roma ileri karakolunun tam görüş mevziine birkaç sürü gönderdiler. Fakat bu tuzak yemiyle cezbetme teşebbüsleri Romalıların herhangi birini mevkilerinden çekmede başarısız kalınca, çobanlardan biri tahkimatların altına geldi ve harabeye dönmüş binalar arasında sürülerini dışarı çıkarmada tereddüt gösteren diğerlerine bağırdı. Onları Roma ordugâhının ortasına güvenle sürebileceklerinden, niçin bu kadar ağır davrandıklarını sordu. Caere'den[11] gelen birkaç adam bu sözleri komutana tercüme etti ve askerlerin bütün manipulus'ları arasında ortaya çıkan kızgınlık ve hiddet son haddindeydi. Henüz onlar komutanlarının emri olmaksızın harekete geçmeye cesaret etmiyorlardı. Komutanları onlara çobanların konuşmalarının köy halkına mı yoksa şehir halkına mı daha çok benzediğini, kendi dilleriyle belirtmelerini emretti. Aksanları, vücutları, çehreleri itibarıyla, onların bir çoban için son derece kibar ve zarif olduklarını bildirmeleri üzerine, "bu yüzden gidiniz" dedi ve "boş yere hazırladıkları tuzağın örtüsünü açmayı onlara emrediniz. Zira Romalıların hepsi biliyor ve silah gücüyle mağlup edilmekten çok daha tuzağa düşürülemeyeceğini şimdi anlamış bulunuyor." Bu sözler çok geçmeden duyulunca ve pusuda yatanlara ulaşınca, hepsi derhal saklandıkları yerlerden çıktılar ve her taraftan açıkca gözler önüne uzanan ovaya harb nizamıyla ilerlediler. Onların orduları komutana kendi bölüklerinin mukavemet edebileceğinden daha

büyük göründü. Bu nedenle büyük bir aceleyle yardım çağırmak için diktatöre haber gönderdi. Bu esnada kendisi bizzat düşmanın hücumlarına karşı koyuyordu.

CAPUT 5

Haberinin alınması üzerine,[12] diktatör sancakların ilerlemesini ve adamlarının silâhlanarak onları takip etmesini emretti. Fakat herşey emredildiğinden daha da süratle gerçekleştirilmişti. Sancaklar ve silâhlar derhal kapışıldı ve askerlere bir koşuyla ileriye fırlamalarına güçlükle mani olunabildi. Geçenlerde uğradıkları hezimetin düşüncesi nedeniyle ortaya çıkan öfke tek başına onları teşvik etmekle kalmadı, fakat muharebe daha da kızışırken kulaklarına süratle gelen çığlıklar da onların harekete geçmesine neden oldu. Böylece onların biri diğerini zorlamaya başladı ve bu suretle sancak taşıyıcıları daha süratli bir yürüyüşe teşvik etmiş oldular. Fakat onları tutmada çok istekli olan diktatör, yaptıklarından daha çabuk onları gördü. Onlara yürüyüşlerini yavaşlatmalarını emretti. Aksine muharebenin başlangıcında çağrılmış olan Etrüskler bütün kuvvetleriyle harb meydanında yerlerini almışlardı. Bir haberciden diğerine nakledilmek suretiyle, Etrüsklerin bütün lejyonlarının muharebe etmekte olduğu ve kendi kuvvetlerinin daha uzun zaman dayanamayacakları haberi diktatöre iletildi. En yüksek mevkiden aşağı doğru bakarak halkının tehlikeli ve korku verici durumunu bizzat görebilirdi. Henüz, kumandanının muharebeyi devam ettirmeye muktedir olduğuna ve tehlikeden onu kurtarmak için kendisinin çok uzakta olmadığına oldukça güveniyordu. Bu nedenle düşman tarafının kuvveti harcandığında, hiç azalmamış kuvvet ve şiddetleriyle onların üzerine saldırarak, düşmanı tamamen tüketmeyi arzu etti. Romalıların yavaş yavaş ilerlemesine karşın, bilhassa atlılar için şimdi muharebeye girmek için az bir mesafe kalmıştı. Herhangi bir gizli veya süratli ani bir hareketten düşmanın kuşkulanmaması için, lejyonun sancakları ileri kollardaydı. Fakat diktatör atlıların serbestçe

geçebilmesi için piyadenin safları arasında büyük ölçüde mesafe bırakmıştı. Lejyon askerleri bir çığlık attılar ve aynı anda atlılar salıverildi. Atlılar serbest bir rotayla atlarını mahmuzlayarak düşman üzerine dört nala ilerlediler. Atlılar piyadenin ani müdahalesine karşı hazırlanmamışlardı ve ani bir korku ve karışıklığa düşerek tamamiyle panik durumuna girdiler. Ve böylece, şimdi aşağı yukarı kuşatılmış insanlara yardımın hemen hemen çok geç kalmasına karşın, şimdi onların hepsine bir mühlet tanınmıştı. Ne daha uzun müddet devam edecek, ne de neticesi belli olmayacak bu muharebenin idaresi taze, yorulmamış, canlı kuvvetler tarafından ele alındı. Bozguna uğrayan düşman ordugâhına kaçtı ve Romalı sancak taşıyıcılar sonra onları içerde sıkıştırınca, onlar çekildiler ve ordugâhın en uzak noktasında hep beraber biraraya sıkışır gibi toplandılar. Dar geçitler kaçanlarla tıkanmış oldu. Onların büyük bir kısmı yüksek yerden kendilerini müdafaa edebilecekleri veya herhangi bir yere tırmanıp kaçabilecekleri ümidiyle, toprak yığını ve siperler üzerine tırmandılar. Tesadüfen belli bir yerdeki toprak yığını sağlam bir biçimde yere oturmamıştı. Bu toprak yığını üzerine çıkanların ağırlığını çekemediğinden siperin içine kayıp dağıldı. Bu yolla, tanrıların kendilerine bir kaçma vasıtası yaratmış olduğunu bağırarak kendilerini korudular. Fakat kendileri silahsız olduklarından silâhlı kişilerden kaçmaları mümkün olmadı.

Bu muharebede Etrüsklerin kuvveti ve kudreti ikinci kez kırılmış oldu[13]. Askerlere iki aylık erzakla bir yıllık ücret ödemeye söz vererek, bir sulh akdetmek üzere, Roma'ya elçiler gönderilmesi için diktatörden izin elde ettiler. Kendileriyle sulh yapılmayacağını söylediler, fakat Etrüsklere iki yıllık bir ateş-kes bahşedilmiş oldu. Diktatör Roma'ya döndü ve zafer mearsimini kutladı. Hatırlanmaya değer herhangi bir muharebe olmaksızın Etruria'nın yatıştırıldığını, sadece Arretini kavminin yarattığı nifağın halledildiğini ve pleblerle Cilnia ailesinin araları bulunarak uzlaştırıldığını söyleyen tarihçilere rastlamaktayım. Derhal konsüllük görevine başlamak için Marcus Valerius diktatörlükten çekildi[14]. Bazı ya-

zarlar Marcus Valerius Corvus'un bu göreve istemeden seçildiğini, hatta seçimin kendisi yokken yapıldığını ve seçime bir interrex'in başkanlık ettiğini kaydederler. Aynı zamanda Apuleius Pansa ile birlikte konsüllük görevini yürütmüş olduğunun tek münakaşa götürmeyen şey olduğunu ifade ederler.

CAPUT 6

M. Valerio ve Q-Apuleio'nun konsulluğunda devletin yabancılarla ilişkileri son derece sakin ve sulh içinde geçti. Etrüskler harbde başarısız kalmalarıyla ve iki senelik ateşkes nedeniyle sessiz ve sakin bir halde tutuldular. Samnitler birçok yıllar uğradıkları mağlubiyetler ve felâketler nedeniyle uslandıklarından, henüz yeni bir muahededen bıkmamışlar ve usanmamışlardı. Roma'da da çok sayıda göçmen tarafından kolonilere yardım yapılması plebleri sakinleştirmiş ve yumuşatmıştı[15]. Bununla beraber sessizlik ve sükun her yerde bulunamıyordu. Pleb tribunusları Quintus ve Gnaeus Ogulnius, hem patrici hem de plebler arasında olmak üzere, devletin ileri gelen adamları arasında bir münakaşa ve nifak başlattılar. Onlar her fırsatta pleblere patricileri çekiştirme ve onlara iftira etme yollarını aramışlardı. Denedikleri her yol boşa çıkınca, en aşağı halk sınıfını değil, fakat pleblerin ileri gelenlerini harekete geçirebilecek bir plân başlattılar. Pleblerin ileri gelenleri arasında konsullük ve triumphus mertebelerinin tadını çıkarmış olanlar bulunuyordu. Bu kişiler baş rahiplikten başka diğer rütbe ve mertebelerde bulunmuşlardı. Bulundukları mertebelerin listesini tamamlamak için, henüz baş rahiplik ve papazlık hepsine açık değildi. Bunun üzerine Ogulniuslar bir kanun önerdi. Bu kanuna göre bundan böyle dört (4) kâhin, dört (4) rahip ve papazların sayısının arttırılması arzu edildi. Bunlara dört (4) rahip ve beş (5) kâhin ilâve edilmeliydi ve bu ilave edilen dört rahiple beş kâhin pleblerden oluşmalıydı. İkisi ölmedikçe, bu grubun nasıl dört (4) kâhine inebileceğini keşfedemiyorum. Sayılarının müsavi olmaması augurlar arasında yerleşmiş bir kaide oldu-

ğundan, Ramnes, Titienses ve Luceres adındaki üç eski kavim herbiri kendi auguruna sahip olabilir. Ya da daha fazla bir sayıyı ihtiyaç duyulursa, onlar aynı oranda papazlarını arttırabilirler. Gerçekte dörde beş ilâve edilince onların sayıları artmış oldu. Sayıları dokuza çıktığından her kavim üç (3) augur verdi[16]. Fakat onlar plēblerden katıldığından, patriciler konsullüğün onlara açıldığını gördükleri zaman bu öneriden dolayı sıkıntı ve üzüntüye kapıldılar. Kendilerinden ziyade tanrıları daha çok etkilemiş ve onlara daha çok endişe vermiş gibi göründüler. Tanrılar dini merasimlerinin ve kutsal şeylerinin bozulmaması gerektiğini görebilirlerdi. Kendi taraftarları bakımından devletin üzerine herhangi bir felâketin gelmemesini, sadece ümit ettiler. Bununla beraber büyük bir mücadele vermeden, alışık oldukları bu çeşit bir mücadelede şimdi yenilmiş oldular. Hasımlarının büyük rütbelerden sonra daha uzağa ulaşamadıklarını farkettiler. Daha önceleri bu rütbelere ve mevkilere ulaşabileceklerini hemen hemen hiç ümit etmemişlerdi. Fakat bütün bu şeylerin mülkiyeti tamamen, başarının şüpheli görüntüsüyle uğraştıkları ve çaba sarfettikleri konsüllükler, kensorluklar ve triumphuslar birçok kereler tekrarlandı.

CAPUT 7

Bununla beraber Appius Claudius ve Publius Decius Mus'un esas konuşmacı olduğu kanun taşlağının kabul edilmesi veya reddedilmesine gelince, kuvvetli bir müzakere yapılmış olduğu söylentisi vardır. Licinia Kanunu'na[17] karşı ve daha önce kullanılan haklarla ilgili, pleb ve patricilerin haklarıyla alâkalı hemen hemen aynı delilleri ileri sürdüler. Plebler konsüllüğe girme yollarını aradıkları zaman, Decius'un şimdi meclisde olan birçok kişi tarafından görülen babasının ruhunu çağırdığı rivayet edilir. Decius'un babası Gabinus kuşağı[18] sarmış olarak togasını giymiş ve bütün silahları üzerinde, Roma halkı ve lejyonları için bizzat bir kurban sunduğu zamanki haliyle görünmüştür. Bu münasebetle

konsül Publius Decius'a, görev arkadaşı Titus Manlius'un ölümsüz tanrılara kurban olarak sunulmasından daha kutsal ve saf bir yükümlülük olmadığı görünmüş oldu. Aynı şekilde Publius Decius Roma halkının resmi kurban merasimini icra etmek için usülüne uygun bir şekilde seçilmiş olmayacak mıydı? Ya da Appius Claudius'dan ziyade konuşmacıların dualarının tanrılar tarafından hiç işitilmemesi daha mı tehlikeli olacaktı? Appius onun bizzat yaptığından daha çok yerli dinin kaidelerine ve merasimlerine bağlılık göstermedi mi ve yine ondan daha çok titizlik ve aynı zamanda vicdani bağlılıkla tanrılara ibadet etmedi mi? Ya ordularına giderken ya da bir harbin ortasında, birçok diktatörler ve birçok pleb konsülleri tarafından devlet için ifade ettikleri yemin ve ahitlerden pişmanlık duyan kim vardı? Pleblerin kehânetleri ve kumandanlıkları altında geçen o yılların kumandanları saysınlar ve birer birer zikretsinler. Triumphus törenlerini saysınlar. Asillikleri nispetinde pleblerin şimdi pişmanlık duyacakları ve kederlenecekleri birşeyleri yok. Aniden bir harb patlak verirse, senato ve Roma halkının pleb komutanlarına olduğundan ziyade, patrici komutanlarına daha çok ümit bağlamayacaklarından kesin olarak emin oldu.

"Durum böyle olduğundan" diye devam etti. "Hangi tanrı veya hangi insan bu kahramanların ona layık olmadığını farzedebilir. Sizler bu kahramanları sella curulus'le[19], erguvan renkli bordürlü elbiseyle, zafer alâmetleriyle ve hurma yapraklarıyla süslenmiş kısa kollu dizlere kadar inen bir gömlekle, el işlemeleriyle süslenmiş bir toga[20] ile, zafer tacı ve defne yapraklarından yapılmış bir zafer çelengiyle şereflendirdiniz. Surlarına göz diktiğiniz düşmanlarınızın ganimetleriyle diğerleri arasında onların evlerini dikkati çekici ve göz kamaştırıcı yaptınız. Pontifex[21] ve augurların[22] alâmetleri arasına böyle insanların katılmasına kim itiraz edebilir? Böyle bir kimse Iupiter Optimus Maximus'un elbiselerini giyip süslenebilir, Roma'ya altın gibi parıldayan ve göz kamaştıran bir arabayla getirilebilir ve Capitol tepesine çıkabilir mi? Kaleye çıkıp bir kehânet alırken ya da bir kurban takdim ederken

başını örttüğünde, tası ve asasıyla[23] görünmeyebilir mi? Eğer insanlar onun heykeli altındaki kitabeyi vekâr ve itidalle okur ve onun konsüllük, censorluk ve triumphusları hakkında yazılanları görürse, bir de bunlara siz augurluk ve pontifexliği ilâve ederseniz gözleri bu parlaklığa tahammül gösterebilecek midir? Benim düşünceme göre -tanrıların teveccühü altında konuşmuş olacağım- Papazlık üzerinde bir mevkide düşünmek için şimdi Roma halkının teveccühüne güveniyoruz. Bu görevin uygunluğunu bizim kabul ve tasdik etmemizi takiben, onlardan alacağız şeref hiç de az olmayacaktır ve kendimizden daha çok tanrılara hizmet etme yollarını arayacağız. Şahsen tapındığımız ve ibadet ettiğimiz tanrılara devlet adına da tapınıp ibadet edebileceğiz ve saygı gösterebileceğiz.

CAPUT 8

"Fakat patricilerin papazlıklarının dokunulmaz olduğu üzerine iddiada bulunmalarını ve fevkalâde şeref verici bir papazlığı henüz elde etmediğimizi, şimdiye kadar neden düşünmemiş ve anlamamış bulunuyorum? Kutsal törenlerden sorumlu pleblerin on (10) kişi olduğunu görüyoruz. Bu on (10) kişi Sibylla kehanet ocağından gelen kehanetleri tefsir eder ve bu halkın kaderini açıklar. Aynı şekilde Apollon'un dini merasimlerine ve diğer resmi törenlere nezaret ederler. Kutsal törenlerden mesul iki üyenin sayısı pleblerden dolayı arttırıldığında, patriciler henüz bir haksızlık yapmamışlardı. Bizim cesur ve gayretli tribunumuz, şimdi pleblerin seçilebileceği, beş augur ve dört (4) rahip ilave edilmesini önerdi. Appius, siz patricileri yerlerinizden dışarı atarak kovmayı arzu etmedi. Fakat pleblerin adamları bilhassa başında bulunduğunuz tanrısal işlerde de size yardımcı olabilir. Hatta onlar diğer işlerde ve insanlarla ilgili meselelerde, kuvvetleri nispetinde size yardımda bulunabilirler. Kensorluk ya da konsüllüğe sahip bulunabilecek biriyle, papazlık makamında bir görev arkadaşına sahip olmaktan ey Appius yüzün kızarmasın ve bu kimseden

utanç duymayasın. Onun atlıların başı senin diktatör olabilmenden ziyade, onun diktatör senin de atlıların başı olabilmen çok daha olasıdır. Evinin asalet verilmiş ilk kişisi olan bir Sabin göçmenini Attius Clausus ya da Appius Claudius olarak isimlendir ve öyle çağır. İstediğin gibi eski zamanın patricileri tarafından kendi aralarına kabul edildiler: Rahiplerin arasına bizi kabul etmen ve alman çok iftihar edici ve azametli birşey olmayacak. Bizimle birlikte birçok göze çarpan farklılıklar ve alâmetler getirebiliriz. Aynı alâmet ve inşanlar sizi son derece yüksek ve kudretli yaptı. Lucius Sextius ilk pleb konsülü, Gaius Licinius Stolo ilk pleb atlıların başıydı. Yine pleblerden Gaius Marcius Rutulus ilk diktatör ve censor, Quintus Publilius Philo da ilk praetor olmuştu. Biz sizlerden daima aynı şarkıyı işittik. Buna göre kâhinlik sizlere aittir. Yalnız sizler asil bir soydan gelmektesiniz. Hem vatan içinde hem harb meydanında, yalnız sizler tam imperium'a[24] ve kehanette bulunma hakkına sahipsiniz. Fakat pleb ve patricilerin yetki-selâhiyet ve kehanet kudreti şimdiye kadar eşit ölçüde başarılı olmuş ve refah getirmiştir. Ve böylece onlar gelecekte de yapacaklardır. Patrici olarak ilk tayin edilenlerin kutsal gökyüzünden gönderilmedikleri, fakat onların babalarının adından ötürü köle doğmamış hür insanlar oldukları ve bundan başka hiç birşey olmadıkları hiçbir zaman kulağınıza çalınmadı mı? Şimdi ben babam için bir konsül tayin edebilirim. Benim oğlum şimdi büyük babası için birini tayin etmeye muktedir olabilir. Bizim daima ilk olarak reddedilmemiz gerekmezse, ey Quirites, gerçekte mesele basittir ve sonunda bizler istediğimizi elde edebiliriz. Patricilerin istediklerinin hepsi bir mücadeledir: Onlar bu mücadelenin neticesinin ne olabileceğine aldırış bile etmezler. Ben bu kanunu kabul ve tasdik ediyorum. Onun gelişi sizin ve devlet için iyi, himaye edici, saadet ve refah verici olacaktır! Kanun önerildiği gibi düzenlenmelidir."

CAPUT 9

Halk derhal kavimlerin çağrılmasını émretti. Bununla beraber kanunun kabul edilmesinin gerekli olduğu açıkca görünüyordu. bununla beraber o gün vetodan dolayı kanunun yürürlüğe girmesi tehir edildi. Ertesi gün tribunuslar toplanarak korkutuldu ve kanun alkış sesleriyle kabul çığlıkları arasında yürürlüğe girmiş oldu. Pontifex olarak kanunun taraftarları Publius Decius Mus, Publius Sempronius Sophus, Gaius Marcius Rutulus ve Marcus Livius Denter ile birlikte seçildi. Aynı şekilde pleblerden seçilen beş (5) augur da Gaius Genecius, Publius Aelius Paetus, Marcus Minicius Faesus, Gaius Marcius ve Titus Publilius idi. Böylece pontifexlerin sayısı sekiz (8) ve augurların da (9) oldu. Aynı yıl konsül Marcus Valerius daha sert bir müeyyide ile veto hakkında bir kanun önerdi. Bu kralların sürülmesinden beri daima aynı aile tarafından çıkarılmış olan üçüncü kanun idi[25]. Kanunun yenilenmesinin nedeni eskiden olduğundan daha fazlaydı. Benim düşünceme göre pleblerin hürriyetinden ziyade, birkaç kişinin zenginliği daha çok kudret ve kuvveti getirmiş oldu. Fakat Porcia kanunu tek başına, herhangi bir kimse tarafından bir Roma vatandaşları üzerine konan kamçılama veya ölüme mahkum etme gibi ağır bir ceza konulursa, vatandaşların şahıslarını korumak üzere kabul edilmiş görünür[26]. Valeria kanunu, veto etmiş bir kimsenin sopalarla kamçılanarak döğülmesini ya da başının vurulmasını yasaklayarak, ancak emir ve yasaklara aldırış etmeyip uymayanların kötü bir iş yapmış olacağının sayılacağı esasını getirmiş oldu. Bu günlerde insanlar son derece mütevazi olduklarından, tahmin ederim ki bu kanunun yeterli ölçüde kuvvetli bir müeyyidesi olarak göründü. Şimdiki zamanda bir kimse böyle bir tehdidi gerçekten güçlükle ifade edebilir.

Aynı konsül isyan eden Aequuslar'a karşı önemsiz bir harb yaptı. Aequusların eski talihlerinden, cengâver ruhlarından başka hiçbir şey geriye kalmamıştı. Öteki konsül Apuleius Umbria'da Nequinum kasabasını kuşattı. Burası bir tarafı uçurumlarla kaplı sarp ve dik yamaçlı bir yerdi. Mevki şimdi Narnia tarafından iş-

gal edilmiş olduğundan, ne hücumla ne de kuşatma çalışmalarıyla ele geçirilebilmişti. Bu nedenle bu teşebbüs, yeni konsüller Marcus Fulvius Paetus[27] ve Titus Manlius Torquatus bu mevkiyi teslim alana dek tamamlanamadı.

Licinius Macer ve Tubero bütün centurioların bu yıl için Quintus Fabius'u konsül tayin ettiğini ifade eder. Kendisi aday olmamasına karşın, Fabius bizzat konsüllüğünün daha çok harb olan bir yıla tehir edilmesi hususunda onları teşvik etti. O yıl şehre ait bir görevde bulunursa, devlete daha büyük bir hizmette bulunabilirdi. Ve böylece ne kafasındaki şeyi saklayarak ne de onu isteyerek, Lucius Papirius Cursor[28] ile birlikte aedilis curulis seçildi. En yaşlı annalistlerden biri olan Piso[29]'dan dolayı bundan emin olduğumu kaydedemeyeceğim. Piso o yıl, Gnaeus'un oğlu Gnaeus Domitius Calvinus ve Quintus'un oğlu Spurius Carvilius Maximus'un aediles curules olduklarını ifade eder. Tahmin ederim ki bu lakap aediller hususunda bir hataya neden olur. Bundan sonra konsül seçimleriyle aedillerinkinin bir karışıklığından, doğan hatayla hikâyenin uyum içinde gelişmiş olduğunu zannediyorum. Aynı zamanda bu yıl Lustrum'un sona ermesine[30] de şahit olundu. Lustrum'un bitmesi censor Publius Semporonius Sophus ve Publius Sulpicius Saverrio tarafından gerçekleştirildi. Aniensis ve Terentina adında iki kavim daha Roma'ya katıldı. Roma'da yapılan işler bunlardı.

CAPUT 10

Bu sırada Nequinum kasabasında kuşatma yavaşça sürüp giderken, evleri surlara yakın iki kasabalı adam, bir tünel kazdılar ve gizlice Roma ileri karakolarına ulaştılar. Bunlardan konsüle giderek, tahkimatların ve surların içine askerlerin bir kısmını almak için, kendilerinin hazır olduğu hakkında ona teminat verdiler. Ne bu teklifi desteklemek için bir usül düşünüldü ne de ona körü körüne inanılarak itimat edildi. Bu adamlardan biriyle -zira diğeri rehine olarak tutulmuştu- iki gözcü tünele gönderildi. Onların

keşiflerinin neticesi tatmin ediciydi. Kılavuz olan firari ile birlikte üç yüz (300) silahlı adam geceleyin şehre girdiler ve en yakın geçidi ve kapıyı ele geçirdiler. Bir zamanlar Roma konsülü ve ordusu muharebe yapmadan ele geçirip zaptettiği bu yerin kapısı kırılıp yerle bir edilmişti. Böylece Nequinum Roma halkının hükmü ve idaresi altına girmiş oldu. Buraya Umbrialılara karşı koymak üzere bir koloni gönderildi ve bu koloniye Nar Nehrinden ötürü Narnia adı verildi. Ganimetle zenginleşen ordu Roma'ya geri döndü.

Aynı yıl muahedenin şartlarını ihlâl eden Etrüskler harb hazırlıklarına başladılar. Fakat bu sırada Romalılar Gallialıların muazzam ordusunun planıyla meşguldu. Gallialıların bu muazzam ordusu onların sınırlarını istila etmişti ve kısa bir zaman için, onları maksatlarından caydırmışlardı. Sonra, büyük miktarda sahip oldukları parayla onları dize getireceklerine güvenerek, Gallialıları düşmanlıktan çıkararak dost yapmaya gayret sarfettiler. Sonunda Etrüskler kendi ordusuyla Gallia ordusunu birleştirerek Romalılarla harb yapabilirlerdi. Barbarlar müttefiklik için herhangi bir itirazda bulunmadılar. Sadece bunun neye mal olacağı soruldu. Bunun üzerine mutabık kalınınca ve kabul edilince Etrüskler harb için diğer hazırlıklarını tamamlayarak, zihnen müttefikliği kabul etmeyen yeni müttefikleri Gallialılara kendilerini takip etmelerini emrettiler. Kendilerinin Romayla bir harb yapmak için, uzlaşmada bulunmadıklarını söylediler. Kendilerinin kabul ettikleri her şey, Etrüsk topraklarının tahrip edilerek yağmaya uğramaması ve halkının rahatsız edilmemesi nedeniyle olmuştu. Bununla beraber eğer Etrüskler muhakkak istiyorlarsa, harb meydanında yer alabilirlerdi. Fakat ancak bir şartla harbde onlara yardım ederek onlarla birlik olabilirlerdi. Bu ileri sürdükleri şarta göre Etrüskler topraklarından onlara bir pay vermeli ve burada sonunda devamlı bir vatanda ikamet edebilmeliydiler. Etruria kavimlerinin birçok meclisleri bu teklifi görüşmek üzere toplandı, fakat bu konuda hiçbir karara varılamadı. Karara varılamamasının nedeni, topraklarının azalmasını görmeyi çok fazla

istememelerinden değil, bu denli vahşi ve zalim bir soyun kendilerine komşu olmasından herkesin korku ve dehşete kapılmasındandı. Böylece Gallialılar gönderildi ve herhangi bir zahmet ve tehlikeye katlanmaksızın kazandıkları büyük miktarda parayla hareket edip gittiler. Etrüsklerle bir harbe ilâve olarak bir Gallia isyanın patlak verdiği söylentileri Romalıların korku ve panik içine düşmelerine neden oldu. Bunun üzerine Picenum[31] kavmiyle bir muahede yapmada hiç zaman kaybetmediler.

CAPUT 11

Erturia eyaleti kur'ada konsül Manlius'a çıktı. Manlius düşman ülkesine güçbelâ girmişti. Süvari kuvvetiyle birlikte hareket ederken, rüzgar gibi dört nala giden atı yuvarlanıp düştü. Atın üzerindeki konsül yere düştü ve çok geçmeden kazanın olduğunun üçüncü gününde konsülün son nefesini vererek hayata veda ettiği görüldü. Bunu harbin bir kehâneti olarak alarak ve tanrıların kendileri için düşmanlığa başladıklarını beyan ederek, Etrüskler cesaretlerini topladılar. Keder verici haber Roma'ya ulaştı: Sadece onlar adamı uğursuzluktan esirgeyememekle kalmamışlar, fakat aynı zamanda onun ölümü son derece sıkıntılı bir zamanda vuku bulmuştu. Senatonun ileri gelenleri, önderlerin arzularına göre seçilen konsülün yerine başka bir kimseyi tayin etmek için seçim yapılmadığından, bir diktatör tayin edebilirlerdi. Konsül olarak bütün centurioların seçimi Marcus Valerius idi. Senato onu diktatör olarak tayin etmeye karar vermişti. Marcus Valerius'a şimdi derhal Etruria'daki lejyonlara hareket etmesini senato emretti. Onun gelişi Etrüsklerin gayret ve şevklerini o dengi söndürdü ki hiç biri tahkimatlarından dışarı çıkmaya cesaret edemedi ve onların korkuları sanki bir düşman kuşatmasını anımsatıyordu. Yalnız çiftlik evlerinden değil fakat aynı zamanda birçok köylerdeki yangınlardan her tarafa dumanlar yükselmesine karşın, yeni konsüller onların topraklarını harabeye çevirmekle ve evlerini ateşe vermekle onları muharebeye sokmaya muvaffak olamadılar.

Bu harb bekleme haricinde uzayıp giderken, başka bir harb -herbirinin diğer tarafa ağır kayıplar vermesi nedeniyle haklı olarak korku ve dehşete düşülen- Roma'nın yeni müttefiki Picentes kavmi tarafından verilen malumatın neticesinde konuşulmaya başlıyordu. Samnitlerin silahlanmak ve yeni bir isyan başlatmak hevesinde olduklarını, aynı zamanda kendilerinden yardım istediklerini söylediler. Picentes kavmine teşekkürde bulunulduktan sonra, senato dikkat ve ilgisini önemli ölçüde Etruria'dan Samnitlere çevirdi.

Erzağın pahalılığı vatandaşları da ilgilendirdi ve bazı yazarların da kaydettiği gibi en korkunç kıtlığa maruz kalabilirlerdi. Fakat yine bu yazarların seve seve ifade ettiğine göre, o yılın aedili Fabius Maximus gibi kahraman bir kimse olmasaydı ve bu kimse buğdayın satın alınmasıyla dışardan getirilmesinde ve çarşı-pazar yerlerinin idaresinde eşit ölçüde bizzat beceriklilik göstermemiş olsaydı, korkunç bir kıtlık yaşanabilirdi[32].

Bu yıl -nedeni açıklanmadan- burada bir interregnum'a gidildi. Interrex'ler Appius Claudius ve ondan sonra Publius Sulpicius idi. Sonuncusu bir konsül seçimi yaptı ve Lucius Cornelius ile Gnaeus Fluvius'un seçildiğini bildirdi.

Bu yılın başlarında Lucania elçileri yeni konsüle geldi ve Samnitler hakkında şikayette bulundular. Zira silahlı bir müttefikliğe onları kışkırtmak için sebepler ileri sürmekle başarılı olamadıklarından, düşman bir orduyla topraklarını istila etmişler ve onlarla harb ederek onları harbe girmeye zorlamışlardı. Daha önceki durumda Lucania halkının görevlerinin geriktirdiği doğru yoldan çıkarak hepsinin yanlış yola sapmış olduğunu, fakat şimdi Romalılara karşı tekrar suç işlemektense herhangi bir şeye tahammül etmek ve cezasını çekmenin daha iyi olduğunu farzederek şimdi tam bir sebat ve metanet sahibi kimse olduklarını söylediler[33]. Bu elçiler senatonun ileri gelenlerine hem Lucanialıları kendi korumaları altına almalarını hem de Samnitlerin şiddet ve haksızlıklarına karşı onları müdafaa etmelerini yalvararak rica ettiler. Sam-

nitlerle harb yapmalarına karşın, Romalılara sadaket yemini etmek zorunluydu. Zira onlar hiçbir suretle rehine vermeye hazır değildi.

CAPUT 12

Senatodaki görüşme kısa sürdü. Herkesin görüşü Lucania ile bir muahedeye girmek ve Samnitlerin tazminini talep etmek hususunda birleşiyordu. Lucanialılar dostça bir cevap aldılar ve ittifak gerçekleşmiş oldu. Savaş ve barışa karar veren kâhinler, Roma'nın müttefiklerine ait ülkeyi terketmeleri ve ordularını Lucania topraklarından çekmeleri için Samnitlere emir ve kumanda etmek üzere gönderildiler. Bu kâhinler yolda, herhangi bir Samnit meclisinin huzuruna çıkacak olurlarsa, kendilerinin zarar görmeden ayrılamayacakları hususunda ikazda bulunmak üzere, Samnitlerin gönderdiği habercilerle karşılaştılar. Bu şeyler Roma'da işitildikten sonra, Samnitlere karşı bir harb ilân edilmesini senato tavsiye etti ve halk da bunu onayladı[34].

Konsüller kendi aralarında kumanda edecekleri yerleri bölüştüler. Scipio Etruria'yı Fulvius da Samnitleri alarak, herbiri kendi harbini yapmak üzere hareket etti. Scipio daha önceki yıldaki gibi yavaş bir harb umuyordu. Fakat Volaterrae yakınlarında yürüyüş kolu halinde düzenlenmiş düşmanla karşılaştı[35]. Günün önemli bir kısmını alan muharebe, heriki taraf için de ağır kayıplar getirdi. Zaferin hangi ulusa ihsan edildiği belli olmayan gece karanlığı üzerlerine çöktü. Sabah, günün ilk ışıklarının etrafa yayılması kimin galip kimin mağlup olduğunu gösterdi. Zira gecenin sessizliğinde Etrüskler ordugâhlarını terkederek firar etmişlerdi. Romalılar harb safına ilerlediler. Düşmanın geri çekilmesiyle üstünlüğü ve zaferi kendilerine bırakmış olduğunu gördükleri zaman, boş ordugâha ilerleyerek, işgal edilmemiş ve aynı zamanda çok miktarda ganimet ihtiva eden ordugâhın mülkiyetini ellerine geçirdiler. Zira bu ordugâh hem devamlı bir mevkii hem de süratle terkedilen bir yer olmuştu. Sonra Scipio askeri kuvvetleri-

ni Faliscus ülkesine geri sevketti ve Falerius'da küçük bir ileri karakolla birlikte askeri araç-gereçlerini bırakarak, düşman ülkesini yakıp-yıkıp yağmalak üzere yükü hafifletilmiş ordusuyla hareket etti. Bütün ülke baştan başa ateş ve kılınçla yakılıp-yıkılıp yağmalandı. Her taraftan ganimet getirildi. Yalnız düşman toprağı yakılıp-yıkılıp yağmalanmakta kalmadı, fakat aynı zamanda kaleler ve köyler de ateşe verildi. Konsül şehir surlarına hücumu birden bire durdurdu, zira korkuya düşen Etrüskler sığınmak üzere buraya kaçmışlardı. Diğer konsül Gnaeus Fulvius Samnium'da Bovianum yakınlarında meşhur bir muharebe yaptı ve neticesi hiçbir şekilde şüpheli olmayan bir zafer kazandı. Sonra Bovianum'a hücum ederek zaptetti ve bundan sonra uzun bir zaman geçmeden Aufidena'ya hücum etti ve burayı da aldı.

CAPUT 13

Aynı yıl Aequicoli toprağındaki Carseoli'de bir koloni kuruldu[36]. Konsül Fulvius Samnitler üzerine kazandığı zaferden dolayı zafer merasimini kutladı. Konsül seçimleri yaklaşırken, Etrüsklerin ve Samnitlerin muazzam bir ordu toplamakta oldukları söylentisi ortalığı kasıp kavurdu. Onların bütün meclislerinde Etrüsklerin önderlerinin, her ne şart olursa olsun, Gallialıları harbe sokmamalarının açıkca tenkit edildiği söylendi.

Aynı zamanda Samnitlerin büyük devlet memurlarına, Lucania'lı düşmana karşı koymak için hazırlanmış bir orduyla Romalılara karşı durulmadığından, hücum edildi. Böylece onların düşmanları kendi kuvvetleri ve müttefiklerinin kuvveti nispetinde hazırlanıp teçhiz edilmiş oluyordu ve böylece onlarla hiç de eşit olmayan şartlarda muharebeye girmiş olabileceklerdi.

Konsüllük için şöhretli ve şerefli kişiler aday olmasına karşın, bu tehlike herkesin Quintus Fabius Maximus'a dönmesine neden oldu. Quintus Fabius Maximus ilk sırada aday gösterilen bir kişi değildi ve halkın arzusunun ne yönde olduğunu görünce, gerçek-

te aday olmayı reddetmişti. Kendisini neden sıkıntıya sokmaları gerektiğini sordu. Kendisi şimdi yaşlı bir adamdı ve zahmetle ve meşakkatin mükâfatlarıyla işi bitmemiş miydi? Ne bedeninin ne aklının gücü-kuvveti eskisi gibi kalmıştı. Kendisine evvelce son derece nazik davranmasını ve onu bulmak için insanların düşünüldüğünden daha emin olduğu bazı tanrıların hesaba katmaması yüzünden, bizzat Kaderden korktu. Kendisi büyüklerinin şan ve şöhretine yükselmişti. Kendisinin ölçüsünde diğerlerinin de yükseldiğini görmek onu memnun etmişti. En cesur kişiler için ne Roma'daki büyük görevler, ne de görevler için cesur kişiler hususunda bir noksanlık yoktu.

Bu itidal dostlarının haklı gayretlerini artırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Fabius kanunlara riayet etmekle bu duruma mani olunacağını düşünerek, on (10) yıl içinde aynı kişinin konsüllüğe seçilemeyeceğini ifade eden kanunun yüksek sesle okunmasını emretti[37]. Bunun üzerine öyle bir homurdanma ve söylenme oldu ki okunan kanun güçlükle duyulabildi. Pleb tribunusları bunun bir engel olamayacağını beyan ettiler. Zira kendileri kanunlardan ona bir istisna yapılmasını halka önerebilirlerdi. Fabius kendi gayretiyle, red cevabında ısrar etmekte kararlıydı. Kanunu yapanlar onu bozduğuna göre bu durumda kanun yapmanın iyi tarafının ne olduğunu sordu. Şimdi kanunlar kontrolu elde tutmuyor, fakat bizzat kanunlar kontrolde tutuluyordu. Bununla beraber halk seçime ilerledi ve her bir centurio içeriye çağrıldığında, hiç tereddüt göstermeden Fabius'u konsül tayin ettiler[38]. En sonunda bütün vatandaşların oy birliğiyle galip gelerek şöyle konuştu: "Ey Quirites yaptığınızı ve yapacağınızı tanrılar tasvip edebilir. Geri kalanına gelince, benimle yolunuz bağlı olduğundan, meslekdaşım hususunda bana bir teveccüh bahşediniz: Memuriyetim sırasındaki arkadaşlığımda benim için çok aziz olan, size ve atalarıma lâyık bir kimse diye tanınan Publius Decius'un benimle birlikte konsül seçilmesine müsaade ediniz.[39]" Bu tavsiye akla yatkın görüldü. Geri kalan bütün centuriolar Quintus Fabius ve Publius Decius için oy verdiler.

O yıl kanunun müsaade ettiğinden daha fazla toprağa sahip bulunan kimseler, aediller tarafından kanuni takipte bulunularak aleyhlerine dava açıldı. Hemen hemen hiç kimse bu suçtan beraat etmedi ve ifrat derecesinde haris olanlara şiddetle mani olundu, aç gözlü olmaları frenlendi.

CAPUT 14

Yeni konsüller Quintus Fabius Maximus (dördüncü kez olarak) ve Publius Decius Mus (üçüncü kez olarak), birinin Samnitlere diğerinin Etrüsklere karşı nasıl harb edeceği hususunda plan yapıyorlardı. Aynı zamanda ayrı ayrı bu eyaletlerin her birine yeterli gelebilecek askeri kuvvet hakkında görüşmeleri sürdürüyorlardı. Hangisinin hangi eyalete kumanda etmesinin daha uygun olacağını düşünüyorlardı. Sutrium, Nepete ve Falerii'den Etruria'daki ulusların sulh istemek için nasıl ricada bulunabileceklerini birlikte görüşmekte olduklarını bildiren, elçiler geldi. Bu nedenle harbin bütün ağırlığı ve dikkati Samnium üzerine çevrilmiş oldu. Erzak temin etme zorluğunu azaltmak ve hücumun nereden geleceği hususunda düşmanı şüphede bırakmak için konsüller hareket ettiktensonra, Fabius Sora yolundan Samnium'a ilerleri. Decius da Sidicini ülkesi üzerinden Samnium'a hareket etti.

Düşman sınırlarına ulaştıktan sonra, her biri kendi ordusunu yağmalamak üzere önlerindeki geniş alana yaydı. Fakat onlar yağmaladıklarından daha geniş yerde araştırmada bulundular. Bu nedenle düşman Tifernum yakınlarında onların beklenmedik bir anda karşısına çıkarak şaşırtmaya muvaffak olamadı. Düşman Tifernum yakınlarından gözden uzakta bir vadide kuvvetlerini tanzim etmişti ve bu yüksek mevkiden derhal onların arasına girmek üzere bir hücuma hazırlanıyordu. Güvenli bir yere yüklerini bıraktıktan ve muhafız olarak küçük bir kuvvet yerleştirdikten sonra, Fabius muharebenin yakında gerçekleşeceği hususunda askerlerini ikaz etti. Çukur bir alanda askerlerini tanzim ettikten sonra, daha önce söylediğimiz düşmanın gizlendiği yere kuvvet-

lerini sevketti. Beklenmedik bir anda hücum ümitleri boşa çıkan Samnitler -sonunda kuvvet denemesine başlamak gerektiğinden- usülüne uygun bir muharebe yapmayı tercih ettiler. Bunun üzerine Samnitler düzlüge indiler ve kaderlerini ümitten daha ziyade cesaretlerine bağladılar. Bununla beraber, ya bütün Samnit kavimlerinin muharebe kuvvetlerini toplamalarından, ya da herşeyiyle onların cesaretini arttıran bir mücadele olmasından, Romalılar arasında açık bir meydan muharebesinde dahi bir takım korkular meydana geldi.

Fabius hiçbir yerden düşmanın çekilmediğini görünce, oğlu Maximus[40] ve birlikte ön saflara koştuğu askeri tribunus Marcus Valerius'a süvari kuvvetine gitmelerini ve devletin daima süvari kuvvetinin yardımına ihtiyacı olduğunu anlatmalarını emretti. Aynı zamanda süvari kuvvetinin şerefinin lekelenmeden korunması için şimdi kuvvetlerini göstermenin ve gayret sarfetmenin tam sırası olduğunu belirtmelerini emretti: Piyade muharebesinde düşmana bir parça olsun boyun eğdirilememişti: Bütün ümitlerini süvari hücumuna bağlamışlardı. Gençlerin hepsini adıyla çağırarak, onlara övgü dolu sözler söyleyerek ve vaadlerde bulunarak onları tıka basa doldurdu. Fakat cesaretlerinin dahi yetersiz olduğunun anlaşılabileceği akla yakın olduğundan, askeri taktik olarak özel bir çareye baş vurmayı düşündü. Kuvvetleri onun gayesine ulaşamazlarsa bu yola müracaat edecekti. Böylece Fabius komutanı Scipio'ya harb safından birinci lejyonun hastati'sine[41] çekilmesine ve mümkün olabildiğince büyük bir gizlilik içinde, dolambaçlı bir yol takip ederek onları en yakın dağa sevketmesini emretti. Sonra onların çıktıkları yeri gizleyerek yükseklere tırmanmalarını ve ansızın düşmanın geri hatlarında kendilerini göstermelerini emretti.

Tribunus'un kumandasındaki süvari kuvveti sancakların önüne atını sürdüğünde, kendi tarafında yarattığı bozgunluktan daha çok düşmanı bir bozgunluğa uğratamadı. Samnit harb safı süvari bölüğünün dört nala at sürmesi karşısında ısrarla durdu. Hiçbir yerde geri çekilmeye ve harb safının bozulup dağılmasına

meydan vermedi. Hücumu bir netice vermeyen süvari kuvveti harb safının arkasına çekildi ve muharebeyi terketti. Bu düşmanın moralinin yükselmesine neden oldu. Ön sıralar bu kadar uzun bir mücadeleye mukavemet edemeyeceklerdi ve artan şiddetle düşman küstahlık ve cüretini ona ispat edecekti. Fakat konsülün emri üzerine ikinci harb safı onlara yardım etmeye yetişti. İkinci harb safının hiç yorulmamış dipdiri kuvvetleri şimdi ileriyi zorlamakta olan Samnitleri durdurdu. Tam bu sırada dağlardan inen birliğimizi görerek ve onların attığı çığlığı işiterek, düşman gerçekte kendisini tehdit eden şeylerin daha kötüsü olan korku ve dehşete kapıldı. Zira Fabius arkadaşı Decius'un yaklaşmakta olduğunu haykırmıştı. Askerler ve bizzat sevinç ve şevkle diğer konsülün yakında ve lejyonların da yakınlarda bulunduğunu bağırmışlardı. Romalılar için faydalı olan bu hata Samnitlerin korku ve şaşkınlığa düşmesine neden oldu. Zira onlar yorulmamış ve tam ordu tarafından bozguna uğratılmaktan başka hiçbir şeyden dehşete kapılmadıklarından, tam tükendikleri ve yorgunluktan helâk oldukları bu durumlarında mağlup edilebilirlerdi. Katliam böyle büyük zaferde her zaman olduğundan daha azdı. Zira düşman kaçabileceği kadar uzağa kaçıp, gözden uzaklaşarak etrafa dağılmıştı. Üç bin dört yüz (3400) kişi öldürüldü. Tahmimen sekiz yüz otuz (830) kişi esir alındı ve yirmi üç (23) sancak ele geçirildi.

CAPUT 15

Konsül Publius Decius Maleventim'da[42] Apulialılar'a karşı bir ordugâh kurmasaydı ve sonra onları bir muharebeye sokup mağlubiyete uğratmasaydı, harbden önce Apulialılar Samnitlere katılmış olacaklardı. Bu örnekte de katliamdan daha büyük bir bozgun ve firar oldu: iki bin (2000) Apulia'lı öldürüldü ve böyle bir düşmanı hakir gören Decius lejyonlarını Samnium'a sevketti. Burada farklı istikâmetlerde araziye yayılan iki konsül ordusu, dört (4) ay içinde bütün her yeri yakıp-yıkıp harabeye çevirmişti. Sam-

nium'da Decius'un ordugâh kurduğu kırk beş (45) yer vardı. Öteki konsül seksen altı (86) yerde ordugâh kurmuştu. Onlar arkalarında sadece siper ve hendeklerin izlerini bırakmakla kalmadılar, fakat aynı zamanda ülkenin etrafındaki hasar ve tahribatla zihinlerde çok daha dikkati çekici anılar da bıraktılar. Fabius aynı zamanda Cimetra şehrini de zaptetti. Bu kuşatmada iki bin dokuz yüz (2900) silâhlı kişi esir olarak alındı. Bundan başka dokuz yüz otuz (930) kişi de muharebe ederken öldürüldü.

Bundan sonra Fabius acele çağrıldığı seçim için Roma'ya hareket etti. Quintus Fabius'un konsül seçilmesi için bütün centurio'lar ilk olarak oy verdiğinden, bu mevki için bir aday olan Appius Claudius'un hem mütecaviz hem haris, fakat iki konsüllük makâmını patricilerin yeniden ele geçirmesinden başka kendisi için bir şan-şöhret elde etmeye pek fazla istekli olmadığından, bütün kuvvetini sarf ederek ve bütün asillerin gayret ve çabalarıyla Fabius'un görev arkadaşılığına kendisinin seçilmesini sağladı. Daha önceki yıl ileri sürdüğü aynı itirazı cesaretle ileri süren Fabius böyle bir şeye katlanamazdı. Bütün asiller onun makâmında iskemlesi etrafında toplandılar ve konsüllük makamının pleblerin pisliğinden kurtarılıp çıkarılmasını, aynı zamanda heriki memuriyetin de eskiden olduğu gibi ileri gelen aristokrat ailelere yeniden verilmesini rica ettiler. Ortalık yatıştıktan sonra, Fabius yumuşak bir konuşmayla onların heyecanlı duygularını yatıştırdı. Bu konuşmasında onların isteklerini yapabileceğini ve iki patricinin adını alabileceğini ve bunları kabul edebileceğini, fakat kendisinin kendinden başka birinin konsül yapıldığını görmesi gerektiğini söyledi, Şimdi, kanunları ihlâl edeceğinden ve daha kötü bir örnek teşkil edeceğinden, bir seçimde kendi adını hatırına bile getirmeyecekti. Bir pleb olan Lucius Volumnius Appius Claudius'la birlikte konsül yapıldı. Daha önceki konsüllük döneminde Fabius, Appius Claudius'la birlikte görev yapmışlardı[43]. Belagat ve devlet idaresinde üstünlüğü açıkca belli olan Appius Claudius'la görev arkadaşlığı yapmaktan kaçındığı için asiller Fabius'un yüzüne haraketle bağırdılar.

CAPUT 16

Seçim tamamlandıktan sonra, eski konsüllere yetki ve selâhiyetleri altı (6) ay uzatılarak, Samnium'daki harbe devam etmeleri emredildi. Ertesi yıl, Lucius Volumnius ve Appius Claudius'un konsüllük döneminde olduğu sırada, konsüllüğünde meslekdaşı tarafından geride Samnium'da bırakılan Publius Decius, hiçbir yerde bir harb tehlikesini göze alamayan Samnit ordusunu ülkeden çekmek için, Samnit ordusunu harbe sokuncaya kadar bütün tarlaları yakıp-yıkıp harabeye çevirdi.

Onlar Etruria'ya geri çekildiler. Elçiler vasıtasıyla teşkil etmek üzere sık sık teşebbüs ettikleri şeyi, kendilerinin silâhlı bir birlikle ve çok daha etkili olarak ricalarına kalacakları tehditle başarabileceklerini düşündüler. Bu nedenle Etrüsk önderlerinin toplanmasını istediler. Etrüsk önderlerinin toplanması üzerine, hürriyetleri uğruna Romalılarla kaç yıl harb etmekte olduklarını izah ettiler. Kendilerinin ellerinden gelen herbir gayreti sarfettiklerini, ancak bu kadar büyük bir harbin yükünü kendi kuvvetlerinin belki de çekemeyeceğini ve bu kadar zorlanmaya tahammül gösteremeyeceklerini söylediler. Aynı zamanda -önemine göre az olmakla beraber- komşu kavimlerin yardımlarını denemişlerdi. Harbe mukavemet edemediklerinden, Roma halkından sulh istemişlerdi. Fakat düşmanca duyguları yeniden canlanmıştı. Zira kölelikle bir sulha katlanmak hür olarak bir harbe katlanmaktan daha ağır idi. Samnitlerin kalan tek ümidi silahlı asker, adam ve para bakımından İtalya'nın en zengin ulusu olarak bildikleri Etrüslere bağlıydı. Bu aynı zamanda Gallialılarla birlikte ilerleyen, silahların şakırtıları ve kılınçların parıltıları arasında doğmuş, sadece içgüdüsel bir muharebe aşkına değil fakat aynı zamanda Roma halkına karşı bir düşmanlık hissine sahip bir ulustu. Roma ulusunun yakınlarda kendileri tarafından mağlup edilmesini ve altın karşılığında fidye vererek kendilerini kurtarmalarını, asılsız olmayan övünmeleriyle anlatmayı adet haline getirmişlerdi. Etrüskler, bir zamanlar Porsinna'yı[44] ve atalarını harekete geçiren ve onlara şevk veren ruha sahip iseler, Tiber'in kuzeyinde bütün

ülkeden Romalıları sürmemeleri için hirbir neden yoktu. Bundan başka, sadece İtalya üzerindeki onların tahammül edilmez hükümranlığı yüzünden değil, fakat aynı zamanda onların kendi güvenleri nedeniyle Romalıları muharebeye sokmaya zorlamalıydılar. Burada hazırlanmış, silâhlarla teçhiz edilmiş ve ücreti gelmiş bir Samnit ordusu vardı. Bu ordu bizzat Roma şehrine hücum etmek üzere kendilerini sevketmeleri halinde, anında, bir lahza gecikmeden takip etmeye hazır durumda beklemekteydi.

CAPUT 17

Böylece Samnitler Etruria'da övünürken ve entrika çevirirken, Roma istilâsı yurtta vatandaşlarını keder ve ıstıraba duçar etmekteydi. Zira Publius Decius gözcüler vasıtasıyla Samnit ordusunun hareket etmiş olduğundan emin olunca, bir meclis toplayarak şöyle konuştu: "Harbe davet etmek üzere kırlık yerler ve diğer köyler yakınlarında neden saflarımızı tertip etmiyoruz? Neden şehirlere ve şehir surlarına hücum etmiyoruz? Şimdi Samnium'u müdafaa edecek herhangi bir ordu yoktur. Kendi iradeleriyle sürgüne gitmeye karar verdiklerinden, sınırlarının gerisine çekilmiş bulunuyorlar." Onların aynı fikirde mutabık kalmaları üzerine, Publius Decius kuvvetli bir şehir olan Murgantia'ya hücum etmek üzere askerlerini sevketti. Hem komutanlarının etkisi hem de kırda tanzim edilmek suretiyle alacakları ganimetten daha büyük bir ganimetin toplanabileceği umudu askerleri o denli ateşli ve şevkli yaptı ki, tek bir günde ordunun hücumuyla şehri aldılar. Burada iki bin yüz (2100) Samnit askerinin muharebe ederlerken etrafları kuşatıldı ve esir edildi. Muazzam çapta diğer çeşit ganimet de ele geçirildi. Ağır yükle yürüyüşe geçen orduya bunlar engel olmasın diye, Decius askerleri topladı ve onlara şöyle hitap etti: "Bu tek bir zafer ve bu ganimet sizi memnun edecek mi? Beklentileriniz cesaretinizle eşit düzeyde olmayacak mı? Samnitlerin geride bıraktıkları bütün şehirleri ve bütün zenginlikleri sizlerindir. Çünkü birçok muharebelerde her zaman Samnitleri mağ-

lubiyete uğrattıktan sonra, en nihayet onları kendi ülkelerinden sürmüş bulunuyoruz. Harb ganimeti olarak ele geçirilen bu şeyleri satınız ve elde etme ümidiyle yürüyüş kolunuzu takip etmeleri için tüccarları cezbediniz. Zaman zaman sizin sattığınız malları bulup keşfedeceğim. Buradan daha büyük zahmetin ve sıkıntının değil, fakat daha büyük ganimetin sizi beklediği Romulea şehrine gidelim."

Ganimet satıldı ve askerler komutanlarının teşviki ve cesaretlendirmesi üzerine Romulea şehrine doğru yürüyüşe geçtiler. Burada da onlar hiçbir kuşatma mekanizmasına veya topçuluk tesisatına baş vurmadılar. Fakat derhal surların altına yetişip geldiler, hiçbir kuvvet onların geri çekilmesine mani olamazdı. Derhal en yakın yerlerde tırmanma merdivenlerini kurarak, kale mazgalları arasındaki siperlere tırmanmaya başladılar. Şehir zaptedildi ve yağma edildi. İki bin üçyüz (2300) kişi öldürüldü ve altı bin (6000) kişi esir alındı. Bu muazzam ganimeti askerler kazandığından, daha önce olduğu gibi, ganimeti satmaya mecbur kaldılar. Bundan sonra dinlenmek için kendilerine hiç zaman tanınmamasına karşın, son derece büyük bir şevk ve çeviklikle Ferentinum'a ilerlediler. Fakat orada daha büyük güçlük ve tehlikeyle yüz yüze geldiler. Şehir surlardan olağanüstü bir şiddetle müdafaa edildi. Tahkimat ve yerin tabiatı şehri güvenli kılmak için iş birliği etmişti. Fakat bütün bu engeller yağmalamaya alışık askerler karşısında yenik düştü. Surlar etrafında takriben üç bin (3000) düşman askeri katledildi ve ganimet askerlerin oldu.

Bu şehirlerin kuşatmalarından elde edilen şan ve şöhretin daha büyük payı belli bazı annal yazarlarında Maximus'u atfedilir. Bu anallistler Murgantia'nın Decius tarafından, fakat Ferentinum ve Romulea'nın Fabius tarafından hücumla alındığını ifade ederler. Bu şan-şöhretin yeni konsüllere ait olduğunu iddia eden yazarlar da vardır. Hatta bazı yazarlar bu şöhreti iki konsüle değil de, onlardan sadece Lucius Volumnius'a atfederler. Bu annalistler Samnium'uda kumanda etmenin Lucius Volumnius'a çıkmış olduğunu ve onun buraya yalnız gittiğini ifade ederler.

CAPUT 18

Samnium'da her kimin kumanda ettiği ve kehânette bulunduğu bu işler olup dururken, Etruria'da Romalılar'a karşı bir harb hazırlığı yapılmaktaydı. Bu büyük harb hazırlığı Gellius Egnatius adında bir Samnitin başkanlığı ve teşvikiyle Etruria'daki bir çok kavimleri kapsıyordu. Tusculanumluların hepsi de harb için olumlu oy vermişlerdi. En yakın Umbria kavimlerine de bu durum sirayet etmişti. Gallialı yardımcı kuvvetler ücret için harekete geçerek ayaklanmışlardı. Bütün bu kalabalık Samnitlerin ordugâhında toplanıyordu. Bu ani ayaklanmanın haberleri Roma'ya gelince, konsül Lucius Volumnius ikinci (2.) ve üçüncü (3.) lejyonları ve on beş bin (15000) müttefik askerini olarak hemen Samnium'a hareket etti. Mümkün olabildiğince en kısa zamanda Appius Claudius'un Etruria'ya gönderilmesine karar verildi. Birinci (1.) ve dördüncü (4.) lejyonlar olmak üzere iki (2) Roma lejyonu ve oniki bin (12000) müttefik askeri Appius Claudius'u takip etti. Onlar düşmandan uzak olmayan bir mevkide ordugâh kurdular[45].

Fakat konsülün hemen oraya vasıl olmasından daha çok, Romalı adının yarattığı dehşetle engellenerek, Etruria'daki belli başlı bazı kavimler önceden harbe niyet etmelerine karşın şimdi bu düşüncelerini kontrol altına almışlardı. Bu durum ne daha çok kabiliyet ne de şansla karakterize edilen komutanlığıyla elde ettiğinden daha mükemmel bir şekilde ortaya çıkmıştı. Appius Claudius uygun olmayan zamanlarda ve uygun olmayan mevkilerde derhal harbe katıldı. Şimdi askerler kumandanlarına, kumandanları da askerlerine hemen hemen güvenlerini yitirinceye dek, düşmanın hergün ümidi ve heybeti artmaktaydı. Üç annal yazarında Claudius'un bir mektup göndererek Samnium'dan görev arkadaşının gönderilmesini istediğine rastlamaktayım. Fakat onun kesin olduğunu yazmaya gönlüm pek elvermiyor. Çünkü şimdi ikinci kez olarak görevde bulunan Roma konsülleri bu noktada anlaşmazlığa düşerek münakaşa ettiler. Appius kendisinin bir mektup gönderdiğini inkâr etti, Volumnius da Appius'dan bir mektup geldiği ve kendisini çağırdığı hususunda ısrar etti.

Volumnius evvelce Samnium'da üç (3) kale almıştı. Bu kalelerde takriben üç bin (3000) düşman askeri öldürülmüş ve aşağı yukarı yarısı kadarı da esir alınmıştı. Tecrübeli askerlerden oluşan bir orduyla Quintus Fabius'u prokonsül olarak Lucania'ya gönderdikten sonra, optimatların samimi olarak uygun görmeleri üzerine, fakirlik içinde bulunan pleblerin teşvikiyle üç yerde patlak veren isyanı bastırmıştı. Düşman topraklarını yakıp-yıkıp yağmalamak üzere Decius'u bırakarak, Volumnius bizzat kendi kuvvetleriyle Etruria'da arkadaşına katılmak üzere ilerledi. Burada arkadaşı onun gelişiyle doğan memnuniyet ve sevinçle onu buyur ederek karşıladı. Fakat Appius'un ne hissettiğini sadece kendi vicdanı bilebilir ve anlayabilirdi! -Eğer o hiçbir şey yazmamışsa gerçekten haklı olarak öfkelendirilmişti. Fakat eğer onun yardıma ihtiyacı olmuşsa ve şimdi gizlemek yollarını aramışsa, alçak ve kaba bir kimseydi. Zira nezaketle gereği gibi birbirleriyle selâmlaşmadan önce, arkadaşınla karşılaşmaya çıkarak, "herşey yolunda mı Volumnius?" dedi. "Samnium'da işler nasıl? Kendi eyaletinden çıkmak için seni ne harekete geçirdi?" Volumnius onun bu sorularına şöyle cevap verdi: Samnium'da işler yolunda gitmekteydi ve kendisi Appius'un kendi tarafından gönderilen mektubu üzerine gelmişti. Fakat eğer bunda bir sahtekarlık varsa ve Etruria'da ona ihtiyaç duyulmuyorsa, derhal aksi istikamete dönmeli ve geriye yürüyüşe geçmeliydi. "Sen gerçekten gidebilirsin!" diye Appius bağırdı. "Hiç kimse sana mani olamaz! Zira senin harbin için belki de sen hemen hemen müsavi olmadığından, hakikaten bu uygun bir yol olmayabilir. Bu nedenle diğerlerine yardım etmek üzere buraya gelişinle övünebilirsin." Volumnius, hepsinden iyi Hercules'in sağlık vermesini ve bütün herşeyi idare etmesini söyledi. Etruria için kıyafetsiz bir konsül ordusu yapmak için herhangi bir şeyin olmasından ziyade, hiç bir işe yaramasa da kendisinin sıkıntı ve zahmete katlanmayı tercih ettiğini ifade etti.

CAPUT 19

Appius'un ordusundan komutanlar ve tribunuslar konsüllerin etrafında toplandıkları zaman, onlar kendi eyaletlerine gitmek için ayrılmak üzereydiler. Onlardan bazıları komutanlarına meslekdaşının yardımını teşvik etmemesini rica ettiler. Zira bunun sorulmuş olması bile gerekirdi, şimdi bu gönüllü olarak kendiliğinden tercih ediliyordu. Gitmek üzere geriye döndüğünde onların daha büyük bir kalabalık grubu kendilerini Volumnius'un yoluna attılar. Aynı zamanda meslekdaşıyla arasında geçen değersiz bir münakaşa yüzünden devletin refâh ve saadetine ihanette bulunmaması için adeta ayaklarına kapanarak ona yalvardılar. Eğer herhangi bir felâket vuku bulursa, utanç terkedilenden ziyade terkedene kalırdı. Olaylar öyle bir noktaya gelmişti ki Etruria'daki bütün başarı veya başarısızlığın şerefi veya şerefsizliği tamamen Lucius Volumnius'un üzerine atılıyordu. Hiç kimse Appius'un sözlerinin ne olduğunu, fakat ordunun şansının nasıl olduğunu araştırıp öğrenemezdi. Volumnius, Appius tarafından azladilerek gönderiliyordu, fakat cumhuriyet hükümeti ve ordu tarafından alıkonuyordu. Onun bırakılması, fakat askerlerin arzu ve isteklerinin de incelenmesi gerekiyordu.

Bu şekildeki tavsiye ve ricalarla onlar toplantı yerinde konsüllere karşı çıkanların hepsini kendi taraflarına çektiler. Orada daha uzun bir konuşma yaptılar. Aslında aynı etkiyi daha önce işittikleri birkaç şeyi delil olarak ileri sürerek yaptılar. Daha üstün bir sebepten başka, Volumnius meslekdaşının müstesna hitabet kudretine karşı çok iyi bir hatip olarak kendisini gösterdi. Appius alay ederek onların kendisi için teminatta bulunmaları gerektiğine işaret etti. Zira kendini müdafadan aciz ve dili bağlanmış bir konsül yerine, gerçekten etkili olabilecek birine sahip olmuşlardı. Çünkü onun daha önceki konsüllüğünün ilk aylarının bütün hadiselerinde, ağzını açmaktan aciz kalmıştı. Fakat şimdi ise meşhur nutuklar atmaktaydı. "Nasıl isteyebilirdim," diye Volumnius bağırdı. "Sizden ustaca konuşmağı öğrenmem gerekirken, benden daha kuvvet ve gayretle konuşmayı öğrenmenizi nasıl isteye-

bilirim!" En nihayet kendisinin daha iyi bir hatip olmadığı -zira devletin ihtiyaç duyduğu şey bu değildi- fakat daha iyi bir komutan olduğu hususunun belirtileceği bir mukavele önerdi[46]. Etruria ve Samnium zaptedilmiş olan eyaletlerdi. Appius istediği eyaleti seçebilirdi. Kendi ordusuyla ya Etruria'da ya da Samnium'da harbi idare edebilirdi. Sonra askerler her iki Etrüsk harbini de birlikte üzerine alması gerektiğini bağırmaya başladılar. Bunda hepsinin görüş birliği içinde bulunduğunu farkeden Volumnius şöyle konuştu: "Bir zamanlar arkadaşımın arzularını anlamakta yanılgıya düştüğümden, sizinkileri şüpheli bırakma hatasına düşmeyeceğim: Benim kalmamı ya da gitmemi istediğinizi bir bağırışla belirterek ifade ediniz. "Sonra onlar hakikaten o denli yüksek sesle bağırdılar ki düşman ordugâhından daha uzağa yayıldı ve bunu duyan düşman silâhlarını kaparak harb safına indiler[47]. Volumnius da borazanla işaret verilmesini emretti ve ordugâhından sancakların dışarı taşınmasını bildirdi. Appius'un döğüşecek mi yoksa muharebe etmekten kaçınacak mı konusunda tereddüte düştüğünü görenler, zaferin arkadaşının olabileceğini ifade ederler. Aynı zamanda, sonra kendi lejyonlarından bile korkarak Volumnius'u takip ettiğini ve kendisinin de bunun üzerine gürültü çıkaran askerlerine işaret verdiğini söylerler.

Heriki taraftaki kuvvetler de çok avantajlı bir durumda dizilmemişlerdi. Zira Samnit kumandanı Gellius Egnatius birkaç cohorsu yanına alarak hayvan yemi bulmak üzere gitmişti. Askerleri herhangi bir kumanda veya emir altında olmaktan ziyade, kendi içgüdülerinin yönetimi doğrultusunda harbe giriyorlardı. Roma ordularının da ne herikisine de birlikte kumanda ediliyordu, ne de onları tanzim etmek için yeterli zamana sahiptiler. Appius düşmana ulaşmadan önce Volumnius yetişip gelmiş ve muharebeye başlamıştı. Bu nedenle, hücum safı eşit değildi. Bundan başka. kur'ada çıkmışcasına mütat düşmanlıkların yerinde bir değişme vardı. Etrüskler Volumnius'la karşılaşıyorlardı ve kısa bir tereddüt anından sonra da kumandanlarının yokluğu yüzünden, Samnitler Appius'la karşılaşıyorlardı. Muharebenin en kızıştığı

anda sancakların en önünde Appius'un ellerini havaya kaldırarak tanrılara yalvardığının görüldüğü söylenir:[48] "ey Harb Tanrıçası bugün bize zafer kazandırırsan, sana üç (3) mabet adıyorum." Sanki tanrıçalar onu duyuyormuş gibi duasını okuduktan sonra, arkadaşının cesaretine ayak uydurdu ve aynı şekilde ordusu da kendisine ayak uydurdu. Şimdi komutanlar bizzat greçek bir kumandan gibi davranıyorlardı. Askerler zaferin ilkin diğer kanadda gerçekleşmemesi için bütün gayretleriyle çabalıyorlardı. Bu nedenle onlar düşmanı bozguna uğrattılar ve firar etmeye mecbur bıraktılar. Zira düşman muharebe etmeye alışık olduğundan daha büyük bir kuvvete mukavemet etmeyi kolay bulmamıştı. Kaçtıkları yerde düşmanı takip ederek ve düşe kalka ilerlediklerinde onlar üzerine büyük tazyik yaparak, Romalılar düşmanı ordugâhlarına sürdüler. Burada, Gellius'un ve Sabellia cohorslarının görünmesi üzerine, kısa bir müddet için harb yeniden başladı. Fakat bunlar da bertaraf edildikten sonra, galip gelen kuvvetler ordugâha hücum etti. Volumnius bizzat kapıya karşı bir muharebeyi idare ederken ve Appius zaman zaman Harb Tanrıçası Bellona'yı yardıma çağırırken, ve aynı ruhu askerlerine de telkin ederken, onlar siperlerden ve hendeklerden fırladılar. Ordugâh zaptedildi ve yağmalandı. Bulunan muazzam ganimet burada askerlere verildi. Yedi bin sekiz yüz (7800) düşman askeri öldürüldü ve iki bin yüz yirmi kişi (2120) de esir alındı.

CAPUT 20

Her iki konsül ve Roma'nın bütün kuvveti başlıca Etrusk Harbine tahsis edilirken ve bunlar sadece bu işe hasredilirken, Samnium'da Roma hükümranlığı altında bulunan ülkeleri yakıp-yıkıp yağmalamak için yeni ordular harekete geçti. Bu ordular Vescini toprakları üzerinden Campania ve Falernia bölgelerine geçtiler ve muazzam ganimet topladılar. Volumnius uzun bir yürüyüşle Sanmium'a geri dönerken -zira şimdi Fabius ve Decius'a bahşedilen yetki ve selâhiyetin temdidi artık sona ermekteydi.[49]- Samnit

ordusu ve onun Campania topraklarındaki yağma ve tahribatı hakkındaki bir söylenti, müttefikleri müdafaa için onu yolundan çevirdi. Volumnius, Calenia ülkesine geldiği zaman, düşmanın yarattığı felâketin taze izlerini bizzat kendi gözüyle gördü. Calenia'lılar ona Samnitlerin ganimet katarının şimdi güçlükle yürüyecekleri kadar büyük olduğunu ve onların kumandanlarının derhal Samnium'a çekilmeleri gerektiğini açıkca söylemekte olduklarını anlattılar. Aynı zamanda kumandanlarının bu kadar ağır yükle yüklü bir ordunun harb etme riskini göze almamasını ve ganimeti burada bırakarak istila ve akınlar yapmak üzere geri dönmeleri gerektiğini ifade ettiğini Volumnius'a bildirdiler. Bu haberler yeterli derecede makul ve kesin değildi. Bununla beraber Volumnius daha sıhhatli bilgi edinmek için onun doğru olduğunu düşündü. Bu nedenle tarlalarla dağılarak yağma ve tarhip edenleri durdurmak için atlıları farklı istikametlere gönderdi. Gönderdiği bu atlılardan yaptığı soruşturma üzerine, Samnit ordusunun Volturnus yakınlarında ordugâh kurduğunu ve buradan üçüncü (3.) nöbette ilerleyeceklerini ve Samnium'a doğru yola çıkacaklarını öğrendi.

Bu haberlerin doğruluğundan yeterli ölçüde emin olarak, Volumnius düşmanı takibe başladı ve onun şimdi çok yakında olduğundan gelişini öğrenemiyecekleri bir uzaklıkta ordugâhını kurdu. Ordugâhından çıkarken şimdi onları şaşırtabilir ve hayretler içinde bırakabilirdi. Güneş batmadan biraz önce, Volumnius ordugâha yaklaştı ve ne yapıldığını anlamak için Osca dilini bilen adamları önden gönderdi. Karanlığın yarattığı seçilememezlikte kolayca düşmanlarının arasına karışarak, sancakların az miktarda silâhlı askerlerin takibinde ilerlemiş olduğunu, ganimetin ve ona refakat eden konvoyun tam şimdi hareket ettiğini, fakat konvoyun ilerleyemediğini, çünkü herbirinin, kendi aralarında ne bir görüş birliği ne de kesin bir önderleri olmadan, kendi kafasına göre hareket ettiğini öğrendiler. Hücum etmek için zaman son derece uygun göründü ve gün ağarmaktaydı. Bu nedenle Volumnius onlara hücum işareti vermelerini emretti ve Romalılar düşma-

nın yürüyüş kolu üzerine hücum ettiler. Samnitler ganimetleri yüzünden engellendiler ve onların ancak pek azı silâhlıydı. Onlardan bazıları adımlarını hızlandırdılar ve sürülerini de kendi önlerinden sürdüler. Bazıları da ilerlemeye devam etmenin mi yoksa ordugâha geri dönmenin mi daha emin olduğunu anlayamadıklarından durmaya devam ettiler. Düşman kuvvetleri bu şekilde tereddüt gösterirken, Romalılar şimdi siperleri tırmanarak onların üzerlerine gelmişlerdi ve ordugâh katliam ve karışıklıkla çalkalanmaktaydı. Düşman tarafından hücuma uğramaktan başka, Samnitlerin yürüyüş kolu esirlerin ani bir isyanıyla da bozguna uğratılmıştı. Esirlerin başıboş olanlardan bazıları bağlı olanları serbest bırakmışlardı. Bu sırada diğerleri askerlerin çantalarında bağlı bulunan silâhları ele geçirmeye çalışıyorlardı[50]. Onlar yürüyüş kolunda karışıklık yaratırlarken, muharebeden daha korkunç ve dehşet verici bir arbedeye neden olmuşlardı. Onlar hali hazırda zikre şayan bir kahramanlık örneği sergilemişlerdi. Zira Samnit kumandanı Staius Minatius saflar boyunca atını sürerken ve onlara cesaret verirken, onlar Samnit kumandanına hücum ettiler. Onunla birlikte olan atlıları etrafa dağıttıktan sonra, kumandanın etrafını sardılar ve aceleyle onu esir alarak atını ve herşeyini son süratle Roma konsülüne getirdiler. Bu karışıklık hemen hemen bitmiş harbi yeniden başlatan Samnitlerin ileri kolunun geri gelmesine neden olmuştu. Fakat mukavemetin uzatılması olanaksız idi. Altı bin (6000) kişi öldürüldü ve iki bin beş yüz (2500) kişi de esir alındı. Esir alınanların arasında dört (4) askeri tribunus vardı. Aynı zamanda otuz (30) sancak ele geçirildi. Galip gelenler arasında en çok sevinç veren şey, yedi bin dört yüz (7400) esirin ve müttefiklere ait olan muazzam ganimetin geri verilmesiydi. Şahıs tespiti yapmak için ilân üzerine sahipleri çağırıldı ve tespit edilen günde mallarının kendilerine iade edileceği bildirildi. Bütün bu şeylerin hiçbir sahibi ortaya çıkmadı ve bunun üzerine bütün bu mallar askerlere devredildi. Fakat askerler muharebe etmekten başka herhangi birşeyle ilgilenemesinler diye, ganimetlerini satmaya mecbur tutuldular.

CAPUT 21

Campania tarlaları üzerine yapılan bu büyük akın Roma'da büyük korku ve karışıklığa neden oldu. Tesadüfen tam o sıralarda Etruria'dan, Volumnius'un ordusunun çekilmesinden sonra Etrüsklerin silâhlanmaya teşvik edildikleri, Samntik kumandanı Gellius Egnatius'un ve Umbrialıların bir isyana katılmak üzere çağrıldıkları ve Gallialıların büyük bir meblağ teşkil eden parayla bu isyana katılmak için ikna edilmeye çalışıldığı haberleri geldi. Bu haberlerle dehşet ve korkuya kapılan senato mahkemelerin durdurulmasının ilân edilmesini ve bir ordu toplamak üzere her çeşit insandan asker kaydedilmesini emretti. Sadece askerlik çağına gelmiş hür vatandaşların yemin etmeleri temin etmekle kalınmadı, fakat aynı zamanda daha yaşlıladan cohorslar düzenlendi ve azadlı köleler centurio'lara kaydedilmek üzere toplandı. Roma'yı müdafaa etme plânı müzakere edildi ve en yüksek yetki ve selâhiyet kudreti praetor Publius Sempronius'a verildi. Fakat konsül Lucius Volumnius'un gönderdiği bir mektup senatörlerin sıkıntı ve üzüntüsünü bir nebze azalttı. Bu mektubunda konsül Volumnius onlara katliam ve Campania'yı yakıp-yıkıp yağmalayan ordunun dağılması hakkında bilgi veriyordu. Bunun üzerine, konsülün adıyla, zafer için bir şükran duası yapılmasına ve on sekiz (18) günden beri kapalı bulunan mahkeme meclislerinin tekrar açılmasına karar verdiler. Şükran günü ve şükran duası çok sevinçli oldu. Bundan sonra, Samnitler tarafından yakıp-yıkıp yağmalanan bölgeyi nasıl koruyabileceklerine dikkatlerini teksif ettiler. Aynı zamanda Vescinia ve Falernia kırlarında iki koloni kurulmasına karar verdiler. Minturnae adındaki koloni Liris Nehrinin ağzında, diğeri de Vescinia ormanında,[51] Falernia bölgesi yakınında kurulmuştu. Burada Yunan kolonistleri tarafından Sinuessa adını aldığı söylenmektedir. Bu yerlere kolonistleri yerleştirmek üzere üç (3) komisyon üyesi seçilmesi için, praetor Publius Sempronius'un bir oylama işini yürütmesini temin etme görevine pleb tribunusları tayin edildi. Fakat kaydedilebilecek adam bulmak kolay değildi. Çünkü onları gönderirken, sadece orada ikamet etmek üzere değil, fakat aynı zamanda düşman bölgesinde devam-

lı bir ileri karakol olarak hizmet vermelerine karar vermişlerdi. Etruria'daki harbin ciddiyetinin büyümesi üzerine, senatonun dikkati bu meselelerden başka tarafa çevrilmiş oldu. Appius birbiri ardı sıra gelen mektuplarında, o bölgedeki karışıklık ve isyanın ihmal edilmemesi hususunda onları ikaz etti. Etrüskler, Samnitler, Umbrialılar ve Gallialılar olmak üzere dört (4) ırkın silâhlarını bir bütün teşkil edecek şekilde birleştirmekte olduklarını söyledi. Bir yer bu kadar büyük bir kalabalığı alamadığından, onlar daha şimdiden ordugâhlarını ikiye bölmüşlerdi. Bu nedenlerden ve seçim yüzünden -zira zaman süratle yaklaşıyordu- konsül Volumnius Roma'ya geri çağrıldı. Centurioları oylama yapmaya çağırmadan önce, bir toplantıda halkı biraraya getirdi ve Etruria'daki harbin büyüklüğü hakkında bir konuşma yaptı: Hatta daha önce, bizzat kendisi ve meslekdaşı burada birlikte bir harbi idare ettiklerinde, harb o denli büyük olmuştu ki, bir komutan ve bir ordu onu idare edip yok gösterememişti. Fakat düşman kuvvetlerine sonradan Umbrialıların ve aynı zamanda Gallialıların muazzam ordusunun da katılmış olduğu söylenir. O gün dört (4) kavime karşı koymak üzere onların konsülleri seçmekte olduklarını hatırlamalıydılar. Kendisi eğer Roma halkının ittifakıyla, sonradan hiç şüphesiz bütün kumandanların birincisi sayılan, kişinin konsül seçildiğine güvenmiyorsa, derhal onu diktatör olarak tayin etmelidir.

CAPUT 22

Fabius'un herkesin oybirliğiyle beşinci kez seçildiğinden hiç kimse şüphe etmedi. Gerçekte imtiyazlı centuriolar ve ilkin çağrılanların hepsi[52] Lucius Volumnius'la birlikte onu konsül tayin ediyorlardı. Sonra Fabius iki sene önce yapmış olduğu konuşmanın aynı içeriğinde bir konuşma yaptı. Fakat umumi karar daha ağır bastığından, yaşlılığının kendisine bir destek ve himaye olabileceği Publius Decius'u görev arkadaşı olarak istemesine son verdi. Decius'la paylaştığı censorluğunda ve iki konsüllüğünde, meslekdaşların aralarındaki uyumdan başka devletin muhafazasına hiçbir şeyin hizmet etmediğini keşfetmiş ve anlamıştı. Yetki ve se-

lâhiyette yeni bir arkadaş için yaşlı bir adamın akıl ve zekasının uyacağını şimdi hemen hemen hiç ümit etmiyebilirdi: Karakterini bildiği biriyle, onun kararlarını ve düşüncelerini paylaşmak daha kolay olabilirdi. Bu mazeret Publius Decius'u layık olduğu övgülere mazhar bırakan konsül tarafından ikinci kez tekrarlandı. Askeri işlere başkanlık etmek için konsüller arasındaki uyumdan kaynaklanan avantajı ve onların kavgalarından doğan zararziyanı hatırlatarak, kendisini dinleyenlere sonzamanlarda meslekdaşı ve kendisi arasındaki çekişmeden doğan tehlikenin ne kadar dehşetli ve korkunç olduğunu tekrar akıllarına getirdi. Decius ve Fabius'un tek kalp ve tek akıl olduklarını ve bundan başka harb için doğmuş insanlar olduklarını söyledi. Aynı zamanda yaptıkları işlerde büyük, fakat dilin ve kelimelerin mücadelesinde kaba ve beceriksiz olduklarını ifade etti. Konsül görevini yapmak için onların dehaları Tanrı vergisiydi. Fakat Appius gibi, kanun ve güzel konuşma sanatının üstaları olan akıllı ve zeki adamlar Roma ve Forum'a[53] nezaret etmeliydiler ve adalete hizmet etmek üzere praetor seçilmeliydiler. Bu gibi hususlarla gün harcandı. Ertesi gün, konsülün nezaretiyle, heriki konsülün ve praetorların seçimi yapıldı. Quintus Fabius ve Publius Decius konsül ve -üçünden hiçbiri olmadığından[54]- Appius Claudius da praetor seçildi. Senato pleblerin de tasdikiyle, Lucius Volumnius'un yetki ve selâhiyetinin bir yıl daha uzatılmasına dair bir yasa çıkarttı.

CAPUT 23

O yıl birçok kötü alâmet ve işaretler vardı. Senato bunların kötülüğünü başka tarafa çevirmek için iki gün boyunca dua edilmesine ve tanrılara yakarışta bulunulmasına karar aldı. Şarap ve tütsü devlet tarafından temin edildi. Erkek ve kadın büyük bir kalabalık halinde halk dua ve niyazlarını sunmak üzere geldi. Hercules Mabedi civarında, Sürü Pazarı'nda yeralan Patrici'li İffet Tanrıçası Mabedinde evli ve çocuklu kadınlar arasında patlak veren kavgayla bu yakarış anılarda yer etti[55]. Aulus'un kızı Verginia, pleb olan konsül Lucius Volumnius'la evlenen bir patrici oldu-

ğundan ve patriciler dışında bir kimseyle evli bulunduğdan evli ve çocuklu kadınlar tarafından dini törene dahil edilmemişti. Bu kısa münakaşa çok geçmeden kadınların hararetli öfkesiyle alev alev yanan bir ihtiras kavgasına dönüşüp alevlendi. Verginia hem patricili hem iffetli bir kadın olarak İffet Tanrıçasının Mabedine girmiş olmakla ve bir bakire olarak verildiği bir adamla evli olmakla övündü. Aynı zamanda ne kocasından, ne onun şerefinden, ne de zaferlerinden utanç duymuyordu. Sonra Verginia bu mağrur sözlerine asil bir iş de ilâve etti. Yaşadığı Vicus Longus'da, bir kutsal yer için makul genişlikte olan evinin bir kısmını kapattı. Buraya bir sunak kurdu. Pleb evli kadınlarını toplanmaya çağırdı ve patrici hanımlarının rencide edici davranışından şikayet ettikten sonra şöyle konuştu: "Bu sunağı Pleb İffet Tanrıçasına adıyorum. Hatta kadınların iffetle rakebet ettikleri kadar, devletimizin adamlarının cesaret mükâfâtı için mücadeleri etmeleri hususunda sizleri teşvik ediyorum. Aynı zamanda bu sunağın, eğer mümkün olursa, diğerinden daha huşu ile ve iffetli kadınlar tarafından daha aziz ve kutsal olduğunun söylenebilmesi için sizi teşvik ediyorum." Bu sunak da sanki eski bir mabetmiş gibi aynı dini merasimle hizmet gördü. Öyle ki hiçbir kadın, fakat tek bir adamla evlenmiş iffetli bir kadın burada kurban kesme hakkına sahip olabildi. Bundan sonra kült, sadece evli kadınlar tarafından değil fakat her durumda iffeti lekelenmiş kadınlar tarafından bozuldu ve neticede unutulmuş duruma geldi.

Aynı yıl aediles curules Gnaeus ve Quintus Ogulnius çok sayıda fahiş faiz alan kişiyi yargılamak üzere mahkeme huzuruna çıkardı. Onların mallarını müsadere ederek devlet hazinesine giren kısmı Capitol pirinç kapı eşiği koymak ve Iupiter'in kutsal alanındaki üç masaya koymak üzere gümüş kaplar ve dört (4) atlı savaş arabasının üzerine tanrının heykelini koymak ve kurt tarafından emzirilen Roma şehrinin korucusu çocuğu temsil eden ruminalis'in[56] incir ağacında bir resmini yaptırmak üzere kullandı. Aynı zamanda Capena Kapısından Mars Mabedine kadar uzanan dört köşeli taşla döşeli bir kaldırım da yaptılar. Pleb aedilleri Lucius

Aelius Paetus ve Gaius Fulvius Curvus, suçlu buldukları kasaplar için otlakta hayvan besleyen çobanlardan[57] cebren aldıkları para cezasıyla oyunlar ve şenlikler düzenlediler. Aynı zamanda Ceres Mabedine konulmak üzere altın taslar temin ettiler.

CAPUT 24

Bundan sonra Quintus Fabius'un (beşinci kez) ve Publius Decius'un (dördünce kez) konsüllükleri başladı. Bu görevde üç kez ve bir kere de censorlukta görev arkadaşlığında bulunmuşlardı. İkisi arasındaki belirgin uyumdan ziyade, başarılarının ve yaptıkları işlerin büyük olmasına karşın şan-şöhret bakımından fazla dikkatleri üzerlerine çekmemişlerdi. Benim düşünceme göre onun arasının kesilmesi kendilerinden ziyade sınıflar arasındaki rekâbetten kaynaklanmasına karşın, devamlı olması alın yazısı değildi. Zira particiler Fabius'un kur'a çekilmeksizin Etruria'da yetki ve selâhiyete sahip olarak kumanda etmesi hususunda çaba sarfediyorlar ve mücadele ediyorlardı. Plebler sorgulamanın kısıtlanması metodunun Decius'un bir hak olarak talep etmesinde ısrar ediyorlardı. Bütün bu olaylarda senatoda bir çekişme ve münakaşa olduğu görülüyordu. Fabius orada daha kuvvetli olduğunu ispat ettikten sonra, mesele halkın huzuruna getirildi. Sözlerden ziyade yapılan işlere güvenen askerlere ve insanlara yakışır biçimde toplantıda konuşmalar kısa kesildi.

Fabius, bir kimse bir ağaç diktiği zaman, bir başkasının ağaçtan olgunlaşarak dökülen meyvaları toplamasının haksızlık olduğu ispat ve iddia etti. Kendisi Ciminia Ormanından söz açmıştı ve Roma ordusunu uzak ve ıssız yerlerden geçirmek için bir yol katettiğinden bahsetmişti. Eğer başka bir komutanla birlikte harp etmek niyetindeyseler, yaşlı olduğu halde neden kendisine zahmet ve sıkıntı vererek başını ağrıtmışlardı? Yavaş yavaş daha sitem dolu tonla, onun kendisini bir arkadaş olarak değil de bir hasım olarak seçtiğinin ve Decius'un birlikte üç görevi idare ettikleri aralarındaki arkadaşça uyuma ve dostluğa haset ettiğinin çok

açık olarak meydanda olduğunu söyledi. En nihayet, eğer onlar kendisini yetki ve selâhiyete lâyık buluyorlarsa ve bunu kendisine vermeyi düşünmüşlerse, daha fazla birşey sormadı. Senatonun kararına boyun eğdi ve halka da itaat edecekti.

Publicus Decius senatonun adaletsizliğinden şikayet etti: Senatonun ileri gelenleri pleblerin büyük rütbelere girmiş olduklarını ellerinden geldikleri kadar inkâr etmeye uğraşabilirlerdi. Herhangi sınıftan bir insanın doğuştan kendi gücünü kazanma hakkı tanınmış olduğundan, sadece halkın oyuyla değil, fakat aynı zamanda Kader'in hükmüyle hiçbir kimsenin etkili olmasını istemiyorlardı. Aynı zamanda birkaç kişinin denetlenmesi için onlara boyun eğdirme yollarını arıyorlardı. Ondan önceki bütün konsüller kumanda etme görevine kur'a yoluyla seçilerek gelmişlerdi. Fakat şimdi senato kur'a yapılmaksızın, kumandayı Fabius'a vermeyi tercih ediyordu. Onu şereflendirmek üzere bunu yaparlarsa, hem kendisinin hem devletin bu kadar teveccühüne lâyık olan bir adamın Fabius'un şan ve şöhretini arttırmak için hazır olduğunu, kendisine yapılan haksızlık ve hakaretle onun ihtişam ve şöhretinin kazanılmadığını söyleyebilirdi. Fakat ne zaman bir güçlük ve tehlikeli bir harp olduğunda birinden şüphe edilince, diğerinin lüzumsuz ve faydasız olduğuna karar verilerek, kur'a çekilmeksizin bu görev konsüllerden birine verilmedi mi? Fabius Etruria'da kazandığı zaferlerle şan ve şöhret sahibi oldu: Publicus Decius da şan ve şöhret kazanmak isteyebilir. Ve belki de Fabius'un saklı bıraktığı fakat devamlı olarak yeniden alevlenen ateş, kendisi tarafından bastırılıp söndürülebilirdi. Kısaca Fabius'un şöhret ve mükâfatlarını elde etmek için, meslekdaşının yaşı ve itibarının verdiği hürmet ve saygıya kendisi de arzu duyuyordu. Fakat bir tehlike olduğunda, bir münakaşa olduğunda onların görüşüne göre hareket edecekti. Kendi görüşüne göre hiçbir zaman hareket etmeyecekti. Eğer bununla mücadele etmekle başka hiçbirşey elde edemezse, senatonun ileri gelenlerinin teveccühüyle verilen değil, halka ait olan birşeyin halk tarafından kullanılmasını ve idare edilmesini herhalde elde edebilirdi. Iupiter Optimus

Maximus'a ve ölümsüz tanrılara kur'ada meslekdaşıyla kendisine eşit şans tanımalarına dua etti. Eğer onlar kendisine bu şansı bahşetmeye hazırsalar harbin idaresinde meslekdaşıyla aynı cesaret ve aynı şansı tanımalarını niyaz etti. Hiç olmazsa onun hayırlı misalinde, mutedil karakterinde birşey oldu. Roma milletinin şöhretini pekiştirecek şekilde, konsüllerden herhangi birinin kumandası altında Etrüsk harbinin idare edilebileceği hususu kabul edildi.

Fabius sadece Roma halkından, Etruria'dan getirilen praetor Appius Claudius'un geri gönderilmesi için, tribunusların huzurunda oy vermeye çağırılmalarına riayet etmelerini rica etti. Sonra Fabius meclisi terketti, bundan sonra halk senatonun yaptığınla ittifak halinde olarak, Fabius'un kur'a çekilmeksizin Etruria'da yetki ve selâhiyete sahip olarak oradaki harbi idare etmesine ve kumandasına karar verdi.

CAPUT 25

Daha genç hemen hemen bütün herkes şimdi konsül etrafında toplanmıştı. Onun kumandası altında hizmet etmeye o kadar gönüllü idiler ki, herbiri tek tek adını verdi. Bu kalabalık konsülün etrafını sardıktan sonra, konsül şöyle konuştu: "Dört bin (4000) piyade ve altıyüz (600) atlıdan daha fazlasını kayıt etmeyi düşünmüştüm. Bugün ve yarın sizlerden adınızı yazdıranları beraberimde götüreceğim. Birçok askerle harp yapmaktan ziyade, dolu para keseleriyle bütün askerleri geri getirmekle daha ilgiliyim ve buna daha çok dikkat sarfediyorum." Kendisi büyük kalabalık istemediğinden hepsi daha güvenli ve ümit verici, uygun ve sağlam bir orduyla harekete geçti. Düşmanın uzakta olmadığı Aharna[58] kasabasına doğru, preator Appius'un ordugâhına yol aldı. Appius'un ordugâhı tarafına birkaç mil gittikten sonra, odun toplamak için silahlı bir muhâfız takımıyla yola çıkan bazı adamlarla karşılaştı. Bu insanlar ileri kollardaki lictorları görerek Fabius'un konsül olduğunu anlayarak, kendilerine kumandan olarak onu

gönderdikleri için tanrılara ve Roma Milletine, memnuniyetlerini heyecanlı bir biçimde belli ederek içten teşekkür ve minnettarlıklarını sundular. Sonra onlar Fabius'un etrafında sürü halinde toplanırken ve onu konsül olarak selâmlarken, nereye bağlı olduklarını sordu. Onlar da kendilerinin odun toplamaya geldikleri cevabını verdiler. Fabius "Ordugâhınızın etrafında hiç siper olmaması mümkün müdür?" diye bağırdı. Ordugâhlarının etrafında çift siper ve bir hendek olduğu yine de ölümcül bir korku içinde bulunduklarını karşılık olarak bağırmaları üzerine, Fabius "gerçekten yeterli odun toplamış bulunuyorsunuz" dedi. "Geri dönün ve siperlerinizdeki kazıkları çekip çıkartınız."[59] Ordugâha dönerek, çitleri sökmeye başladılar. Geride kalan askerlerin korku ve dehşeti, aynı zamanda Fabius'un kendisi böyle hareket etmelerine neden oluyordu. Haber etrafa yayılana kadar, herbiri yanındakıyla konsül Quintus Fabius'un emri üzerine bu işte giriştiklerini konuşuyordu. Ertesi gün ordugâh kaldırıldı ve praetor Appius Roma'ya gönderildi. O zamandan sonra Romalıların herhangi bir yerde devamlı ordugâhları olmadı. Fabius bir yerde ordunun oturup kalmasının hiçbir faydası olmadığını söylüyordu: Zira yürüyerek ve mevkiini değiştirerek daha serbest hareket etmesi ve daha sağlam olması sağlanabilirdi. Elbette ki yürüyüşler henüz kışın tamamen kendini göstermediği bir mevsimde yapılmalıydı.

İlkbaharın başlarında, ikinci lejyonu -eskiden Camars olarak isimlendirilen- Clusium yakınlarında bırakarak ve ordugâhın başına sabık praetor Lucius Scipio'yu koyarak, Fabius kendisi harb hakkında görüşmede bulunmak üzere Roma'ya döndü. Bu görüşmesinde, haberlere inandığından ve ümit ettiğinden çok daha büyük bir görevi aldığından, gönüllü mü olacak yoksa senato tarafından çağrılmış mı olacak bunu danışmak istiyordu. Zira heriki beyan da yeminle temin edilirdi. Bazıları, senatoda ve halkın huzurunda Etrüsk harbinin tehlikelerini mübalâğa ile anlatmaya devam eden praetor Appius tarafından geri dönmeye mecbur tutulduğunun görünmesini isterler. Çünkü Fabius mektuplarında ısrarla bunu yapmıştı. Dört (4) ulusa karşı bir ordu ve bir komuta-

nın yeterli olmadığını söyledi: Kendisini mağlup etmek için ya bir bütün olarak birleşirlerse ya da dağınık olarak ayrı ayrı yerlerde muharebe yaparlarsa, bir tek kişinin aynı anda bütün bu aniden çıkabilecek hadiselere karşı koyamayacağı tehlikesi mevcuttu. Kendisi burada iki Roma lejyonu bırakmıştı ve beş binden (5000) az piyade ve süvari kuvveti Fabius'la gelmişti. Konsül Publius Decius'un mümkün olabildiğince en yakın zamanda Etruria'ya hareket etmesi ve arkadaşına katılması, aynı zamanda Lucius Volumnius'a da Samnium'da kumanda etme yetki ve selâhiyetinin verilmesi gerektiğine karar vermişti ve kendi düşüncesinin böyle olduğunu söylemişti. Eğer konsül kendi eyaletine gitmeyi tercih ederse, Volumnius usülüne göre tanzim edilmiş bir konsül ordusuyla[60] Etruria'ya yola çıkmalıydı. Praetorun konuşmasıyla çoğunluk harekete geçti fakat Publius Decius -onların söylediği gibi- herşeyin Fabius'un kararının engellenmiş ya da mânisiz olmasına bırakılmasını tavsiye etti. Ta ki Fabius'un -bu devlet siyasetine uygun düşüyorsa- ya bizzat Roma'ya gelmesi, ya da Etruria'da ne kadar büyük harb olduğunu senatoya danışmak üzere komutanlarından birkaçını göndermesi ve ne kadar askeri kuvvetle ve kaç komutanla harbin idare edilmesi gerektiği belirlenene kadar herşeyin bırakılmasını söyleyerek sözlerini bitirdi.

CAPUT 26

Fabius Roma'ya döndüğü zaman, hem senatoda hem halkın huzurunda konuşmasında orta bir yol takip etmişti. Zira harb hakkındaki cari haberleri ne büyüterek mübalağa etmiş ne de onları ehemmiyetsizmiş gibi göstermek durumuna düşmek istemiyordu. Aynı zamanda kendisine ve devlete karşı bir tehlikeye bekçilik etmekten ziyade, diğerlerinin korkularını hesaba katmak üzere ilave olarak bir kumandayı da kabul etmede orta yolu seçmişti. Geri kalanlar, harbde onu bir yardımcı ve yetki-selâhiyette bir arkadaş olarak seçerlerse, meslekdaş oldukları zaman birçok kereler kendisini denediği konsül Publius Decius'u unutmasının

mümkün olup olamayacağını sordu. Yakın zamanda onun vazifesini ve yetki-selâhiyetini paylaşan hiçbir kimse yoktu. Eğer Decius onunla olsaydı, yeterli ölçüde askeri kuvvete sahip olabilecekti ve düşmanının sayısı asla çok fazla olmayacaktı. Fakat meslekdaşı başka bir nizamı tercih ederse, bırakınız ona yardımcı olarak Lucius Volumnius'u versinler.

Herşey dikkate alındığından bu karara halk, senato ve bizzat meslekdaşı Fabius tarafından müsaade edildi. Publius Decius Samnium ya da Etruria için yola çıkmak üzere yaptığı hazırlıklarını bildirdiği zaman, o denli büyük sevinç ve kutlama oldu ki, insanlar önceden zaferin tadını tattılar ve sanki konsüllere bir harb için değil de bir zafer merasimine karar verilmiş gibi göründü. Bazı tarihçilerde Fabius ve Decius'un konsüllüklerinin başında Etruria'ya gitmek üzere hareket ettiklerine ve aynı zamanda eyaletleri için kur'aya tabi olmalarından, ya da açıklamış bulunduğum meslekdaşlar arasındaki mücadele ve çekişmeden hiç söz edilmediğine rastlarım. Diğer taraftan bazıları için bu münakaşalar bile yeterli olmamıştır. Aynı zamanda Fabius yokken halkın huzurunda Appius tarafından ifade edilen tahkir edici sözleri ve hatta küfürleri de ilâve ederler. Hatta praetorun tarafını tutarak bulunmayan konsüle sert bir biçimde muhalefetini ve Decius herbirinin kur'ada kendilerine tahsis edilen eyaletlerde hazır bulunmalarını ileri sürdüğünde, meslekdaşlar arasında alevlenen bir başka münakaşayı da ifade ederler. Heriki konsulün harb yerine hareket ettikleri andan itibaren mukaveledeki yetki ve selâhiyet başlar.

Fakat konsüller Etruria'ya ulaşmadan önce, Gallialı Senonlar oradaki Roma ordugâhında Roma lejyonunu kuşatmak için, büyük bir kalabalık halinde Clusium'a gelmişti. Ordugâhın başında bulunan Scipio, sayıca küçük gurubunu idareli kullanmak için bulunduğu mevkiin avantajını elde etmesinin lüzumlu olmasını düşündüğünden, askerlerini ordugâhıyla şehir arasında yer alan bir tepeye doğru yürüyüşe geçirdi. Fakat acil durumlarda her zaman olduğu gibi, kendi ilerisine hiçbir keşif kolu göndermemişti. Bu

nedenle başka bir taraftan düşmanın yaklaştığı ve elinde bulundurduğu yamaca askerlerini sevketti. Böylece her yönden düşmanın saldırısıyla arkadan lejyona hücum edildi ve kuşatılmış oldu. Bazı yazarlar burada haber götürecek hiçbir kimsenin hayatta kalmadığı kadar lejyonun bozguna uğrayarak imha edildiğinii söylerler. Aynı zamanda Clusium'dan uzakta olmayan konsüllerin, atlarının gögüslerinde ya da mızraklarının uçlarında asılı başlarla ve kendi adetleri üzere zafer şarkıları söyleyerek gelen Gallia atlıları görününceye dek, felâket hakkında hiçbir haber alamadıklarını ifade ederler. Diğer gurup yazarlar onların Gallialı değil, Umbrialı olduklarını ve uğranılan felâketin o kadar büyük olmadığını iddia ve ispat ederler.

Onların ifadesine göre, Lucius Manlius Torquatus'un[61] kumandası altında bulunan birkaç hayvan yemi arayıcısının etrafı kuşatılmıştı ve propraetor Scipio onlara yardım için ordugâhından ileriye doğru bir huruç hareketi yapmıştı. Yine onların ifadesine göre harbi yeniden başlatarak zafer kazanan Umbrialıları mağlup etmiş ve onlardan kendi harb esirlerini ve ganimetlerini almıştı. Bu hezimete Umbrialı düşmandan ziyade Gallialı düşman tarafından maruz kalındığı çok daha ihtimal dahilindedir. Zira başka zamanlarda sık sık Romalıları sıkıntı ve zahmete sokan bir Gallia isyanının korku ve endişesi o yıl özellikle tehlikeyi haber veriyor ve kendilerini silâh başına davet ediyordu. Böylece, yalnız her iki konsül -bu harb için donatılmış- dört (4) lejyon ve Campania'dan getirilmiş bin (1000) seçme at ile birlikte Roma süvari kuvvetinin kuvvetli bir birliğiyle harbe gitmekle kalmadı, fakat aynı zamanda müttefiklerin ve Romalılardan daha büyük sayıda Latinlerin ordusu da harbe katıldı. Fakat diğer iki ordu şehirden uzak olmayan Etruria karşısında mevzilendi. Ordulardan biri Faliscus bölgesinde, diğeri de Vaticanus arazisinde yerleşmişti. Herikisi de propraetor durumunda bulunan Gnaeus Fulvius ve Lucius Postumius Megellus'a burada devamlı bir ordugâh kurmaları emredildi.

CAPUT 27

Konsüller Apeninleri geçen düşmana Sentium civarındaki arazide yetiştiler. Buradan takriben dört (4) mil uzaklıktaki ordugâhlarına gittiler. Düşmanlar arasında görüşmeler yapıldı ve ne kuvvetlerini tek bir bütün halinde birleştirmeye ne de hep birlikte muharebe etmeye karar verdiler. Samnitlere Gallialılar ve Etrüsklere de Umbrialılar katıldı. Muharebe için gün tespit edildi ve hücum etmek üzere Samnitler ve Gallialılar tayin edildi Muharebenin tam kızıştığı anda Etrüsklerin ve Umbrialıların Roma ordugâhına hücum etmeleri emredildi. Bu planlar geceleyin gizlice Fabius'a gelen üç (3) Clusialı firari tarafından alt üst oldu. Düşmanın karar ve planları hakkında bilgi verdiklerinden onlar mükâfatlandırıldı ve bu andan itibaren karar verilecek herbir adımı kendilerinin öğrenebilmesi ve bunun üzerinde bilgi edinebilmesi için, bu üç firari tekrar geri gönderildi. Konsüller, Fulvius ve Postumius'a Faliscus ve Vaticanus'daki kendi bölgelerinden Clusium'a doğru yürüyüşe geçmelerini ve son derece şiddetle düşman ülkesini yakıp-yıkıp tahrip ederek yağmalamalarını yazdılar. Bu yakıp-yıkıp yağmalamanın söylentileri Etrüskleri Sentium bölgesinden kendi sınırlarının müdafaasına çekti. Bunun üzerine konsüller onlar olmadan muharebeyi sürdürmeye çaba sarfettiler. İki gün içinde düşmanı fasılasız saldırışlarla taciz ettiler, fakat bu iki günde anlatmaya değer birşey yapılmadı: Her iki tarafta birkaç kişi öldürüldü ve kati bir muharebe için ruh ve duygular tahrik edilmiş oldu. Fakat esas dava bir karara bağlanamadı. Üçüncü gün düşman ordular bütün kuvvetleriyle harb meydanına indiler.

Harb nizamına göre dizilmiş saflar dururken, dağlardan aşağıya bir kurdun kovalayarak takip ettiği bir dişi geyik harb meydanının ortasına kaçtı ve iki tarafa koşup durmaya başladı. Sonra onlar diğer tarafa döndüler, geyik Gallialıların kurt da Romalıların tarafına geçti. Kurt sıralar arasında bir geçit açtı, fakat dişi geyik Gallialılar tarafından öldürüldü. Sonra Roma tarafında ön sıralardaki biri bağırdı: "Firar ve katliam onların tarafında şekillenmiştir. Ölü hayvanın yattığını gördüğünüz yer Diana için kutsaldır.

Bu tarafta, zarar görmemiş ve sıhhatli, Mars'ın kurdu bize Mars'ın soyunu ve Kurucumuzu hatırlatmaktadır[62].

Sağ kanadda Gallialılar, sol kanadda Samnitler yer aldı. Quintus Fabius yüzü Samnitlere dönük olarak, Roma sağ kanadını tertip etmek için, birinci ve üçüncü lejyonları hazırladı. Bu sırada Decius, Galliah düşmana karşı, Roma sol kanadında beşinci ve altıncı lejyonları tanzim ediyordu. İkinci ve dördüncü lejyonlar Samnium'da proconsul[63] Lucius Volumnius'un kumandası altında harb etmekteydiler. İlk çatışmada heriki tarafda meydana konan kuvvet o kadar eşitti ki, eğer Etrüskler ya muharebede ya da ordugâhta bulunmasalardı, düşmanın ağırlık ve önemini gösterdiği her mevkide Romalıların bir felâkete uğraması gerekebilirdi.

CAPUT 28

Fakat, şimdiye kadar neticesi şüpheli bir muharebe olmasına ve Kader tanrıçası orada kudretini ortaya koymaya niyet ettiğine dair bir işaret, bir delil vermemesine karşın, sağ kanadda soldakinden çok farklı bir muharebe yapılıyordu. Romalılar Fabius'un yanında hücumdan ziyade kendilerini müdafaa ediyorlar ve mücadelenin mümkün olabildiğince günün geç saatlerine kadar uzamasına çalışıyorlardı. Bu durum komutanlarının, hem Samnitlerin hem Gallialıların muharebenin başında şiddetli bir biçimde döğüştüklerine, fakat kendilerinin sadece mukavemet göstermeleri gerektiğine ikna edilmesinden kaynaklanıyordu. Mücadele uzayınca, Samnitlerin ruhları yavaş yavaş yorulmaya ve gevşemeye başladı. Bu sırada insanlarının pek azının güneşin hararetine ve emek sarfetmeye tahammül gösterebilen Gallialıların fiziksel cesaretleri yok olup gitti. Bununla beraber muharebenin ilk saflarında cesaretleri erkeklerden daha fazlaydı, fakat sonunda kadınlardan daha az cesarete sahip olarak harbe son verdiler. Böylece düşmanın yenik düşmeye alışık olduğu vakit geldiğinde, Fabius becerebildiği kadar askerlerini canlı ve yorulmamış olarak muhafaza ediyordu. Fakat Decius gençliğinin ve ruhunun verdi-

ği daha çok acelecilikle, ilk karşılaşma ve muharebede biraraya toplayabileceği bütün kuvvetini harcadı. Piyade muharebesinin gittikçe zayıfladığını ve gevşediğini gördüğünden, süvariyi hücuma çağırdı. Askeri kuvvetinin en cesur bölüğünü maiyetine tayin ederek, genç asillere kendisiyle birlikte yetki ve selâhiyete iştirak etmeleri ricasında bulundu.

Eğer ilkin zafer sol kanada ve süvariye gelecek olursa, şan-şöhrette iki misli payları olacağını söyledi. Gallia süvarilerini iki kere geri püskürttüler. İkinci keresinde Gallia süvarileri bir hayli uzağa götürüldüler ve çok geçmeden kendilerini piyade kuvvetinin ortasında buldular. Bu sırada yeni ve dehşet verici bir taarruza maruz kaldılar. Zira, savaş arabalarında ve yük arabalarında ayakta duran silahlı düşman askerleri tekerleklerin ve atların ayaklarının çıkardığı kuvvetli gürültü-patırdıyla onların arasına daldılar. Bu alışılmamış gürültü ve karışıklıktan Roma atları ürkerek şahlandılar. Böylece zafer kazanan Roma süvarisi, sanki deliliğin verdiği bir panik ve ani firar olmuşcasına etrafa dağıldılar, hem atlar hem de sürücüleri bozguna uğradılar. Onlardan bu nizamsızlık ve karışıklık lejyonun sancaklarına sirayet etti. Atlar ve savaş arabaları onların sıraları arasından hızla geçerken, birinci saftan birçok kişi ayaklar altında çiğnenerek öldü. Düşmanlarının karışıklık ve bozgunluğunu Gallia piyade kuvveti farkeder etmez, onlara kendine gelme ve nefes alma için hiç zaman bırakmaksızın, derhal hücum ve saldırıya geçtiler. Decius nereye kaçtıklarını ya da kaçmakla ne ümit ettiklerini kendisine anlatmaları için bağırdı.

Bozguna uğrayıp dağılırlarken ve koşarlarken onları durdurmaya ve geri döndürmeye gayret sarfetti. Sonra, onların bozgunluğuna karşı gayretlerinin hiç bir işe yaramadığını anlayınca, yüksek sesle babası Publius Decius'u adıyla çağırdı. "Niçin evimizin kötü kaderini tehir etmek için daha geç kalıyorum? Ulusun tehlikelerini başka tarafa çevirmek için bizim kurban edilmemiz ailemizin ayrıcalığıdır. Toprak ve Manes tanrılarına şimdi kurban olarak benimle birlikte düşman lejyonlarının öldürülmesini teklif

edeceğim." Bunları söyledikten sonra, harb meydanına inerek pontifex Marcus Livius'a yanından ayrılmamasını emretti. Şimdi bu adama kendisini feda ettiği sözleri ve Quirites'in Roma Milletinin uğruna düşman lejyonlarını feda ettiğini önerdiği sözleri ezbere tekrarlamasını emretti. Sonra kendisi, Latin Harbinde Veseris'de babası Publius Decius'un kendini feda ettiği zamandaki gibi, aynı dua ve aynen babasının yaptığı gibi kurban edilmiş oldu[64]. Her zamanki dualara onun huzuruna korku ve panik, kan ve katliamla, göktanrılarının gazabı ve yeraltı tanrılarının öfkesiyle sürüldüğünü ilâve ediyordu. Aynı zamanda bir belayla düşmanın sancaklarının, silahlarının ve zırhlarının mahvedilmesini söylüyordu. Kendi mahvına şahit olan aynı yer Gallialıların ve Samnitlerin yokoluşuna da şahitlik etmeliydi. Bunları ifade ettikten sonra, "bu lanet ve bedduaların benim ve düşmanın üzerine yağmasını söylüyorum" dedi. Düşmanın en keşif olduğunu gördüğü yerdeki, Gallia harb saflarına karşı cenk atını dört nala sürdü ve düşmanın silâhlarına karşı kendisini atarak öldürüldü.

CAPUT 29

Bu andan itibaren muharebenin insan gayretine tabi olduğu zor görüldü. Romalılar komutanlarını kaybettikten sonra -korku vermeye alışkın bir hadise sayılan- daha uzağa kaçmadılar, fakat muharebenin neticesinden kurtulma yollarını aradılar. Gallialılar, sanki nedeni ortadan kaldırmak istiyorlarmışçasına, konsülün vücudu etrafındaki kalabalığa rastgele ve etkisiz mızraklarını atıyorlardı. Bu sırada bazıları hayret ve korkudan donup kalmışlardı, bu nedenle ne muharebe edebiliyorlar ne de kaçabiliyorlardı. Decius'un propraetor olarak görev yapmasını emrederek, kendi lictor'larını teslim ettiği diğer ordudaki pontifex Livius, konsülün kötü kaderiyle Romalıların bütün tehlikelerden arınmış olarak zafer kazandıklarını yüksek sesle ifade etti. Gallialıların ve Samnitlerin Toprak Ana'ya ve Manes'e[65] devredildiklerini söyledi. Düşmana kendilerini feda etmek için Decius'un yanına çekildiği-

ni ve kendisine katılmasını söylediğini ve aynı zamanda düşmanla olan bütün herşeyin delilik ve ümitsizlik dolu olduğunu ifade etti. Bu sırada Romalılar muharebeye yeniden başlayarak, onu lehlerine döndürmeye çalışıyorlardı. Zira konsül Quintus Fabius'un geri hatlardaki yardımcı kuvvetleri alıp arkadaşının yardımına gitmesini emrettiği Lucius Cornelius Scipio ve Gaius Marcius yetişmişti. Burada devlet uğruna herşeyi yapmaya cesaret vermek için büyük bir teşvik edici olan Decius'un ölümünü öğrendiler. Ve böylece Gallialıların kalkanlarıyla birlikte kendi önlerinde birbiriyle kilitlenmiş vaziyette toplanmış durmalarına ve yakın mesafedeki muharebenin kolay olmayacağının belli olmasına karşın, komutan düşman safları arasındaki mevki etrafında dağılmış bulunan mızrakların biraraya toplanmasını ve düşmanın kaplumbağa hareketine[66] karşı atılmasını emretti. Bu mızrakların birçoğu süratle kalkanlara saplanırken bir yandan da bir askerin vücudunu delip geçiyordu. Sanki onlar yumrukla vurulup sersemletilmiş gibi, yara almamalarına karşın büyük bir bölümü düştüğünden phalanx'ları dağılmış oldu. Romalıların sağ kanadı üzerinde Kader böyle değişimler göstermişti.

Daha önce söylendiği gibi, sağ kanadda Fabius çekinmeye ve kararda gecikmeye başlamıştı. Daha sonra, ne düşmanın çığlıkları ne hücumları ne de mızraklarının atılması, aynı kuvvete ve şiddete daha uzun zaman katlanılması gerektiğini gösterdiğinden, Fabius süvari kuvvetinin kumandanına Samnitlerin kanadı tarafına kendi bölüğünü sevketmesini ve işaret verilince mümkün olabildiğince şiddetle phalanxlarında onlara hücum etmelerini emretti. Aynı zamanda kendi askerlerine süvari kumandanının, düşmanı siperlerinden ve mevkilerinden çıkarak ileriye sürmelerini emretmesini ve onlara kumanda etmesini bildirdi. Onların karşı koymadıklarını ve kuvvetlerinin zayıflığı hakkında hiçbir soru yöneltilmediğini görünce, şimdiye kadar ayrı ve saklı bulundurduğu bütün askeri kuvvetlerini birarada topladı. Sonra lejyonlarını göndererek süvariye hücum işareti verdi. Samnitler Romalıların hücumuna karşı koyamadılar ve bozgun halinde gerideki Gallia

safına firar ettiler. Muharebenin tam kızıştığı anda arkadaşlarını terkederek ordugâhlarına çekilme yolunu aradılar. Gallialılar bir kaplumbağa hareketi düzenlediler ve orada birbirlerine çok yakın bir biçimde toplanarak durdular. Sonra arkadaşının ölümünü öğrenen Fabius, Campanialıların bölüğüne harb safından takriben beş yüz (500) mızrak boyu çekilmelerini ve bu çekildikleri mesafeden Gallia piyadesine geri hatlardan hücum etmelerini emretti. Üçüncü lejyonun principes'i veya ortadaki harb safı düşmanı takip etmedeydi ve süvari hücumunu gördükleri yerde, içine girerek düşmanın tertip ve şeklini bozmuştu. Onların korku ve şaşkınlığından yararlanarak katliama uğramıştı. Fabius Iupiter Victor'a[67] bir mabet ve düşman ganimetlerini adadıktan sonra, korkutulan bütün kalabalığın çekildiği Samnit ordugâhını devam ettirdi. Kapılar bu kadar büyük kalabalığı almadığından, bir siper altında, yanındaki arkadaşlarının kalabalığıyla kapatılmış olan bazıları mukavemet göstermeye teşebbüs ettiler. Burada Samnitlerin başkumandanı Gellius Egnatius öldü. Neticede Samnitler siperlerin içine çekildiler ve kısa bir mücadeleden sonra ordugâhları alındı.

Gallialılar da geri hatlardan kuşatıldı. O gün beş yüz yirmi bin (520000) düşman askeri öldürüldü ve sekiz bin (8000) kişi de esir alındı. Kansız bir zafer olmamıştı. Zira Publius Deceius'un ordusundan yedi bin (7000) kişi, Fabius'un ordusundan da bin yedi yüz (1700) kişi, öldürülmüştü. Fabius askerlerini arkadaşının cesedini bulmaları için gönderdi.Düşman ganimetini küme halinde yığarak, Galip Iupiter'e adak olarak sunmak üzere, onları ateşe verdi. Konsülün cesedi, onun üzerinde öldürülenlerle gömüldüğünden o gün bulunamadı. Ertesi gün onun vucüdu bulundu ve askerlerin göz yaşları arasında ordugâha getirildi. Fabius herşeyi erteleyerek, bütün şeref ve lâyık olduğu her bir çeşit övgülerle arkadaşının cenaze merasimini yaptı.

CAPUT 30

Etruria'da da aynı günlerde propraetor Gnaeus Fulvius, Fabius'un düşüncesini takip ediyordu. Akın ve yağmalarının düşmana verdiği muazzam felâketten başka, aynı zamanda düşmanla zafer kazandığı bir muharebe yaptı. Perusini ve Clusini kavmi üç bin (3000) den fazla asker kaybetti ve takriben (20) askerî sancak düşmandan alındı. Samnit ordusu Paelignia topraklarından geçerek firar ederken oranın sâkinleri tarafından kuşatıldı. Beş bin (5000) askerin takriben bin (1000) kadarı öldürüldü.

Sentinum bölgesinde muharebenin yapıldığı günün şan ve şöhreti büyüktür. Hatta gerçeğe çok bağlı kalan biri için bile durum böyledir. Fakat bazı yazarlar inanılabilecek olandan daha fazla ifrata kaçarak mübalağa yoluna sapmışlardır. Aynı zamanda düşman ordusunda -pek tabii olarak Umbrialılar ve Tuscanılılar dahil olmak kaydıyla- altı yüz bin (600000) piyade, kırk altı bin (46000) süvari ve bin (1000) arabanın muharebede bilfiil mevcut bulunduğunu yazmışlardır. Romalıların askeri kuvvetlerini bu tarzda genişletmek için, bir komutan olan proconsül Lucius Volumnius'u konsüllere ilave ettiler ve aynı zamanda onun ordusunu da konsüllerin ordusuna kattılar. Tarihçilerin büyük çoğunluğunda bu zafer iki konsüle ayrılmış ve saklanmıştır. Bu sırada Samnium'da harb eden Volumnius, Samnitleri Tifernus Dağı'na sürerek, burada onları bozguna uğrattı ve dağıttı. Bu harekâtı sırasında mevkiin güçlükleri ve zor şartları kendisini engelleyemedi ve niyetinden caydıramadı. Quintus Fabius Decianus ordusunu Etruria'da muhafız olarak bırakarak, kendi lejyonlarını Roma'ya sevketti ve Gallialılar, Etrüskler ve Samnitlere karşı kazandığı zafer nedeniyle zafer merasimini kutladı. Askerler Quintus Fabius'un zafer arabasını takip ettiler ve askerlerin söyledikleri acemice, sanat değeri olmayan mısralarla Fabius'un zaferini Pablius Decius'un şanlı-şöhretli ölümünden hiç de aşağı kalmayan bir biçimde kutladılar. Aynı zamanda ölümü (ve devlete hizmeti) şimdi birbirine rakip kabul edilen babasının anısına oğlu Publius Decius'a yapılan övgüleri yeniden tazelediler ve onları yaşattılar. Her asker o günlerde aslâ alçakca hareket etmedikleri askeri hiz-

metleri nedeniyle bir mükâfat olarak, ganimetten bir palto ve her günlük asker ceketiyle seksen iki (82) bronz asses aldılar.

CAPUT 31

Bu zaferlere rağmen, ne Samnitlerle ne de Etruria'da henüz sulh yoktu. Zira Perusuni'nin tahrik ve kışkırtması sonucu harb tekrar patlak vermişti. Bu harb konsül ordusunu geri çektikten sonra, Samnitler bir taraftan Vescini ve Formiae topraklarına akınlar yaparken, diğer taraftan da Aesernia topraklarına ve Volturnus Nehri'ne yakın mevkide hücum ve akınlar yaparken aniden tekrar başlamıştı. Bunlara karşı praetor Appius Claudius Decianus'a gönderildi. Fabius Etruria'da yeni bir isyanı dağıttı. Burada dört bin beş yüz (4500) Perusini'yi öldürdü ve bin yediyüz kırkını (1740)ını da esir aldı. Bu esirlerin herbiri üç yüz on (310) ases vererek esaretten kurtuldu, ganimetin geri kalanı da askerlere taksim edildi. Bir kısmı praetor Appius Claudius, bir kısmı da proconsul Lucius Volumnius tarafından takip edilen Samnit lejyonları, Stellate bölgesinde topladılar. Burada Çaiatia yakınlarında onların hepsi mevzilendiler. Appius ve Volumnius da kuvvetlerini toplayıp birleştirdiler. Bunu takip eden muharebe son derece şiddetli bir mücadele içinde geçti. Romalılar son derece sık isyan eden bir kavime karşı öfkeyle harekete geçmişti. Bu esnada diğer taraftakiler mücadelede son ümitlerini şansa bağlayarak tehlikeye atmış oluyorlardı. Bunu takiben Samnitler on altı bin üç yüz (16300) kişi kaybettiler ve iki bin yedi yüz (2700) kişi de onlardan esir olarak alındı. Roma ordusunda iki bin yedi yüz (2700) kişi öldürüldü. Harbde bir başarı kazanılmasına karşın, bir salgın hastalık o yılın keyfini kaçırdı ve bazı alâmetler de telâşa düşülmesine neden oldu. Zira birçok yerlerde sağanak halinde çok şiddetli yağmurlar olduğu bildirildi ve Appius'un ordusunda birçok kişinin yıldırıma çarpıldığı söylendi. Bu işaret ve alâmetler üzerine Sibyllina kitaplarına danışıldı. Bu yıl konsülün oğlu Quintus Fabius Gurges, halkın huzurunda zinadan hüküm giymiş birçok evli kadını para cezasına çarptırdı. Bu parayla Circus yakınlarında bir Venüs Mabedi yaptırdı[68].

Samnium'da ilk harb yapan Marcus Valerius ve Aulus Cornelius'un konsüllüklerinden itibaren kırk altı (46) yılı kapsayan zaman zarfında, baştan başa dört (4) kitapta devamlı olarak onları anlatmamıza rağmen, hâlâ vuku bulan birçok Samnit harbi vardır. Birçok yıllar heriki tarafta da çekilen felâketler ve katlanılan zahmetler dinmedi. Bununla beraber metanetli ve kuvvetli kalpler yılıp yorulmadı. Geçen yıl Samnitler Tifernus'da[69], Paelignia ülkesinde, Sentinum topraklarında Stellata Ovalarında muharebe etmişlerdi. Şimdi onlar tarafından kendi lejyonlarıyla, şimdi diğer uluslardan beraberlerindeki askeri kuvvetlerle, dört (4) Roma komutanının kumandasındaki dört (4) ordu tarafından katliama uğramışlardı. Uluslarının son derece dikkat çekici kumandanlarını kaybetmişlerdi. Kendileriyle aynı kötü durumda bulunan, Etrüskleri, Umbrialıları ve Gallialıları harbde kendi müttefikleri ve dostları olarak gördüler. Fakat ne kendi ne de dışardaki ülkelerin çareleriyle kendilerini daha uzun zaman devam ettirmeye ve muhafaza etmeye muvaffak olamadılar. Harbden hâlâ kaçınmıyorlardı. Zafer için mücadele etmemektense mağlup olmayı tercih ederek, başarısızca müdafaa ettikleri bir hürriyetin yorgunluk ve bezginliğini duymaktan çok uzaktılar. Bu harblerde muharebe edenler tükenemediği ve kuvvetleri kesilemediğinde, bu harbleri okumak ya da yazmak için kim zamana karşı kin ve garaz duyabilir?[70].

CAPUT 32

Konsüllükte Quintus Fabius ve Publius Decius'un arkasından Lucius Postumius Megellus ve Marcus Atilius Regulus geldi. Herikisine eyalet olarak Samnium verildi. Zira düşmanın üç (3) ordu toplamış olduğu, bunlardan biriyle Etruria'ya geri dönmek, diğeriyle Campania'nın yakılıp-yıkılıp yağmalanmasına yeniden başlamak niyetinde oldukları, bu arada üçüncü ordunun da hudutları müdafaa etmek üzere hazırlıklar yapmakta olduğu haberleri geldi. Postumius sıhhatinin iyi olmayışı yüzünden Roma'da kaldı. Atilius düşmanı Samnium'da bastırmak için derhal hareket etti -zira senatonun plânı öyleydi- düşman sınırı geçmeden önce onları Samnium'da kıstırmak ve engellemek istiyordu. Sanki önceden düzen-

lenmiş gibi, düşman topraklarını yakıp-yıkıp harabeye çevirmekten bizzat kendilerinin engellendiği bir yerde düşmanla karşı karşıya geldiler. Bu sırada Samnitlerin, Roma Milletinin müttefiklerinin ülkesine ve yatıştırılmış bölgeye çıkmasını engellediler. Heriki tarafın ordugâhı birbirine karşı kurulmuş olduğundan, pek sık zafer kazanan Romalılar yapacakları şeye zor cesaret edebileceklerdi. Samnitler -böyle delice bir cesaret en sonunda ümitsizlik doğururdüşman ordugâhına hücum etme gibi tehlikeli bir işe cüret ettiler. Samnitlerin ümitsiz teşebbüslerinin tam anlamıyla başarılı olmamasına karşın, henüz tamamen faydasız ve beyhude de olmamıştı. Gün boyu süren bir sis vardı. Sis o denli kesifti ki, ışığa bağırırken ve karşılık verirken görmek olanaksızdı. Sadece siperin ötesini değil, bir kimse diğerine yaklaştığı zaman, biraz uzağı dahi görmek mümkün değildi. Buna güvenerek harekâtları için bir paravan olarak sisden yararlandılar. Böylece Samnitler gün güçlükle ağarırken çıktılar. Hatta karanlığın ardından o denli gizlenmişlerdi ki, Roma ileri karakolunun kapı önündeki nöbetçisi dikkatsizce ve laubali bir tarzda nöbet tutuyordu. Habersizce, beklemedikleri bir anda onların üzerine çullanarak, onlarla mücadeleye giriştiler. Ne cesaret ne kuvvet onların karşı koymalarına yeterli olmadı. Ordugâhın arkasındaki büyük kapıdan içeriye hücum ettiler. Quaestorun çadırını[71] zaptettiler ve quaestor Lucius Opimius Pansa'yı öldürdüler. Bunun üzerine silahlanmak üzere genel bir çağrı yapıldı.

CAPUT 33

Karışıklık ve kargaşayla harekete geçen konsül, tesadüfen çok yakında bulunan iki müttefik ordusunun Lucania ve Suessa'dan ordu karargâhına gözcülük etmek üzere gönderilmesini emretti ve bizzat kendisi de via principalis'de[72] lejyonun manipulusları başına geçti. Askerler gerektiği şekilde silahlarını prova etmişler ve sıraya dizilmişlerdi. Düşmanın çığlıklarından gördüklerinden daha fazla sayıda olduklarını anladıklarından, kendi sayılarının ne kadar olduğu hakkında bir tahmin yürütmeye muktedir olamıyorlardı. İlkin onlar talihin kendilerine ne getirdiğinden emin olma-

dıklarından geri çekildiler ve düşmanın ordugâhın ortasına kadar girmesine müsaade ettiler. Sonra, konsülün siperlerin dışına sevkedilmek ve sonra düşman ordugâhına hücum etmek niyetinde olup olmadıklarını sorması üzerine, bir çığlık attılar ve gayret sarf ederek, başarılı bir mukavemet yaptılar. Bundan sonra ileri sürdüler ve düşmanlarını geri dönmeye mecbur bıraktılar. Derhal onları geri püskürttükten sonra, ilk korkularını üzerlerinden atmak için kendilerine hiç zaman tanımadan, kapıdan ve siperden dışarı sürdüler. Fakat havanın kararmaya başlaması onları bir pusuya düşme tehlikesine karşı korkuttuğundan, devam etmeye ve düşmanı takip etmeye cesaret etmediler. Ordugahlarının temizlenmesinden memnun kalarak, takriben üç yüz (300) kadar düşman askerini öldürdükten sonra, siperlerine çekildiler. İleri karakolda ve quaestorun çadırında beklenmedik bir anda ele geçirilenler arasındaki Romalıların kaybı tahminen yedi yüz otuz (730) kadardı.

Bu cüret ve Samnitlerin tehlikeyi göze alarak giriştikleri başarısız olmayan teşebbüs onların morallerini yükseltti. Samnitler sadece Romalıların ileriye gitmesine izin vermemekle kalmadılar, fakat aynı zamanda kendi tarlalarında hayvan yemi temin etmelerine bile izin vermediler. Hayvan yemi arayanlar Sora yakınlarındaki sakin ve asayiş içindeki topraklara geri çekildiler. Bu olayların söylentileri, olayların aslından daha şaşırtıcı ve ürkütücü bir biçimde Roma'ya geldiğinden, konsül Lucius Postumius eski sağlığına zor kavuşmasına rağmen, harb meydanında yerini almak üzere Roma'dan hareket etti. Fakat askerlerinin Sora'da toplanmasını bildiren bir tebligatta bulunduktan sonra, Roma'dan ayrılmadan önce, aedilis curulis iken devlet hazinesinden aldığı parayla inşa ettirdiği bir sunağı[(73)]. Zafer Tanrıçasına bizzat ithaf etti. Sonra ordusuna katılmak üzere yola çıkarak, ordusunu Sora'dan Samnium'daki arkadaşının ordugâhına sevketti. Sonra Samnitler iki orduya karşı koymak için kendilerine güvenemediklerinden geri çekildiler. Konsüller birbirlerinden ayrıldılar ve düşman tarlalarını yakıp-yıkıp tahrip etmek, aynı zamanda onların şehirlerine hücum etmek üzere farklı istikâmete hareket ettiler.

CAPUT 34

Postumius Miliona'yı[74] zaptetmeyi denedi. Bu mevkiye iki hücum teşebbüsü başarısız olduktan sonra, usülüne uygun yaklaşmalarla ona karşı ilerledi. Sundurmalarını surlarla temas edecek şekilde getirerek, bir geçit yaptı. Bunun üzerine şehrin artık alınmış olmasına karşın, buradan ara vermeksizin dördüncü saatten tahminen sekizinci saate kadar, burada ümitsiz muharebe ve mücadelesini sürdürdü. Bunun neticesi uzun süre müphem kaldı. Sonunda Romalılar şehri elde ederek, kendilerini oranın sahibi yaptılar. Samnitler diğer ganimetten başka, üç bin iki yüz (3200) ölü ve dört bin yedi yüz (4700) esir verdiler. Lejyonlar buradan Feritrum'a[75] sevkedildi. Buranın halkı taşıyabildikleri veya arabayla götürebildikleri bütün mallarıyla, gecenin sessizliğinde karşı kapıdan çıkıp gittiler. Böylece, konsül Miliona'da karşılaştığı aynı mukavemeti arayan bir kişinin bütün tedbir ve nizamıyla surlara ilerledikten sonra, çok geçmeden geldi. Fakat kuleler ve kale mazgalları arasındaki siperlerde ne silâhlar ne de insanlar olmayan çöl gibi ıssız bir şehir bularak, ihtiyatsızca gizli bir tuzağa düşmemeleri için, terkedilmiş surlara tırmanma merdivenleriyle çıkmaya çok istekli görünen askerlerine mani oldu. Latin müttefiklerinden iki bölüğün tahkimatların etrafını çevirmesini ve herşeyi araştırarak öğrenmesini emretti. Müstahkem mevkileri araştıran süvari kuvvetleri açık bir kapı ve onun yanında aynı yerde bir başkasını keşfettiler. Yollarda düşmanın geceleyin yaptığı firarı kendilerine gösteren izleri gördüler. Atlarını yavaşça ve dikkatli bir biçimde kapılara sürerlerken, dosdoğru şehre götüren caddelerde güvenli bir biçimde şehrin öbür tarafına geçilebileceğini farkettiler ve konsüle şehrin terkedilmiş olduğunu bildirdiler. Şüpheye yer vermeyen ıssızlığın, firarın taze ve henüz bozulmamış izlerinin ve karanlığın verdiği şaşkınlıkta etrafa atılmış ve dağılmış bulunan şeylerin birer delil olduğunu söylediler. Bu şeyler işitildikten sonra, konsül ordusunu şehrin süvarilerin yaklaştığı tarafına sevketti. Kapıdan çok uzak olmayan bir yerde askeri kuvvetler durduktan sonra, konsül beş (5) atlının içeri girmesini ve kısa bir yol katetmesini emretti. Sonra, herşey emin görünüyorsa, bunlardan üçünün burada birlikte kalmasını ve diğer ikisinin keşfettiklerini ve bulduklarını kendisine

bildirmesini emir verdi. Onlar geri döndüklerinde ve kendilerinin her yerden görülebilecek bir yere ilerlediklerini ve sessizlik ve ıssızlığın heryerde hüküm sürdüğünü bildirdiklerinde, konsül derhal birkaç haifif teçhizatlı cohorsu şehre sevketti ve geri kalanların bu sırada bir ordugâh kurmasını emretti. Şehre girdikten ve evlerin kapılarını kırdıktan sonra, askerler birkaç ihtiyarlıktan eli-ayağı tutmayan veya yatalak insan ve kaldırılması çok güç olan terkedilmiş belli şeyler buldular. Bu şeyler ele geçirildi. Harb esirlerinden civardaki çok sayıda ahalinin bir firar plânlamak üzere biraraya toplanmış oldukları öğrenildi. Bu ahalinin kendi halkı daha birinci nöbetle buradan ayrılarak firar etmişti. Bu harb esirleri Romalıların aynı ıssızlık ve terkedilmişliği diğer şehirlerde de bulacaklarına inanıyorlardı. Harb esirlerinin sözleri gerçeğe dönüştü ve konsül bütün bu terkedilmiş şehirleri elde etmiş oldu.

CAPUT 35

Diğer konsül Marcus Atilius hiç de o kadar kolay olmayan bir harb yapmıştı. Marcus Atilius lejyonlarının başında Samnitler tarafından kuşatılmış olduğunu işittiği Luceria'ya doğru ilerliyordu. Bu sırada Lucerinum sınırında düşmanla karşı karşıya geldi. Bu öfkenin neden olduğu fırsat onların kuvvetini düşmanınkiyle eşit kılmış oldu. Talihin zaman zaman değişiklikler gösterdiği ve neticesi belli olmayan bir muharebe yapıldı. Fakat bu muharebenin neticesi, hem mağlubiyete alışık olmadıklarından, hem de harb meydanından geri çekilirken, esas muharebe sırasındakinden daha iyi bir biçimde kendi taraflarının öldürülen ve yaralananlarla daha kötü bir mağlubiyete uğramış olduklarını gördüklerinden, Romalılar için daha cesaret kırıcı ve hayal sukûtuna uğratıcı oldu. Bunu takiben ordugâhta o denli bir korku ve şaşkınlık oldu ki, bu duruma muharebe ederlerken düşselerdi, tam bir felâkete uğramaları gerekecekti. Gece bile son derece endişe verici birşey olmuştu. Zira Romalılar çok geçmeden Samnitlerin ordugâha hücum edebileceklerini ya da gün doğarken zafer kazanmış düşmanlarıyla muharebe etmiş olacaklarını düşünüyorlardı.

Düşmanın uğradığı felâket daha önemsizdi, fakat yüreksiz ve Romalılar daha az cesaretli değildi. Gün doğar doğmaz muharebe yapmaksızın geri çekilmek istediler. Fakat sadece bir tek yol vardı ve bu durum düşmanlarını arkada bıraktı. O yola doğru gitmeye başladıkları zaman, sanki ordugâha hücum etmek üzere yürüyüşe geçmiş gibi oldular. Konsül askerlerine silâhlanmalarını ve siperin dışına çıkarak kendisini takip etmelerini emretti. Komutanlara, tribunuslara ve müttefiklerin reislerine hangi tarafta çok kumandanın idaresine ihtiyaç duyulduğunu izah etti. Onların hepsi kendileri için teminatta bulundular. Herşey için hazırdılar, fakat askerlerin cesaret ve şevklerinin kırılmış olduğundan söz ettiler. Bütün gece boyunca yaralıların ve ölmekte olanların iniltileriyle uyanık kaldılar. Gün doğmadan önce düşman ordugâha hücum ederse korkusu o denli büyük olabilirdi ki, onların sancaklarını, işaret ve alâmetlerini bırakmalarına neden olabilirdi. Sanki böyle olmuş gibi, utançla kaçmaktan çekindiler, aksi takdirde mümkün olduğu kadar iyi bir mağlup olacaklardı.

Bunu duyunca konsül kendisinin bizzat askerlerin arasına gitmesinin ve onlarla konuşmasının çok daha iyi olacağını düşündü. Gittiği her yerde silâhlanmakta tereddüt gösterenleri azarladı: Neden gitme vaktini uzatıyorlar ve çekiniyorlardı? Ordugâhtan çıkıp gidene kadar düşman gelebilirdi. Siperlerin önünde muharebe etmek istemiyorlarsa, çadırlarının önünde muharebe edebilirlerdi. Fakat eğer silâhlanmış ve muharebe etmişlerse, zaferin kimin olabileceği şüpheliydi. Fakat silâhsız ve aciz bir kimse, ya ölüme ya da köleliğe katlanmalıydı. Bu azarlamalara ve sitemlere onlar, kendilerinin önceki günkü muharebe nedeniyle yorgun ve bitap düştükleri ve aynı zamanda ne kuvvetleri ne de akıtacak kanları kalmadığı cevabını verdiler. Bu sırada önceki günden çok daha kalabalık olarak düşman göründü.

Bu esnada yürüyüş kolu yaklaşıyordu. Şimdi askerler onların daha yakınına gelirken, Samnitlerin kazıklar taşımakta olduklarını ve hiç şüphesiz ordugâhta bir siper yapacaklarını beyan ettiler[76]. Bu durumda konsül bütün sabır ve metânetini kaybetti, düşmanın

en alçağının yanında böyle şerefsizlik ve aşağılanmaya katlanmanın son derece utanç verici bir şey olduğunu haykırdı. "Gerekinse kılınç elimizde ölmektense, kadınlara karşı nazik ve şık beyler gibi, açlıktan utanç verici bir biçimde ölmek için ordugâhlarımızda kapatılıp kalacak mıyız?" diye bağırdı. Tanrılar kendilerini muvaffak kılar! Herbiri kendi değerini düşünerek hareket etmeliydi. Fakat konsül Marcus Atilius -kendisi takip edecek hiç kimse yoksa tek başına- düşmana hücum edecekti ve bir Roma ordugâhının muhasara edilmesini görmektense, çok geçmeden Samnit sancakları arasına dalacak ve yok olup gidecekti. Konsülün sözleri kumandanlar, tribunuslar, atlıların bütün bölükleri ve en yüksek rütbedeki yüzbaşılar tarafından uygun bulunarak onaylandı. Sonra askerler utanca yenik düşerek silâhlanmaya ve yavaşça ordugâhtan çıkmaya başladılar. Uzun ve dağınık bir yürüyüş kolu halinde, cesaretleri kırılmış ve yenik düşmüş olarak düşmana doğru ilerlediler. Düşman ümit ve cesaret bakımından hiç de onlardan iyi değildi. Böylece çok geçmeden, en önden en gerideki Samnitlerin yürüyüş koluna derhal koşmadan önce, -tıpkı korkmuş gibi- onların geçmelerine itiraz etmek üzere ortaya çıkıveren Roma sancaklarını gördüler. Kaçmak için açık hiçbir yol yoktu. Kendilerini Romalıların durduğu yere atmaları, aksi takdirde düşmanlarını keserek onların vücutları üzerinden kaçmaları gerekiyordu.

CAPUT 36

Yüklerini ortaya yığdılar, silahlanmış olarak, her bir asker sıradaki yerini aldı ve harb safı kurulmuş oldu. Şimdi ordular arasında az bir mesafe vardı ve heriki ordu da diğerinin ilk hücumu yapması ilk çığlığı atması için durdular. Heriki tarafta muharebe için herhangi bir istek duymuyordu ve karşı tarafa felâkete uğramadan ve zarar-ziyan görmeden gidebilirlerdi. Geri çekilirlerse, düşmanlarının ilerleyebileceğinden korkmasalardı, böyle davranırlardı. Hiçbir harb işareti verilmedi, fakat isteksiz ve gönülsüz olmalarına karşın, belli ve yeterli olmayan bir çığlıkla, kaygısız ve

gayretsiz bir tarzda muharebeye başladılar. Fakat askerlerin hiçbiri bulunduğu yerden hareket etmiyordu.

Sonra Roma konsülü bu işe biraz hayat ve canlılık koymak üzere, birkaç süvari grubu ayırdı ve bu süvarileri içeri gönderdi. Bunların büyük bir kısmı atlarından inmişti, geri kalanlar karışıklık ve şaşkınlığa düştüğünden, Samnitlerin tarafında acele ölüme gitmek için bir telâş, Romalıların tarafında da arkadaşlarını korumak için bir koşuşturma vardı. Bu durum muharebe için az da olsa bir telkin, bir ilham kaynağı oldu. Fakat Samnitler her nasılsa daha şevkle ve daha büyük sayıda askerle hücum etmişlerdi. Atları ürktüğünden süvari kuvvetinin düzeni bozuldu ve dağılmaya başladılar. Bütün Roma ordusuna yayılan bir firara başlayan yardımcı kuvvetlerine doğru dört nala atlarını sürmeye başladılar. Şimdi Samnitler kaçaklarının arkasındaydılar. Konsül atını mahmuzlayarak ordugâhın kapısı önüne geldiği zaman, buraya nöbetçi olarak bir süvari kuvveti yerleştirdi ve Samnit ya da Romalı olsun, kendilerini tehdit edecek düşmana karşı siperde bulunmalarını emretti. Aynı şekilde kendisi de bizzat askerlerini korkuttu ve bozgun halinde ordugâha girerlerken onları durdurdu. "Askerler nereye gidiyorsunuz?" diye bağırdı: "Burada da silâhlar ve askerler bulacaksınız, ve konsülünüz hayattayken galip gelmeden ordugâha girmeyeceksiniz. Bu nedenle, çok geçmeden vatandaşlarınızla mı, yoksa düşmanlarınızla mı muharebe yapacaksınız, seçimini yapın!"

Konsül bu sözleri söylerken, süvari kuvveti piyadenin etrafında toplandı ve mızraklarını kaldırarak onlara harbe dönmelerini emrettiler. Sadece konsülün cesareti değil, fakat şans da onlara yardım etti. Zira Samnitler onların üstünlüklerini zorlamadılar, bu nedenle konsülün sancakları aksi istikâmete çevirmek için zamanı oldu ve harb safını ordugâhtan düşmana doğru değiştirdi. Sonra yeniden harbe başlamak için birbirlerini cesaretlendirmeye ve teşvik etmeye başladılar. Yüzbaşılar sancak taşıyanlardan sancakları kaptılar ve düşmanın çok seyrek olduğu, düzensiz ve kötü bir biçimde tertiplenmiş sıralarla gelmekte olduklarını askerlerine

işaret ederek, sancakları ileriye götürdüler. Bu nazik zamanda konsül ellerini havaya kaldırdı ve her taraftan işitilebilecek berrak bir sesle, Roma ordusu bu firardan geri dönerse ve Samnit lejyonlarını katliama uğratarak galip gelirse, Oturan Iupiter'e bir mabet adayacaktı. Komutanlar, piyade ve süvari askerler, bütün harb safı boyunca herkes, bu günün iyilik getirmesi için gayret sarfediyordu. Hatta bu Roma'nın şöhretiyle ilgili olan tanrıların tanrısal gücü ve kudreti gibi göründü. Mücadele o kadar kolay bir hal almıştı ki, düşman ordugâhtan geri püskürtüldü ve kısa bir zaman içerisinde muharebenin başladığı yere sürüldü. Burada, biraraya toplandıkları yüklerinin oluşturduğu küme nedeniyle engellenmiş oldular. Sonra, eşyalarını yağmalanmaktan korumak için, onların etrafını silâhlı askerlerle çevirdiler. Tam o sırada piyade askeri, önden hareretle düşmanın üzerine saldırdılar ve süvari kuvveti bir daire çizecek şekilde atını sürerek, geri hatlardan düşman üzerine hücum ettiler. Böylece iki ateş arasında kalan düşman katliama uğradı ya da esir edildi. Harb esirlerinin sayısı yedi bin sekiz yüz (7800) idi. Bunların hepsinin elbiseleri çıkarılarak boyunduruğa vuruldu. Romalılar da zaferin tadını çıkaramadılar. Zira konsül, iki günlük zayiatın hesabını yapmakla, yezi bin sekiz yüz (7800) asker kaybettiğini anlamıştı.

Apulia'da bu olaylar olup dururken, Samnitleri ikinci bir orduyla Latin Yolu üzerinde bir Roma kolonisi olan, Interamna'yı ele geçirmeye teşebbüs ettiler, fakat onu alamadılar. Tarlaları yağmalayarak, esir ettikleri kolonistlerle birlikte, insanlardan ve sürülerden elde ettikleri muhtemelif ganimeti önlerine katıp götürüyorlardı. Bu sırada Samnitler Luceria'dan geri dönen zafer kazanmış konsülle karşılaştılar. Samnitler elde ettikleri ganimeti kaybetmekle kalmadılar, fakat aynı zamanda uzun ve yüklerle engellenmiş nizamsız bir yürüyüş kolu halinde ilerlediklerinden, kendileri de katliama uğramış oldular. Konsül kimlik tespiti yapmak ve mallarını geri almak üzere, mal sahiplerini Interamna'ya geri çağıran bir ilân yaptı. Kendisi burada ordusundan ayrılarak, seçimlere başkanlık etme gayesiyle Roma'ya hareket etti. Bir zafer me-

rasimi kutlama yolları aradığı zaman, binlerce asker kaybetmesi yüzünden ve herhangi bir muahede şartına bağlı olmaksızın[77] harb esirlerini boyunduruk altına gönderdiğinden, bu şereften mahrum edilmiş oldu ve bir triumphus kutlamasına lâyık olmadığı söylendi.

CAPUT 37

Diğer konsül Postumius Samnium'da düşmanın harbden kaçınması üzerine ordusunu Etruria'ya geçirdi. Burada ilkin Volsinienses kavminin topraklarını yakıp-yıkıp harab etti. Sonra ülkelerini müdafaa etmek üzere ortaya çıktıklarında, surlarından çok uzakta olmayan bir yerde onları mağlup etti. İki bin sekiz yüz (2800) Etrüsk öldürüldü. Geri kalanlar şehre yakınlıkları nedeniyle korunmuş oldu. Sonra ordu Rusellae topraklarına sevkedildi. Burada sadece tarlalar yakılıp-yıkılıp harabeye çevrilmekle kalmadı, fakat aynı zamanda şehir de zaptedilidi. İki binden (2000) daha çok asker esir olarak alındı ve surlar yakınında muharebe ederken bundan biraz daha azı öldürüldü. O yıl Etruria'da muharebeden çok daha önemli ve çok daha şöhretli ve aynı zamanda muhteşem bir sulh yapıldı. O ülkede başlıca yerleşim yerleri olan, Volsinii, Perusia ve Arretium adında son derece kuvvetli ve kudretli üç (3) şehir sulh teklif ettiler. Bu üç şehir konsülle, onun askerlerine elbise ve erzak temin etmek karşılığında, Roma'ya elçiler göndermek üzere izin verilmesini tertip ettiler. Roma'ya gönderilen elçiler heyeti kırk (40) yıllık mütareke[78] elde ettiler. Hemen ödenmek üzere, her devlete beş yüz bin (500000) asses'lik bir para cezası kondu.

Kazanılan bu başarılar nedeniyle, konsül dileğini elde etme ümidinden daha ziyade gelenek olması nedeniyle senatoya bir zafer merasimi yapılıp yapılmayacağını sordu. Bir kısmının şehri terketmedeki yavaş hareketi nedeniyle, diğerlerinin de senatonun izni olmaksızın Samnium'dan Etruria'ya gitmiş olması yüzünden bu zafer merasimini kabul etmediklerini farketti. Bu eleştirileri-

nin bir kısmı şahsi düşmanlarından, geri kalanları da meslekdaşının dostlarından geliyordu. Meslekdaşının dostları Postumius'un da zafer merasiminin kabul edilmeyişiyle daha sonra kendisinin red edilişini söyleyerek teselli vermeye meyilliydiler. Söylediğim olayların ne merkezde olduğunu görerek, aşağıdaki şekilde konuştu: "Senatonun ileri gelenleri, benim konsül olduğumu unuttuğunuz gibi, sizin şeref ve itibarınızı unutmuş olmayacağım. Harblerimi yaptığım aynı yetki ve selâhiyetin kuvveti ve etkisinde, bu harblerin Samnium ve Etruria'nın boyun eğmesiyle mutlu bir şekilde sonuçlanacağına, zafer ve sulh kazanarak bir zafer merasimi kutlayacağıma inanıyorum." Böyle söyleyerek senatoyu terketti. Sonra pleb tiribunusları arasında bir münakaşa patlak verdi: Bazıları zafer merasiminin bu hiç görülmemiş durumuna vetolarıyla müdahale edebileceklerini ileri sürdüler. Bazıları da meslekdaşlarının muhalefetine karşı onun iddialarına yardımcı olabileceklerini savundular.

Bir toplantıda heriki görüş de müzakere edildi ve konsülden konuşması istendi. Konsül bizzat, konsül Marcus Horatius ve Lucius Valerius'un, daha sonraları censor olan babası Gaius Marcius Rutulus'un geçenlerde, senatonun izniyle değil halkın kararıyla bir zafer merasimi kutlamış olduğunu hatırlattı. Aynı zamanda sorusunu ve isteğini halka getirebileceğini de ilâve etti. Burada asiller tarafından sahip olunan ve kanunu[79] engelleyen pleb tribunusları olduğunu da ekledi. Fakat halkın istekleri ve beğenmesinin -daima olabilecek- herhangi bir emirin hepsinin onun kudretine bağlı olduğuna hep birlikte önem verdiklerini söyledi. Ertesi gün üç (3) pleb tribunusunun yardımıyla, senatonun oy birliğine ve ilerlemelere mani olan yedi (7) kişinin muhalefetine karşı, kendisine refakat eden kalabalık bir halk eşliğinde Postumius zafer merasimini kutladı.

Bu yılın da rivayeti kesin değildir[80]. Biz Claudius'un[81] izinden gidersek, Postumius Samnium'da birçok şehirleri zaptettikten sonra, Apulia'da mağlup edilmiş ve firar etmiştir. Kendisi yaralı olduğundan yanındaki birkaç kişi ile Luceria'ya iltica etmek zo-

runda kalmıştır. Bu sırada Atilius Etruria'da mücadele etti ve bir zafer merasimi kazandı. Fabius[82] heriki konsülün Samnium ve Luceria'da muharebe ettiğini yazar. Aynı tarihçi ordunun Etruria üzerine sevkedildiğini -bundan konsül bahsetmez- ve Luceria'da heriki tarafın ağır kayıba uğradığını ifade eder. Muharebe esnasında Iupiter Stator'a, daha önce Romulus'un adadığı gibi, bir mabet adandı. Fakat mabet için sadece kutsal yer[83] ya da bir alan ayrılarak, burası Iupiter Stator'a tahsis edildi ve takdis edildi. Ancak vicdanî yükümlülükleri, senatonun bir bina yapılmasını emretmesini istedi. Zira devlet aynı adağı ikinci kez adamakla şimdi yükümlülük altına girmiş oluyordu ve bu mabedi yapmağa mecbur kalıyordu.

CAPUT 38

Ertesi yıl, hem babasının hem kendisinin şöhreti bakımından dikkati çeken konsul Lucius Papirius Cursor ve konsulün babası Lucius Papirius'un, hiç kimsenin kazanamayacağı bir zafer kazandığı ve Samnitler üzerine şimdiye dek kazanılan en önemli zaferi temin eden kudretli bir harble birlikte geldi. Tesadüfen düşman da aynı[84] istek ve tantanayla, aynı zamanda harikulâde bütün silahlarının muhteşemliğiyle harb hazırlıkları yapıyordu. Bundan başka tanrıların yardımını niyaz etmişler ve askerlerininsanki eski bir yemine göre bunu başlattığını göstermişlerdi. Fakat ilkin yeni bir emir gereğince, kumandanların çağrısına cevap vermeyen askerlik çağına gelmiş veya kumandanların emirleri olmaksızın ayrılıp gitmiş Samnitler arasından, ceza olarak hayatını Iupiter'e verebilmesi için, bir ordu kaydettiler. Bu asker toplama ve kaydetme işi tamamlandıktan sonra, bütün ordunun Aquilonia'da toplanmasını kararlaştırdılar. Burada tahminen kırk bin (40000) Samnium kuvvetinden asker toplanmıştı.

Burada, hemen hemen ordugâhın ortasında, sepet gibi örülmüş dallarla etrafı çevrilmiş ve çatısı keten beziyle örtülmüş, tahminen bütün istikâmetlere iki yüz (200) feet uzanan, kapalı bir yer-

leri vardı. Bu kapalı mahalde onlar eski bir keten rülodan okudukları metoda göre kurban sundular. Ayin yapan papaz, bu merasimi Samnitlerin eski bir dini töreninden alan yaşlı Ovius Paccius idi. Samnitlerin ataları Etrüsklerden gizlice Capua'ya kaçıp kurtuldukları zaman, önceden bu dini ayini kullanmışlardı[85]. Kurban merasiminin sonunda, komutan münadisi tarafından son derece asil ve silâhının gücüyle elde ettiği başarıları en üstün düzeyde olan bütün kişilerin çağrılmasını emretti. Birer birer onlar gelmeye başladılar. Diğer merasimlerin hazırlıklarından başka, ruhun huşu ile karışık dini bir korkuya kapılmasından kaçınabilmek için, her tarafı kapatılmış bir yer vardı. Bu kapalı yerin tam ortasında sunaklar, uzanıp yatan öldürülmüş kurbanlar ve bunların etarfında elinde kılınçı hazır vaziyette yüzbaşılardan[86] bir nöbetçi bulunurdu. Sunağa dini merasime iştirak edenden çok bir kurbanlığa benzeyen bir adam getirildi. Orada gördüğü veya işittiği şeyi açığa vurmayacağına yemin ettirildi. Sonra onu dehşet ve korku verici belli kelimeleri söyleyerek bir yemin vermeye mecbur bıraktılar. Bu yeminle kendisi komutanlarının sevkettiği bir muharebeye gitmezse, ya da harb safından firar eder veya safından firar etmekte olan diğer başka bir kimseyi gördüğünde onu derhal kılınclıyla biçmezse, kendi başına, ev halkına ve ailesine bir felâket ve lânet gelmesini niyaz etti. İlkin bu yemini etmeyi reddeden birkaç kişi vardı. Öldürülmüş kurbanlıkların arasında yatan bu kimselerin başları sunakların önünde -diğerlerinin yemin etmeyi reddetmemesi için bir ikaz olarak- başları kesildi. Samnitlerin ileri gelenleri bu lânet ve bedduaya tabi olduklarından, komutan on (10) kişiyi ismiyle çağırdı ve onların herbirinin bir diğerini seçmesini emretti.

Böylece sayıları on altı bine (16000) ulaşıncaya dek bu işleme devam etmelerini bildirdi[87]. Bu seçilenler, içinde kılınç kuşanmış asillerin bulunduğu kapalı yerin damından "Keten Lejyon" olarak adlandırıldı. Bunları diğerlerinden ayırt etmek üzere harikulâde silâhlar ve sorguçlu miğferler verildi. Yirmi bin (20000) askerden[88] biraz daha fazla olarak başka bir müfreze teşkil edildi.

Bu askeri birlik ne fizik görünüşleriyle, ne harbdeki şöhretleriyle, ne de teçhizatlarıyla Keten Lejyon'dan hiç de aşağı kalmıyordu. Bu Aquilonia'da ordugâh kurmuş, faal kuvvetleri kapsayan ordunun hacmi idi.

CAPUT 39

Konsüller Roma'dan hareket ettiler. Spurius Carvilius'a önceki yılın konsülü Marcus Atilius'un ilk olarak savaşa başlamak üzere Interamna topraklarında bırakmış olduğu, tecrübeli lejyonlar verilmişti. Düşman batıl itikatla ilgili ayinlerle meşgul olurken ve gizli gizli toplantılar yaparken, bu tecrübeli lejyonlarla ilerleyen Spurius Carvilius bir hücumla Samnit şehri Amiternum'u ele geçirdi. Burada takriben ikibin sekiz yüz (2800) kişi öldürüldü ve dört bin iki yüz yetmiş (4270) kişi esir alındı. Yeni bir ordu toplayan Papirius -zira böyle ilan edilmişti- bir hücumla Duronia şehrini aldı. Arkadaşından biraz daha az esir aldı, fakat ondan daha fazlasını öldürdü. Duronia şehrinde muazzam miktarda kıymetli ganimet elde edildi. Bundan sonra konsüller Samnium üzerinden dolaştılar ve bilhassa Atina bölgesini yakıp-yıkıp yağmaladılar. Samnitlerin esasa kuvvetinin bulunduğu Cominium önlerinde Carvilius ve Aquilonia önlerinde Papirius kendisini gösterdi.

Burada ne birkaç gün düşmanlığa ara verildi ne de mutlak bir muharebe yapıldı. Fakat düşman sakinleştiğinde ve hücumdan ziyade bir harb hilesiyle mukavemette bulunarak geri çekildiğinde, onları harekete geçirtmek ve kışkırtmakla zaman harcandı. Deruhte edilen veya vazgeçilen herbir şey, bütün ufak çaptaki muharebelerin neticesi, önemsiz olabilecekleri söz konusu edilmeden, yirmi (20) mil uzaktaki ordugâha bildirdi. Diğer meslekdaş Carvilius'un, orada bulunmamasına karşın, askeri harekâtın her planında bir payı vardı. Carvilius kuşatmaya başladığı Cominium'dan, çok daha yakında tehlikenin baş gösterdiği Apuilonia ile daha ilgiliydi.

Bütün mevkilerde şimdi harb için hazırlanan Lucius Papirius, kehânet olumlu olursa kendisinin ertesi gün muharebe etmek niyetinde olduğu haberini arkadaşına iletti. Samnitlerin Aquilonia'ya yardım göndermesine müsaade etmemek için hiçbir gevşeme olmamasının, Carvilius'un olabildiğince şiddetle Cominium üzerine de hücum etmesinin gerekli olduğunu söyledi. Geceleyin geri dönerek, Carvilius'un arkadaşı tarafından alınan önlemlerin hepsini uygun gördüğünü bildirdi. Papirius askerlerine nutuk atmadan derhal bir haberci göndermişti. Harbin genelde birçok şeyinden ve etkili olmaktan daha ziyade faydasız ve gösterişli düşmanın şimdiki teçhizahından söz etti. Miğferlerin üzerindeki sorguçların hiçbir yaralının işine yaramadığını, parıldayan ve boyalı kalkanların Roma mızrağına yol gösterebileceğini ve beyaz elbiseler giymiş şaşaalı harb saflarının, kılınç kılınca karşılaştıklarında kanla lekelenip kirlenebileceğini söyledi. Uzun zaman önce altın ve gümüşlü bir Samnit ordusu en sonunda kendi babası tarafından yokedilmişti. Ganimet, bizzat silâhlı olan kişilerden ziyade onu taşıyan galiplere daha çok şöhret ve güven kazandırıp itibarını arttırmıştı[89]. Samnitlerin en kudretli gayretlerine karşı, komutan olarak kendi adına ve ailesine mal ve arazi bağışlanmış olması mümkündür. Göze çarpıcı olabilecek, düşmandan yadigâr olarak alınan bir zafer alâmeti olarak kazanılmış böyle şeyler umumi yerleri bile süsleyebilir.

Bu kadar sık ihlâl edilmiş ve bu kadar sık istenmiş muahedeler uğruna, ölümsüz tanrıların müdahele etmeye hazır olduklarını söyledi. Eğer herhangi bir şekilde tanrıların duygularından şüphe etmek mümkün olabilse, bununla olduğundan daha çok, hiçbir ordudan asla bu kadar öfkelenmemişlerdir. Korkunç ayinlerle ve insanlarla vahşi hayvanların birbirine karışmış kanlarıyla lekelenmiş olarak tanrıların gazabına iki misli terkedilmiştir. Romalılarla yapmış olduklarını beyan ve iddia ettikleri muahedeler şimdi tanrıları titretmektedir ve dehşete düşürmektedir. Bu muahedeleri ihlâl etmek üzere, bu işin deruhte edildiği öğrenilince şimdi lanetler yağdırılmış ve gönülsüz bir biçimde kılınçlar çekilmiş-

tir. Onun kutsallığından ve bu muahedenin yemininden nefret edilmiştir. Aynı zamanda onun tanrılarından, vatandaşlarından ve düşmanlarından korku ve dehşete düşülerek, onlara karşı nefret beslenmiştir.

CAPUT 40

Bu endişeler kaçaklar tarafından Papirius'a bildirildi. Şimdi onların düşmanca duygularının kendiliklerinden artmış olduğunu askerlerine izah ettiği zaman, hem tanrıların hem insanların ümitleri arttı ve harb talep edilmesinde mutabık kaldılar. Yarına kadar muharebenin ertelenmesini müzakere ettiler ve buna çok sinirlendiler, bir gün ve bir gece boyunca beklemek onları öfkelendirdi ve bıktırdı. Geceleyin üçüncü (3.) nöbette, artık arkadaşının mektubunu almış olduğundan, Papirius sessizce harekete geçti ve kehâneti almak üzere tavukların bakıcısını gönderdi[90]. Ordugâhta muharebe etme arzusunda olmayan tek bir insan soyu yoktu. Hem yüksek tabakadan hem aşağı tabakadan gelenler aynı duygu ve istekle yanıp tutuşuyorlardı. Komutan askerlerinin, askerler de komutanlarının şevk ve gayretini görebiliyorlardı. Bu umumi gayret kehâneti alanlar arasına dahi yayıldı. Zira kutsal tavuklar yem yemede isteksiz davranınca, bakıcıları kehâneti tahrif etmeye cesaret etti ve tavukların obur, haris gagalarından düşerken mısır taneciklerinin yerde dans ettiğini bildirdi. Konsül sevinçli bir halde kehânetin son derece uygun olduğunu ve muharebe ederken tanrıların kendi yanlarında olacağını bildirdi. Konsül böyle söyledikten sonra harb işaretini verdi. Kendisi harb meydanına inerken, tesadüfen bir kaçak Samnitlerin herbiri takriben dört yüz (400) kişiden oluşan yirmi (20) cohorsla Cominium'dan hareket etmiş oldukları haberini getirdi. Arkadaşının bu durumdan habersiz kalmaması için, derhal ona bir haberci gönderdi ve kendi askeri kuvvetlerinin iki misli artmasını emretti. Uygun mevkilerde mevzilenmek üzere yardımcı kuvvetlerini belirledi ve onlara kumanda edecek komutanları tayin etti. Sağ ka-

nad Lucius Volumnius'un, sol kanad Lucius Scipio'nun kumandasına verilmişti. Süvari kuvvetinin başına da diğer komutanlar Gaius Caedicius ve Titus Trebonius'u getirdi. Spurius Nautius'a katırların semerlerini çıkarmasını ve yardımcı kuvvetlerden üç (3) cohorsla her tarafı görebilecek bir tepeye kestirme bir yoldan süratle gitmesini emretti. Buradan muharebenin en kızıştığı anda, elinden geldiğince çok bir toz bulutu yükselterek kendisini göstermesini tembih etti[91].

Komutan bu gibi işlerle ilgilenirken, kutsal tavukların bakıcıları arasında, o gün birkaç Roma süvarisi tarafından kulak misafiri olunan kehânet hakkında bir münakaşa patlak verdi. Bu Roma süvarileri bu konunun ihmal edilmeyecek bir mesele olduğunu düşünerek, konsülün yeğeni Spurius Papirius'a kehânetin soruşturmasının yapılmakta olduğunu bildirdiler. Genç adam, tanrıların buru öğrenmeyi gerçekleştirmeden önce, bu durumdan haberdar olmuştu[92]. Kendisi aslı astarı olmayan bir şâyiayı taşıyabilecek, ona tahammül edebilecek bir kimse olmadığından bu olayı araştırdıktan sonra, konsülü haberdar etti. Konsül şöyle cevap verdi: "Sizlerin cesaret ve dikkatinizi her zaman övgüye lâyık bulurum. Fakat kehâneti alan kimse, gerçek olmayan en ufak birşeyi bildirirse, tanrıların öfkesini kendi üzerine çekmiş olur.

Bana gelince, mısır tanelerinin toprak üzerinde danstettiğinden söz etmiştim. Bu Roma halkı ve ordusu için mükemmel bir kehânettir." Sonra konsül kutsal tavukların bakıcılarının ön sırada yer almalarını yüzbaşılara emretti. Samnitler de sancaklarını ilerlettiler. Bunları düşmanın olmasına karşın, muhteşem görünüşlü göz kamaştırıcı silâhlar içindeki harb safı takip ediyordu. İlk çığlık ve silâhların şakırtılarından önce, kutsal tavukların bakıcısına rastgele atılan bir mızrak saplandı ve sancakların önüne düşerek öldü. Bunun anlatılması üzerine konsül "Tanrılar muharebede hazır bulunuyorlar" diye bağırdı. "Sefil suçlu cezasını çekmiştir." Tam o konuşurken, konsülün önünde büyük siyah bir karga tiz bir çığlık attı. Bu kehânetten dolayı son derece memnun olan Papirius, tanrıların insan işleriyle ilgili konularda, şimdiye kadar

hiç bu kadar acil müdahalede bulunmadıklarını ifade etti. Sonra borazan sesiyle işaret verilmesini ve bir çığlık atılmasını emretti.

CAPUT 41

Aynı ruh ve duyguyu paylaşmaktan uzak, şiddetli bir muharebe yapıldı. Romalılar nefret ve ümit ile dopdoluydular, aynı zamanda mücadele ateşiyle yanıp tutuşuyorlardı. Düşmanlarının kanına susamış bir halde muharebeye giriştiler. Samnitlere gelince, daha çok zorunlu nedenler ve tanrıların korkusu, gönülsüz olmalarına karşın hücum etmekten ziyade onları mukavemet etmeye zorladı. İlk muharebe çığlığına ve Romalıların saldırısına karşı koyamadılar. Birçok yıllar boyunca şimdiki gibi mağlubiyete alışık olduklarından, henüz kalplerini uyuşturacak daha kudretli bir korkuya sahip olmamışlardı. Bu durum onların firar etmesini önledi. Zira onların gözleri gizli ayinler düzenlendiği, silâhlı rahipleri, insanlarla hayvanların ölülerinin birbirine karıştığını, sunakların kurban edilenlerin kanıyla ve diğer kanlarla lekelenip kirlendiğini görmüştü. Ailelerini ve sürülerini mahveden, o uğursuz lâneti ve o meşum, korkunç yemini işitmişlerdi. Onları firardan durduran zincirler bunlardı, ve onlar düşmanlarından daha çok kendi vatandaşlarından korktular. Hem kanaddan hem merkezden Romalıların gelmesi üzerine, tanrı ve insanların korkusuyla orada donup kaldıkları sırada onları katlettiler. Koşmalarına korkaklıklarının mani olduğu insanlar gibi, ağır ağır mukavemet ettiler.

Kuvvetli bir düşmanın yaklaşmasıyla havaya kalkmış gibi görünen bir toz bulutu ortalığı kapladığında, artık katliam sancakların bulunduğu yere bile ulaşmıştı. Bu gelenlerin yardımcı cohorslarla birlikte Spurius Nautius -bazıları Octavius Maecius olduğunu söyler- olduğu rivayet edilir. Romalılar kendi sayılarının yapabileceğinden çok daha fazla toz bulutu yaptılar. Çünkü katırların üzerindeki seyisler çok yapraklı dalları yol boyunca yerde sürüklüyorlardı. Silâhlar ve sancaklar bulutlu ve karanlık havada ileri

kollara çıkarıldı. Onların arkasında, süvarinin geri hatları yaklaşmakta olduğunu göstermek için, daha kesif başka bir toz bulutu göründü ve sadece Samnitler değil, fakat aynı zamanda Romalılar da aldandı. Bu hatayı önsıralarda yüksek sesle bağıran konsül daha da pekiştirmiş oldu. Cominium'un alındığını ve galip arkadaşının yakında bulunduğunu o denli yüksek sesle ifade etti ki bu haberler düşmana kadar ulaştı. Bu nedenle daha diğer ordu şan-şöhret kazanmadan önce, onların zaptetmeye çabalamasına müsaade etti. Sonra tribunuslara ve yüzbaşılara süvari kuvveti için bir yol açmalarını emretti. Trebonius ve Caedicius'a, kendisinin mızrağını havaya kaldırdığını ve onu salladığını gördükleri zaman, süvarilerini, düşmana mızrakla hücum etmek üzere, olanca süratle sürmelerini tenbih etmişti. Planlar daha önceden hazırlandığında olduğu gibi, herşey onun arzusuna göre oldu. Sıralar arasındaki yol biraz daha genişletildi. Süvari kuvveti saldırıya geçti ve aynı hizaya kaldırdıkları mızraklarıyla düşmanın harb safının ortasına hücum etti. Hücum ettiği her yerde düşmanın saflarını bozup dağıttı. Onlara sert bir biçimde acımasızca saldırıdan sonra, Volumnius ve Scipio geldi. Bozgun vaziyetine gelmiş ve safları bozulmuş Samnitleri perişan ederek yok ettiler.

En sonunda tanrılar ve insanlar tarafından şiddetle mağlup edilen "Keten Cohorslar" tam bir bozguna uğratıldı. Yemin etmiş ve yeminden dönmüş bir kimseden farksız bir biçimde firar ettiler. Düşman korkusundan başka bir korku tanımıyorlardı. Muharebede hayatta kalan bir kısım piyade askeri ordugâha ya da Aquilonia'ya sürüldü. Asiller ve süvari kuvveti Bovianum'a kaçtı. Roma ordusunun kanadları farklı amaçlarla ilerlediler. Sağ kanad Samnit ordugâhına sol kanad da şehre hareket etti. Biraz sonra Volumnius ordugâhı almaya muvaffak oldu. Scipio şehirden daha şiddetli bir mukavemetle karşılaştı. Bu şiddetli mukavemette mağlup edilen insanlar daha cesaretli olmamışlardı. Fakat surlar, bir siperden daha çok silahlı düşmandan korumakta daha fazla yarar sağladı. Surlardan kendilerine saldıranları taşlarla geri püskürttüler. Düşmanın ilk korku ve şaşkınlığı sırasında, aynı za-

manda onlar morallerini düzeltmeden bu iş sonuçlanıncaya kadar, tahkim edilmiş bir şehrin kuvvetini kırmanın yorucu ve usandırıcı bir görev olabileceğinden Scipio korkmuştu. Kendilerinin galip gelmelerine karşın şehir kapılarından geri püskürtülürken, diğer kanadın ordugâhı olmasından memnun olup olmadıklarını sordu. Askerler hep bir ağızdan "Hayır!" diye bağırınca, kendisi kalkanı başının üzerinde kapıya giden yola ilerledi. Diğerleri bir kaplumbağa hareketi[93] düzeninde onu takip ettiler. Şehre dalarak müdafaa edenleri aşağıya attılar ve kapıya bitişik surları ele geçirdiler. Sayıları çok az olduğundan şehrin ortasına ilerlemek gibi tehlikeli bir işe cesaret etmediler.

CAPUT 42

İlkin konsül bütün bu olaydan habersizdi ve ordusunu geri çekmeyi düşünüyordu. Zira artık güneş batıdan süratle batmaktaydı ve çökmekte olan gece karanlığı galip gelenler için bile herşeyi süratle şüpheli ve tehlikeli bir hale getirmekteydi. Atını ileri sürdüğünde, sağ kanadda ordugâhın alındığını gördü. Sol kanadda bozguna uğramış geri hatların müdafacılarının çığlıklarının ve şehirde korkudan acı acı feryat edenlerin haykırışlarının birbirine karıştığı duyuluyordu. Tam o anda tesadüfen kapıda bir muharebe oldu. Sonra atını daha yakına sürerek, surların üzerindekilerinin kendi askerleri olduğunu ve kendi yolunun artık belirlendiğini farketti. Birkaç kişinin maceraperestliği kendisine büyük bir fırsat yarattığından, geri çekilmiş askeri kuvvetlerin tekrar çağrılmasını ve şehre doğru ilerlemelerini emretti. Sonra kendisi en yakınındaki bir yere girdi ve yavaş yavaş gece karanlığı çökmekte olduğundan açık ve geçici bir ordugâh kurdu. Geceleyin düşman şehri terketti.

O gün Aquilonia'da Samnitlerden yirmi bin üç yüz kırk (20340) kişi öldürüldü ve üçbin sekizyüz yetmiş (3870) kişi doksan yedi (97) askeri sancakla birlikte ele geçirildi. Aynı zamanda bir kumandanın şimdiye kadar muharebede bu kadar keyifli ve neşeli

olmadığı kuvvetle ifade edilir. Bunun ya kendi karakterinin verdiği özellikten ya da kendisinin zaferi elde edeceğine dair duyduğu kendine güvenden kaynaklandığını da ilave ederler. Kehânet hakkında münakaşaya düşerek muharebe yapan cesur yürekli bir kişi olarak hatırlanmakla kalmadı ve bir tehlike anında ölümsüz tanrılara bir mabet adamak adet olduğundan, Galip Iupiter'e bir mabet adadı. Eğer kendisi düşman lejyonlarını bozguna uğratırsa, şarabın etkisiyle kuvvetle sarhoş olmadan önce, Iupiter'e bir içimlik bal ve sudan yapılmış bir çeşit içki[94] sunacaktı. Bu adak tanrıların çok hoşuna gitti ve kehânetleri iyi yöne çevirdiler[95].

CAPUT 43

Aynı iyi talih Cominium'da diğer konsüle de yardım etti. Güneşin doğmasıyla öteki konsül bütün askeri kuvvetlerini surların altına sevketti ve kapılardan gelecek herhangi bir huruç hareketine mani olmak için kuvvetli yardımcı kuvvetler yerleştirerek, şehri kuşattı. Arkadaşından yirmi (20) cohors'un[96] haberiyle korku ve dehşete düşen bir haberci geldiğinde, konsül tam o sırada harb işareti vermekteydi. Böylece hücumu geciktirmeye ve artık tanzim edilmiş, aynı zamanda hücum etmeye çok istekli askeri kuvvetlerinin bir kısmını geri çağırmaya mecbur kaldı. Kumandanı Decimus Brutus Scaeva'ya, düşmanın yeni kuvvetlerine karşı gelmek üzere, bir lejyon, on (10) yardımcı cohors ve süvari bölüğüyle ilerlemesini emretti:

Düşmanı gördüğü her yerde durum elverirse muharebe yaparak onların yollarını kapatacak ve gecikmelerini sağlayacaktı; Fakat hiçbir şekilde bu kuvvetlerin Cominium'a yaklaşmasına müsaade edilmemesi gerekliydi. Kendisi her taraftan tırmanma merdivenleri getirilmesini ve şehir surlarına çıkılmasını, aynı zamanda kalkanların altında bir kaplumbağa hareketinin taktiğiyle kapılara yaklaşmalarını emretti. Böylece aynı anda kapılara hücum edilerek kırılarak açıldı ve surlara da her yandan taarruz edildi. Silahlı askerleri surlarının üzerinde görmelerine karşın, Samnitler

şehrin yakınına gelmekten düşmanlarını engellemek için yeterli cesaret ve morale sahiptiler. Harb safında kargılarla yapılan mücadeleye ara verildikten sonra, karşılılı muharebe başlamış oldu. Başlıca korktukları şey olan mevkiin elverişsizliğinin ve değişikliğinin üstesinden gelerek, rakip olmayacak bir düşmanla düz bir yerden çok kolaylıkla harb ediyorlardı. Düşman kulelerini ve kale mazgalları arasındaki siperlerini terketti ve aceleyle pazar yerinde hep birlikte toplandılar, sonra muharebedeki son şanslarını denediler. En sonunda silâhlarını atarak takriben onbir bin dört yüz (11400) kadar adam konsülün merhametine sığındılar. Aşağıyukarı dört bin sekizyüz (4800) kişi öldürüldü.

Cominium ve Aquilonia'daki askeri harekât böyleydi. İki yer arasında, üçüncü bir muharebenin olacağı ümit edildiği bir yerde düşmanla karşılaşılmadı. Cominium'dan uzak olduğundan, kumandanları tarafından çağrılanlar da muharebede hazır olmadılar. Artık Aquilonia'daki ordugâhın görüş mevzii içine girdiklerinde, akşamın gölgeleri düşmeye başlamıştı. Bu sırada onlar heriki taraftan da aynı derecede yüksek perdeden atılan çığlıklarla durdurulmuşlardı.

Fakat sonra, Romalılar tarafından ateşe verilen ordugâhın tarafından o kadar çok alevler yükseliyordu ki, bu açıkca bir felâketin ikâzı olduğundan, daha uzağa gitmelerine mâni oldu. Silahlı olarak tam bulunukları yere, rastgele kendilerini attılar. Bu şekilde, aynı zamanda korku ve dehşet duydukları günün doğuşunu beklemekle bütün geceyi uykusuz ve yorgun geçirdiler. Gün ağarırken hangi yoldan gideceklerinde tereddüt gösteriyorlardı. Geceleyin şehirden ayrılan Samnitleri takip eden Roma süvari kuvveti, göğüs siperleri ile ileri karakolları olmaksızın orada mevzilenenleri gördü, derhal onları bozguna uğrattı. Onların kalabalıklığı aynı zamanda Aquilonia surlarından da görülmüştü ve şimdi lejyonun cohorsları aynı şekilde onları takip etmeye başlamışlardı. Fakat piyade kuvveti onları takip etmede başarılı olamadı. Süvari kuvveti takriben iki yüz seksen (280 artçı askeri öldürdü. Düşman korkuya düşerek, çok sayıda silâhı ve on sekiz (18) aske-

ri sancağı terketmişti. Yürüyüş kolunun geri kalanı bu denli bozgunluk ve şaşkınlık içinde olabildiğince güvenli bir firar yaparak Bovianum'a vasıl oldu.

CAPUT 44

Roma ordularının her birindeki sevinç diğer ordunun tadını çıkardığı mutlulukla daha da artmış oldu. Arkadaşının uygun bulması üzerine her konsül, zaptettiği şehri yağma edilmek üzere askerlere teslim etti. Şehrin evleri boşaltılıp yağma edildikten sonra onları ateşe verdi. Böylece Aquilonia ve Cominium aynı günde yangın neticesinde tahrip edilmiş oldu. Konsüller, lejyonlarının ve kendilerinin iyi dilekleri ve her zaman adet olan kutlamalar arasında ordugâhlarını birleştirdiler. Heriki ordunun gözü önünde Carvilius askerlerinin her birini lâyık olduğu biçimde ayrı ayrı methetti ve onları nişanlarla taltif etti. Harb safında sayısız muharebelerde çarpışmış Papirius, aynı zamanda ordugâh etrafında ve şehir yakınlarında da çeşitli muharebelere katılmıştı.

Papirius, Spurius Nautius'a, yeğeni Spurius Papirius'a dört (4) centurio'ya ve hastati[97] manipulusu'na hediye olarak altın pazubendler ve altından yapılmış zafer çelengi verilmesini emretti. Sanki muazzam bir kuvvetin başındaymış gibi, düşmanı korku ve dehşete düşüren Nautius'a; Hem muharebede, hem Samnitlerin firarını sonra Aquilonia'dan onların gizlice ayrılışını geceleyin fasılasız saldırışlarla taciz ettiğinde[98], süvarisiyle verdiği kahramanca hizmetten dolayı genç Papirius'a; Aquilonia'nın kapılarını ve surlarını ilk olarak zaptetmiş olmalarından dolayı askerlere ve yüzbaşılara altın pazubendler ve altından yapılma zafer çelenkleri verilmesini emretti. Birçok yerlerde dikkati çekici harekâtlarını öğrendiği bütün süvarilere küçük gümüş boynuzlar ve gümüş pazubendler hediye etti.

Sonra bir harb meclisi toplandı. Şimdi Samnium'dan heriki ordunun da çekilme zamanının geldiği yoksa her halikârda ordular-

dan birinin kalması mı gerektiği hakkında meclisce bir müzakereye girişildi. Fakat onlar Samnitlere verdikleri büyük zararın daha şiddetli ve daha inatla sürdürülebilmesi için bu önlemlerin olduğu gibi devam etmesine karar verdiler. Samniumluların sonradan gelen konsüllere sonunda teslim olmaya boyun eğinceye kadar bu isteklerinde ısrar ettiler.

Onlarla bir meydan muharebesi yapacak gibi görünen herhangi bir düşman ordusu daha uzun zaman olmadığından, harbin bir şekli olan hücuma uğrayan şehirler yalnız kaldı. Askeri kuvvetlerini ganimetle zenginleştirmek için onları yağma edebilirlerdi ve sunakları, aynı zamanda aile ocakları için döğüşen düşmanı ezip yokedebilirlerdi. Bunun üzerine senatoya ve Roma halkına başarılarını tekrar sayan mektuplar gönderdikten sonra, konsüler askeri kuvvetlerini ayırdılar. Papirius Saepinum'a ve Carvilius da Velia'ya hücum etmek üzere harekete geçerek ilerlemeye başladılar.

CAPUT 45

Konsüllerin mektupları hem senatoda hem toplantıda memnunluk ve seçinçle dinlendi. Genel sevinç, vatandaşların şahsi gayretleriyle şevkle kutladıkları dört (4) günlük şükran günüyle tam anlamını bulmuş oldu. Roma halkı tesadüfen, Etrüsklerin tekrar düşmanlıklara başladığı haberlerini aldığı anda, sadece büyük değil fakat tam vaktinde bir zafer kazandı. Samnium'da herhangi birşey kötü gitmiş olsaydı, Etruria'da nasıl karşı koyabileceklerini merak ediyorlardı. Zira Samnit birliği, heriki konsülün şaşırtma hareketi ve bütün Roma kuvvetinin Samnium'a çevrilmiş olması, Roma halkı çok meşgulken ve başka bir işe vakit ayıramazken, diğer düşmanları isyan için yüreklendirmişti.

Müttefiklerin elçileri praetor Marcus Atilius tarafından senatoya takdim edildi. Bu elçiler Roma halkını terketmeye istekli olmadıklarından dolayı, topraklarının ve tarlalarının ateşe verildiğini,

yakılıp yıkılıp harabeye döndürüldüğü hususunda şikâyette bulundular. Senatonun ileri gelenlerine aşağılık düşmanlarının haksızlık ve şiddetine karşı, kendilerini müdafaa etmeleri için adeta yalvardılar. Sadakâtlerinden pişmanlık duymayan müttefikleri senatonun dikkate alacağı elçiler heyetine cevaben bildirdiler: Etrüskler çok geçmeden Samnitlerle aynı kaderi paylaşabilirlerdi. Bununla beraber Etrüsk meselesi daha uzun zaman sürüncemede kalabilirdi, fakat birçok yıllar boyunca dost olmuş Faliscusluların anlayış ve idraklarınedeniyle, şimdi Etrüsklerle silâh altında birleşmişlerdi. Bu kavmin kendilerine yakınlığı senatonun ileri gelenlerin endişe ve telâşını daha da törpülemişti. Bu nedenle kusurun tamir edilmesini talep etmek üzere fetiallerin gönderilmesine karar verdiler. Bu talebin reddedilmesi üzerine, senatonun izniyle halkın emrine uygun olarak Faliscuslulara karşı harb ilân edildi. Ordusuyla Samnium'dan Etruria'ya kimin geçeceğine kararvermek için konsüllere kur'a çekmeleri emredildi. Carvilius Samnitlerden şimdi Velia'yı, Palumbinum'u ve Herculaneum'u[99] almıştı. Velia birkaç gün içinde, Palumbinum aynı günde alınarak Carvilius surlara yaklaştı. Herculaneum'da kendi kayıpları düşmandan daha ağır olan ve neticesi bir müddet için şüphede kalan bir muharebede döğüştü.

Sonra kendisi ordugâhını kurdu ve düşmanı surlara kapamış oldu. En nihayet kasabaya hücum etti ve onu zaptetti. Bu üç (3) yerde on bin (10000) düşman esir edildi ya da katledildi. Katledilmenin dışında pek az mahkûm kalabildi. Nerede kumanda edecekleri için konsüller kur'a çekince, Etruria Carvilius'a çıktı. Böylece Samnium'daki şiddetli soğuğa daha uzun müddet tahammül edemeyecek askerlerinin dilek ve ricaları da yerine gelmiş oldu. Saepinum önlerinde Papirius henüz hesaba kattığından daha büyük bir düşman kuvvetiyle karşılaştı. Kendi askeri kuvvetleri birçok kereler nizam ve kaidelere uygun bir muharebede, birçok kereler yürüyüş halindeyken ve düşmanın huruç haraketine mukavemet ederek birçok kereler şehir yakınlarında döğüşmüşlerdi. Fakat harble eşit şartlarda bir kuşatma olmamıştı. Zira Samnitler

surlarını mümkün olabildiğince çok silâh ve askerle doldurup koruduklarından surlar da onları korudu.

En nihayet şiddetli bir muharebe yaparak, düşmanı kuşatmaya boyun eğmeye mecbur bıraktı. Hücum etmekle ve kuşatma tahkimatlarıyla şehri zaptetti. Şehir düştüğü zamankinden çok daha kanlı bir katliam Romalıl'arın hiddet ve öfkesi neticesinde gerçekleşmiş oldu. Yedi bin dört yüz (7400) kişi öldürüldü ve üç binden (3000) biraz daha az asker ve sivil halk esir alındı. Samnitlerin zenginliği birkaç şehirde toplandığından[100], son derece büyük miktarda olan ganimet askerlere teslim edilerek onların faydalanması temin edildi.

CAPUT 46

Şimdi her taraf karla kaplanmıştı ve insanlar dışarda uzun müddet yaşayamıyorlardı. Bu nedenle konsül ordusunu Samnium'dan çekti. Konsülün Roma'ya gelmesi üzerine tam bir oy birliğiyle kendisine bir zafer merasimi yapılmasına karar verildi. Henüz görevdeyken, bu günlerin durumuna göre muhteşem olan bir tarzda, konsül zafer merasimini kutladı. Nişanlarını takmış piyade ve süvari askerlerinin kalabalık grubu yürüyerek veya at üzerinde geçtiler. Şehir tacı takmış birçok kişi görüldü. Bunların birçoğu bir siperin veya şehir surlarının merdivenlerinde kazanılmıştı[101]. İnsanlar konsülün Samnitlerden aldığı ganimeti yoklayıp baktılar ve bunları resmi yerlerin dekorasyonunda sık sık kullanıldığından çok iyi tanıdıkları atalarının kazandığı ganimetlerin güzelliği ve ihtişamıyla mukayese ettiler. Kendi veya atalarının işleriyle şöhret kazanmış asil esirlerin önemli bir kısmı grup halinde sevkedildi. İki milyon beş yüz otuz üç (2533000) pound ağırlığında ağır bir bronz getirilmişti. Bu bronzun esirlerin satışından toplandığı söylentisi vardır. Şehirlerden alınan gümüş bin sekiz yüz otuz (1830) pound ağırlığında idi. Ganimetin hiçbiri askerlere verilmediğinden bütün bu bronz ve gümüş devlet hazinesinde yer aldı. Plebler arasında harekete geçen kötü duygu-

lar, askeri kuvvetlerin ücretlerin ödenmesi için toplanan harb vergileriyle daha da arttı. Çünkü, konsül devlet hazinesine ele geçirilen paranın konmasının şan-şöhretinden sarfı nazar etmiş olsaydı, ganimet askerlerin ücretlerinin ödenmesini temin edebildiği gibi, askerlere hediye ve iane verilmesi için de gerekli parayı sağlayabilirdi. Papirius Quirinus Mabedi'ni adadı ve ithaf etti. Mücadele şerefine adandığını ya da bu kadar kısa sürede tamamlanması gerçekten mümkün olabileceğini ifade eden hiç bir eski yazara rastlamamaktayım. Papirius'un babası diktatörken Quirinus'a bu mabedi adamıştı ve oğlu düşman ganimetleriyle bu mabedi süsleyerek tanrıya tahsis etti. Düşman ganimeti o kadar çoktu ki, sadece mabette ve onlarla süslenen Forum'da değil, fakat aynı zamanda müttefiklere ve komşu kolonilere de ayrıldığından onların mabetlerini ve umumi meydanlarını süslemede kullanılıyordu. Zafer merasiminden sonra Papirius ordusunu -Samnitler tarafından ısrarla sık sık rahatsız edilen bir bölge olan- Vescini ülkesinde kışlamak üzere sevketti.

Bu sırada konsul Carvilius, Etruria'da Troilum'a[102] hücuma başlamak için hazırlıklarını tamamlamaktaydı. Yanlarında büyük bir meblağ tutacak parayı götürmelerine müsaade etmesi için, orada oturan en zengin dört yüz yetmiş (470) kişiyle mutabık kaldı. En zengin dört yüz yetmiş kişi yanlarında büyük miktarda para ile gittikten sonra, nüfuzun geri kalanını ve kasabayı bir hücumla aldı. Sonra büyük kuvvetin tam yerinde yerleşmiş bulunan beş (5) kaleye hücum etti. Burada iki bin (2000) den biraz daha az esir alarak, iki bin dört yüz (2400) düşman öldürdü. Aynı zamanda sulh istemeye gelen Faliscuslular'a bir yıllık ateşkes ihsan etti. Faat bu ateş-kes karşılığında Faliscuslular'ın yüz bin (100000) pound ağırlığında bronz ve askerlerin bir yıllık ücretlerini ödemesi şartını koydu. Bu kahramanlık ve serüvenlerden sonra, zafer merasimini kutlamak üzere ayrıldı. Samnitlere karşı kazandığı başarıda arkadaşından daha az dikkati çekmesine karşın, Etrüsk harbiyle mukayese edildiğinde ona denk bir karşılaşma olmuştu. Üç yüz seksen bin pound ağırlığında bronzu devlet hazinesine tes-

lim ederek yerleştirdi. Geri kalan bronzla ganimetin satılmasıyla elde edilen paradan, kral Servius Tullius'un[103] Şans Kader Tanrıçası adına ithaf ettiği mabet yakınına yine aynı tanrıça için bir mabet dikilmesini taahhüt etti. Bu arada ganimetin geri kalanından, yüz iki (102) asses her askere verilmek üzere taksim etti. Bu miktarın iki mislini[104] yüz başılara ve süvari askerlerine paylaştırdı. Arkadaşının hasisliğinden dolayı bu tahsisat ve müsamahaların hepsi çok daha memnuniyetle karşılandı. Konsülün şöhreti ve halk tarafından sevilmesi halktan gelen kumandanı Lucius Postumius'u koruyup müdafaa etmesine yardımcı oldu. Lucius Postumius bir pleb tribunusu olan Marcus Scantius tarafından mahkemeye çağrılmıştı. Fakat o halk huzurunda muhakeme edilmeden önce kaçmıştı. Onun kumandanlığa tayiniyle hikâye sürüp gider. Böylece ithamı vatana getirmektense onu tehdit etmek çok daha kolaydı[105].

CAPUT 47

Yıl artık normal seyrini tamamladığından yeni pleb trinusuları gelmişti. Fakat onların seçimindeki bir kusur yüzünden beş (5) gün sonra, diğerleri bu pleb tribunuslarının yerine geçti. Lustrum[106] adı verilen arınma merasimiyle censor Publius Cornelius Arvina ve Gaius Marcius Rutulus tarafından o yıl kapanmış oldu. Nüfus sayımında kaydedilen iki yüz altmış iki bin üç yüz yirmi bir kişi (262321) vardı. Censorlar, ilk censorlardan itibaren yirmi altı (26) çift idiler. Lustrum da başlangıçtan beri yapılan on dokuzuncu (19.) lustrum idi. Harbdeki cesur ve iyi davranışlarından ötürü bu yıl ilk kez kendilerine zafer tacı hediye edilenler bunları Roma Oyunlarında giymişlerdi.Bundan başka Greklerden alınan adete göre, zafer kazananlara ilk kez hurma dalları verilmişti. Aynı yıl aediles curules adı verilen yetki ve selâhiyete sahip aediller kasaplar için otlakta koyun besleyen çok sayıda çobanın[107] mahkûmiyetinden ötürü oyunlar düzenlediler ve bu mahkûmlardan alınan para cezası ile Mars Mabedinden Bovillae'a[108] kadar uzanan taş döşeli bir yol yaptılar. Konsül meclisine Lucius Papirius tarafından başkanlık edildi. Lucius Papirius, Maxi-

mus'un oğlu Quintus Fabius Gurges ve Decimus Iunius Brutus Scaeva'nın konsül seçildiğini bidirdi. Papirius'un kendisi de praetor seçildi. Hem şehri hem kırlık araziyi kasıp kavuran bir salgın hastalık talihsizliğine henüz güçlükle teselli bulunduğundan, o yıl birçok dua ve şükranın sunulduğu bir yıl olmuştu. Bu uğursuzluk artık bir felâket halini almıştı. Bu talihsizliğe tanrılar tarafından nasıl bir son verme ya da çare bulma önerildiğini keşfetmek üzere, Sibylla Kitaplarına müracaat edildi. Kitaplardan Aesculapius'un Epidaurus'dan Roma'ya çağrılması gerektiği anlaşıldı. Fakat konsüller harble meşgul olduklarından, o tanrıya niyaz etmek için bir gün ayrılmasından başka, o yıl hakkında hiçbir şey yapılamayacağı öğrenilmiş oldu[109].

LIBRI XI PERIOCHA

Konsül Fabius Gurges Samnitlere karşı başarısız bir muharebe yapınca, senato onun kumandadan alınmasını müzakere ederken, babası oğlunun bu alçaklığının bağışlanmasını senatodan rica eder. Senatoyu özellikle etkileyen şey oğlunun komutanlıktan çekileceğine dair verdiği söz olur ve sözünü tutar. Babasının tavsiye ve hizmetleriyle yardım gören oğlu konsül Fabius Gurges sonunda Samnitleri mağlup eder ve zafer merasimini kutlar. Samnitlerin kumandanı Gaius Pontius zafer merasimine getirilir ve boynu vurulur. Bir salgın hastalık nedeniyle devlet sıkıntı ve çaresizlik içine düşünce, Aesculapius'un tasvirini getirmek için gönderilen elçiler Epidaurus'dan Roma'ya bir yılan alıp getirirler. Bu yılan onların gemisi üzerine süzülerek ağır ağır dolaştığından tanrının orada bulunduğuna inanılır. Yılanın gittiği Tiber Nehri üzerindeki adanın kıyısında, Aesculapius için bir mabet kurulur. Konsül Lucius Postumius bir zamanlar orduya kumanda ederken, askerleri kendine ait toprakta çalıştırdığından mahkûm edilir. Samnitler sulh isterler ve onlarla yapılan muahede dördüncü (4.) kez yenilenir. Konsül Curius Dentatus Samnitleri bir katliama uğrattıktan sonra, isyan eden Sabinleri mağlup eder ve onları egemenliği altına alır. Görevde bulunduğu aynı yıl içinde iki kez zafer merasimini kutlar. Castrum, Sena ve Hadria'da koloniler kurulur. Önemli ve büyük suçların mahkemesi için, ilk kez olarak triumviri adı verilen üç kişilik bir heyet seçilir. Nüfus sayımında 272000 kişi sayılır. Plebler borçları nedeniyle, ciddi ve uzun münakaşa ve mücadelelerden sonra, Ianiculum'a çekilirler. Buradan diktatör Quintus Hortensius tarafından geri getirilirler. Diktatör görev süresi dolmadan ölür. Kitap aynı zamanda Romalıların Thurii halkına yardım etmelerine karar vermesine karşı çıkan Vulsinienses ve aynı şekilde Lucani kavimleriyle yapılan harbleri de kapsar.

LIBRI XII PERIOCHA

Roma elçileri Gallialı Senonlar tarafından öldürülünce, bu nedenle Gallialılara karşı harb ilân edilir. Praetor Lucius Caecilius ve lejyonları Gallialılar tarafından katledilir. Tarentinumlular kumandasında bulunan iki kişiyi öldürerek, bir Roma donanmasını yağma ederler. Bu haksızlıklardan şikâyette bulunmak için senatonun gönderdiği elçilere fena muamele ederler. Bunun üzerine onlara karşı harb ilân edilir. Samnitler isyan ederler. Çok sayıda kumandanın idaresi altında Samnitlerle, Lucanialılarla, Brittii[1] lerle ve Etrüsklerle başarılı birçok harb yapılır. Epirotların kralı Pyrrhus Tarentinumlulara yardım etmek için İtalya'ya gelir. Decius Vibellius kumandasında Regium[2] halkını korumak için gönderilen bir Campana lejyonu, oranın sâkinlerini öldürdükten sonra şehri ele geçirir.

LIBRI XIII PERIOCHA

Konsül Valerius Laevinus, fillerin garip görünüşleri askerleri son derece korkuttuğundan, kaybedilen bir harbde muharebe eder. Bu muharebeden sonra, Pyrrhus ölen Romalıların vücutlarına bakarken onların hepsinin yüzünün düşmana dönük olduğunu görür. Ülkeyi yağma ederek Roma'ya doğru ilerler. Fidye karşılığında mahkûmların esaretten kurtulmasını müzakere etmek üzere, senato tarafından ona gönderilen Gaius Fabricius kral tarafından ülkesinden vazgeçmesi için boş yere teşvik edilir. Esirler herhangi bir ücret ödenmeksizin serbest bırakılır. Pyrrhus tarafından senatoya elçi olarak gönderilen Cineas, sulh şartlarının tespit edilmesi için kralın Roma'ya kabul edilip edilmeyeceğini sorar. Senatonun daha kalabalık bir toplantısında bu önerinin görüşülmesine karar verildikten sonra, gözlerinin zayıflığı nedeniyle uzun zaman resmi işlerden elini eteğini çekmiş bulunan Appius Claudius Curia'ya girer ve bir konuşma yaparak Pyrrhus'un isteğinin reddedilmesi için, senatörleri razı eder. İlk pleb censor Gnaeus Domitius lustrum yapar. Nüfus sayımında 287222 vatandaş sayı-

lır. Pyrrhus'la karakteri belli olmayan ikinci bir muharebe yapılır. Kartacalılarla dördüncü kez muahede yenilenir. Pyrrhus'dan bir kaçak konsül Gaius Fabricius'a kralı zehirleyebileceğine söz verince, Fabricius bu suçun öyküsüyle onu krala geri gönderir. Bu kitap aynı zamanda Lucanialılara, Bruttialılara, Samnitlere ve Etrüsklere karşı yapılan başarılı seferlerden de söz eder.

LIBRI XIV PERIOCHA

Pyrrhus Sicilya'ya geçer. Diğer mucizeler arasında, Capitol'deki Iupiter heykeli bir yıldırımla yere yeksan olunca, onun başı haruspex'ler tarafından bulunur. Bir ordu toplayan konsül Cruius Dentatus çağrıya cevap vermeyenlerin mallarını satan ilk kişi olur. Aynı zamanda Sicilya'dan İtalya'ya dönen Pyrrhus'u da mağlup eder ve onu İtalya'dan sürer. Censor Fabricius, sabık konsül Publius Cornelius Rufinus'u on (10) pound ağırlığında gümüş esere sahip olduğundan senatodan attırır. Censorlar Lustrum'u kapattığında 271224 vatandaş sayıldığı görülür. Mısır kralı Ptolemaios ile bir ittifak yapılır. Vesta rahibesi Sextilia iffetsizliği nedeniyle suçlu bulunur ve canlı olarak gömülür. Posidonia ve Cosa kolonileri kurulur. Bir Kartaca donanması muahedenin şartlarını ihlâl ederek Tarentumlulara yardıma gelir. Kitap aynı zamanda Lucanialılar, Bruttialılar ve Samnitlere karşı başarılı savaşları, aynı zamanda kral Pyrrhus'un ölümünü anlatır.

LIBRI XV PERIOCHA

Tarentumlular mağlup edildikten sonra, kendilerine sulh ve hürriyetleri verilir. Campania lejyonunun ele geçirdiği Regium(3) kuşatılır ve teslim olmaya mecbur kalır. Oranın bütün ahalisinin boynu vurulur. Apollonium'dan senatoya gelen elçiler Apollonia halkından vazgeçmiş belli başlı gençler tarafından esir alınır. Picentes kavmi mağlup edilir ve onlarla sulh yapılır. Picenum bölgesindeki Ariminum'a kolonistler gönderilir. Aynı zamanda

Samnium'daki Beneventum'a da kolonistler yerleştirilir. Sonra Roma halkı ilk kez olarak gümüş[4] kullanmaya başlar. Umbrialılar ve Sallentinuslar mağlup edilir ve teslimiyetleri kabul edilir. Quaestorların sayısı sekize (8) çıkarılır.

LIBRI XVI PERIOCHA

Kartacalılarının menşe ve şehrin başlangıcı tasvir edilir. Kartacalılara ve Syracuzae kralı Hiero'ya karşı, öneriye karşı çıkan ve onu kabul edenler arasında çıkan sert bir münakaşadan sonra, senato Mamertines kavminin yardım etmesine karar verir. Sonra ilk kez olarak Roma süvari kuvveti[5] denizi geçer ve Hiero'ya karşı çok sayıda zafer kazanılan muharebeler yapar. Hiero'nun sulh istemesi üzerine sulh yapılır. Censorlar Lustrum'u kapatırlar. Nüfus sayımından 382234 vatandaş sayılır. Decimus Iunius Brutus ölen babasının şerefine bir gladyatör[6] gösterisi yaptıran ilk kişi olur. Aesernia kolonisi kurulur. Kitap aynı zamanda Kartacalılar ve Vulsiniumlular'a karşı devam eden başarılı harekâtları da kapsar.

LIBRI XVII PERIOCHA

Konsül Gnaeus Cornelius bir Kartaca donanması tarafından kuşatılır ve sanki karşılıklı bir görüşme yapacakmış gibi çağırılarak tuzağa düşürülerek esir alınır. Konsül Gaius Duillius Kartaca donanmasına karşı başarılı bir muharebe yapar. Bu nedenle bir deniz zaferi kazandığından dolayı zafer merasimini kutlayan bütün Roma kumandanlarının İlki olur. Bu nedenle onun huzurunda bal mumundan bir meşale taşınmasını ve akşam yemeğinden[7] dönerken bir kişinin ona flüt çalmasını, devamlı bir şeref olarak kendisine ihsan ederler. Konsül Lucius Cornelius Sardinialılar, Corsicalılar ve Kartaca kumandanı Hanno'ya karşı Sardinia ve Corsica'da başarılı bir muharebe yapar. Konsül Atilius Calatinus ordusunu Kartacalılar tarafından kuşatılan bir yere düşünmeden,

acele ile sevkettikten sonra, üç yüz (300) askerle düşmana karşı bir huruç hareketi yaparak düşman hücumunu geri püskürten, askerî tribunus Marcus Calpurnius'un cesaret ve gayretiyle kaçar. Kartaca kumandanı Hannibal başında bulunduğu donanmasının mağlubiyeti üzerine, askerlerinin işkencesine maruz kalır. Konsül Atilius Regulus bir deniz muharebesinde Kartacalıları mağlup ederek Afrika'ya geçer.

LIBRI XVIII PERIOCHA

Atilius Regulus Afrika'da askerlerinin birçoğunun kaybıyla mucizevi uzunlukta bir yılan öldürür. Kartacalılarla başarılı birçok muharebeler yaptıktan ve talihi yüzünden harbi devam ettirmek için, yerini almak üzere senatonun herhangi birini göndermeyi düşünmediğini öğrendikten sonra, senatoya bir mektup yazar ve birçok şeyden şikayette bulunur. Diğer sebepler arasında kendi yerini alabilecek bir kişinin gönderilmesini de sayarak, çalışmak üzere çiftliğini kira ile tutan işçiler tarafından çiftliğinin terkedildiğini ima eder. Bundan sonra, Kader Tanrıçasının heriki uç için bir misal olarak kendisini göstermesini istemesi üzerine, Kartacalılar Regulus'u muharebede mağlup eden ve onu esir alan Lacedoimonialıların kumandanı Xanthippus'u gönderir. Bundan sonra bütün Roma kumandanları karada ve denizde zafer kazanır. Fakat bunlar donanmanın enkazıyla sakatlanarak bozulurlar. Tiberius Coruncanius pleblerden seçilen ilk portifex maximus[8] olur. Manius Valerius Maximus ve Publius Sempronius Sophus censor olarak senatoda beyanat verirken on altı (16) kez o makâmdan uzaklaştırılır. Lustrum'u kapatırlar ve sayımda 297797 kişi sayılır. Sulh için görüşmek üzere Kartacalılar Regulus'u senatoya gönderir. Bu gerçekleşmediği takdirde, esirlerin mübadelesini görüşecektir. Eğer Romalılar mübadeleye yanaşmazlarsa, Kartaca'ya döneceğine yemin ettiğinden, senatodan herhangi bir rica veya istekte bulunmaması tavsiye edilir. Sadakatle geri döndükten sonra, Kartacalılar tarafından ölüm cezasına çarptırılır[9].

LIBRI XIX PERIOCHA

Caecilius Metellus Kartacalılara karşı başarılı ve şanslı bir askeri sefer yaptıktan sonra, beraberinde getirdiği on üç (13) düşman kumandanı ve yüz (100) fille, çok parlak ve şaşaalı bir zafer merasimi kutlar. Konsül karşı gelerek yola çıkar. Yem yemek istemeyen tavukların boğazlanmasını emrederek[10] hareket eder. Kartacalılarla başarısız bir muharebe yapar. Bir diktatör tayin etmek üzere senato tarafından geri çağrılınca, son derece alçak bir insan olan Claudius Glicia'yı tayin eder. Sonra Claudius Glicia görevden ayrılmaya mecbur tutulunca, erguvan renkli bordürlü togasını giymiş olarak oyunlara gözcülük eder. Aulus Atilius Calatinus ordusunu İtalya dışına sevk eden ilk diktatördür. Kartacalılarla esirlerin mübadelesi yapılır. Brundisium'daki Fregenae[11] ve Sallentium topraklarında koloniler kurulur. Censorlar lustrumu kapatırlar 241212 vatandaş kayıtlara geçirilir. Kehâneti hafife aldığından mağlubiyete uğrayan Publius Claudius'un kız kardeşi Claudia oyunlardan dönerken, kalabalık arasında sıkışarak itilip kakıldığından bağırır: "Başka bir donanmaya kumanda etmek için kardeşim hayattadır!" Bu yüzden Claudia para cezasına çarptırılır. Sonra ilk kez olarak iki (2) praetor seçilir. Pontifex maximus Caecilius Metellus konsül Aulus Postumius'u Roma'da tutar. Çünkü bir zamanlar harb etmek için ilerlemek istediğinden Mars'a karşı bir kusur işlemiştir. Kutsal işlerini bırakması için Metellus ona müsaade vermez. Kartacalılara karşı birçok kumandan başarı kazandıktan sonra, Gaius Lutatius Aegates adaları yakınlarında Kartaca donanmasını mağlup etmesiyle zafer tacını giyer, Kartacalılar sulh ister ve sulh yapılır. Vesta Mabedi yanarken, pontifex maximus Caecilius Metellus alevler arasından kutsal eşyaları kurtarır. Velinia ve Quirina adında iki kavim Roma'ya katılır.

LIBRI XX PERIOCHA

İsyan eden Falisluslular'a altıncı (6.) günde boyun eğdirilir ve teslim olmayı kabul ederler. Spoletium'da bir koloni kurulur. Sonra ilk kez olarak Ligurlara karşı bir ordu harekete geçer. İsyan eden Sardinialılar ve Corsicalılar teslim olmayı kabul ederler. Bir Vesta rahibesi olan Tuccia iffetsizliği nedeniyle suçlu bulunup mahkûm edilir. Gönderilen elçilerden birinin katledilmesi nedeniyle Illyrialılara karşı harb ilân edilir. Onlara boyun eğdirilerek teslim alınır. Praetorların sayısı dörte (4) çıkarılır. İtalya'ya bir akın yapan Transalpina Gallialıları katledilir. Yazar bu harbde Romalıların, Lâtinlerden ve kendi insanlarından silah altında 80000 kişiye sahip olduklarını ifade eder. Sonra Roma ordusu ilk kez olarak Po Ovasını geçer. Birçok muharebelerde Insubria Gallialılarını mağlup ederek onları teslim alır. Konsül Marcus Claudius Insubria Gallialılarının kumandanı Vertomarus'u öldürerek şeref ganimetlerini getirir[(12)] Histrialılar itaat altına alınır. Illyrialılar ikinci kez olarak harbe gittiklerinden mağlup edilir ve teslim alınırlar. Censorlar tarafından üç kere nüfus sayımı yapılır. İlk nüfus sayımında kütüğe 270212 vatandaş kaydedilir... Dört (4) kavim olacak şekilde azatlı köleler ayrılır. Bunlar Esquilina, Palatina, Suburana, Collina olmak üzere hepsi dört kavime dağıtılır. Censor Gaius Flaminius Flaminia Yolu'nu ve Flaminia Meydanını inşa eder. Gallialılardan alınan Placentia ve Cremona topraklarında koloniler kurulur.

NOTLAR

1- Eğer Thurii Livius'un yazdığı gibiyse, Sallentini'nin yaşadığı İtalya'nın topuğunda yine de bilinmeyen bir şehir olması gerekmektedir.

2- Gemi ve kadırgaların kuş gagasına benzeyen burnu

3- Patavium için bk. Introduction, Vol. I. p. ix f.

4- Vergilius ve Horatius'un hamisi olan Maecenas bu aileden geliyordu.

5- Burada bir hata olduğu göze çarpar. Çünkü Carseoli kolonisi muhtemelen dört (4) sene sonra kuruldu. (cap. xiii. 1).

6- "Diktatör Yılları": M.Ö. 333, M.Ö. 324, M.Ö. 309 M.Ö. 301 diktatör yıllarıdır. Bu yılların herbirindeki keyfiyet nedeniyle, bütün bir yıl bir diktatöre ayrılır. Livius diktatörün önceki yılın konsüllerinin selâhiyeti altında görevini yaptığını ifade eder. Resmi kronoloji sistemimiz bu yılları "diktatör yılları" sayar.

7- M. Valerius Maximus ve Quntis Fabius Maximus Rullianus arasında bir karışıklık olmuş ve ikisi arasında hataya düşülmüştü.

8- Bk. Liber VIII. caput xxx-xxxv de Papirius ve Fabius'un hikâyesine.

9- Korkaklıkları yüzünden onları cezalandırma yolu. Bk. M.Ö. 209 da Marcellus tarafından askerlerine lâyık görülen ceza. (XXVII. xiii. 9).

10- Batı Etruria'da, Umbro Nehri yakınlarında.

11- Caerites kavmi, oy verme hakkına sahip olmayan Roma vatandaşlarıydı. Sadece Roma ordusunda askerlik yapabilirlerdi.

12- Kumandanın ve ordusunun durumunun düşman karşısında küçük kaldığının ve kumandanın yardım isteme haberinin alınması üzerine.

13- Etrüsklerin kuvvet ve kudretinin kırılmasının diğer fırsatı M.Ö. 309 yılında olmuştu. (ıx. xxxıx. 11).

14- Bu Marcus Valerius Corvus'un beşinci (5.) konsüllüğüydü. İlk konsüllüğü M.Ö. 348 de olmuştu. (VII. xxvı. 12). Fasti Consulares'e göre M.Ö 301 yılında, hiç konsül olmamış sadece bir diktatör bulunmuştur. Livius ve Aemilius'un konsul oldukları zaman, yılın bir bölümünü diktatörlüğün işgal ettiğini yazar (T. Livius) düşünmektedir. (M.Ö. 302).

15- Weissenborn, Livius'un daha sonraki kolonilerin esas amacının artan ve bir hayli kalabalıklaşan Roma nüfusunu hafifletmeyi hedef aldığını tasarladığı-

nı, düşünür. Gerçekte adı geçen koloniler esas itibarıyle sınırları korumak için oluşturulmuştu.

16- Livius esas olarak üç augur bulunduğunu ve herbirinin sayılarını arttırması neticesinde, üç katına çıktığını düşünür. Bu sıralar, tahmin üzerine ikisi öldüğünde augurların sayısının dört olduğunu, sadece bir gelenek ve bir rivayet olarak söyleyebilir. Aynı zamanda Ogulniuslar önerilerini yaptıklarında onların yerlerinin henüz doldurulmadığını da ekler.

17- M.Ö. 367 de kabul edilmiş bir kanun. (VI. xxxv. 5).

18- Belli başlı diğerlerinde olduğu gibi, bir kurban sunma merasiminde bu kuşak sarılır.

19- Eski Roma'da en yüksek makamın fildişi ile süslenmiş iskemlesi ve bu iskemleye oturmaya hak kazanan kişi.

20- Toga praetexta (erguvan renkil bordürlü beyaz toga) yüksek devlet memurluklarına seçilenler tarafından giyilirdi. Tunica palmata (hurma yaprakları işli tunik) ve toga picta (altınla erguvan rengi işlenmiş toga) bir triumphator tarafından giyilirdi. Bu kişi defne yapraklarından yapılmış bir taç da taşırdı. Bu arada savaş arabasında onun arkasında ayakta duran resmi bir köle onun başının üzerinde altın bir taç tutardı.

21- Rahiplerin.

22- Kâhinlerin.

23- Capis, Vario'ya göre (L. L., v. 121) adını capere'den alır. Çünkü o bir sapla yapılmıştır. Bu asâ rahiplerin dini merasimlerinde kullanılırdı. Lituus, augurlar tarafından kullanılırdı. Livius onun budaksız ucu kıvrık bir değnek olduğunu ifade eder. (I. xviii. 7).

24- Yetki ve selâhiyet kudreti.

25- De provocatione üzerine daha önceki kanunlar için, bk. II. viii. 2 ve III. lv. 4.

26- Bu kanun, sonradan praetor olan Büyük Cato'nun dileği üzerine, muhtemelen M.Ö. 198'e kadar kabul edilmemişti.

27- Acta Triumphorum (C.I.L., i², say. 171) onu Gnaeus'un oğlu ve Gnaeus'un torunu olarak verir. Bu nedenle M.Ö. 305 de konsül olan M. Fulvius'la aynı kişi değildir. (IX. xliv. 15.) Bu kişinin babası ve büyük babası herikisi de Lucius adındaydılar.

28- Fabius evvelce M.Ö. 331 de bu görevde bulunmuştu. (VIII. xviii. 4).

29- Piso ve diğer annalistler için bk. Vol. I. say. xxviii-xxx.

30- "Lustrum'un sona ermesi" bir domuz, bir koyun ve bir inek (suovetaurilia) kurban edilmesiyle tamamlandı ve nüfus sayımı için geçerli merasimlerde de bitirildi.

31- Livius bu kavmi ilk kez şimdi zikretmiştir.

32- Aedillerin Roma'nın erzağının teminine nezaretten sorumlu ol-

duklarını belirten ilk kayıt olduğu söylenir.

33- M.Ö. 326 da Lucanialılar Romalılarla dostluk ilişkilerine girmişlerdi. (VIII. xxv. 3.). Fakat Samnitler tarafından kışkırtılarak sadakatları bozulmuştu. (VIII. xxvii. 10.). M.Ö. 317 de bu sebep yüzünden bir Roma ordusu onları istilâ etmişti.

34- Bu güya Üçüncü Kartaca Savaşı idi.

35- "Instructo agmine" deyiminin düzenlenmiş bir yürüyüş kolu için kullanıldığı görülür. Bu şekilde yürüyen askerler ancak bir sağ (veya sol) cephe yaparak, bir harb safı teşkil edebilirlerdi.

36- Carseoli'deki koloniyi daha önce caput iii. 2. de anlatmış bulunuyoruz. Livius'un burada farklı bir yazarın izinden gittiği görülür.Belki de bu daha iyi biridir. Çünkü şehir doğru olarak Aequicoli arasında yer alır. (Ancus Marcius'un fetiallerin dini merasim kitabından kopya ettiği gibi eski bir kavim olarak I. xxxii. 5 de zikredilmektedir). Halbuki bu şehir daha önceki yazarlarda Marsi kavminin arasında yeralmaktadır.

37- Bu kanun ifadesi M.Ö. 342 den itibaren yürürlüktedir. Bütün devlet memurları için eşit derecede geçerlidir. Fakat sık sık ihmal edilir. Fabius 308 den beri konsül olmadığından, onun seçimi bu kanunun bu hükmünü ihlâl etmiş olmuyordu. Luterbacher hikâyenin iki yıl önceki seçimle ilgili olabileceğini ileri sürer. (caput ix. 10).

38- Campus Martius'da centurioların çağrıldığı kapalı bir yer idi. (saepta) Burada centurio'lar birer birer seçimlerini ilân ederlerdi.

39- Yaşlı Decius M.Ö. 340 da kendini feda etmişti. Oğlu Fabius'la birlikte M.Ö. 308 de konsül olmuştu. (VIII. ix ve xli.).

40- Quintus Fabius Maximus Gurges iki (2) yıl sonra aedilis (caput xxxi. 9) ve M.Ö. 292 de konsül idi. (caput xlvii. 5.).

41- Bu "mızrakçılar" harb safının üç sırasının önünde yer alırlardı. Fakat muharebeden kısa bir müddet sonra ekseriyetle principes (askeri kuvvetlerin ikinci sırası) tarafından takviye edilir veya tekrar yerlerine yenileri konurdu. (Burada olduğu gibi).

42- Daha sonraki Beneventum. Bk. IX. xxvii 14 ve notuna.

43- M.Ö. 307 (IX. xlii2).

44- Bk. II. ix-xv.

45- Livius'un lejyonları sayıya göre adlandırmasının ilk geçtiği yerdir. Usülüne göre düzenlenmiş bir konsül ordusu iki lejyonu kapsardı. (Bu lejyonların süvarileri ve yardımcı kuvvetleriyle). Fakat şimdiki misalde, önceki yılın konsül orduları hâlâ harb meydanında bulunmaktadırlar.

46- Onların daha önceki konsüllüğünde (M.Ö. 307) Volumnius Sallentini kavmine karşı başarılı bir harbi idare etmişti. Bu sırada

Appius herhangi bir askeri emre tabi olmadan Roma'da bırakılmıştı. Bk. IX. xlii. 4-5.

47- Daha yüksek bir mevkide kurulmuş ordugâhlarından, aşağıda uzanan ovaya indiler.

48- Eskiler kollarını açıp avuçlarını yukarı gökyüzüne çevirerek dua ederlerdi.

49- Fabius ve Decius'un kumanda ve yetki-selâhiyet süresi altı ay uzatılmıştı. (cap. xvi. 1).

50- Samnitler herhangi bir muharebe beklemediklerinden, silâhlarını paketlerine koymuşlardı. Bu paket veya çantalar omuzlarındataşımakta oldukları bir sırığa bağlıydı.

51- Belki de Mons Massicus ve Mondragone tepeleri üzerindeki deniz arasında yer almıştır.

52- Praerogativae (imtiyaz sahibi) onsekiz (18) atlı centuriosu vardı. Burada ifade edilen diğerleri birinci sınıf seksen (80) centurio idi. Bk. I. xliii. 11.

53- Burada mahkeme meclisleri toplanırdı.

54- Fabius ve Decius sadece oy verme yerinde bulunmamış olabilir, fakat Appius Roma'dan başka biryere gitmişti.

55- Bu durum muhtemelen Forum Boarium'da kutsal yeri bulunan Pudicitia'nın (İffet Tanrıçası), Doğum Tanrıçası Mater Matuta'nın mabedi yakınında bir mabedi bulunan Fortuna Virgo'nun (Kader Tanrıçası) karıştırılması yüzünden ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Fortuna Virgo gibi Pudicitia da bir kadınlık tanrıçasıydı. Genç gelinler evlendiklerinde genç kızlık elbiselerini ona adarlardı. Hata, Fortuna Virgo'nun heykelinin alışılmamış bir şekilde yüzünün peçelenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Livius'un muhafaza ettiği bu hikâye Pudicitia Plebeia'nın epithet'ini açıklamak için bir teşebbüsdür. Bk. Wissowa, Religion und Kultus der Romer (1912²), say. 257, 333.

56- Romularis ve Romulus'dan gelen meşhur etimoloji Ruminalis'i yapmıştır. Tiber Nehrinin suyunun bolca aktığı yerde, incir ağacı yakınlarında ikiz müdafaasız olarak bırakılan çocuklar vardı (I. iv. 5).

57- Denetlemek için kanuni olarak selâhiyetlendirilmelerinden ziyade, muhtemelen otlatma maksadıyla resmi araziyi kullanmaları nedeniyle mahkum etmişlerdir.

58-Muhtemelen Perusia'dan Tiber'in karşı yakasında ve Perusia'dan tam doğuya doğru takriben altı (6) mil uzaklıktaki Arna.

59- Yakacak odun olarak kullanmak üzere.

60- Süvari ve müttefiklerin her zamanki askerleriyle iki Roma lejyonu.

61- Muhtemelen M.Ö. 299 da atından düşürülerek öldürülen konsülün oğlu. Bk. cp. xi. 1.

62- Kurdun emzirdiği Mars'ın ikiz

oğulları için son zamanlarda dikilen bronz heykel gurubu için bk. cap. xxiii. 12. Appia Yolu üzerinde kurtların (bir grub?) tasviri ve Mars'ın heykeli için XII. i. 12 deki referansı karşılaştırın. Vergilius kurdun Martius epitetini kullanır. (Aen. IX. 566.) Horatius, Carm. I. xvii. 9 da Martialis Lupos ifadesini kullanır.

63- Proconsul: sabık konsül.

64- Bu daha erken ibadetin detayları için VIII. ix. 12. ye müracaat ediniz.

65- Manes: (Eski Latinlerden manus: iyi) Eski Romalılar dini merasime hedef olan ölmüş kimselerin ruhuna bu ismi verirlerdi. Bu nedenle mezarlıklarda Dış Manibus Sacrum anlamına gelen D.M.S. harflerine rastlarız. Zamanla Di Manes bir ailenin ölen atalarıyla hatta yeraltı tanrılarıyla aynı kabul edildi.

66- Testudo, "kaplumbağa" kapalı bir ev şekli verilmiş gibi kalkanların birbirine çok yakın veya bir kaplumbağa kabuğu gibi askerlerin başının üzerinde tutulmasından bu hareket "kaplumbağa hareketi" adını almıştır.

67- Galip Iupiter.

68- Fabius tahminen bir aedil'di (Bk. cap. xxiii. 11 ve cap. xxxiii. 9.) Vergilius'u yorumlayan Servius'dan, Tanrıçaların Venus Obsequens olarak ibadet gördüklerini öğreniriz. (ad. Aen. I. 720).

69- Bir dağın adı, belki de Livius Tifernum şehrini ifade etmek istemektedir.

70- Livius'un şimdi ve daha sonra mücadelede nöbeti devralan savaşçıları unuttuğu görülür.

71- Praetorium'un (karargâh) arkasında ve ordugâh ile büyük kapı arasında yeralır.

72- Ordugâhın ön ve arka sıralarıyla (hatlarıyla) paralel geniş bir cadde. Bu sıraların sonunda porta principalis dextra ve porta principalis sinistra olmak üzere birer kapı vardı.

73- Livius XXIX. xiv. 13 de Zafer Tanrıçasının bir sunağını zikrettiğinden, muhtemelen Palatinus Tepesi üzerindedir.

74- Teşhis edilmemiş bir Samnit şehri.

75- Aynı şekilde bilinmeyen bir şehir.

76- Gerçek açıklama, Samnitlerin ordugâhlarını terkettikleri ve bir başka siper yapmakta kullanmak üzere kazıkları taşıdıklarıdır.

77- Konsül düşmanı aşağılamaktan kusurlu bulundu. Yapmaya yetki ve selâhiyetli olduğu onları köle olarak satmak yerine, -sanki anlaşma üzerine teslim olmuşlar gibi- aşağılama ile onların cezasını hafifletmek ve cezasını affetmek nedeniyle kusurlu ve kabahatli bulunmuştur.

78- Ateş kes, ara, fasıla.

79- Zafer merasimi bahşeden kanun.

80- Caput xxvı. 5-7 ve caput xxx. 4-7 yi karşılaştırın.

81- Anallerini tahminen M.Ö. 80 de kaleme alan Q Claudius Quadrigarius. Gallia istilâsından kendi zamanına kadar olan zaman dilimini gizleyerek üstü kapalı geçmiştir.

82- Q. Fabius Pictor Hannibal'in çağdaşı idi ve Roma'nın Yunanistan'daki olaylarını günü gününe kaydeden bir tarih yazdı.

83- Kutsal alan veya yer: Fanum.

84- M.Ö. 309 yılıyla aynıdır demek isteniyor. Bu sırada Samnitler, yaşlı Papirius'un kumanda ettiği Romalılarla muharebe etmişlerdir (IX. xl. 2).

85- VI. xxxvii. 1. de Volturnum'un nasıl bir Etrüsk şehri olduğunu, Samnitler tarafından zaptedildiğini ve tekrar Capua adını aldığını anlatmıştık.

86- Caput xli. 3 de bunlar "silahlı rahipler" olarak adlandırılırlar.

87- Etrüskler tarafından kullanılmakta olan bu seçme tekniğinin izah edildiği IX. xxxıx. 5. e bakınız.

88- Dördüncü (4.) satırda verilen yekûnla birlikte, bu rakkam yirmi dört bine (24000) ulaşmaktadır.

89- M.Ö. 310 da. Bk. IX. xl. 1-17.

90- Kehânette kutsal tavukların kullanımı için bk. VI. xli. 8 ve not (Vol. III., p. 344).

91- Süvari kuvvetini taklit etmek için yük hayvanlarının benzer bir kullanımını VII. xiv. 7-10 ile karşılaştırınız.

92- Bu iğneli sözü III. xx. 5 dekiyle karşılaştırınız. Fakat orada şimdiki neslin tanrılarına karşı herhangi bir hürmetsizlik veya kusur henüz olmamıştı. Hiç kimse tanrılar tarafından kendi adet ve itiyatlarına şekil vermekten başka, kendisine uygun kanunları ve yeminleri tefsir etme yollarını aramadı.

93- Testudo: Roma askerlerinin bazen kalkanlarını başları üzerinde tutarak, bazen de yanlarda tutarak sıkışık bir biçimde yüremesi.

94- Mulsum: Bal, su ve şarap karışımı bir çeşit içki. Ballı şarap.

95- Konsülün adağı hiçbir şekilde alay edici bir ruhla harekete geçmemiştir. Ancak güveni ve iyi anlayışı temsil eden neşeli bir ruhla adanmıştır. Pocilium mulsi ve temetum arasındaki farkı izah eden, ima eden, şakacı bir üstünlük tavrı yoktur. Iupiter yaşlı Plinius'dan daha ziyade daha neşeli bir mizaçla kendisini takdis ettiğini göstermiş olduğu jestinden haz ve zevk duymuştur. Yaşlı Plinius eski devirlerde şarabın idareli bir biçimde nasıl kullanıldığına delâlet eden kısa hikâyeler ve fıkralar ifade etmektedir. (N. H., xiv. 91.).

96- Bk. caput xl. 6.

97- Askeri kuvvetlerin ön sırası.

98- Bu girişim caput xlii. 4 de zikredilmemiştir.

99- Bu üç kasabadan hiçbirinin nerede yeraldığı bilinmemektedir.

100- Samnitler daha ziyade tahkim edilmemiş küçük köylerde yaşarladı. Bk. caput xvii. 2.

101- Şehir tacı bir vatandaşının hayatını kurtaran askere verilirdi. Diğeri düşmanın siperine ve surlarına ilk tırmanan kişiye verilirdi.

102- Bilinmeyen bir mevki.

103- Bu kralın hükümranlığının izahında, Livius tarafından mabedin sözü edilmemektedir. (I. xxxix-xlviii.).

104- 204 asses'lik bir para.

105- Her nedense üstün kapalı anlatılan burada görülen hadiselerin seyri aşağıdaki gibidir: - Scantius ithamı takdim ettiğinde, Carvilius, Postumius'u bir yıl için kumandan yapmakla onun şahsi dokunulmazlığını temin etmişti. Bir yılın sonunda Scantius'un ardından gelen birkaç kişi soruşturmayı yeniden canlandırdılar. Fakat Carvilius'un dostları soruşturmanın biraz ilerlemesine meydan vermeden bu davanın düşmesine neden oldular.

106- Bu nüfus sayımının son töreni olarak yapılan bir arınma merasimiydi. Bu nedenle "Lustrum'u kapatmak" nüfus sayımını tamamlamak anlâmına gelir.

107- Bu adamlar muhtemelen resmi arazinin kanuni narhından çok daha fazla alınan bir para cezasına çarptırılmışlardı. Karşılaş. caput xxiii. 13.

108- Bu yol, caput xxiii. 12 de ifade edilen yaya yolundan ziyade (galiba daha önceleri tam olarak taş döşemeli-perstrata- olmayan) Via Appia'yı ima etmektedir.

109- Bu niyaz günü iki veya üç yıl sonra oldu. Q. Ogulnius'un başkanlığında bir heyet Epidaurus'a gönderildiğinde salgın hâlâ şiddetini ve gazabını sürdürüyordu. Bu heyet Epidaurus'dan bizzat tanrının üstünden geçmiş bir yılan getirmişti. Sonra Tiber Nehrindeki bir ada üzerinde Aesculapius'un Mabedi yapıldı. Bk. Summary of Book XI. The Loeb Classical Library Livy IV, Books viii-x, ed. by E. Page, London, 1957.

Son Bölümün Dipnotları

1- Brutii.

2- Rhegium.

3- Rhegium.

4- Gümüş sikke.

5- Ya da Weissenborn'un metin düzeltmesini kabul edersek, "Ordular".

6- Gladyatör: Eski Roma'da vahşi hayvanlarla veya birbirlerine karşı kılınçla döğüşen pehlivan.

7- Cena: Günün büyük yemeği. İngilizcede "dinner" Bu öğle veya akşam yemeği olabilir. Lâtinlerde günün büyük yemeği ikindi vaktinde yendiğinden akşam yemeği olarak tercüme edilmiştir. Cena üç (3) kısımdan oluşurdu: 1. Gustus (Çerez), 2. Fercula (Esas yemek), 3. Messae secundae (Soğukluk, meyva). Bk. Cic. Cato Maior, 44.

8- Baş rahip.

9- Regulus'un hikâyesi Horatius'un en güzel Ode'sini yazmada ilham kaynağı olmuştur.

10- Cicero'ya göre, De Natura Deorum, II. 7, Claudius tavukları "yem yemek istemediklerinden, su içmeleri için" suya atmıştı.

11- Roma'nın tam batı tarafındaki sahil yakınlarında.

12- "Şeref ganimetleri" bir düşman kumandanıyla yapılan şahsi mücadelede kumandan tarafından alınan şeylerdi.

BİBLİYOGRAFYA

Bu eserin çevirisinde şu text kitabı esas olarak alınmıştır:

T. LIVI, Ab Urbe Condita Liber VIII-X Livy ıv, Books VIII-X, ed. T. E. Page, London, 1957.

Ayrıca şu kaynaklardan da yararlanılmıştır:

COWEEL, F., R., Cicero and the Roman Republic, London, 1956.

CRAWFORD, M., The Roman Republic, Fontana History of the Ancient World, Glasgow, 1978.

DUFF, Wight, J., A Literary History of Rome, London, 1953.

HAMMOND, N., G., L., and SCULLARD, H., H., The Oxford Classical Dictionary, Oxford, 1972.

HARVEY, Sir Paul, The Oxford Companion to Classical Literature, Oxford-Newyork, 1984

MACKAIL,. J., W., Latin Literature, London, 1902.

OGILVIE, R., M., Roman Literature and Society, Great Britain, 1980.

PETRIE, A., Roman History Literature and Antiquities, London.

ROBINSON, Cyril, E., A History of the Roman Republic, London, 1932.

SMITH, Sir Williams, Everyman's Smaller Classical Dictionary, London, 1952.